

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MISIR EKSENİNDE ORTADOĞU'DA AMERİKA – SOVYET
RUSYA MÜCADELESİ (1945 – 1973)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Turgay MURAT

ELAĞIĞ – 2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MISIR EKSENİNDE ORTADOĞU'DA AMERİKA – SOVYET
RUSYA MÜCADELESİ (1945 – 1973)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof.Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN

Turgay MURAT

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Mısır Ekseninde Ortadoğu’da Amerika – Sovyet Rusya Mücadelesi (1945 – 1973)****Turgay MURAT****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ – 2012, Sayfa: IX + 261**

İngiltere ve Fransa’nın II. Dünya Savaşı’nın ardından Ortadoğu’da nüfuzlarının azalmasıyla oluşan boşluğu doldurmaya çalışan ABD ve Sovyetlerin, Ortadoğu mücadelesinin ana eksenini, İsrail Devleti’nin kurulması ile başlayan Arap – İsrail savaşları ve buna karşı Arap Milliyetçiliği ile Arapları bir arada tutmaya çalışan Mısır oluşturmuştur. ABD ve Sovyetlerin Ortadoğu Politikalarının ana eksenini Mısır’ın oluşturmasının en önemli sebebi, Mısır ihtilali ve Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi olmuştur. Bu olaylar büyük güçlerin politikalarında önemli değişiklikler oluşturmuş, Sovyetler “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” tezini kullanırken ABD ise hem İsrail’in varlığının korunmasının hem de Araplardan kopmamanın hesaplarını yapmıştır. Ancak incelediğimiz bu dönem içerisinde ABD, Arap Ortadoğusu’nda pek de inandırıcı olamamıştır. Nitekim İsrail’e desteği Ortadoğu Devletlerini Sovyetlere yönlendirmiştir. İki güç arasındaki bu kuvvet paylaşımı Sovyet nüfuzunun artmasını sağlamış, ancak Arap – İsrail Savaşlarında galip taraf İsrail ve dolayısıyla da ABD olmuştur. Bu durum 1970’lere gelindiğinde özellikle de Mısır’ın Sovyetlerden uzaklaşıp ABD’ye yaklaşmasına yol açmıştır. Yani Sovyetlerin Ortadoğu’da izlediği politika başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, ABD, Sovyetler, Mısır, İsrail

ABSTRACT

Doctorate Thesis

America – Soviet Struggle in the Egypt Axial in The Middle East (1945 -1973)

Turgay MURAT

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ – 2012, Page: IX + 261

The main axial of USA and Soviets struggle as England and France lost their influence in the Middle East after the Second World War. Consist of the Arab – Israel war beginning with the foundation of Israel state and Egypt which tried to keep together through Arab Nationalism.

The most important reason for Egypt to be the main axial in USA and Soviet Middle East politics is the revolution in Egypt and to nationalize the Suez Canal. These events created important changes in the politics of the Super Powers, while the Soviets uses the thesis living together in peace, USA tried to maintain both Israel's existence and not to break bonds from Arabs, However, in this period We studied, USA couldn't be trustworthy in the Arab Middle East. Thus, its support for Israel directed the Arab states to the Soviets. This power sharing between these two Super Powers increased the Soviet influence, but the winner side became Israel, so USA also became the winner. This situation, in 1970's caused Egypt to leave Soviets and to get closer to USA. That is, the politics Soviets followed in the Middle East resulted as a failure.

Key Words: Middle East, USA, Soviets, Egypt, Israel

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ.....	1
TARİH İÇERİSİNDE ORTADOĞU'DA MISIR.....	1
I. İlk Çağlarda Mısır	1
II. İslam Hâkimiyetinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Mısır	2
III. Osmanlı Hâkimiyetinden İngiliz İşgaline Kadar Mısır	2
IV. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Mısır'da İngiliz Hâkimiyeti.....	5
V. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır'da Yükselen Bağımsızlık Hareketi	7
VI. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Mısır	11
VII. Mısır Öncülüğünde Ortadoğu'da Arap Birliği Kurma Girişimi	13
VIII. II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Mısır'ın Tam Bağımsızlık Girişimi.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTADOĞU'DA DEĞİŞEN GÜÇ DENGESİ.....	19
1.1. ABD ve Sovyet Rusya'nın Dış Politikasında Ortadoğu.....	19
1.1.1. ABD' nin Dış Politikasında Ortadoğu	19
1.1.2. Truman Doktrini.....	22
1.2. Sovyet Rusya'nın Dış Politikasında Ortadoğu	25
1.2.1. İran Olayları	28
1.2.2. Sovyet Rusya - Mısır İlişkisi.....	32
1.3. İsrail Devletinin Kuruluşu ve 1948 Arap İsrail Savaşı.....	34
1.3.1. Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Çabaları	34
1.3.1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Yahudi Meselesi ve Balfour Deklarasyonu	36
1.3.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Filistin Meselesi ve Taksim Kararı .	39
1.3.1.3. ABD'nin Filistin Meselesine Çözüm Arayışları.....	42
1.3.1.4. Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu ve Taksim Kararı.....	45

1.3.1.5. ABD ve Sovyet Rusya'nın İsrail'i Tanıma Kararı.....	50
1.3.1.6. Mısır'ın Taksim Planına Bakışı	52
1.3.2. 1948 Arap - İsrail Savaşı.....	54
1.3.2.1. İsrail - Mısır Mütarekesi	56
1.3.2.2. Diğer Mütarekeler.....	57
1.3.2.3. Savaşın Sonuçları ve Mısır Açısından Önemi	57
1.3.2.4. Savaşın Süper Güçler Açısından Önemi ve Sonuçları.....	59
1.3.3. Ortadoğu'da Silah Ambargosu.....	61
1.4. İngilizlerin Süveyş Üssü'nde Kalma Planı: Ortadoğu Komutanlığı	64

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1952 DEVRİMİ VE MİSİRDA CEMAL ABDÜLNASIR DÖNEMİ.....	72
2.1. Hür Subaylar Hareketi Ve Mısır'da Monarşinin Yıkılması	72
2.2. Necip - Nasır Gerginliği ve General Necib'in İstifası	78
2.3. Mısır Devrimi'nin, İngiltere, ABD ve Sovyetler Açısından Önemi	79
2.3.1. ABD Açısından Önemi	79
2.3.2. Sovyet Rusya Açısından Önemi.....	81
2.4. Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na Giden Süreç	84
2.4.1. J.Foster Dulles'in Ortadoğu'yu Ziyareti ve Süveyş Meselesi.....	87
2.4.2. İngiliz - Mısır Antlaşması ve Süveyş'in Boşaltılması.....	91
2.4.3. Kuzey Kuşağı Projesi'nden Bağdat Paktı'na	94
2.4.3.1. ABD'nin Pakt Öncülüğüne Mısır'ın Tepkisi.....	95
2.4.3.2. İkili Antlaşmaların İmzalanması.....	97
2.4.3.3. Bağdat Paktı'nın Ortadoğu Açısından Sonuçları.....	100
2.4.3.4. Bağdat Paktı'nın Mısır Açısından Önemi ve Sonuçları.....	100
2.4.3.5. Bağdat Paktı'nın ABD ve İngiltere Açısından Önemi ve Sonuçları	103
2.4.3.6. Bağdat Paktı'nın Sovyetler Açısından Önemi ve Sonuçları.....	106
2.5. Bağlantısızlar Hareketi ve Bandung Konferansı	110
2.6. Mısır - Çek (Sovyet Peyki) Silah Antlaşması.....	113
2.6.1. Mısır - Çek Silah Antlaşmasının Sonuçları ve Bölgedeki Yankıları	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÜVEYŞ KRİZİ.....	119
3.1. Nasır'ın Asvan Baraj Projesi ve Finansman Arayışları.....	119
3.1.1. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi	124
3.1.1.1. Kanal'ın Millileştirilmesinin Yankıları	125
3.1.1.2. Krize Çözüm Arayışları ve Londra Konferansları.....	127
3.1.1.3. Kanal'ın Millileştirilmesinin Sovyetler Birliği Açısından Önemi ve Sonuçları	133
3.1.1.4. Krizin Savaşa Dönüşmesi: Mısır'a Üçlü Saldırı.....	135
3.1.1.5. Üçlü Saldırı Karşısında ABD ve Sovyet Rusya'nın Tutumu	138
3.1.1.5.1. Kriz Karşısında ABD'nin Tutumu	142
3.1.1.6. Süveyş Savaşı'nın Sonuçları.....	145
3.2. Eisenhower Doktrini.....	147
3.2.1. Eisenhower Doktrini'nin Sonuçları.....	150
3.3. Ürdün Olayları.....	154
3.4. Suriye Krizi	157
3.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) nin Kurulması	162
3.5.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti - ABD ve Sovyetler	164
3.6. 1958 Irak İhtilali ve Irak'ta Monarşinin Sonu	166
3.7. Lübnan Bunalımı ve Mısır.....	170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1960–1973 YILLARI ARASINDA MISIR EKSENLİ ORTADOĞU OLAYLARI VE ORTADOĞU'DA SOVYET - ABD MÜCADELESİ.....	172
4.1. Yemen İç Savaşı ve Nasır Faktörü	172
4.2. Ortadoğu'da Baas	174
4.2.1. Baas İdeolojisi	175
4.2.1.1. Suriye'de Baas ve Nasır İle İlişkileri	176
4.2.1.2. Irak'ta Baas ve Nasır İle İlişkileri	178
4.3. 1967 Arap – İsrail Savaşı	180
4.3.1. Savaş Öncesi Ortadoğu'da Süper Güçlerin Durumu	180
4.3.1.1. Savaş Öncesi Sovyet Rusya - Mısır İlişkileri	182
4.3.1.2. Savaş Öncesi ABD – Mısır İlişkileri	185

4.3.1.3. 1967 Arap - İsrail Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Genel Durum	186
4.3.1.4. Savaş Öncesi Arap - İsrail Çatışmalarının Başlaması	188
4.3.2. 1967 Arap – İsrail Savaşı'nın Başlaması	196
4.3.2.1. Savaşın Sonuçları ve Çözüm Arayışları	202
4.3.2.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Barış Çabaları	202
4.3.2.3. Hartum Konferansı	204
4.3.2.4. Güvenlik Konseyi Barış Süreci.....	205
4.3.2.5. 242 Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı	208
4.3.2.6. Arap Ortadoğu'su Açısından Savaşın Sonuçları	211
4.3.2.7. Savaşın Sovyetler Birliği ve Mısır Açısından Sonuçları	212
4.3.2.8. Savaşın ABD ve Mısır İlişkileri Açısından Sonuçları	215
4.4. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Bölgede Yeni Bir Savaş Önleme Çabaları.....	217
4.4.1. Rogers Planı	217
4.5. Cemal Abdülnasır'ın Ölümü ve Mısır'da Enver Sedat Dönemi	223
4.5.1. Enver Sedat Dönemi Sovyetler Birliği - Mısır İlişkileri	226
4.6. 1973 Arap - İsrail Savaşı	231
4.6.1. Savaşın Sonuçları	238
4.6.1.1. Savaşın Mısır - Sovyet ve Mısır - ABD İlişkileri Açısından Sonuçları.	239
SONUÇ	241
BİBLİYOGRAFYA	245
EKLER	257
ÖZGEÇMİŞ	261

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
DKK	: Devrimci Komite Konseyi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FRUS	: Froeign Relations of United States
MEC	: Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command)
MEDO	: Ortadoğu Savunma Organizasyonu (Middle East Defence Organization)
NATO	: (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü) Northern Atlantic Treaty Organization
NSC	: Uluslararası Güvenlik Konseyi (National Security Council)
RCC	: Devrimci Komite Konseyi (Revolution Commite Council)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SALT	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri
SEATO	: (Güney Doğu Asya Antlaşma Örgütü) South East Atlantic Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAR	: United Arab Republic (Mısır)
UNEF	: Birleşmiş Milletler Barış Gücü (United National Emergency Force)
UNSC	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (United Nations Security Council)
UNTSO	: BM - Mütareke Gözetim Teşkilatı

ÖNSÖZ

Ortadoğu mücadelelerinin günümüzde de etkisini gösterdiği sürecin başlangıcını II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler oluşturmuştur. İngilizlerin bölgede nüfuzunun azalması ve bunun akabinde oluşan boşluğu doldurmaya çalışan ABD ve Sovyet Rusya bloklarının mücadelesi Soğuk Savaş stratejisiyle sürmüştür. Bu stratejiyi belirleyen en önemli husus Filistin’de Yahudi Devleti’nin kurulmasıyla başlayan süreçte, Mısır’ın Arap Ortadoğusu’nda yüklendiği liderlik misyonudur. Bu liderlik Arap Milliyetçiliği ekseninde Yahudilerle ve ABD - Sovyet mücadeleleriyle devam etmiştir.

Bu çalışmada, ABD ve Sovyet Rusya’nın II. Dünya Savaşı sonrası 1945’ten 1973 Arap - İsrail Savaşı’nın da yer aldığı Ortadoğu mücadelelerini incelemeye çalıştık. Çalışmanın birinci bölümünde; İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyet Rusya’nın bölgeye girişi ile Filistin topraklarında kurulan Yahudi Devleti ve bunun Arap dünyasındaki tepkilerini ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde ise; Arap Ortadoğusu’nda bir dönüm noktası teşkil eden ve Mısır Devrimi ile başlayan Cemal Abdülnasır dönemi Arap milliyetçiliği ile İngiltere ve ABD’nin bölgede Sovyetleri çevreleme politikası çerçevesinde giriştikleri savunma organizasyonları ve paktları ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise; Mısır Lideri Cemal Abdülnasır’ın Asvan Baraj inşaatı için finans arayışlarıyla başlayan Süveyş Kanalı’nı millileştirme kararı ve Sovyetlerle yaptığı silah antlaşması ile Ortadoğu’da iyice belirginleşen Sovyet – ABD mücadelesini ortaya koymaya çalıştık.

Dördüncü bölümde ise; Ortadoğu’da Arap – İsrail savaşları ve ABD ile Sovyetlerin bu savaşlarda bölge devletleriyle ilişkileri ve belirginleşen silah yardımlarını ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamı yönlendiren Değerli Hocam Sayın Prof. Dr. Ömer Osman UMAR’A teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

GİRİŞ

TARİH İÇERİSİNDE ORTADOĞU'DA MISIR

I. İlk Çağlarda Mısır

Dünyanın en eski kültür ve yerleşim merkezlerinden birisi olan Ortadoğu Bölgesi, insanlık tarihi boyunca önemini korumuş ve tarih sahnesi içinde birçok mücadelenin odak noktası olmuştur¹. Ortadoğu'nun dünya politikasındaki bu tarihi rolü Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir “ aracı” olmasından kaynaklanır². Ortadoğu bölgesinde düzenli hayat M.Ö. 6000 yılına kadar gitmektedir. Yeryüzünde ilk yerleşik hayat burada başlamıştır. Ortadoğu'da yerleşim ilk çağlarda coğrafi oluşumlara bağlı olarak şekillenmiştir. Nil, Fırat ve Dicle gibi nehirlerin çevresinde yerleşimlerin yoğunlaştığı görülmüştür. Bu yerleşim merkezlerinden biri de Ortadoğu bölgesinin en eski uygarlıklarından olan Mısır'dır. Mısır'ın tarihi M.Ö. 5000 yılına kadar dayanmaktadır. Yerleşim genel olarak Nil nehrinin sağ ve sol yakasında yoğunlaşmıştır ve Mısırlıların yazıyı M.Ö. 3100'lü kullanmaya başladıkları bilinmektedir³.

Mısır, ilk dönemlerde Firavun adı verilen krallar tarafından yönetilmiştir ve son Mısır Kral'ı III. Ramses'in ölümünden sonra Mısır Krallığı yavaş yavaş çökmüş ve nihayetinde parçalanmıştır. Kısa süre için ülkeyi Libyalı bir hanedan yönetmiştir. Ramses'in ölümünü izleyen iki yüz yıl içinde Mısır, Delta'daki kentlerde bulunan despotlar tarafından yönetilmiştir. M.Ö. 525 yılında büyük bir imparatorluk kuran İranlılar, Mısır'ı işgal ederek bölgede iki bin yıllık bir yabancı yönetimini başlatmışlardır. İranlılar da M.Ö. 332 yılında Büyük İskender tarafından Mısır'dan çıkartılmışlardır. Fakat İskender'in ölümünün ardından, M.Ö. 30 yılında Mısır, Roma İmparatorluğu'na katılmıştır. Mısırlılar, Yunanlı hanedanın yönetiminde kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş olmuşlar ve yüzyıllarca bu biçimde kalmışlardır. Romalıların yönetimi altında ülke, İmparatorluk başkentine önemli bir yiyecek sağlama merkezi ve Roma orduları için askeri üs olmuştur. Böylelikle Mısır tam anlamıyla bir

¹ Halis Çevik, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Konya, 2005, s.13.

² Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918 – 1994)*, Ankara, 2003, s.73.

³ Halis Çevik, *a.g.e.*, s.24.

Roma sömürgesi olmuş ve halkı da sıkı bir askeri yönetim ve ağır vergilerle yönetilmiştir⁴.

II. İslam Hâkimiyetinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Mısır

Arapların ikinci Halifesi Hz. Ömer döneminde Amr ibn el- As kumandasındaki Arap orduları 639'da Mısır'ı fethetti. Mısır bu dönemde başkent İskenderiye'de ikamet eden bir valinin yönetiminde, Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaletiydi⁵. Böylece Mısır'da İslam hâkimiyeti başlamıştı. Emeviler döneminde ise Mısır'ı yöneten vali, resmi dilin Arapça olacağını ilan etmiş ve ülke kısa bir süre içinde Araplaştırılmıştır. 750 yılında Emevilerin yerini Abbasiler onların yerini de 868 yılında Mısır'da bağımsız bir hanedanlık kurmayı başaran İbni Tolun adında bir Türk almıştı. Bir asır sonra Kuzey Batı Afrika'dan gelen Fatimiler, ülkeyi ele geçirdiler. Fatimiler, Kahire'yi başkent yaparak, mimari ve kültürel alanlarda büyük gelişmeler kaydettiler. Fatimilerin iki yüz yıllık yönetimleri Mısır tarihinin en parlak sayfalarını teşkil eder. Fakat Fatimiler de zamanla güçlerini kaybettiler ve Selahaddin Eyyubi, Fatimi kuvvetlerini yenilgiye uğratarak 1163 yılında kendini Mısır Sultanı ilan etmiştir⁶.

Eyyubiler, 1250'ye kadar Mısır'a hükmettiler⁷. Fakat Selahaddin Eyyubi'nin ölümünden sonra ülke kanlı olaylara sahne oldu ve nihayetinde Baybars duruma hâkim olarak Haçlıların kalıntılarını temizledi ve doğudan gelen Moğolları yenilgiye uğrattı. Böylelikle bağımsız Mısır'da, iki yüz yıl, Osmanlı himayesinde ise üç yüz yıl süren Memlûklüler devri başlamış oldu. Memlûkler, Fatimiler tarafından Mısır'a getirilmiş olan Orta Asyalı Çerkezlerdi⁸ ve kısa sürede Mısır'ı dönemin en zengin Müslüman devleti haline getirmişlerdir⁹.

III. Osmanlı Hâkimiyetinden İngiliz İşgaline Kadar Mısır

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran savaşının ardından, Fatih döneminden itibaren ilişkilerin bozuk olduğu Memlûklerin üzerine yürümüş, 24 Ağustos 1516'da Mercidabık

⁴ Peter Mansfield, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967, s. 10–11.

⁵ Afaf Lutfi Al – Sayyid Marsod, *Mısır Tarihi (Arapların Fethinden Bugüne)*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2007, s.1.

⁶ Peter Mansfield, *a.g.e*, s. 11.

⁷ Afaf Lutfi Al – Sayyid Marsod, *a.g.e*, s.23.

⁸ Peter Mansfield, *a.g.e*, s.11–12.

⁹ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008,s.176.

ve 22 Ocak 1517’de yaptığı Ridaniye savaşları ile Suriye, Filistin ve Mısır’ın kapılarını Osmanlı Devleti’ne açmıştır¹⁰. Osmanlı Devleti, Mısır’da Memlûk yönetimini sona erdirmemiş ve Mısır’da Osmanlı idaresi kurulmuştur. Mısır toprağı, Osmanlı Sultanı’nın mülkü haline getirilmiş, ancak fiili yönetim Memlûk beylerine verilmiştir. Memlûk beyleri yerel yöneticiler olarak toprağın işlenmesinden vergi toplanmasına, Sultan’a bağlılık payının ödenmesine kadar pek çok sorumluluk üstlenmişlerdir. Böylece siyasi güç konumunu sürdürmüşlerdir. Mısır’da Memlûk sistemi, Osmanlı yönetim sistemi ile bir arada bulunmaya devam etti ve idari yapı ihtiyaç duyulduğunda kanunnameler eliyle düzenlendi. Mısır, Yavuz Sultan Selim devrinden 1798’e kadar başka bir yabancı istila görmedi. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti’nin toprakları giderek İngiliz ve Fransız emperyalizminin askeri, kültürel, ekonomik ve siyasal etkilerine maruz kalmıştır. Nitekim 1797 – 1799 yılları arasında Napolyon Bonapart Mısır seferine çıkmıştır. Napolyon liderliğinde Fransız ordusu 1798’de Mısır’a ayak bastığında Mısır’da halen Memlûk egemenliği devam etmekteydi. Fransa’nın Mısır’ı işgal girişimi İngiltere ile Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir ittifak kurulmasına neden olmuştur¹¹. İngiliz – Osmanlı ortak kuvvetleri Fransızları mağlup ederek bölgede denetim yeniden Osmanlılara geçmiştir¹².

Fransızların çekilmesiyle bölgede bir boşluk oluşmuştur. Çünkü, Memlûklerin iktidarına son verilmiş, fakat yerine başka biri gelmemiştir. Kısa bir düzensizlik devresinden sonra Osmanlı Devleti’nin Fransızların kalıntılarını temizlemesi için gönderdiği küçük bir ordunun subaylarından olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır’da otoriteyi kurmuş ve Sultan tarafından Mısır Paşalığına atanmıştır. Bundan sonra Kavalalı ve ailesi 145 yıl süreyle Mısır’ı yönetmişlerdir¹³.

Mehmet Ali Paşa, Mısır’ın valisi olduktan sonra silahlı kuvvetleri baştan aşağı yeniledi. İdari yapıyı değiştirerek, bürokrasi sistemini getirdi. Memet Ali’nin siyasal hedefi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsızlığını kazanarak ailesi adına Mısır’da bir hanedanlık kurmaktır. Bu amaçla ordu ve donanmasını güçlendirdi. Bu konuda Avrupa’yı örnek aldı¹⁴. Nitekim Mehmet Ali Paşa Mısır’da elde ettiği başarıyı askeri alanda giriştiği reformlara borçludur. İtalyan ve Fransız uzmanlardan yardım görmüş ve

¹⁰ Halis Çevik, *a.g.e*, s.34.

¹¹ Zeynep Güler, *Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s.25 – 26.

¹² Afaf Lutfi Al – Sayyid Marsod, *a.g.e*, s.51.

¹³ Peter Mansfield, *a.g.e*, s.12.

¹⁴ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s. 77.

Avrupa usulünde yetişmiş, Mısırlı askerlerden oluşan bir ordu ve donanma kurmuştur. Mehmet Ali Paşa, 1831 – 1840 yıllarında Mısır’da iktidarını kökleştirdi. Kendisi ve oğulları için Osmanlı Devleti’nden giderek artan taleplerde bulundu. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya ile anlaşarak, Osmanlı Devleti’nin atadığı delegelerle birlikte Mehmet Ali Paşa’ya Mısır’ın veraseten Akka’dan itibaren Suriye’nin de yaşamı boyunca verilmesi amacıyla Londra Konferansı düzenlenmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa, bu koşulları kabul etmemiş ve yapılan savaşlar sonucunda Mehmet Ali Paşa, Suriye’yi iade ederek Mısır’ın kendisine bırakılmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. 1841 Fermanı ile Mısır Osmanlı Devleti’ne bağlı, ona gelirlerinin dörtte birini vergi olarak ödeyen, ordusu sınırlandırılmış, ancak birçok açıdan bağımsız hareket edebilen bir eyalet haline gelmiştir. Mehmet Ali Paşa’nın ölümünden sonra Abbas Paşa, Said Paşa ve İsmail Paşa sırasıyla Mısır’a vali olmuşlardır. Bütün bu dönem boyunca Mısır’da Osmanlı Devleti ve Avrupalı Devletlerle ilişkiler açısından üç önemli olaydan söz edilebilir: Mısır’a 1841 fermanı ile verilmiş olan imtiyazların genişletilmesi, Süveyş Kanalı’nın açılması ve yabancı devletlerden borç para alınması. Mısır’ın Osmanlı Devleti’nden aldığı imtiyazların genişletilmesi ve Süveyş Kanalı’nın açılması Mısır’ın ekonomik gücünün artmasına ve Osmanlı merkezinden kazanılan bağımsızlığın büyümesine yol açmıştır¹⁵.

Böylece Mısır ayrı bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır ki bunun en önemli örneğini Mısır’a Hidivlik verilmesinde görmekteyiz. Bu ünvanın verilmesinin de en önemli sebebi Girit isyanıdır. 1866’da Girit isyanı başlayınca İsmail Paşa Osmanlı’ya yardım teklifinde bulunmuş ve bu yardım karşılığında da Girit valiliğini istemiştir. Ancak İngiltere ve Fransa bunu kabul etmeyince İsmail Paşa bu defa kendisine “ Azizi Mısır” ünvanının verilmesini istemiştir. Bu ünvan da Osmanlı tarafından kabul edilmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, zor durumdaydı. İsmail Paşa’nın yardımından vazgeçemezdi. Bunun üzerine Babıâli, padişah manasını da ihtiva ettiği için İsmail Paşa’yı, “Hidiv” ünvanını kabul etmeye ikna etti. Buna göre, Hidiv İsmail Paşa Mısır’ın iç idaresi ile ilgili hususlarda yani mahalli, mali ve iktisadi işler için özel kanunlar yapmak hakkına sahip oluyordu. Bundan başka yabancı devletlerle de görüşmeler yapmak yetkisine de sahip olmuştur¹⁶.

¹⁵ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.29- 40.

¹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1977, s. 43.

Süveyş Kanalı'nın açılmasını izleyen yıllarda Hidiv İsmail Paşa bağımsız bir hükümdar gibi davranarak, Mısır'ı bağımsız bir ülke gibi yönetmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Hidiv İsmail Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne vermek zorunda olduğu vergiler ve Mısır'da başlattığı büyük girişimlere harcadığı paralar Mısır'ın borçlanmasına neden olmuştur. Öyleki 1875 yılında Mısır maliyesi iflasın eşiğine gelmiş ve aynı yılın sonunda iflas etmiştir¹⁷.

İsmail Paşa'nın ardından Mısır Hidivliği'ne Babîâli tarafından Tefvik Paşa tayin edilmiştir. Bu dönemde de İngiltere ve Fransa'nın Mısır idaresi üzerindeki tesirleri artarak devam etmiştir¹⁸. Bunun sonucunda ise idaredeki yabancı personel sayısı da artmıştır. Artan vergiler, yabancıların vergi ödemediği kapitülasyon sistemi Mısırlıların Avrupalılardan nefret etmesine neden olmuştur¹⁹. Bu durum, bugün Mısır milliyetçiliğinin ilk kahramanı olarak tanımlanan Albay Ahmet Arabî'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Arabî, askeri lider olmasına karşın, sahip olduğu konuşma gücü sayesinde Mısır ulusunu büyük ölçüde etkilemeyi başarmıştı. Onun davranışları, İngilizlerin, Mısır'ı işgaline yol açmışsa da kendisi Mısır'ın yabancılar tarafından yönetilmemesini isteyen ilk halk lideri olmuştur. Bu olay 1882'de İskenderiye'de bir ayaklanmanın baş göstermesi ile başlamış ve olaylar sonucunda elli Hristiyan öldürülmüştür. Ayaklanma Arabî ve ordu tarafından bastırılmış, ancak dış müdahale için gerekli neden yaratılmıştı. İngiliz Amirali, Arabî'ye bir ultimatoma göndererek, 11 Temmuz 1882'de İskenderiye'yi bombalamıştır. Bu işgali izleyen kırk yıl içinde birer kukla durumunda ülkeyi yöneten hidivlerin Mısır tarihinde hemen hemen hiç rolleri olmadı. Ülkenin gerçek yöneticileri, perdenin arkasında bulunan İngiliz elçileri oldular²⁰.

IV. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Mısır'da İngiliz Hâkimiyeti

Ortadoğu toprakları emperyalist ülkeler için Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yalnızca bir geçit yolu olarak değil petrol kaynakları açısından da çok önemli hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan olağanüstü dönemde bu bölge

¹⁷ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.45 – 49.

¹⁸ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s.53.

¹⁹ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.51.

²⁰ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.14 – 16.

üzerinde bir “paylaşım kavgası” sürdürüldüğü görülmüştür. Ortadoğu ülkeleri savaşın tarafları olan ittifak ve itilaf güçlerinin birbirine karşı üs olarak kullanacağı stratejik alanlar olarak önemsenmiştir²¹. Bu stratejik alanların başında ise Mısır gelir. Bilindiği gibi İngiltere, Mısır’a 1882 yılında egemen olmuştu²². 1882’de Mısır’ın İngilizler tarafından işgali ile Mısır ve Ortadoğu tarihinde yeni bir dönem başladı²³.

1914 Ağustos’unda I.Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti savaşa girmedikten Mısır tarafsız konumdaydı. Osmanlı Devleti, Almanya’nın yanında savaşa girmesinden sonra 5 Kasım 1914’te Mısır’daki İngiliz Komutanlığı, İngiltere’nin Mısır’ın haklarını ve özgürlüklerini korumak için savaşmakta olduğunu belirtirken aynı zamanda buralara savaştan sonra kendi kendilerini yönetme hakkının da verileceğini vaat ediyordu. Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesiyle İngiltere 7 Kasım’da Osmanlı’nın düşman bir ülke olduğunu Almanya’nın yanında yer aldığını belirtti. İngiltere’nin Mısır’ı ilhak etmesi yasal değildi. İngiltere’nin, Osmanlı Devleti o sırada savaşa dâhil olmadığından ve Mısır resmen Türk sınırları içinde kabul edildiğinden Mısır’ı ilhak etmesi mümkün değildi. Bu duruma bir kılıf bulmak ve Mısır’da himayeci bir devlet olmak için İngiltere 18 Aralık 1914’te Mısır Hıdivi II. Abbas’ı çekilmeye zorlayarak yerine Hüseyin Kamil’i geçirdi. Hüseyin Kamil Sultan unvanı almaya daha istekli olup, ayrıca Osmanlı Devleti’nden ayrılmaya niyetliydi²⁴. Böylece 18 Aralık 1914’te Mısır üzerinde bir “himaye rejimi” kuruldu²⁵. Artık bir Osmanlı eyaleti olmaktan çıkan Mısır, İngiliz protektorası olmuştu²⁶. İngiltere bu süre içinde genel sömürge politikası çerçevesinde Mısır’daki egemenliği yönetenleri yönetmek suretiyle sürdürmüştü. Ancak, İngiltere’nin Mısır’a girmesinden beri bu ülkede gelişmekte olan bağımsızlık hareketi, Birinci Dünya Savaşı sırasında daha da güçlendi²⁷.

²¹ Zeynep Güler, a.g.e, s.74.

²² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih, (1789–1999)*, İstanbul, 2000, s.547.

²³ Sedat Çalışkan, *Kolonizasyon Çağı’nın Sonu ve Cemal Abdünnasır*, (yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s.27.

²⁴ Sabit Duman, *Modern Ortadoğu’nun Oluşumu*, İstanbul, 2010, s.291–292.

²⁵ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000’e)*, Ankara, 2004, s.23.

²⁶ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, a.g.e, s.332.

²⁷ Rıfat Uçarol, a.g.e, s.547.

V. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır'da Yükselen Bağımsızlık Hareketi

Birinci Dünya Savaşı emperyalist ülkelerin dünyayı aralarında yeniden paylaşması mücadelesi iken Araplar arasında yabancı boyunduruğundan kurtulma umutlarını yeşertmişti. Eski ve deneyimli İngiltere'nin sözlerine inanarak yazgılarını itilaf devletleri koalisyonuna bağlayan Arap Milliyetçileri savaştan sonra bağımsızlıklarına kavuşma hesapları yaparken, İngiltere ve Fransa bir yandan bu sahte umutları canlı tutuyor, öte yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki Arap topraklarına el koyup aralarında paylaşmanın planlarını hazırlıyorlardı. Bu iki ülke arasında 1916'da yapılan Sykes - Picot antlaşmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde yer aldığı ve başını Almanya'nın çektiği ittifak devletlerinin yenilgisi durumunda Osmanlı'nın elindeki Arap topraklarının paylaşılması üzerinde antlaşmaya varılmıştı²⁸.

Birinci Dünya Savaşı, Arap memleketlerinin bağımsızlık umutlarını giderek karartsa da, sömürgeci güçlerin bu topraklarda başlayan milliyetçi hareketleri engellemeleri giderek imkânsız hale gelmiştir. Nitekim Arap memleketleri içerisinde milliyetçi hareketin öncülüğünü Mısır üstlenmiştir. Bu bağımsızlık hareketi İngilizleri bir hayli zor duruma düşürecek ve Mısır, bağımsızlık hareketlerinde Ortadoğu'nun lider devleti durumuna gelecektir. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın yerini alacak olan ABD ve Sovyet Rusya'nın Ortadoğu politikası büyük ölçüde Mısır çevresinde şekillenecektir.

Birinci Dünya Savaşı, Mısır milliyetçi hareketinin gelişimi açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Savaş koşulları İngiliz yönetimine ülkeyi daha rahat kontrol edebilecek olanaklar sağlarken aynı koşullar ülkeyi eskisi gibi sınırsız bir özgürlükle yönetmelerini de zorlaştırdı. İngilizler ülkede ortaya çıkan milliyetçi düşüncüyü ve eylemleri denetim altına alabilmek amacıyla 1913 yılında savaşın arifesinde bir yasa çıkartarak yeni bir yasama meclisi kurdu, Hükümet tarafından atanan 17 üye ile halk tarafından dolaylı biçimde seçilen 66 üyeden oluşan bu meclisin yasaları tartışma ve önerme yetkisi bulunuyordu. Ancak daha önceden de belirttiğimiz gibi İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Mısır'da bir himaye rejimi oluşturmuştu. İngiliz gerçekleştirdiği değişiklik sonrasında Mısır'da bulunan en yüksek temsilcisini Yüksek Komiser'e çevirdi, aynı zamanda Mısır Dışişleri Bakanlığını kaldırarak yetkilerini Yüksek Komiser'e aktardı. Yüksek Komiser olarak da Lord Allenby atandı.

²⁸ Haluk Gerger, *ABD - Ortadoğu - Türkiye*, İstanbul, 2007, s.22.

Allenby'nin ülkeye gelişinden 1936 Antlaşması'na kadar geçen yıllarda İngiliz'nin Mısır siyaseti kendi içinde karmaşık ilişkilere sahip üçayak üzerinde şekillendi: İngiliz gücü, Mısırlı siyasetçiler ve Mısır sarayı. Protektora ilanı Mısır'ın siyasal yaşamında büyük bir değişiklik yaratmadı. Yalnızca otuz yıldır devam eden rejimi resmileştirdi ve yasallaştırdı. Mısır böylece Osmanlı Devleti'nden resmi olarak kopmuş oldu. Savaş sırasında Mısır toprakları müttefik kuvvetlerin Asya - Avrupa arasında geçiş ve konaklama alanı Gelibolu ve Filistin cephelerinin üssü olarak kullanıldı²⁹.

1918'deki ateşkesten sonra Mısır'da milliyetçi duygular giderek hız kazanmaya başladı. Milliyetçilerin lideri bir dönem Eğitim Bakanı olarak görev yapmış olan Saad Zağlul idi.³⁰ Zağlul'ün 1919 yılının başlarında Mısır'ın bağımsızlığını temin ve İngiliz işgal kuvvetlerini Mısır'dan çıkarmak amacıyla kurduğu Vafd Partisi, bütün Mısır'da ayaklanma ve gösterilere başvurarak İngiltere'ye karşı milliyetçi hareketi başlattı³¹. Bu harekâtın başlangıcının sebebi, Zağlul'ün Mısır meselesini Londra'da ve daha sonra Paris Barış Konferansı'nda temsil etmek için bir heyet istemesinin derhal reddedilişi, 1919 ayaklanmasının işareti olmuş, silahlı çatışmalar ve grevlerden ötürü kısa bir süre için ülkede hayat felce uğramıştı. Olaylar üzerine İngilizler yeni bir anayasa üzerinde çalışmak amacıyla Lord Milner'in başkanlığında bir heyeti Mısır'a göndermişler, fakat bu heyet tüm Mısırlı politikacılar tarafından boykot edilmişti³².

Vafd'ın mücadelesi hız kazanınca, İngilizler bu durumu iyileştirme yolunu tercih ettiler. İngilizler koşullar ne olursa olsun Süveyş Kanalı'nı dolayısıyla da Mısır'ı bırakmak niyetinde değildiler. Mısırlı milliyetçilerle bir anlaşmaya varmak için çözüm yolları arandı. Görüşmeler ittifak konusu nedeniyle 1920'lerde ertelendi ve 1936'ya kadar da yapılmadı. Zağlul'ün ilk savunduğu, Sudan'ın Mısır'ın ayrılmaz bir parçası olduğuydu. Milner, Sudan konusunun görüşme dışında tutulmasının gerektiğinin altını çiziyor, program yalnızca Mısır'la sınırlı tutuluyordu. 19 Ocak 1899 Mısır - İngiliz antlaşmasına göre konu açıktı, ama Sudan konusu belli nedenlerden dolayı tartışma konusu olmaktan çıkartılmıştı. Mısırlılar da bunun tekrar gözden geçirilmesini bu antlaşma taslağında bazı değişikliklere gidilmesini istiyorlardı. Milner ve Lord Curzon bunu kabul etmelerine rağmen İngiliz kabinesi herhangi bir düzenlemeyi reddetti. Gayr-

²⁹ Zeynep Güler, *a.g.e*, s.75–76.

³⁰ Sabit Duman, *a.g.e*, s.293.

³¹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.24.

³² Peter Mansfield, *a.g.e*, s.19.

i resmi görüşmeler tıkanınca Mısır heyeti de Londra'da iki gün daha kaldıktan sonra heyetin ayrılması üzerine Milner, görevi bıraktı. 1921 Haziran'ında onun görevini Lord Curzon üstlendi. Ancak Curzon başkanlığındaki toplantılardan da bir sonuç alınamadı. İngiltere'nin Mısır'ın bağımsızlığını kabul etmesine rağmen temelde antlaşmazlık konusu İngilizlerin, Mısır'daki askeri varlığı idi. Mısırlılar, Kanal Bölgesi'ndeki bütün İngiliz askerinin geri çekilmesini isterken İngiltere buna karşı çıkmaktaydı. İngiltere ihtiyaç duydukları takdirde Mısır'ın herhangi bir bölgesini askeri işgal serbestliğini istemekteydiler. Diğer antlaşmazlık noktalarından biri de İngiltere'nin Mısır Dışişlerini kontrol etme isteğiydi. Diğer bir nokta da, Mısır'ın kendi kendisine yetecek yeterli uzman olmaması gerekçe gösterilerek İngilizlerin Mısır Hükümeti'nde bürokratik kadrolarda İngiliz danışmanların görev yapmasını istemesi de çözüme kavuşturulamamıştı. Bütün bunlar görüşmeleri çıkmaza soktu. 3 Aralık 1921'de Mısırlılarla bir antlaşma yapıldı. Allenby, Mısır Sultanı'na İngiltere'nin Mısır'daki politikasını genel olarak açıklarken Mısır'ın, İngiliz imparatorluk sisteminin uzantısının bir parçası olduğunu, Zağlul tarafından önderlik edilen milliyetçi hareketin bu politikaya sekte vurduğunu ve İngiltere'nin temel amacının Fuat'ın otoritesini Mısır'da hâkim kılmak olduğunu söyledi. Böylelikle İngiltere, Mısırlı milliyetçilere karşı mücadelesinde Sultanın desteğini sağlamış olmakta buna karşılık da Fuat da tahtta kalabilmek için İngiliz desteğine bir bakıma bağlı kalmaktaydı. Curzon'un barış taslağının açıklanmasıyla Zağlul tutuklanarak sürgüne gönderildi. Bunun üzerine ülkede bir dizi grevler ve gösteriler başladı³³.

Zağlul ve öteki milliyetçi liderlerin defalarca sürgün edilmelerine rağmen devam eden ayaklanmalar ve düzensizliklerden sonra İngiltere, tek taraflı olarak protektoranın son bulunduğunu ilan etti³⁴. Ancak İngiltere, Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmekle (28 Şubat1922) birlikte Süveyş Kanalı ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunmasını üzerine alıyor ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tutuyordu³⁵. 1922 Antlaşması görüldüğü üzere yine İngilizlerin lehine olan bir antlaşmadır ve İngiltere Mısır'a bağımsızlığını vermekle etkisini azaltmamış bilakis kontrolü yine elinde bulundurmıştır.

³³ Sabit Duman, *a.g.e.*, s.300–302.

³⁴ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.19.

³⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.* s.24

1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ve 1936'da da bu toprağı ele geçirmesi, gerek Kral Fuat'ın gerek İngiltere'nin durumunda değişiklik meydana getirdi. Habeşistan'a yerleşen İtalya, Nil'in kaynaklarına egemen oluyor ve dolayısıyla Mısır üzerinde bir tehlike yaratıyordu³⁶. Bu durum İngilizleri endişelendirdiği gibi, Mısır'da gizlice basılıp dağıtılan beyanatta ise, İngilizler, Mısır'ın İtalya veya başka bir devletin hücumlarına uğramasından korkuyorlarsa ordularını Mısır toprağından çeksinler. Bize silah ve her türlü harp malzemesi versinler. Bizi, İtalyanlara hatta dünyanın bütün milletlerine karşı durmak için yalnız bıraksınlar deniliyordu³⁷. Esasen İtalya ve Almanya, Mısır'daki ve Ortadoğu'daki Arap milliyetçilerini İngiltere ve Fransa'ya karşı devamlı olarak kışkırtmaktaydılar. 1935 yılı sonunda Kral Fuat, 1923 anayasasını tekrar yürürlüğe koydu ve dört ay sonrada öldü. Yerine 16 yaşındaki oğlu I.Faruk geçti. 1936 seçimlerini Vafd Partisi ezici bir çoğunlukla kazandı. Bu defa Vafd ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler olumlu sonuçlar verdi ve İngiltere ile Mısır arasında 26 Ağustos 1936'da bir ittifak antlaşması imzalandı³⁸.

İngiltere ile Mısır arasında imza edilen ittifak muahedenamesi münasebetiyle adli ve mali kapitülasyonların Mısırlıların arzularına göre halledilmesine karar verilmiştir³⁹. Ancak antlaşma, Mısır'a tam bağımsızlığını kazandırmamıştır. Nitekim: Antlaşmanın Birinci maddesi, İngiliz'nın askeri işgalinin son bulduğunu söyler. Üçüncü maddede, İngiliz'nın Mısır'ın Milletler Cemiyeti üyeliğini destekleyeceği sözü yer alır. Beşinci maddede, her iki ülke başka ülkelerle bu antlaşma maddelerini ihlal edecek bir yaklaşımda bulunmama sözü verirler. Yedinci maddeye göre ise, savaş olasılığı halinde ya da herhangi bir taraf savaşa girerse diğeri onun yardımına koşacaktır. Böyle bir durumda Mısır, sıkıyönetim ilan etme ve sansür gibi idari ve yasal önlemleri alacaktır. Antlaşmanın sekizinci maddesi gereğince de Mısır'ın ayrılmaz bir parçası olarak görülen ve ululararası bir su geçidi olan Süveyş Kanalı'nın tüm özgürlüğü ve geçiş güvenliğinin sağlanması amacıyla İngiliz güçlerinin Mısır topraklarına yerleştirilmesi güvence altına alınmıştır. Kanal Bölgesi tarif edilmekte ve buraya yerleştirilecek İngiliz güçlerinin on bin askeri ve 400 pilotu geçmemesi karar altına alınmaktadır. Antlaşmanın imzalanmasından yirmi yıl sonra eğer Mısır silahlı kuvvetleri aynı

³⁶ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980), C.I, Ankara, 1994, s.205.

³⁷ BCA, Fon Kodu: 030–10, Kutu No: 267, Dosya No: 800, Belge No:12.

³⁸ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980, s.205.

³⁹ BCA, Fon Kodu: 030–10, Kutu No: 266, Dosya No: 798, Belge No:21.

görevleri yerine getirebilecek durumda olursa ve İngiliz güçleri gereksiz görülürse ve taraflar bu konu üzerinde anlaşamazsa, sorunun Milletler Cemiyeti Konseyi'ne götürülmesi öngörülmektedir. 1936 Antlaşması'nın on birinci maddesi ise Sudan sorunuyla ilgilidir. Burada her iki taraf başka bir antlaşma yapana dek 1899'da taraflar arasında imzalanmış bulunan ikili yönetim antlaşmasının geçerliliğini sürdüreceği belirtilmektedir. On ikinci maddede Mısır'da bulunan yabancıların mal ve can güvenliği Mısır Hükümeti'nin sorumluluğu altında olduğu söylenir. On üçüncü madde ile de yabancıların Mısır'da yararlanmakta olduğu özel yasal ayrıcalıklar son bulmaktadır. On altıncı maddede bu antlaşmanın yirmi yıl boyunca geçerli olacağı, on yıl sonra ise tarafların antlaşma maddelerini gözden geçirilmesini talep edebileceği söylenmektedir. Antlaşmazlık halinde konu Milletler Cemiyeti Konseyi'ne ya da her iki tarafın da tanıdığı bir başka kişi ya da kuruma götürülecektir⁴⁰.

Mısır'ın tam bağımsızlığı yolunda kritik bir adım olarak kabul edilen ve yirmi yıl geçerli olacak İngiliz - Mısır Antlaşması ile ülkeyi uzun yıllar denetimi altında tutan İngiliz Yüksek Komiseri, İngiliz Büyükelçisi adını aldı. 1936 Antlaşması, Mısır'ın kendi kendini yönetme alanını genişletmekte İngilizlerin 1882'den beri sürdürdükleri işgale son vermektedir. Ancak İngiliz güçleri, Süveyş Kanalı bölgesinde kalacaklardı. Bu antlaşma ile İngiliz stratejik noktalarda varlığını ve etkisini sürdürürken, Mısır'ın içişlerinde üstlenmiş olduğu sorumluluğu terk etmekteydi⁴¹. Diğer yandan antlaşma Mısır ordusunun 1924'ten beri ilk defa Sudan'a girmesine izin verirken, İngiltere ayrıca Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesini de desteklemeye söz veriyordu. Mısır 26 Mayıs 1937 de Milletler Cemiyeti'ne girerek bağımsız bir devlet statüsünü resmen kazanmıştır⁴².

VI. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Mısır

Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri ve savaş sonrası düzenlemelerin mimarı olan İngiltere ve Fransa'ya karşı, mevcut statükonun karşılığı revizyonist ülkeler konumundaki Almanya ve İtalya'nın yönelttiği tehdit ve ortaya çıkardıkları çelişkiler 1930'lu yılların sonuna doğru ikinci bir dünya savaşının ortaya çıkmasına neden oldu. Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması bu gelişme üzerine de İngiltere ve Fransa'nın 3

⁴⁰ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s. 87.

⁴¹ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.79.

⁴² Sabit Duman, *a.g.e.*, s.309.

Eylül 1939'da Almanya'ya savaş açması sonucu İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu⁴³. İkinci Dünya Savaşı, Mısır'ı Ortadoğu'nun askeri, siyasi ve ekonomik faaliyetlerinin merkezi haline getirmiştir⁴⁴. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İngilizler Mısır'ı kendi ana Ortadoğu üssü olarak kullandılar. Bu İngilizler için öylesine önemliydi ki 1941'de Başbakan Churchill, bir söyleşide Mısır'ın ve Ortadoğu'nun kaybının Büyük Britanya için bir felaket olacağını ifade etti⁴⁵.

İngiltere 1939'da savaşa girdiğinde Mısır sıkıyönetim ilan ederek ve Almanya ile diplomatik ilişkilerini keserek 1936 Antlaşması'nın hükümlerini yerine getirdi⁴⁶. Ancak savaş koşulları Mısır ile İngiltere arasındaki gerilimi tırmandırmış ve aralarını daha da açmıştır⁴⁷. Nitekim ülkenin iktidardaki politikacıları Mısır'ı savaştan uzak tutmak istedilerse de bu mümkün olmadı. Mihver kışkırtıcı Ortadoğu'da kapanmaya başlayınca İngiltere, Mısır'ı Akdeniz savunmasının merkezi yaptı⁴⁸. Mısır, Batılı müttefikler için büyük bir ordu kampına dönüştü, Kral Faruk ve Bakanları bile, 1936 İngiliz - Mısır Antlaşması'ndan yan çizmeye bakıyorlardı⁴⁹.

Ortadoğu ikmal merkezi ve izindeki askerlerin en gözde şehirleri olarak Kahire, İngiliz askeri ve sivil personeli kaynıyordu. Mısır'ın İngilizlerin savaşı yürütmeleri için nedenli önemli olduğunu bilen Mihver devletleri de ülkeyi hedef almışlardı. Mihver güçleri, İskenderiye Limanı'na da sürekli hava saldırıları düzenlediler ve Mısır silahlı kuvvetleriyle siyasal kurumlarına sızmaya çalıştılar. Gerek bu durum ve gerekse diğer savaş zamanı gelişmeleri Mısır'ın siyasal ve ekonomik hayatının gidişatını etkilemişti. Enflasyon yükselmişti, temel gıda maddeleri öylesine yetersizdi ki 1942'de Kahire'de ekmek ayaklanmaları başlamıştı. Politika alanında, savaşın getirdiği olaylar 1923'ten beri Mısır'ı yönetmiş olan bütün kurumları, monarşiyi, parlamenter hükümeti ve Vafd Partisi'ni gözden düşürdü ve 1952 devrimine kadar sürecek siyasal bir felci başlattı. Savaşın başlangıcında, Mısır'da tanınmış bir Mihver sempatizanı ve Kral Faruk'un yakın danışmanı Ali Mahir liderliğinde bir koalisyon kabinesi işbaşındaydı. Mahir

⁴³ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004, s.98.

⁴⁴ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*, İstanbul, 2007, s.27.

⁴⁵ Robert Mcnamara, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952-1967)*, University of Ireland, London, 2003, s.15.

⁴⁶ William L.Cleveland, *a.g.e*, s.227.

⁴⁷ Zeynep Güler, *a.g.e*, s.88.

⁴⁸ William L.Cleveland, *a.g. e*, s.227.

⁴⁹ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *a.g. e*, s.346.

1940'ta istifa edince bir dizi istikrarsız koalisyon işbaşına geçti ve bunlar İngiltere ile doğru ilişkiler sürdürerek Mısır'ın gelecekteki diplomatik seçeneklerini açık tutmaya çalıştılar. 1942 kışında iktidardaki koalisyon dağıldı ve hükümet istifa etti⁵⁰.

Ülkede, miğfer yanlısı bir kamuoyunun oluşmasını önlemek için İngiltere, Mısır'da Vafd'ı tekrar iktidara getirerek kendilerine karşı var olan hoşnutsuzluğu gidermeye niyetlendiler. Kral, perde arkasındaki Vafd'ın lideri Nahas Paşa'nın Başbakan olmasına ısrarlı bir şekilde karşı çıktı. Bunun üzerine İngiltere, Kahire'de Kral'ın sarayını kuşatarak 4 Şubat 1942'de bölgedeki İngiliz Elçisi Kral Faruk'a bir ultimatom vererek, ya Nahas Paşayı Başbakan olarak atamasını yapmadığı takdirde ülkeden ayrılmasını söyledi⁵¹. 4 Şubat olayında İngiltere Sefiri Sir Miles Lampson'nun, kullandığı taktikler İngiltere'nin Mısır'ın işlerindeki kontrolünü bir kere daha vurgulamış ve bu durum milliyetçileri öfkelen-dirmişti. Ayrıca bu olay Mısır'ın zaten zayıflamış olan parlamenter sisteminin de çöküşünü hızlandırmış oldu. Kral, aşağılanmış ve Vafd'ın gücünü kısımaya kesinlikle karar vermişti Buna karşılık Vafd da çıkmaza düşmüştü. 1936'da bir Vafd Hükümeti'nin, Mısır'da İngiliz varlığının devam etmesi koşuluyla bağımsızlık antlaşmasını imzalaması gibi, parti bir kere daha milliyetçi ilkelerini terk etmeye ve siyasal iktidar için İngiltere ile işbirliğine hazır görünmüştü. Bundan sonraki on yıl içinde Vafd, 1942'de İngiliz tanklarının koruması altında iktidara gelmiş olmasının sonuçlarını yaşayacaktı⁵².

VII. Mısır Öncülüğünde Ortadoğu'da Arap Birliği Kurma Girişimi

1942'den sonra Mısır Başbakanı Nahas Paşa, İngiliz çıkarlarının korunması amacıyla bir Arap bloğunun kurulmasını isteyen İngiltere'nin desteğiyle Arap ülkelerini bir araya getirmek için öncülük yapmıştır⁵³. Nitekim 29 Mayıs 1941'de İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden : “Kanımca Arap ülkeleri arasında doğal ve belirli çerçevede gelişen ekonomik ilişkilerin yanı sıra politik ilişkileri de geliştirmek gerekiyor. Majestelerinin hükümeti bu konuda hazırlanacak detaylı bir plana her türlü desteği vermeye hazırdır”. Şeklinde konuşmuştur⁵⁴.

⁵⁰ William L.Cleveland, *a.g. e*, s.227–228.

⁵¹ Sabit Duman, *a.g.e*, s.370.

⁵² William L.Cleveland, *a.g.e*, s.228–229.

⁵³ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945–1955)*, s.27.

⁵⁴ Sabahattin Şen, *a.g.e*, s.105.

İngiltere'nin, Kral Faruk'a zorla kabul ettirdiği ve bunun sonucu olarak Kral ile araları iyi olmayan Mısır Başbakanı Nahas Paşa, Mısır'ın Arap dünyasında liderliğini öne sürmenin Kral'a karşı kendisine puan kazandıracağını düşündü. Zaten daha önce halifeliği Kahire'de tekrar yaratma ümitleri taşıyan Kral, bu gerçekleşmeyince Kahire merkezli bir Arap liderliğini halifelik yerine kabul edilebilir bir ikame olarak görmeye başlamıştı. Bu yüzden bütün bu faktörler Mısır'dan bir açıklama yapılmasını zorunlu kıldı. Mısır Senatosu'na yaptığı bir konuşmada Nahas Paşa şu açıklamaları yaptı: "Sayın Eden açıklamayı yaptığında düşündüm ve başarmanın en iyi yolunun onu Arap hükümetlerinin kendilerine bırakmak olduğu sonucuna vardım. Diğer Arap hükümetlerine tek tek danışarak Mısır Hükümeti'nin resmi bir girişimde bulunması ve daha sonra Mısırın bu farklı görüşleri mümkün olduğunca koordine etmesi gerektiğini düşündüm. Mısır, sonra Arap temsilcilerini konuyu birlikte tartışmak üzere davet edecek. Bir antlaşmaya ulaşırsa Mısır, kendi ülkesinde Mısır Başbakanı'nın başkanlık ettiği bir toplantı düzenleyecek". Bu doğrultuda Mısır Başbakanı, Irak, Suriye, Trans - Ürdün, Suudi Arabistan, Lübnan ve Yemen liderleriyle Arap Birliği'nin başarı şansı ve olabilirliği hakkında bir dizi toplantı yapıldı. Bu iki taraflı konuşmalar 1943'ten 1944'ün ortalarına kadar Mısır'ın liderlik rolünü üstlenmeye kararlı olduğunu vurgulayarak devam ederken, Mısır'daki Arap milliyetçiliğinin sözcüleri Mısır tarihinin Arap köklerine vurgu yaparak, Mısır'ın siyasal girişimini entelektüel olarak meşrulaştırmaya çalıştılar. Bu sözcülerin belki de en önde geleni ve en inançlısı olan ve daha sonra 1945'te Arap Ligi'nin ilk genel sekreterliğini yapan Abdülrahman Azzam, "Mısır'ın İsa'dan önce de bir Arap ülkesi" olduğunu samimi bir dille ifade edecekti.

Haziran 1944'te Mısır Hükümeti, diğer Arap hükümetlerini ve siyasal liderlerini Arap Birliği ve işbirliği konusunda İskenderiye'de resmi olarak davet etti. Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Trans-Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen'in yanında Filistinli Arapların temsilcisinin katıldığı konferans, 25 Eylül'den 8 Ekim'e kadar sürdü. Konferans sonucunda, merkezi Kahire'de bulunacak olan Arap Ligi'nin 1945'te resmi olarak kurulmasına temel teşkil eden "İskenderiye Protokolü" formüle edildi⁵⁵. Böylece Arap devletleri delegeleri, genel bir toplantı yaparak Arap Birliği Antlaşmasını büyük bir törenle imzalamışlardır⁵⁶. Fakat Arap Birliği'ni sağlamayı amaç edinen bu kuruluş bir

⁵⁵ Adid Davışa, *Arap Milliyetçiliği*, (Çeviren: Lütfi Yalçın), İstanbul, 2004, s.110–111.

⁵⁶ Ulus Gazetesi, 23 Mart 1945, s.5.

süre sonra tamamen Mısır'ın hâkimiyetine girmiştir⁵⁷. İngiltere, Fransa'nın aleyhine etkisini arttırmayı planlayarak bu Arap koordinasyonu eğilimini destekledi. Arap Birliği'nin sorunu Arap devletlerinin sadece tek bir konuda anlaşabilmeleri idi: Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurmasını istemiyorlardı⁵⁸.

Arap Birliği, Arapların problemlerinin tartışılacağı bir platform olarak ortak bir Arap bilincinin gelişmesine katkıda bulunmak kadar; üye devletler arasındaki ilişkileri güçlendirmek, politikaları uyumlu hale getirmek ve bağımsızlığı korumayı da hedeflemekteydi⁵⁹. Ancak Arap Birliği, Suudi Arabistan ile Ürdün ve Irak'taki Haşimi Krallığı arasındaki kıskançlık ve güvensizlik, Suriye ve Lübnan'ın cumhuriyet oluşu; Mısır'da farklı bir hanedanlığın bulunması ve değişik Arap ülkelerindeki ayrı seviyelerde ilerleyen siyasi ve ekonomik gelişmeler ve buna benzer sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Mısır, Suudi Arabistan ve Irak kendilerini diğer Arap ülkelerinden daha üstün görüyor ve bir Arap milliyetçilik hareketinde lider olmaları gerektiğini savunuyorlardı. Bu kıskançlık devam etti ve birleşmeyi engelledi. Arap ülkeleri sadece İsrail'e karşı duydukları korku ve nefret konusunda birleşiyorlardı. İsrail'in kurulmasını kendilerine karşı yapılmış bir haksızlık ve Batı emperyalizminin bir örneği olarak görüyorlardı. İsrail'in Filistin'de zorla kurulduğuna ve Batılıların kuklası olduğuna inanıyorlardı. Ancak İsrail'in kurulması bir başka deyişle Filistin sorunu Arap Birliği'nin kurulmasını teşvik etti. Filistin sorununa bir çözüm bulunamaması Arap Birliği fikrinin ve milliyetçiliğin güçlenmesini ve canlı kalmasını sağladı. Arap Birliği düşüncesi 1952'de Cemal Abdülnasır tarafından tekrar ortaya atıldı. Nasır'ın hareketi, Arap siyasi düşüncesine göre önceliklerine nazaran yeni bir devrim ve sosyal reform olarak kabul edildi⁶⁰.

VIII. II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Mısır'ın Tam Bağımsızlık Girişimi

II. Dünya Savaşı'nın sonunda İngiltere, Ortadoğu'da en büyük güç olarak kaldı. Bölgedeki pozisyonu I. Dünya Savaşı'ndan çok daha sıkı bağlantılı olarak görüldü. Kahire, İskenderiye ve Kanal Bölgesi'nde elli bin İngiliz birliği vardı. İngiliz askeri

⁵⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*, s.27.

⁵⁸ Arthur Goldschmidt JR.-Lawrence Davidson, *a.g.e*, s. 348.

⁵⁹ Sabahattin Şen, *a.g.e*, s.106.

⁶⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*,s.28.

stratejistler savaş sonrasında bölgenin stratejik değer bakımından çok önemli olduğunu belirttiler. İngiltere'nin, büyük bir güç olarak kalması için İngiltere'deki emperyal, Akdeniz ve Ortadoğu'nun kontrolünü elde tutmanın gerekli olduğunu tartışarak, Mısır üssü İngiltere'nin geniş Ortadoğu sorumluluklarını üstlenen bir muhafız olarak hem de Sovyetler Birliği'ne karşı atom hücumlarını yapabileceği potansiyel bir hava üssü olarak İngiliz stratejisinin önemli bir köşe taşı olarak kalması gerektiğini ifade ettiler⁶¹.

Savaş bittiği zaman Mısır her ne kadar bağımsız bir devlet ise de fiilen İngiliz hâkimiyeti altında görünmekteydi. İngiltere ile Mısır arasında 1936 Ağustos'unda imzalanmış olan ittifak antlaşması, İngiltere'ye Mısır Limanlarını, hava meydanlarını ulaştırma vasıtalarını kullanmak imkânını tanıyor, sadece savaş değil, milletlerarası bir tehlike halinde sıkıyönetim ve sansür uygulamak hakkını da veriyordu. Bu antlaşma Avrupa'da savaş bittikten sonra Mısır için kabul edilebilir bir bağ olmaktan çıkmıştı. Uzakdoğu'daki dominyonlarına bağımsızlık vermeye başlamış olan İngiltere, Süveyş Kanalı'nın mevcudiyeti dolayısıyla aynı anlayışı Mısır'a göstermeye hazır görünmüyordu. İngiltere, Mısır'dan çekilecek olursa burada bir otorite boşluğu doğacağı ve bunun başka bir devlet tarafından doldurulabileceği endişesini taşıyordu. Bu sebeple Mısır'ın 1936 Antlaşması'nın ortadan kaldırılması arzusuyla ortaya çıktığı günden itibaren İngiltere bir Ortadoğu savunma sistemi düşüncesine saplanmıştı. Kendi kontrolü altında olacak bu sistem ile Doğu Akdeniz'de nüfuzunu devam ettirme arzusundaydı.

1936 Antlaşması 20 yıl için imzalanmıştı, ancak 1956 yılında gözden geçirilmesi mümkündü. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve bağımsızlık cereyanlarının alıp yürüdüğü, eski müstemlekelerin hür milletler camiasına katılmaya başladığı ve üstelik büyük ve kudretli müttefik ABD'nin de bu cereyanın başını çektiği bir dönemde İngiltere'nin şiddet siyaseti takip etmesi de düşünülemezdi. Bu sebeplerle İngiliz Başbakanı Attlee, 1945 yılı sonunda, 1936 Antlaşması'nın gözden geçirilmesini kabul etti⁶².

İngiliz Hükümeti, bütün askeri güçlerini Mısır'dan çekmeye niyetli olduğunu duyurdu. Hem Mısır'ın hem de İngiltere'nin katılacağı birleşik bir savunma şemasının

⁶¹ Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s.16.

⁶² Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara, 1983, s. 309–310.

oluşturulması kararlaştırıldı⁶³. 1946 yılında başlayan temaslar ve görüşmeler o yılın Ekim ayında Mısır Başbakanı Sıtkı Paşa ile İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin arasında yeni bir antlaşma tasarısının parafe edilmesiyle sonuçlandı. Bu tasarıya göre, İngilizler; 31 Mart 1947'ye kadar Kahire, İskenderiye ve Delta'daki bütün kuvvetlerini Kanal Bölgesi'ne çekecekler 1 Eylül 1949 tarihine kadar da Kanal Bölgesi'nden çıkıp gideceklerdi. Buna karşılık Mısır, komşu devletlere bir saldırı halinde İngiltere ile bir "Müşterek Savunma Konseyi" oluşturmayı ve burada, Ortadoğu'yu tehdit eden tehlikeler konusunda hükümetlere yapılacak tavsiyeleri müzakere etmeyi kabul etmekteydi. Antlaşma, Mısır'a ne İngiltere'nin yanında savaşa girmek ve ne de İngiltere'ye üs vermek mecburiyeti getirmekteydi. Dolayısıyla Mısır için daha sonra yapacağı antlaşmadan çok daha müsait şartlar taşıyordu. Ancak Kral Faruk, bu antlaşmayı beğenmeyerek 26 Kasım 1946'da müzakere heyetini azletti ve Başbakan Sıtkı Paşa da istifa etmek zorunda kaldı. Kral Faruk'u bu şekilde harekete sevk eden sebep Sudan konusu idi. Sudan kâğıt üzerinde Mısır - İngiliz kondominiumu gibi görünmekle beraber fiilen bir İngiliz protektorası idi. Faruk, Sudan'ın Mısır ile birleşmesini istemekteydi. İngilizler, Sudan'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin görevine devam etmesi ve Sudan'ın savunulması için alınmış tertiplerin sürdürülmesi şartıyla bu ülkenin Mısır ile bir hanedan birliği kurabileceğini kabul etmekteydi ve hazırlanan tasarıya bu şekilde bir protokol eklenmişti. Sıtkı Paşa Kahire'ye dönünce yaptığı bir konuşmada Sudan ile Mısır'ın, Mısır tahtı altında nihai şekilde birleşmiş olduklarını söyleyince Attlee bunu tekzip etti. Antlaşmanın yapılmamasının sebebi de bu oldu. Mısır 1947 Temmuz'unda anlaşmazlığı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Şikâyeti hem İngiliz askerlerinin Mısır'dan çıkmayışi hem de Mısır - Sudan birleşmesine mani oluşu idi. Tarafların görüşlerinde bir değişiklik olmadığı cihetle ilerleme mümkün olmuyordu. 11 Nisan 1951 günü İngilizler yeni bir teklif yaptılar: Kuvvetlerinin 1956 sonunda Kanal Bölgesi'ni terk edeceklerini fakat fevkalade bir hal vukuunda geri dönmelerine izin verileceğini, mevcut üslerin çalışır halde tutulacağını ve bu maksatla askerler çekilince sivil teknisyenler geleceğini bunların çalışmasının bir Mısır - İngiliz kontrol heyeti tarafından gözleneceğini belirten bir anlaşmanın imzasını teklif ettiler. Mısır bu teklifi, 24 Nisan'da reddetti⁶⁴.

⁶³Mohamed Awad, "Egypt, Great Britain and The Sudan", *The Middle East Journal*, Vol:1, No:3, July, 1947, s.283.

⁶⁴Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.310-311.

İngiltere'nin mutlak surette Mısır ile yapmak istediği her antlaşmada bölgede asker bulundurma isteği yer almaktaydı. Yani Süveyş Kanalı Bölgesi veya Ortadoğu'daki hayat sahası, Filistin meselesinin ortaya çıkmasıyla bölgeye olan müdahaleyi arttırmış ve İngilizler iki dev ABD ve Sovyetler karşısında direnmeye çalışmışsa da bunda pek de başarılı olamamıştır. Ortadoğu, İngiltere için çok büyük bir öneme sahipti. Haziran 1946'da İngiliz Genel Kurmayı bu önemi şu şekilde vurgulamıştır:

1) Ortadoğu sadece İngiltere'nin güvenliği için değil İmparatorluğa bağlı diğer ülkeler için de önemlidir.

2) Düşmanımız Sovyetler Birliği'nin önem verdiği ve onun olası saldırılarına karşı konulabilecek bölgedeki hava üslerinin muhafaza edilmesi

3) İngiltere'nin var olan petrol stoklarının güvenliğinin sağlanması

4) İngiliz askeri gücünün kolayca yok edilemeyeceği fikrini Sovyetlere kabul ettirmek ve İngiltere'nin ilişkilerinin ve üslerinin olduğu bir bölgede saldırı ihtimaline karşı güçlü bir üssün kurulması.

Ortak Planlama Grubu'nun Mart 1949'daki raporuna göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki temel stratejik ihtiyaçları şunlardı:

- Stratejik hava gücü için hava üssüne sahip olmak
- Mısır'da bir ana üsse sahip olmak
- İngiltere ve müttefiklerine gerekli olan Süveyş üssünü ve Ortadoğu'daki petrol bölgelerini koruyabilmek için başta Mısır olmak üzere bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak.

Bu sebeple Ortadoğu ülkelerinin istikrar ve refah içinde bulunması, dostane ilişkilerin devam etmesi İngiltere için çok önemliydi⁶⁵.

⁶⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945–1955)*, s. 20–21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTADOĞU'DA DEĞİŞEN GÜÇ DENGESİ

1.1. ABD ve Sovyet Rusya'nın Dış Politikasında Ortadoğu

1.1.1. ABD' nin Dış Politikasında Ortadoğu

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde ABD açısından Ortadoğu'da benimsemekte olduğu "açık kapı" siyasetine uygun olduğu, üstelik siyasi sorumluluk altına girmeyeceği için İngiliz ve Fransız manda yönetimlerini kabullenmek ve buradan maksimum ekonomik avantajı elde etmeye çalışmak makul bir çözüm gibi görünmüştür. Dolayısıyla yeni sömürgecilik ilişkileri Ortadoğu'ya Arap topraklarını ve halklarını bölen ve petrol kaynaklarını sömürme olanağı yaratan gelişkin bir sistem olarak girmiştir. Aynı zamanda bağımsızlık ve egemenlik düşüncesinin içi boşaltılmış, Araplar kendi topraklarını kaynaklarını ve ekonomilerini kontrol edemedikleri bir konumda yaşamak zorunda kalmışlardır¹.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'nın savaştan yenik ayrılması sonucunda galip devletlerden İngiltere ve Fransa, Ortadoğu ülkelerini bağımsızlık vaatleriyle kandırmış oyalamış ve mandater sistemlerini uygulamaya koymuşlardır. Ancak bu iki emperyalist güç Arap Ortadoğu'sunda başlayan milliyetçilik duygularını bastıramamış ve iki savaş arası dönemde artık bölgedeki hâkimiyetlerini devam ettiremeyeceklerini anlamış olmalıdırlar ki, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte oluşan iki kutuplu Doğu-Batı bloğunda görevi kendilerine yakın olan süper güçlere yani ABD ve Sovyet Rusya'ya bırakmışlardır. Bir bakıma özellikle bu devletler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çıkarlarını bölgede nasıl devam ettirebilirim endişesine kapılmışlardır.

Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ululararası siyasette sistem düzeyinde iki kutuplu bir yapı olduğu görülür. Soğuk Savaş konjunktöründe ortaya çıkan değişiklikleri sıralamak gerekirse Batı bloğunun İngiltere ve Fransa gibi eski temel güçleri dünya çapında gerilerken ABD güç kazanmış ve blok lideri haline gelmiştir. ABD, Ortadoğu'da ve özellikle Mısır'da İngiltere'nin yerini almak için

¹ Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s.143.

adımlar atmaya başlamıştır². Bu adımların başında İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bölgeye ilgisini gittikçe arttıran Sovyet Rusya'ya karşı tedbirler almaktı. Bu tedbirlerin esasını Sovyetlere karşı bölgede kurulacak olan savunma ve birlik paktları olacaktır. Bu girişimler ABD ve Sovyet Rusya arasındaki kontrol rekabeti, dünyada“ Soğuk Savaş” dönemini başlatacak ve soğuk savaşın en önemli rekabet alanı Ortadoğu; Ortadoğu'nun en önemli rekabet alanı ise Mısır olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika için Ortadoğu'daki stratejik mesele bölgede devasa petrol potansiyelinin üzerindeki kontrolün korunmasıydı³. Çünkü savaş sırasında şekillenen iki kutuplu ABD - Sovyet rekabeti bu güçleri savaş sonrasında ihtilafa sürüklemiştir⁴. Nitekim ABD bölgedeki petrolün Batı'ya akışını ve kontrolünü sağlamak zorundaydı. Bu amaçla Soğuk Savaş, Ortadoğu'ya girerken ve ABD giderek bölgede dominant Batı gücü olarak İngiltere ve Fransa'nın yerini aldığı sırada ABD - Suudi Arabistan bağlantısı önemli olmuştur⁵.

1943'te Washington, Dahran'da, Suudi petrol sahalarının göbeğinde askeri üs kurmaya karar verdi ve İbn Suud ile antlaşma imzaladı. 1944 –1946 yılları arasında kurulan ve Avrupa ile Japonya dışındaki en büyük üs olan ABD Hava Kuvvetleri Üssü, hem Washington'un Moskova ile stratejik yarışında hem de Amerika'nın İngiltere ile ekonomik alandaki rekabetinde Amerika'nın çıkarlarını korumak ve büyütme amacını taşıyordu⁶. Antlaşmaya göre, Amerika, üssü üç yıl süreyle kullanacak ve daha sonra Suudi Arabistan'a devredecekti. Üs 1946'da tamamlandı ve 1949'da Amerikan kullanım hakkı bittiğinde bu üs, Sovyetlere yakınlığı sebebiyle büyük bir önem kazandı. Bu nedenle Amerika 1949'da antlaşmayı uzatmak istedi. Fakat Amerika'nın teklifi Filistin sorunu sebebiyle Suudi Arabistan tarafından soğuk karşılandı⁷. ABD, özellikle 1945'ten sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nin bölgede kontrolünü veya etkisini geliştirmesine karşı duyarlı olmuştur. Böyle bir tehlikenin gerçek olabileceğine inandırılan bölgedeki ülkeler de Sovyetlerin politikalarına ve kendileriyle ilişkileri geliştirme doğrultusundaki isteklerine hep kuşkuyla bakmışlar ve ABD'nin desteğini

²Zeynep Güler, *a.g.e*, s.129

³ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev: Olga Tezcan), İstanbul, 2009, s.123.

⁴ Gilbert Achcar, *Kaynayan Ortadoğu*, İstanbul, 2004, s.17.

⁵ Rashid Khalidi, *Sowing Crisis, (The Cold War and American Dominance in the Middle East)*, Boston, 2009, s.17.

⁶ Gilbert Achcar, *a.g.e*, s.17.

⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm, (İngiltere- Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye), (1945–1955)*, İstanbul, 2007, s.37.

arar bir duruma gelmişlerdir. ABD'nin bölgenin güvenliğini sağlama ve bunu hiçbir şekilde şansa bırakmama yönündeki politikasının bu çerçevede bir süreklilik arzettiği görülmektedir. Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrasında bir güvenlik kuşağı (cordon sanitaire) oluşturmak amacıyla komşu ülkeler üzerinde doğrudan veya dolaylı bir biçimde baskı oluşturması ve bazılarını egemenliği altına alması bölge ülkelerinin kuşkularını haklı çıkardığı gibi, ABD'nin Sovyet tehdidi retoriğinin inandırıcılığını güçlendirmiştir. ABD bu çerçevede Ortadoğu'nun ve Körfez'in Sovyet etki ve kontrolüne geçmesine karşı geleneksel İngiliz politikasının yerini alarak bir taraftan bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan tampon işlevi gören Kuzey Kuşak (northern tier) ülkelerine askeri ve teknik yardımlar yapmıştır⁸.

ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk savaş mücadelesi Ortadoğu'nun tamamını etkilemişse de süper güç rekabetinin içine çekilen ilk bölge devletleri Sovyetler Birliği'nin komşuları Türkiye ile İran olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kuşatma politikasının bir parçası olarak ABD iki devlete de ekonomik ve askeri yardım sağlamıştır. 1945'te hem Türkiye hem İran, Sovyetler Birliği'nin egemenliklerine yönelik tehditleriyle karşı karşıyaydılar. O yılbaşında Moskova, Doğu Anadolu'daki Türk topraklarında hak iddia etmiş ve Boğazların denetiminden pay istemişti. İngiltere ve ABD'nin teşvikiyle Cumhurbaşkanı İnönü Hükümeti Sovyet isteklerini reddetmiştir. ABD, bunu Sovyet yayılcılığının bir parçası olarak görmüş, Türkiye'nin stratejik önemini ve o ülkeyi komünizme karşı gelişen ABD ittifakı içinde yer almasının uygun olacağını düşünmüştü. Ankara, Sovyetlere karşı kendi başına direnemeyeceğini bildiğinden, ABD'nin mali ve askeri yardımını kabul ederek Türk topraklarında askeri üsler açılmasını onaylamıştır. Sovyetlerle başlayan İran sorunu ise, Sovyetlerin İran'ın Azerbaycan vilayetindeki tutumu yüzünden başladı. Savaş sona erdikten sonra Sovyet askerleri 1941'de imzalanan antlaşmayı ihlal ederek, bölgede kaldılar. ABD'nin güçlü desteğini alan İran Hükümeti, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikâyetle bulundu ve Sovyetler Birliği 1946 baharında askerlerini İran topraklarından çekmeyi kabul etti⁹.

⁸ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul, 2007, s. 216–217.

⁹ William L.Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s.307.

1.1.2.Truman Doktrini

Truman Doktrini'nin temeli Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulundukları korkusudur. Bu korkuysa savaştan sonra Avrupa'da ortaya çıkan olaylardan ve ABD'nin bu olayları yorumlayış biçiminden doğmuştur. Böylece 1947 yılını izleyerek, Amerikan dış politikasının temel anlayışı komünizme karşı açılan savaş olmuştur ve bu savaşın çıkış noktasında da Truman Doktrini vardır¹⁰.

Truman Doktrini, ABD Başkanı Henry Truman'ın 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı konuşmadır. Truman, Kongreye sunduğu raporda: Amerikan dış politikasının esasının dünya çapında komünizmi durdurmak ve çembere almak olduğunu ilan etti. Bu amaçla Amerika savaşın yıkıntılarını taşıyan Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamak ve başka bölgelerde de söz sahibi olmak istiyordu. Savaşın sonlarında bozulmaya başlayan ABD - SSCB ilişkileri Truman'ın başkan olmasıyla zaten su yüzüne çıkmış ve bu doktrinle iyice gerginleşmiştir¹¹.

Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra İran'dan askerlerini çekmemesinin yansıra, Türkiye'den boğazların ortak denetimini ve bu doğrultuda üs talep etmesi ve Yunanistan'daki iç savaşta komünistleri desteklemesi bu devletleri doğrudan Sovyet tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştı. Dolayısıyla İngiltere, Amerikan Hükümeti'ne Türkiye ve Yunanistan hakkında vermiş olduğu notalar ile Batı'nın bölgedeki çıkarlarını koruma adına geleneksel sorumluluklarını yerine getiremeyeceğini ve bir Sovyet saldırısının ancak etkin Amerikan taahhütleriyle önlenebileceğini bildirmişti. Çünkü İran ve Türkiye'nin Sovyet etkisine girmesi tüm Ortadoğu'yu doğrudan Sovyet tehdidi ile karşı karşıya bırakabileceği gibi, Yunanistan'ın Sovyetlerin kontrolü altına girmesi de tüm Batı Avrupa'nın güvenliğini tehdit eden bir durum ortaya çıkaracak ve böylece gerek Ortadoğu'da gerekse Avrupa'da güç dengesi Sovyetlerin lehine bozulmuş olacaktı¹².

ABD, gerek kendileri ve gerekse Batı açısından büyük bir öneme sahip olan ve özellikle petrol bölgesi olması sebebiyle Batı'nın ve kendilerinin büyük bağımlılık duyduğu Ortadoğu bölgesinde savaş sonrasında zayıflayan Batı egemenliğinin yerini almak ve ortaya çıkan durumu kendi lehine değerlendirmek ve Sovyet Rusya'yı, bölgeden uzak tutabilmek için, Truman Doktrini'nin uygulama alanını bu bölgeye de

¹⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih, (1918–1994)*, Ankara, 2003, s. 257.

¹¹ Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945–1960)*, Ankara, 2006, s.46.

¹² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.239.

kaydırmak zorunluluğu duymuştur. Zira Ortadoğu bölgesinin Sovyet egemenliği altına girmesiyle ABD ve Batılı devletlerin petrol kaynakları bu devletin denetimi altına girebilir ve bu bölgede sosyalizm ideolojisi yayılabilirdi. Ortadoğu ve Akdeniz’de Sovyet egemenliğinin kurulması başka bir deyişle ABD ve Batılı devletlerin bölgeden kovulması gerek ekonomik ve gerekse siyasi bakımdan ABD’nin ululararası prestijine büyük zarar verebilirdi. Daha da kötüsü, Batılı devletlerin savaş sırasında çöken sanayilerini yeniden ayağa kaldırmak olanaksızlaşabilirdi¹³.

Bu amaçla Başkan Truman, 12 Mart 1947’de kongrede yaptığı konuşmasında özgür insanların kendi ulusal bütünlüklerini saldırgan hareketlere karşı korumalarına yardım etmekte isteksiz davranıldığı takdirde totaliter rejimlerin kendilerini zorla empoze edeceklerini bildiriyor ve ABD’nin politikasının özgür insanların iç ve dış baskılara karşı desteklenmesi konusunda olması gerektiğini vurgulayarak bu tür baskılarla karşı karşıya olan ülkelere ekonomik ve mali yardım yapılmasının zorunlu olduğunu işaret ediyordu. Kısacası Truman, özgür ulusların ABD’nin desteğini aradığını eğer ABD, bu desteği sağlamada kararsız davranırsa dünya barışının tehlikeye düşeceğini söylüyordu. Truman bu nedenle kongreden Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolar ekonomik yardım yapılmasını ayrıca bu ülkelere askeri teçhizat ve ordularını modernize etmek için Amerika sivil ve askeri personeli göndermesini istiyordu. ABD, “Kuzey Kuşak” (northern tier) ülkelerine Truman Doktrini çerçevesinde yapılan yardımların yanı sıra, 1947’de Suudi Arabistan ile üs ve 1949’da Bahreyn ile liman kolaylığı öngören birer antlaşma yaptı. Dolayısıyla Truman Doktrini’nin ilanı ve Ortadoğu’da Amerikan taahhütlerinin artmasıyla birlikte bölgedeki İngiliz - Sovyet rekabetinin yerini artık ABD - Sovyet rekabeti almış oluyordu. Bu arada İngilizlerin bölgeden çekilmesini birçok devlet memnuniyetle karşılarken, Türkiye ve Yunanistan, ABD’yi bir yerde Sovyetlere karşı yeni bir denge unsuru olarak görmüşlerdir¹⁴.

İngiltere açısından ise Truman Doktrini, İngiltere’nin iki geleneksel nüfuz alanı olan Yunanistan ve Türkiye’nin kaybı anlamına geliyordu. Ancak, İngilizlerin Türkiye’deki etkinliklerini Amerika’ya kaptırmaları onları pek endişelendirmişe benzemiyordu. Çünkü İngiltere, Mısır’daki Süveyş Üssü ve Irak’taki Habbaniyah ve

¹³ Mustafa Albayrak, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.III, S.2, Elazığ, 2005, s.1–65.

¹⁴ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.240.

Shaiba üsleri gibi imparatorluk savunma sisteminin devamı için çok önemli üslerin bulunduğu ülkeler yerine göreceli olarak önemi daha az olan Türkiye'deki etkisini yitirmenin daha kabul edilebilir olduğunu düşünüyordu. ABD, stratejik planlamasında Ortadoğu'nun önemi artsa da ABD'nin bölgede kapsamlı bir taahhüde girmeyi arzulamaması sebebiyle İngiltere'nin bölgede egemen güç olarak kalma kararı iki ülke arasında ciddi bir anlaşmazlık yaratmadı. Bu elbette ABD'nin Ortadoğu'da sömürgecivari bir İngiliz varlığını onayladığı anlamına gelmiyordu. Amerikan yönetimi ABD'de ya da dış dünyada Avrupa devletlerinin sömürgeci politikalarını desteklemekle suçlanmak konusunda çok hassastı. O sırada İngilizler de bölgedeki nüfuzlarını sürdürmek için Arap dünyasıyla ilişkilerini eşitlik üzerine kurmaları gerektiğinin bilincindeydiler; zira Arap milliyetçiliği bölgede savaş sonrasında yükselen değeri. Kasım 1947'de, İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanlıkları ve de iki ülkenin Genelkurmay temsilcileri Washington'da Pentagon görüşmeleri diye bilinen müzakereler çerçevesinde bir araya geldiler. Bu müzakereler sırasında İngiltere'nin Ortadoğu'daki Sovyet tehdidi karşısında genel Batı çıkarlarının başat savunucusu olması kabul edildi. Görüşmeler sırasında İngiltere, bölgedeki konumunu korumak ve özellikle de bölgesel Arap devletleriyle mevcut problemlerini çözmek için ihtiyaç duyduğu Amerikan desteği konusunda güvence almıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında, İngilizlerin bölgedeki en büyük sorunu kendilerine bölgede savunma üsleri kurma izni veren 1930'larda Araplarla imzalanan ikili antlaşmaların yenilenmesi meselesiydi. Savaşı takiben bölgede güçlenen Arap milliyetçiliği nedeniyle 1930'lardaki antlaşmaların yenilenmesinde Amerikan desteğini almak İngilizler için çok önemliydi¹⁵. Ancak dikkat edilirse Truman Doktrini, temelde Türkiye ve Yunanistan'ı kapsıyordu. ABD, Ortadoğu konusunda bölgeyi daha iyi tahlil etmek için bir süre daha İngilizlerin bölgede kendisinden daha etkin bir rol oynamasını istiyordu. Nitekim 1940'ların sonlarında Truman yönetimi, İngilizlerin bölgede bu rolü üslenmesine sıcak bakıyordu. Ancak 1951'de bu politikalar değişti, ABD için Ortadoğu ayrı bir düzen gerektirdi. 1951 Sonbaharındaki İngiliz - Mısır çarpışmasından önce ABD'liler, İngilizlerin Mısır'a karşı sert tutumlarını krize temel sebep olarak gösterdiler¹⁶.

¹⁵ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945–1958)*, İstanbul, 1997, s.51–52.

¹⁶ Robert McNamara, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952–1967)*, University of Ireland, London, 2003, s.28.

Daha öncesinde ise Ortadoğu'nun savunulmasını kendi ülkelerinin güvenliği için de temel görev saymaya başlayan Amerikalılar Pentagon görüşmelerinde İngilizlerin Mısır'daki stratejik olanaklarını korumasına yardımcı oldukları teminatını verdiler. Çünkü Süveyş Üssü, konumu ve kendisine yapılan yatırımlar açısından İngiltere için hayati bir önem taşıyordu. Ayrıca müzakereler boyunca İngilizler ve Amerikalılar, Ortadoğu'da olası bir huzursuzluğu ve komünist nüfuzunu engellemek için bölgedeki ekonomik koşulların iyileştirilmesinin gerekliliği konusunda anlaştılar. Pentagon görüşmeleri sonunda ABD ve İngiltere resmi bir antlaşma imzalamaksızın İngiltere'nin Ortadoğu'nun savunmasından birinci derece sorumlu olması ABD'nin de herhangi bir askeri taahhüt altına girmeksizin bölgeye ekonomik ve politik destek sağlaması konusunda uzlaşmaya vardılar. O gün itibariyle Amerika'nın askeri taahhütleri Yunanistan – Türkiye ve İran ile sınırlı kalıyordu. ABD'nin Ortadoğu'nun, geri kalan kısmında askeri herhangi bir taahhüde girmekten kaçınmasına rağmen sadece Tuman Doktrini'ni ilan etme kararı bile bölgeye ilişkin olarak Amerikan felsefesinde başlı başına büyük bir değişimi simgeliyordu¹⁷.

1.2. Sovyet Rusya'nın Dış Politikasında Ortadoğu

Sovyet dış politikası ve ulusal güvenliği açısından Ortadoğu, Üçüncü Dünya ülkeleri arasında en önemli bölge kabul edilmekteydi. Bölgenin petrol yatakları ve deniz ulaşımındaki konumu Sovyetler Birliği'nin yaşamsal çıkarları açısından her zaman stratejik bir değer taşıdı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin İran, Türkiye gibi Ortadoğu ülkeleri ile ortak sınırları paylaşması, bu ülkelerle aynı etnik köken, dil veya dine sahip halkları içinde barındırması da bir başka önemli boyuttu. Bütün bunların yanı sıra, II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'da “çevreleme politikası” iki süper gücü bölgede karşı karşıya getirmişti. Bu nedenle Soğuk Savaş yıllarında Sovyet dış politikasının ana hedefi, bölgede Amerikan nüfuzunu minimize ederek, bölge ülkelerini kontrol altına almaya odaklanmıştı. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği bölgede Batı'nın ve İsrail'in etkisini kırmak için Arap devletleriyle yakın işbirliği içine girmiş, ekonomik ve siyasi desteklerini bölgeye yöneltmiştir¹⁸.

¹⁷ Ayşegül Sever, *a.g.e*, s.53.

¹⁸ Zeynep Dağı, “Ortadoğu Denklemi” Rusya: Hamas Krizi ve Lübnan Savaşı”, *Avrasya Dosyası*, C.12, S.2, Ankara, 2006, s.252.

Sovyet Rusya'nın bu girişimi ilk olarak Türkiye ve İran üzerinden olmuştur. Ancak Türkiye - İran ve Pakistan'daki, anti Sovyet görüşlerinin varoluşu nedeniyle Moskova'nın Ortadoğu'ya girişi zor oldu ve Arap Ortadoğusu'ndaki İngiliz etkisinin azalması ve Fransız etkisinin azaltıldığı 1945 sonrasında ortaya bir güç boşluğu çıkmıştı ve Arap Ortadoğu'su kısmen ABD tarafından doldurulmuştu¹⁹.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya karşı Sovyet politikası bölgedeki İngiliz hegemonyasına son vermektir. Bölge için Sovyet Doktrini, 1928'de Comintern'in altıncı kongresinde şekillenmişti ve uygulanması II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yer almıştı. Sovyet politikasında özgürlük için mücadelede ulusal burjuvanın rolü ile ilgili olarak kesin bir doktrin çizgisi yumuşatılmıştır. Arap dünyasındaki özgürlük mücadelesinin komünist liderlikle başarılabacağı tartışmalarına rağmen Sovyetler Birliği pratikte ülkesini yabancı birliklerden kurtarma isteğinde olan herhangi bir Arap devletiyle işbirliği yapmaya ve desteklemeye istekliydi²⁰. Bu yüzden Arap Ortadoğu'suna Sovyet girişinin birçok yolunun fırsatçılıktan ziyade bilinçli bir şekilde olduğu akılda tutulmalıdır ki, bu konuda şu iki faktör önemlidir: Bölgesel süreksizlik ve İngilizlerin bölgeden çekilmesi; Sovyetlerin aradığı fırsatı ortaya çıkarmıştır. Nitekim Sovyetler II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler'in bölgedeki güç kaybını arttırmak için her fırsatı değerlendirmiştir²¹.

Öyle ki savaşın hemen ardından 1945 Eylül'ünde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Londra'da yapılan bir Dışişleri Bakanları toplantısında, İngiltere'nin Filistin ve Mısır'dan çekilmesi karşılığında İran'ın kuzeyinden askerlerini tümüyle çekme teklifinde bulunmuştur²².

Ortadoğu'da Sovyet stratejisi II. Dünya Savaşı'ndan itibaren iki aşamadan geçmiştir. Bunlardan İlki, 1940'ların sonları ve 1950'lerin başlarında Sovyet amacı; bölgenin Sovyetlere karşı bir hücum üssü olarak kullanılmasını engellemek olduğundan savunma amaçlıydı. Ama 1960'ların ortalarına doğru Sovyet amaçları ve Sovyet liderliği, bölgede askeri - politik ve ekonomik etkiyi Batı'nın elinden almayı

¹⁹ Oles M.Smolonsky, *The Soviet Union and The Arab East Under Khrushchev*, Bucknell University, New Jersey, 1974, s.25.

²⁰ Rami Ginat, *The Soviet Union and Egypt, (1945–1955)*, Tel-Aviv University, London, 1993, s.69.

²¹ Aaron S. Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, Chicago, 1970, s.64.

²² Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.133.

düşündüğünden ve bölgede Sovyet etkisini kurmak isteğinden dolayı saldırı olarak değişmiştir²³.

Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası dönemde Arap dünyasına etkili bir biçimde girişinin en önemli noktası Çek-Silah antlaşmasının imzalanmasıyla 1955 Eylül'ünde gerçekleşmiştir. Ancak o zamana kadar Sovyetler Birliği, Asya'nın ve Kuzey Afrika'nın Arapça konuşulan bölgelerinden dışlanmıştı. Sovyet politikası kötü olarak kabul ediliyordu ve komünist enternasyonal formüle edilmiş olarak eksikliği görülüyordu. Ama yine de Sovyetler Birliği, bölgede izleyici ve savunmaya değer herhangi bir ilgiye sahip değildi ve bu bölgeler Batılı sömürgeci güçler tarafından yönetiliyordu²⁴.

Sovyet Rusya diplomasisinin Akdeniz'e inişinde Sovyetler, Arapların Batı emperyalizmine duydukları köklü nefreti değerlendirmeyi başarmışlardır²⁵. Bu yüzden 1950'lerin başlarında Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik amacı, bölgede Batı etkisini azaltmak ve ortadan kaldırmak bölgesel etkinliğini mümkün olduğunca arttırmaktır olmuştur. Sovyetler Birliği, Batı karşıtı hükümetleri güçlendirmeyi bölgesel sorunlarda daha önce İngilizlerin üstlendiği rolü üstlenmeyi, ABD'nin oluşturmaya çalıştığı pax-Amerikan'a karşı bir ağırlık oluşturmaya hedefliyordu. Bu amaca dönük olarak dönemsel bazı avantajları olduğu söylenmelidir: Sovyetler Birliği'nin etkinliğinde kritik unsur, ideolojik konumu, coğrafi yakınlığı ya da askeri gücü değil, Batılı ülkeler bağımsızlık karşıtı pozisyon alırken, Sovyetler Birliği'nin destek ve borç veren güçlü bir kaynak olarak görülmesidir. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliği güç kullanımı ya da askeri araçlarla değil, "davet" sonucu olmuştur. Askeri üs talep etmeye Mısır - Suriye - Cezayir ve Yemen'e kendi isteğiyle ticari mali ve askeri yardımda bulunan Sovyetler Birliği'nin bölgede, nüfuz elde etmesi yumuşak bir süreç içerisinde tedricen gerçekleşti. Bu yakınlaşmada uluslararası sistemin sağladığı olanaklar kadar söz konusu ülkelerin iç dinamikleri de etkili olmuştur. Sovyetler Birliği ile diğer üçüncü dünya ülkelerinin karşılıklı ilişkisi her iki tarafın da yararlandığı ancak tarafların birbirine tam bir güven ve inanç beslemediği türden bir ilişki olmuştur²⁶.

²³ Robert O. Freedman, "Moscow and the Arab - Israeli Conflict Since 1967", *The Arab - Israeli Conflict* (Edit: Yehuda Lukas and Abdalla M.Battah), London, 1988, s. 265.

²⁴ Adeed Dawisha, "The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Superpower Influence", *The Soviet Union in the Middle East (Policies and Perspectives)*, (Edit: Adeed Dawisha and Karen Dawisha), London, 1982, s.8.

²⁵ Metin Eriş, *Amerikan – Rus Emperyalizmi*, İstanbul, 1978, s.316.

²⁶ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s.133–134.

Sovyetler Birliği'nin bölge devletleriyle yardıma dayalı böyle bir ilişki içine girmesi başlangıçta Arap Ortadoğu'sunda memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim bölgedeki İngiliz düşmanlığı ve onun yerini alan emperyalist ABD karşısında Sovyetlerin bağımsızlıkları ve yerel milliyetçi güçleri desteklemesi adeta Sovyetlerin Ortadoğu'ya davet edilmesi sonucunu doğurmuştur.

ABD ise Sovyetlerin bu politikalarına karşın Ortadoğu devletleri üzerinde Sovyetler Birliği'nin gücünün yayılmasını Ortadoğu'da bloke etmeyi kendine görev saymıştır. Hiçbir Ortadoğu ülkesinin Sovyet Cumhuriyeti statüsüne veya daha sonraki Stalin yıllarında bir Avrupa uydusuna girmeyeceği görüşünden yola çıkarak bu politika başarılı olarak kabul edildi. Diğer taraftan ABD'nin büyük düzenlemesinin ne olduğunu göz önüne alarak ve bölgede gücünü birleştirerek kolektif bir emniyet sistemi için yerel milliyetçi güçlerini Sovyetler Birliği'ne karşı yönlendirmiştir. Ancak bunda başarısız olmuştur²⁷.

1.2.1. İran Olayları

Soğuk Savaş hazırlayan olaylar arasında en önemlilerinden biri de savaş sonrasında İran'da ortaya çıkan gelişmelerdir²⁸. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği, Türkiye ve İran'a baskı yaparak kendine Ortadoğu'nun yolunu açma düşüncesindeydi. Kasım 1940'ta Almanya, İtalya, Japonya ve Sovyetler Birliği arasında yapılacak olan gizli antlaşmanın gizli görüşmeleri sırasında Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye, İran ve Irak'ı içine alan bir bölgenin Sovyetler Birliği hâkimiyetine bırakılması şartıyla Hükümeti'nin bu antlaşmayı imzalayacağını söylemiştir. Savaşın sonra Sovyetler Birliği bu hayallerini gerçekleştirme çabasına girişmiştir. Bunun sonucunda Ağustos 1941'de Sovyetler Birliği'ne askeri malzeme sevk etmek için Sovyet ve İngiliz askerleri İran'ı işgal etti²⁹. Lakin bu işgal iyi bir görüntü vermediğinden Sovyet Rusya ve İngiltere 29 Ocak 1942'de İran ile bir ittifak antlaşması imzaladılar. Sözde İran, bu ittifak çerçevesinde Sovyet ve İngiliz askerlerinin, topraklarında bulunmasına ve Sovyetlere yapılan yardımın kendi topraklarından geçirilmesine izin vermektedir. Yalnız ittifak antlaşmasının 5. maddesine göre savaşın

²⁷ John C. Campbell, "American Search for Partners", Soviet - American Rivalry in the Middle East, (Edit: J.C.Hurewitz), United States of America, 1969, s.198.

²⁸ Oral Sander, *a.g.e*, s.260.

²⁹ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*, s.14.

sona erdiği tarihten itibaren altı ay içinde Sovyet ve İngiliz askerleri İran topraklarını terk edeceklerdi³⁰.

İngiliz ve Sovyet askerleri İran'ı, 1941'den 1946'ya kadar işgal altında tuttular ve nüfuz alanlarına böldüler. Müttefikler nezdinde İran'ın işgali normal bir savaş zamanı tasarrufuydu: İran müttefikler için çok önemli olan petrol ürettiyordu. Basra Körfezi'nde petrol üreten diğer bölgelere komşuydu ve sıkıntı içinde olan Sovyetler Birliği'ne karadan ikmal yoluydu. İran, Sovyetlere dev bir ikmal yolu olmuştu³¹. Bir bakıma Sovyetler, İran'ın bölgesel bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehdit ediyordu. İngilizler, antlaşma gereği savaştan hemen sonra İran'dan birliklerini çekmişti. Ama İran petrolündeki İngiliz çıkarları yoğun bir şekilde kaldı ve İngilizler, İran'ın petrolünü birlikler ayrıldıktan çok uzun zaman sonra bile kontrol etmeye devam etti. İran milliyetçi güçleri arasında tansiyonun yükselmesiyle de İngilizler kendi kaynaklarını kontrol etmeye kararlıydılar. Zira İran Başbakanı Sovyet kontrolü altına İran'ın girmesine izin verebilirdi³².

Savaş 2 Eylül 1945'te yani Japonya'nın teslimi ile resmen sona erdiğine göre, İran'ı boşaltma işinin de en geç 2 Mart 1946'ya kadar tamamlanması gerekmekteydi³³. Zamanı geldiğinde İngiltere petrol bölgesindekiler hariç birliklerini çektiyse de 2 Mart 1946'da Sovyet birlikleri hala İran'ın kuzeyinde bulunuyordu³⁴. Sovyetlerde bir hareket görülmediği gibi, Sovyetler, 1945 Kasım'ında İran Azerbaycan'ında Cafer Pişaveri adında komünist bir ayaklanma çıkardı. Sovyet askerlerinin de yardımıyla Pişaveri, İran'ın komünist Tudeh Partisi üyeleri ile birlikte 12 Aralık 1945'te Tebriz valisini indirip Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilan etti. İran Hükümeti bu ayaklanmayı bastırmak için Tebriz'e asker göndermek istediye de Sovyet askerleri bunu engellediler. Yine aynı anda Sovyetlerin ve komünistlerin yardımı ile daha güneyde Mehabad'ta bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti kuruldu. Daha güneyde Abadan petroleri bölgesinde de komünist Tudeh partisi, halkı tahrik ederek karışıklıklar çıkarmaktaydı.

³⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980), C.I, Ankara, 1994, s. 424–425.

³¹ William L. Cleveland, *a.g.e.* s.215.

³² Warren I. Cohen, "America in the Age of Soviet Power, (1945–1991)", *The Cambridge History of American Foreign Relations*, Vol. IV, Cambridge University, 2008, s.107–108.

³³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980), s. 425.

³⁴ Oral Sander, *a.g.e.* s.261.

Kısacası Sovyetler, İran'ın bu topraklarını kendi kontrolleri altında tutarak Basra Körfezi'ne inmeye kararlıydılar³⁵.

Bu teşebbüs Stalin'in, İran'ı alması anlamına gelmemekle birlikte bölgede Sovyet etkisini genişletme çabası olduğu belirgindi³⁶. Bunun üzerine İran Hükümeti, Sovyetlerin kendi içişlerine karıştığını ileri sürerek, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden yardım istedi. Sovyet temsilcisi Andrei Vishinsky, İran Hükümeti'ni Azerbaycan'a gönderilmek istenen İran kuvvetlerini durdurduğunu belirterek, Güvenlik Konseyi'nin bu konuyu tartışmaya yetkisinin olmadığını söyledi. O, Azerbaycan'da bir şey olmadığını milli otonomi için İran'ın kuzey bölgelerindeki halkın yasal isteğini dile getirmesine yardım ettiğini belirtiyordu. Güvenlik Konseyi, Sovyetlerin konuyu veto edeceğini tahmin ederek 30 Ocak 1946'da Sovyetler Birliği ile İran'ın ikili görüşmelerle problemi çözmesini önerdi. Sovyet - İran görüşmeleri 19 Şubat ve 11 Mart'ta Moskova'da yapıldı³⁷.

İran'ın yeni Başbakanı Kavam, Şubat ve Mart 1946'da Moskova'ya gitti. Stalin tarafından kendisine Sovyetler Birliği'nin İran'ın sadece belirli bölgelerinden çekileceğini söyledi. Bu durumda hem ABD ve hem de İngiltere Moskova'yı protesto ederek tepkilerini gösterdiler³⁸. Amerika, Sovyet Rusya'ya verdiği notada, Sovyet Hükümeti'nin, Azerbaycan'da işgal kuvvetlerini tutmakla öncelikle 29 Ocak 1942 tarihinde Sovyet Rusya, İngiltere ve İran arasında imzalanmış olan antlaşmanın metnine, sonra da Birleşmiş Milletler'in anayasasının ruhuna tecavüz ettiği bildirilmekteydi³⁹. Bu konuda İngiltere de Stalin ve Molotov'la görüşmeler yapmıştır. Nitekim Evining Standart gazetesi, Stalin, Rus Hükümeti'nin İran'ın kuzeyindeki bütün Rus ordularını 2 Mart'ta geri çekmek niyetinde olduğu hususunda Bevin'i temin ettiğini yazmıştır⁴⁰.

Ayrıca, ABD'deki İran Büyükelçisi'ne göre; Sovyetler, İran'a baskı yaparak şunları kabul etmesini istemekteydi: Sovyet güçlerinin İran'da belli bir süre kalmasını burada toplanan vergilerin %30'unu İran Hükümeti'ne verilmesini, Sovyetler petrol konusundaki isteklerinden vazgeçmelerine karşılık, yeni bir Sovyet - İran petrol şirketi

³⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980), s. 425.

³⁶ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*, Cambridge Press, 1991, s.30.

³⁷ Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, İstanbul, 2010, s.333.

³⁸ Galia Golan, *a.g.e.*, s.30.

³⁹ Son Posta Gazetesi, 9 Mart 1946, s.1.

⁴⁰ Son Posta Gazetesi, 1 Ocak 1946, s.1.

kurularak bu şirketin %51'ine Sovyetlerin sahip olmasını talep ediyorlardı⁴¹. Bu antlaşma üzerine Sovyetler 1946 Mayıs'ında İran'ı tamamen boşalttılar. Lakin bu antlaşmanın İran Meclisince onaylanması gerekiyordu. Bu sebeple antlaşma açığa çıkınca İran kamuoyu, hükümetin yaptığı bu antlaşmaya büyük tepki gösterdi. Bilhassa İngiltere'nin de kışkırtmasıyla Güney İran'daki kabileler hükümete karşı cephe aldılar. Antlaşmanın onaylanması tehlikeye girince Sovyetler, İran'a baskı yapmaya başladılar. Amerika ise savaş sonrası Sovyetlerin niyetlerini görerek Sovyetlerin karşısına dikilmeye karar verdi. Amerikan Hükümeti, 20 Eylül 1947'de yaptığı bir açıklamada: Petrol antlaşmasını reddetmesinden dolayı İran, beklenmedik neticelerle karşılaşacak olursa İran'ın toprak bütünlüğünü koruyacağı konusunda teminat verdi⁴². Bunun üzerine İran Meclisi, 22 Ekim 1947'de İran'da ABD etkinliğinin artmasına onay verirken, Kavam'ın karşı çıkması bir işe yaramadı ve 102 ret oyuna karşılık 2 olumlu oy ile Sovyetlerle imzalanan petrol antlaşmasına onay vermedi. Bu karar, Moskova'yı çok kızdırmıştı. Moskova, İran'ın bu kararının iki ülke arasındaki ilişkileri zedeleyeceğini belirtti. İran konusu bir bakıma ABD ile Sovyetler arasında bir rekabet alanına dönüşürken, Sovyetler bu aşamada ABD ile karşı karşıya gelmekten çekindi. İran, Batı etkisinde kalırken ABD, bölgede daha aktif bir rol alarak, Sovyet etki alanını sınırlama yoluna gitti⁴³.

ABD ile İran yakınlaşması Sovyetleri tedirgin etmiş ve Sovyetlerin Tahran Büyükelçisi Satçıkof İran Hükümeti'ne bir nota vererek bu durumu protesto ederek, İran'ın Amerika'nın askeri üssü haline geldiğinden bahsederek şu hususları belirtmiştir:

- 1) İran ordusu Türk ordusu gibi Amerikan silahlarıyla silahlandırılmakta ve bu silahlar kendisine kredi ile verilmektedir.
- 2) 1947 yılının sonunda General Gro, İran ordusunu yeniden teşkilatlandırmak için harekete geçmiştir.
- 3) İran Genelkurmayı nezdinde Amerikan usullerine uygun bir hususi komisyon kurulmuştur.
- 4) İran harp istihsalini yeniden teşkilatlandırmak için planlar hazırlanmıştır.
- 5) Amerikalıların isteği üzerine Kume kasabasında büyük bir hava üssü kurulmuş ve Güney İran'da yer altı benzin depoları vücuda getirilmiştir.

⁴¹ Sabit Duman, *a.g.e*, s.333.

⁴² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (1914–1980), s.425–426.

⁴³ Sabit Duman, *a.g.e*, s.338.

6) Son aylarda birçok Amerikan temsilcisi İran'a gelmeye başlamıştır ve bunlar serbestçe her tarafa girebilmektedir.

7) Tahran'da beş kışla Amerikalılara tahsis edilmiştir.

Notada ayrıca Amerikalıların İran'da bulunmasının Sovyetler Birliği için bir tehlike teşkil ettiği beyan edilmektedir⁴⁴.

Görüldüğü üzere Moskova'nın savaş sonrasında İran'a yerleşme çabaları ABD tarafından engellenmiştir. Ancak Moskova, Körfez Bölgesi'nin peşini bırakmaya pek de niyetli görünmüyordu. Çünkü Ortadoğu'da zayıflayan İngiliz hâkimiyeti yerini açıkça ABD'ye bırakacağından petrol tasarrufu tamamıyla Batılı güçlerde kalacaktır. Bu yüzden Sovyetler dış politikasında değişime gidecek ve bölgedeki bağımsızlık hareketlerini destekleyecektir ki bunun en güzel örneğini Mısır'da, Nasır tarafından yapılan darbe gösterecektir. Mısır bu konuda Batı'yı tamamıyla karşısına alarak Sovyet desteğini kazanacaktır ve Sovyetler yeniden Ortadoğu ile tanışacak ve ABD ile "Soğuk Savaş" oyununu oynayacaktır tabî ki ikisi de Arap Ortadoğu'sunu kullanarak.

1.2.2. Sovyet Rusya - Mısır İlişkisi

II. Dünya Savaşı'nın ardından İngilizlerin Ortadoğu bölgesinde hâkimiyetinin zayıflamasıyla bölgede bir güç boşluğu oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Sovyetler, başlangıçta Türkiye ve İran üzerinden Ortadoğu'ya girmeye çalışmışsa da bu girişim ABD tarafından engellenmişti. Bu arada İngilizler Ortadoğu'da hâkimiyetlerinin devamını sağlamak için hesaplar yaparken özellikle de Mısır'dan çekilmek istemiyorlardı. Çünkü onlara göre Mısır'ı kaybetmek tüm Ortadoğu'yu kaybetmek anlamına geliyordu. Özellikle de Süveyş Üssü İngilizler için çok önemliydi. Ancak Mısır yönetimi İngilizlerin Süveyş Üssü'nden askerlerini çekmesi için her türlü girişimde bulunuyorlardı ki bu durumdan faydalanmayı bilen Sovyetler, İngilizlere karşı Mısır'ı destekleme yolunu seçince Mısır ile ilişkiler başlamış ve dolayısıyla da Sovyetlerin Ortadoğu'ya girme planları tutmuştur. Sovyet - Mısır ilişkileri 1955'lere kadar bir durgunluk gösterse de Mısır, Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sovyet Rusya ile Mısır ilişkileri ilk olarak Kahire'deki Sovyet Rusya elçiliği aracılığıyla gerçekleştirilmiştir⁴⁵. 1943'te Moskova ile yasal seviyede ilişki kuran

⁴⁴ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 101, Dosya No: 626, Belge No:1.

Mısır'da, Moskova'ya ilk Mısır Elçisi Cemal Abdülrahim, Mısır Kralı Fuat tarafından atanmıştır ve onun görevi iki ülke arasında iyi ilişkileri yumuşatma değil, onları bloklamaydı. Sovyet çabalarına rağmen bu dönemde Mısır ile ilişkiler düşük seviyede kalmıştır. Sovyet Rusya, Kahire ile ilişkileri geliştirmek için Dışişleri Bakanı Abdurrahman Sultanov'u görevlendirdi. Sultanov, bir Müslüman ve iyi eğitilmiş bir Arap idi. Marksist - Leninist düşüncelerle İslam arasındaki benzerlikleri dile getirmiştir⁴⁶.

Kral Faruk ise, Nahas Hükümeti'nin 1944 Ekim'inde feshedilmesinin ardından Sovyetlerle olan diplomatik ilişkilere karşı çıkıyordu. Bu yüzden 1947-1948 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkiler bir durgunluk dönemine girmişti. Bu dönemde Mısır'da eski Vafdçı Mahmut Fahmi al-Nuqrashi iktidardaydı. 1947 Ağustos'unda yeni Başbakan Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde, Mısır'ın taleplerini desteklemeye ikna etmeyi başardı ve Mısır topraklarında İngiliz askerlerinin derhal geri çekilmesini istedi. Sovyet Rusya hareketi, Nuqrashi'nin Mısır'ı uluslararası arenadaki tarafsızlığının olasılığını düşünebileceğini ve Mısır'ın İngilizlere karşı mücadelesinde diğer güçlerden destek arayacağını ilan etmesine yol açtı. 1948 Şubat'ında Prag'a silah alımı için askeri bir heyet gönderdi ve Mart ayında, Mısır Hükümeti Sovyetlerle büyük bir ticari antlaşma imzaladı. Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Muhammed Khashaba, hükümetinin böyle yapmasının sebeplerini açıkladı: İngiltere ve ABD anti - Arap politikası yürütmektedirler. İki güç de çok hata yaptılar ve sürekli olarak Arapları ayırmak istediler. Temelde ABD'nin Filistin sorununa olan tavrı ve İngiliz politikasının Mısır ve Irak ile olan politikası buna yol açtı. Ama yine de Nahas tarafından yönetilen Vafdçı bir hükümet 1950 Ocağında iktidara geldiğinde bu iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktasına yol açtı. Mısır'ın tarafsızlık politikası Dışişleri Bakanı Muhammed Salahaddin'in çalışmalarıyla gerçekleşti ve O, Ortadoğu Komutanlığı kurulması yönündeki Batı tekliflerini reddetti. 1951 Ekim'inde hükümetinin kararıyla 1936 İngiliz - Mısır antlaşmasının kaldırılmasındaki en önemli güç oldu. Sovyetler de İngiliz - Mısır antlaşmasının sona erdirilmesinin olumlu bir sonuç olacağını açıkça ifade etmişlerdir. Mısır'ın tarafsızlık politikasının bir sonucu olarak Sovyetlerle olan ilişkileri önemli ölçüde geliştirdi. Sovyetler yeni antlaşmalar vasıtasıyla Mısır'a silah temin etmeye hazırlanıyordu ve iki ülke arasındaki ilişkilerin

⁴⁵ Rami Ginat, *a.g.e.*, s.8.

⁴⁶ Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East (Friend or Foe?)*, London, 2007, s.110.

çoğu ticari antlaşmalarla sonuçlandırıldı. Mısır'da Batılı güçlerin etkisini yok etmek için Sovyetler Birliği, Batı egemenliğine karşı hareket eden tüm gruplarla işbirliği içine girmek istiyordu. Yani Sovyet Rusya ve Mısır ortak bir ilgi alanına sahipti. Ortadoğu'da Batı hegemonyasının bitirilmesi... Bu formül iki ülkeyi 1952 Temmuz Devrimi'nden hemen sonra daha da yakınlaştırdı ve böylece, Sovyet - Mısır balayının kökleri bu dönem içerisinde başladı (1950–1952)⁴⁷.

1.3. İsrail Devletinin Kuruluşu ve 1948 Arap İsrail Savaşı

1.3.1. Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Çabaları

Ortadoğu'da Yahudilerce bir devlet kurma fikrinin ortaya atıldığı ilk günden başlamak üzere başlangıçta Osmanlı Devleti ile daha sonra genelde Arap ülkeleri, özelde ise, Filistin halkı ile şiddeti zaman içinde değişen ve günümüzde de devam eden bir mücadele sürmektedir⁴⁸.

Yahudilerin Filistin'de bir vatana sahip olma faaliyetleri, diğer bir deyişle Siyonizm⁴⁹ hareketi, 1880'li yıllarda Rusya'da ortaya çıkan Yahudi aleyhtarlığı (anti-semitizm) karşısında Rusya'da yaşayan Yahudilerin Filistin'e göç etmek zorunda kalmaları ile başlamış ve Fransa'da cereyan eden “Dreyfuss Olayı” ile doruk noktasına ulaşmıştır⁵⁰. Yahudiler arasında başlayan örgütlenme faaliyetleri Siyonizm'in atası kabul edilen ve Siyonizm'i siyasal tabana oturtan Theodor Herzl ile hız kazandı. Siyonizm öğretisini gerçekleştirmeye ve kendisini bunu gerçekleştirmeye adanmış Herzl'i bu ülkü doğrultusunda yol almaya iten sebep, Yahudilere karşı sürdürülen ırkçı faaliyetler yanında Dreyfus olayı olmuştur⁵¹.

Herzl, 1896'da siyasal Siyonizm'in başarılı savunucusu “Der Judenstaat”(Yahudilerin Devleti) adlı kitabını yazdı ve 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde Birinci Ululararası Siyonist Kongresi'ne katıldı. Konferansın sonuç belgesinde

⁴⁷ Rami Ginat, “Nasser and the Soviets”, *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), University Press of Florida, 2004, s.232–233.

⁴⁸ Selahattin İbas, “Arap - İsrail Sorunu”, *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, (Der: Türel Yılmaz ve Diğerleri), İstanbul, 2005, s. 55.

⁴⁹ Siyonizm: Siyon sözcüğünden gelmektedir. Kudüse hâkim bir tepenin adıdır. Hz.Davud Kudüs'ü başkent yaptığı zaman bu tepe Kudüs için bir sembol olmuştur. Yahudilerin dünyanın dört bir tarafına dağılması ile Filistin topraklarında tekrar toplanarak burada bir devlet kurma amacı Siyonizm olarak ifade edilmiştir. Geniş Bilgi için Bkz. Melike Bileydi Koç, *İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948–2006)*, İstanbul, 2006, s.88–89.

⁵⁰ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Ankara, 2004, s.31.

⁵¹ Melike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948–2006)*, İstanbul, 2006, s.92.

şöyle deniyordu: Siyonizm'in amacı Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukuku tarafından güvence altına alınan bir vatanın tesis edilmesidir. Kongre bu amaca ulaşmak için aşağıdaki araçları öngörmektedir.

- 1) Filistin'in uygun yollarla Yahudi tarım ve sanayi işçileri tarafından kolonileştirilmesi
- 2) Bütün Yahudilerin uygun kurumlar aracılığı ile yerel ve uluslararası düzeyde ve ilgili ülkelerin yasalarına uyum çerçevesinde örgütlenmesi ve birleştirilmesi
- 3) Yahudi ulusal duygu ve bilincinin güçlendirilmesi ve teşvik edilmesi
- 4) Siyonizm'in amacının gerçek kılınması için gereksinim duyulduğu durumda hükümet düzeyinde onay alınması için girişimlerin başlatılması⁵².

Kongrede alınan kararda Filistin'de bir devlet kurma kararı, gizli tutularak yurt edinme ibaresinin kullanılmasına dikkat edilmiştir⁵³. Ancak bir sorun vardı; Siyonist Kongresi kararlarınca yurt edinilmesi düşünülen Filistin toprakları Osmanlı Devleti'nin parçasıydı ve bunun için Osmanlıdan izin almak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, Filistin'e giriş çıkışları kontrol altında tutmaktaydı. "Kırmızı Tezkere" denilen bir izin belgesi vardı. Yahudiler hac için Filistin'e girmeden önce bu tezkereyi almak zorundaydılar. Yahudiler azami bir ay bu topraklarda kalabilirlerdi⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılın ortalarından itibaren yer yer toprak kaybına uğraması, Yahudi toplumunun da gözünü açtı. Yahudiler, ancak Osmanlı padişahından toprak koparmak suretiyle devletlerini kurabilirlerdi⁵⁵. Bu amaçla 1901'de II. Abdülhamit ile görüşme fırsatını yakalayan Herzl⁵⁶, Avrupa borsasını ellerinde tutan Yahudilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün borçlarını ödemesi karşılığında Filistin'de bir yurt verilmesi dileğini gizli kalmak şartıyla iletmış; Ancak Abdülhamit bu teklifi kabul etmemiştir. Çok geçmeden 1908'de ilan edilen Meşrutiyet ile birlikte azınlıklara verilen haklar, Yahudilerin de işine yaramış ve özellikle 1914 yılından sonra Yahudiler bölgede yayılmak amacıyla Filistin'deki Araplardan toprak satın alma

⁵² Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2007, s.363.

⁵³ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.92.

⁵⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.32.

⁵⁵ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya, 2006, s.91.

⁵⁶ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.92.

çabalarını yoğunlaştırarak, dışarıdan göç ile Yahudi yerleşim faaliyetlerine de hız kazandırmışlardır⁵⁷.

1.3.1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Yahudi Meselesi ve Balfour Deklarasyonu

Birinci Dünya Savaşı, Siyonistler için bir dönüm noktası olmuştur. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi, Siyonist planlarının gerçekleşmesi yolunda politik bir ortam sağlamıştır. Siyonistler, Filistin üzerindeki amaçlarına ulaşmada engel teşkil eden Osmanlı Devleti'ne karşı Almanlarla ve İtilaf devletleriyle ilişkilere girerek, Yahudi göç yollarının açılması ve Yahudi kolonilerinin kurulması uğrunda faaliyetlerini hızlandırmaya çalışmışlardır. Özellikle İngiltere, Araplarla temasa geçerek Osmanlı'ya karşı birlikte hareket etmeyi sağladıktan sonra Yahudiler ile işbirliği yapmaya başlamıştır⁵⁸. Dünya Siyonist teşkilatının Herzl'in ölümünden sonra başkanlığını üstlenen Chaim Weizmann'ın İngiltere'de önemli bir karizması vardı. Bir kimyacıydı ve patlayıcı maddelerin üretiminde kullanılan sentetik asetonu bulması kendisini İngiliz hükümet çevrelerinde birinci plana çıkarmıştı. Bu nüfuzundan faydalanarak, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini İngiltere'ye kabul ettirmiştir⁵⁹.

İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyon Başkanı Lord Rothschild'in imzasıyla 18 Temmuz 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'a sunulan mektupta, İngiliz Hükümeti'nin, Filistin'de Yahudi milleti için milli yurt prensibini tanımasını, göçün serbest bırakılmasını, Yahudi Milli Kolonizasyon Teşkilatı'nın kurulmasını teklif etmiştir. İngiliz Harp Kabinesi'nin 2 Kasım 1917'deki toplantısında onaylanan ve İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıması nedeniyle Balfour Deklarasyonu adını alan mektup, Lord Rothschild'e gönderilmiştir. Deklarasyonda şöyle denilmekteydi: “ Sevgili Lord Rothschild, size Majestelerinin hükümeti adına, Yahudi-Siyonist çabaları için kabineye sunulmuş ve onaylanmış olan aşağıdaki sempati açıklamasını bildirmekten dolayı çok sevinçliyim. Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkın ulusal yurdunun kuruluşunu dostane duygularla izlemektedir ve Filistin'de Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dinsel haklarını veya diğer ülkelerdeki Yahudilerin haklarını ve politik durumunu zarara uğratabilecek hiçbir şeyin

⁵⁷ Selahattin İbas, *a.g.m*, s.59.

⁵⁸ Melike Bileydi Koç, *a.g.e*, s.99–100.

⁵⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.38.

meydana gelmemesi şartıyla, bu amaca erişilmesini teşvik etmede hiçbir gayretten kaçınmayacaktır. Siyonist Federasyonu bu açıklamadan haberdar ederseniz size müteşekkir kalırım. Dostunuz A.W. James Balfour, 2 Kasım 1917”⁶⁰. Bu deklarasyon ile Siyonist çabaların arkasındaki adli zemin vaat edilmiş topraklara dönmelerini sağlayacaktı⁶¹.

Yahudiler bu deklarasyon sayesinde, İngiliz manda idaresinden faydalanarak Siyonizm’in yıllardan beri amaç edindiği Filistin’de bir devlet kurma fikrini gerçeğe dönüştürecek kapıyı aralamışlardır. Batılı devletler tarafından desteklenen bu karar ile gerçekte Filistin sorununu oluşturacak olan Arap-Yahudi çatışmalarının temeli atılıyordu. Siyonizm’in ulusal amaçlarını gerçekleştirebilmek için İngiltere’nin himayesine ihtiyaç duymasına karşılık, İngiltere de Ortadoğu’daki iktidar taleplerini bir müttefik vasıtasıyla güvenlik altına alarak Arap milliyetçiliğini zararsız hale getirmeyi amaçlamış, bölge üzerindeki hâkimiyetini güçlendirerek aynı zamanda ekonomik gücü ve nüfuzu olan Yahudilerin Almanya’ya kaymasını engellemeye çalışmış, müttefikleri arasındaki birliği sürdürmeye uğraşmıştır. İngiltere’nin Siyonizm’e destek vermekle garanti altına aldığı nokta, Yahudilerin Filistin’de Yahudi devleti kurulmasına olan bağlılıklarının İngiltere için savaştan sonra müttefik olmanın sağlayacağı uzun vadeli çıkarlardır. Birinci Dünya Savaşı, İtilaf devletlerinin galibiyeti ile sonuçlanınca Yahudiler için Filistin’de gerçekleştirmek istedikleri bağımsız bir devlet kurma idealinin önü açılacak, böylelikle gerekli olan çalışmalar hızla sürdürülecektir⁶².

İngiltere, Balfour Deklerasyonu ile Ortadoğu’da meydana gelecek olayların da fitilini bu şekilde ateşlemiştir. Osmanlı Devleti’ne karşı bir bakıma ihanetin bedelini ödeyen Araplar bağımsızlık vaadiyle kandırıldıklarını ergeç anlamışlardır; ancak iş işten geçmiştir. Şimdi ise topraklarında Müslüman olmayan bir topluluğun varlığıyla mücadele edeceklerdi ve bu da günümüzde dahi devam eden Arap - İsrail savaşlarını başlatacaktı. Bu savaşlar da bazı devletlerin bölgeye girmesini kolaylaştıracak ve bu devletler bölgedeki çatışmaları silah satışlarıyla daha da tırmandırarak petrolün Batıya akışını kolaylaştıracaklardı. Sonuçta İngilizler, Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Filistin topraklarında İngiliz Manda yönetimi kurmuşlardır.

⁶⁰ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.101.

⁶¹ Harry B. Ellis, “The Arab - Israeli Conflict Today”, (Edit: Georgiana. Stevens), *The United States and The Middle East*, The American Assembly, Columbia University, 1964, s.121.

⁶² Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.102.

İngiltere “mandater” devlet olarak Filistin politikasını açıklığa kavuşturmak amacıyla 3 Haziran 1922’de Dünya Siyonist Teşkilatı’na bir “açıklama” gönderdi. Bu açıklama ile Balfour Deklarasyonu’nun ne olduğu ve ne olmadığı belirtildikten sonra şunları dile getirdi:

- 1) Yahudilere bir “Yahudi Filistin” yaratma yetkisi verilmediği, Yahudiler için sadece bir “yurt” oluşturulmasının söz konusu olduğu;
- 2) Filistin’de Araplarla Yahudilerin birlikte yaşayacağı;
- 3) İngiltere hükümetine sadece Dünya Siyonist Teşkilatı’nın muhatap olacağı, Filistin’deki diğer Yahudi kuruluşların Filistin yönetimini İngiliz makamları ile paylaşmasının söz konusu olmayacağı;
- 4) Filistin’de yaşayan herkesin Filistin vatandaşı olduğu;
- 5) Yahudilerin de Filistin’de sadece bir “toplum” teşkil ettiği;
- 6) Yahudilerin Filistin’e göçlerinin bu ülkenin ekonomik kapasitesine bağlı olacağı;

İngiltere’nin yaptığı bu açıklamanın ardından Milletler Cemiyeti Konseyi 24 Temmuz 1922’de 28 maddelik bir karar alarak, Filistin’deki İngiliz, manda yönetiminin esaslarını belirledi. Kararda, Balfour Deklarasyonu desteklenerek İngiltere Hükümeti’nin 3 Haziran 1922 tarihli açıklaması hemen hemen aynen benimsendi. İngiltere, Filistin’de manda yönetimini şu esasa dayandırmak istedi: Filistin’de Araplarla Yahudiler arasında bir işbirliği kurarak manda yönetimini geliştirmek ve Filistin’i bağımsız bir devlet olarak hazırlamak⁶³. Bu karardan sonra Amerika, 3 Aralık 1924’te İngiltere ile imzaladığı bir antlaşma ile İngiltere’nin Filistin üzerindeki mandasını tanımış ve Amerikan vatandaşları için Filistin’de birtakım haklar kabul ettirmiştir. Fakat bu antlaşmanın en mühim tarafı 7. maddesidir. Çünkü bu maddeye göre İngiltere’nin manda yönetiminde yapacağı değişiklik Amerika’nın onayına tabi tutuluyordu. Amerika bundan sonra bu maddeye dayanarak, Filistin’deki bütün gelişmelerle yakından ilgilenecektir. Bu madde, bir bakıma Filistin’in kaderi ile Amerika arasında sıkı bir bağ kurmuş olmaktaydı. Amerika bundan sonra Filistin’deki her gelişmede söz sahibi olacaktır. İngiltere, şimdiye kadar elde ettiği antlaşmalarla Filistin üzerinde hukuki ve meşru bir kontrole sahip olmakla beraber, Ortadoğu’nun iki ülkesi, İngiltere için ciddi problem teşkil edecektir. Bunlardan biri Mısır’daki

⁶³ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.40–41.

bağımsızlık hareketi, diğeri de Filistin'deki Arap-Yahudi çatışmalarıdır. Filistin Araplarının daha ilk günden bu durumu ve tehlikeyi gördükleri söylenebilir. Filistin Arapları, Balfour Deklarasyonu'nun ne demek olduğunu daha İngiliz manda idaresi başlar başlamaz anladıkları için ilk günden itibaren direnmeye geçmişlerdir. Bu ise, günümüze kadar süren bir Arap-Yahudi çatışmasının başlangıcını teşkil etmiştir. Denilebilir ki, iki savaş arası dönemde (1919–1939) Filistin meselesinin esasını, Yahudilerin Balfour Deklarasyonu'nu gerçekte daha sağlam hale getirme ve bir “yurt” kurmanın ötesinde bir “devlet” kurma çabaları, buna karşılık da Arapların da, bu Deklarasyon'u etkisiz kılma, bu belgeyi sıfıra indirme ve Yahudilerin değil devlet kurmalarına bir yurt dahi kurmalarına imkân vermeme çabaları teşkil eder. Bu sebeple Yahudiler bu dönemde Filistin'e mümkün olduğu kadar fazla Yahudi göçü sağlamaya çalışırken Araplar da bir yandan bu göçleri engellemeye, öte yandan da, Filistin nüfusunun çok büyük çoğunluğunun Arap olmasını göz önünde tutarak, Filistin'de “Bağımsız bir Arap Devleti”nin kurulması için çaba harcamışlardır⁶⁴.

1.3.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Filistin Meselesi ve Taksim Kararı

II. Dünya Savaşı, Araplara, İngiltere'ye karşı baskı kurarak kendilerini İngiliz emperyalizminden ve Siyonist baskıdan kurtaracağını ümit ettikleri Almanya ile ittifak yapma fırsatı vermiştir. Arap liderleri, Nisan 1936'da bir araya gelerek Filistinli Arapların Yahudilere karşı mücadelesinde önderlik edecek bir Arap Yüksek Komitesini kurmuşlardır. Komitenin uyarısıyla başlayan genel grev ulusal bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Bu gelişmeler karşısında endişeye kapılan İngiltere, Filistin limanlarının stratejik önemi bakımından Ağustos 1936'da Mısır ile ittifak antlaşması yaparken, diğer taraftan Arapları sakinleştirecek bir çözüm yolu olarak bölgede incelemeler yapacak ve bir rapor hazırlayacak bir heyet oluşturmuştur. Lord William Robert Peel başkanlığında kurulan heyetin 1937'de Filistin'de yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporda Araplar ile Yahudilerin ortak bir devlet içinde yaşamalarının mümkün olmadığı vurgulanarak Filistinli Araplar ile Yahudiler arasındaki çözümün taksim planının uygulanması halinde sağlanacağı bildirilmiştir. Rapora göre Filistin'de kurulacak olan Arap ve Yahudi devletlerinin İngiltere'nin 1932'de Irak ile yaptığı antlaşma gibi

⁶⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, Ankara, 1989, s.37–38.

İngiltere'ye bağlı kalması, Kudüs kutsal bir bölge olduğu için İngiliz manda yönetimine verilmesi öngörülmüştür. Ancak rapor her iki tarafta da tepkiyle karşılanmıştır. Yahudiler, Balfour Bildirisi'ne uyulmamasına ve Araplara bağımsızlık verilmesine itiraz etmişler, Ürdün topraklarının da dâhil edildiği tarihi Filistin olarak adlandırılan bölgenin tamamında Yahudi yurdunun kurulmasını savunmuşlar; Araplar ise, Yahudi yurdu kurulması fikrine ve toprakların bölünmesi kararına şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu rapor sonrasında daha da şiddetlenen Arap ayaklanması ile Araplar binlerce, Yahudiler ve İngilizler ise yüzlerce kayıp vermiştir⁶⁵.

Yahudilerin, Balfour Bildirisiyle gelişen taahhütleri zedelediği için, Filistinliler ise kendi bağımsızlıklarını gölgeleyecek şekilde toprakları ikiye bölündüğü için bu plana karşı çıkmaları sıkıntıları bir kat daha arttırınca⁶⁶ İngiltere, Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için Londra'da bir "Yuvarlak Masa" toplantısı düzenlemeye karar verdi. Londra Konferansı, 7 Şubat 1939'da başlayıp 17 Mart 1939'da sona ermiştir. Konferansa sadece Filistin Araplarının temsilcileri değil, Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün delegeleri de katılmışlardır⁶⁷.

Bu toplantıda Araplar, Yahudilerle aynı masada oturmayı reddettikleri için İngiliz hükümeti görüşmeleri ayrı ayrı yapmıştır. Arap tarafının Filistin'de Yahudi Devleti'nin kurulmasından vazgeçilmesi, Yahudi göçünün ve toprak alımının durdurulması ve Filistin'de Arap bağımsızlığının tanınmasını şart koştuğu toplantıda; Yahudi tarafı, manda rejiminin devam etmesini, Yahudi göçünün engellenmemesini ve Yahudi yurdu kurulması politikasının öne sürmüştür. İki tarafın uzlaşmasının mümkün olmadığı Londra Konferansı bir netice alınamadan sona ermiştir. Bunun üzerine İngiltere, Alman tehlikesine karşın Arapların desteğine ihtiyaç duyması sebebiyle kendisi bir çözüm planı hazırlama kararı almıştır. İngiltere Sömürgeler Bakanı, Malcolm Mac Donald tarafından⁶⁸ "Mac Donald Beyaz Kitabı" adıyla 17 Mayıs 1939'da resmi bir belge ile açıklandı. Buna göre İngiltere on yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verecek, yani bağımsız bir "Filistin Devleti" kurulacaktı. Ayrıca gerek Yahudilerin ve gerekse Arapların Filistin yönetimine katkıları artan şekilde

⁶⁵ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.111.

⁶⁶ M. Lütfullah Karaman, *Ululararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul, 1991, s.36.

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948-1988)*, s.57.

⁶⁸ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.112.

sağlanacaktı. Ayrıca bu belge ile İngiltere beş yıl içinde yetmiş beş bin Yahudi'nin Filistin'e göç etmesine izin verecekti⁶⁹.

Mac Donald'ın Beyaz Kitabı, Araplar tarafından tepkiyle karşılandı. Buna Yahudiler de tepki gösterdiler. Daha bu belge açıklanmadan önce sömürgeler bakanlığındaki bir memur, bu belgeyi Dr. Weizmann'a ulaştırmıştır. Belgeyi okuyan Weizmann, küplere binmiş ve Bakan Mac Donald'ın yüzüne karşı onu “ ihanetle” itham etmiştir. Mac Donald kitabının ne Arapları ve ne de Yahudileri tatmin etmemiş olması Arap - Yahudi çatışmalarını yeniden şiddetlendirmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Filistin'de durum sakinleşirken gelişmelerin mahiyeti de değişmeye başlamıştır⁷⁰.

İkinci Dünya Savaşı içinde Filistin meselesinin birkaç özelliği vardır. Bunlardan birincisi Arapların durumudur. Burada da göze çarpan birinci nokta, Arapların bölünmüşlüğü, ikinci nokta, lidersizlik ve üçüncü nokta da Arapların Mihver devletlerini daha doğrusu Nazi Almanyasını desteklemesidir⁷¹.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Almanya ile savaşa tutuşmasından dolayı Filistin üzerindeki otoritesinin zayıflamasından faydalanan Yahudiler, Filistin'e kaçak Yahudi göçüne hız vermişlerdir. Ayrıca Yahudiler, Arapların durumlarından ve İngilizlerin de savaşın içinde olmalarından faydalanarak Yahudi göçleriyle Yahudilerin toprak satın almalarını serbest bırakılması için İngiltere'ye baskı yapmaya başladılar. Yahudiler, söz konusu faaliyetlerde bulunurlarken diğer yandan da siyasi mücadele hazırlıklarını da devam ettirmişlerdir. 9–11 Mayıs 1942 tarihleri arasında New York'ta Biltmore Otelinde, Dünya Siyonist Teşkilatı olağanüstü bir kongre topladı. Kongre sonunda “Biltmore Programı” adını alan bir belge yayınlandı. Özetle, Filistin'de Yahudilerin çoğunluğuna dayanan bir Yahudi devletinin kurulmasını öngören belgede şu hususlar yer almaktaydı.

1) Balfour Deklarasyonu'nun ilk amacına uygun olarak yürütülmesi ve mandanın Yahudi halkının Filistin ile olan tarihi bağlarını tanıması;

2) 1939 Mayıs ayında İngiliz Hükümetince kabul edilen Mac Donald Beyaz Kitabı'nın kesinlikle reddedildiği ve bunun hiçbir geçerliliği olmadığı;

⁶⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.46.

⁷⁰ Süleyman Özmen, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, İstanbul, 2002, s.159–160.

⁷¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.60.

3) Filistin kapılarının açılması, Filistin'e göç sorumluluğunun Yahudi bürosuna tanınması;

4) Ülkenin inşası, sahipsiz ve tarıma açılmamış toprakların kalkındırılması için gerekli yetkinin de Yahudi bürosuna verilmesi;

Biltmore Kongresi'nde alınan kararlara göre, eğer bu yetkiler Yahudi topluma verilirse, "ancak ve ancak o zaman Yahudi halka yapılan eski haksızlık düzeltilmiş olacaktır"⁷².

1.3.1.3. ABD'nin Filistin Meselesine Çözüm Arayışları

Biltmore kararları, içinde 5 küsur milyon Musevi yaşayan Amerika tarafından da desteklenmekteydi. Hatta Potsdam Konferansı sırasında Truman, yüz bin Alman mültecisi Musevi'nin Filistin'e kabul edilmesini İngilizlerden istemişti. Bu talebin İngiliz hükümetince reddedilmesi Museviler için ciddi bir şok teşkil etmiştir. Filistin'de Musevilerin mücadeleye geçişi bu ret ile başlar. Bir taraftan tedhiş harekâtı başlarken, bir taraftan da, Museviler gemilerle Filistin sahiline yığılmaya başladılar. Haganah ve Palmach yer altı örgütleri ortaya çıktı. Asıl terör örgütleri ise Irgun Sevai Leumi ile Stern Gong idi. 1946 Haziran'ında İngilizler, Yahudilere karşı büyük bir tutuklama hareketine girişince bunun karşılığı Temmuz ayında Kudüs'teki King David Otel'i'nin havaya uçurulması oldu. İngilizler kurtuluş çaresini Amerikalıları işin içine sokmakla buldular. Amerika, mademki Avrupa'daki yersiz yurtsuz Musevilerle ilgileniyordu, öyleyse bu konuda belli bir mesuliyeti de yüklenmeliydi. Başkan Truman, bu yöndeki bir talep üzerine Avrupa Musevilerinin durumunu incelemek üzere, müşterek bir Amerikan- İngiliz araştırma komisyonu kurulmasını kabul etti⁷³. İngiliz- ABD soruşturma komitesi, 12 üyeden oluşmuştur. Bunlardan 6sı İngiliz, 6sı da ABD'li idi⁷⁴.

Komisyon, incelemeleri neticesinde 20 Nisan 1946'da raporunu tamamladı ve ne ABD'yi ve ne de İngiltere'yi tatmin eden bu raporun ana hatları şu şekildeydi:⁷⁵

1) Avrupa'daki Yahudi mültecilerinden ilk elden yüz bin kişinin Filistin'e yerleştirilmesi

⁷² Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.48-49.

⁷³ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara, 1983, s.298-299.

⁷⁴ Georges Moussa Dıb, *The Arab Block in the United Nations*, Amsterdam, 1956, s.31.

⁷⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.54.

2) Filistin’de toprağın satılması, kiralanması ve kullanımında ırk, toplum ve din farkının gözetilmemesi, yani, Yahudilere toprak satışı yasağının kaldırılması.

3) Filistin’de Araplar Yahudilere; Yahudiler de Araplara egemen olmayacak ve Filistin, ne bir Arap, ne de bir Yahudi devleti olacaktır.

4) Birleşmiş Milletler vesayet rejiminin işlemesine kadar, Filistin İngiltere’nin yönetiminde kalacaktır.

İngiliz-Amerikan komitesinin raporuna ilk tepki İngiltere’den geldi. Öte yandan, İngiliz basını da Amerika’ya ateş püskürürken, İngiltere’nin tutumu dolayısıyla özellikle Dışişleri Bakanı Bevin aleyhine Amerikan kamuoyunda ve Amerikan Yahudileri arasında büyük tepkiler ortaya çıkmıştır. Arap hükümetleri ise, raporun bilhassa yüz bin Yahudi’nin Filistin’e göçünü öngörmesi ve bir de Yahudilerin toprak satın almalarını serbest bırakmasına şiddetle karşı çıktılar. Arapların tepkisi Amerika’ya da hedef aldı. Araplar, Filistin meselesinde Amerika’nın hiçbir yetkisinin bulunmadığını söylediler. Hatta Suriye’de Buldan’da yaptıkları toplantıda alınan gizli bir karara göre Anglo - Amerikan raporu tatbik edilecek olursa, İngiltere ve Amerika’nın bölgedeki ekonomik menfaatlerine karşı boykot yapılacaktı. Diğer taraftan, Anglo-Amerikan raporu, yüz bin Yahudi’nin Filistin’e göç etmesini tavsiye ettiği halde, raporun diğer kısımları Yahudilerin tepkisine sebep oldu. Ben Gurion’a göre bu rapor, 1939 Beyaz Kitabı’nın bir başka şekli idi. “ Utanç Verici” bir belge idi. Siyonizm’in yok edilmesini meşrulaştırıyordu. Yahudi Devleti’nin kurulması yerine Filistin’de İngiliz askeri yönetimini devam ettirmeyi öngörüyordu. Bu tepkilere karşılık Amerikan kamuoyu da Yahudiler için bir şeyler yapılmasını istiyordu. Hâlbuki İngiltere ile ortak bir hareketin mümkün olmayacağı da İngiltere’nin tepkisinden görülmekteydi. Bu sebeple Başkan Truman, yüz bin Yahudi’yi Filistin’e yerleştirmek için Amerika’nın tek başına harekete geçmesini düşündüyse de böyle bir teşebbüs için askeri kuvvet kullanmanın gerekli olduğu anlaşıldı. Amerikan askerinin Filistin’de kullanılması ihtimaline de Amerikan Genelkurmayı karşı çıktı. Çünkü Amerikan askerinin, Filistin’e girmesi bütün Ortadoğu’yu karıştırabilir ve bu da Arapların tepkisi dolayısıyla da Sovyet Rusya’nın Ortadoğu’ya girmesi neticesini verebilirdi⁷⁶.

Amerika ve İngiltere arasında oluşturulan bu ortak komisyon da işe yaramamıştır. Ancak burada dikkatimizi çeken en önemli nokta: İngiltere’nin bu işi tek

⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.78–79.

başına yapamayacağıdır ve bu yüzden de ABD’yi işin içine çekmeye çalışmış ve bunu da başarmıştır. Amerika’nın ise Filistin’e Yahudi göçüne izin verilmesi konusundaki kararlığı ta o zamandan beri Yahudilerin Amerikan yönetiminde etkili olduğunu bize göstermektedir. Araplar ise, İngiliz–Amerikan ortak çözümüne karşı çıkmışlardır. Ancak, komünist kötülükten kaynaklanan şeylerden uzak olarak, temelde İngiliz emperyalizminin ve ABD’nin kendi ülkelerindeki Siyonizm’i geliştirme sonuçlarıyla çarpışır buldular. 1946 yılının sonlarından itibaren Arap kamuoyu, ABD’ye karşı düşmanca değildi. Hatta bundan sonra ABD’nin Filistin politikası daha etkili olmasına rağmen Araplar, ABD’ye sırtlarını dönmemiştir⁷⁷.

Arapların, “Komünizm”i tehlike olarak görmeleri ve ondan uzak durmaya çalışmaları isabetli bir karar gibi görünse de Filistin’de, Yahudi Devleti’nin kurulmasıyla birlikte yönlerini Sovyetlere çevirmişlerdir, hatta Sovyetlerin İsrail’i tanıyan ilk devletlerden biri olmasına rağmen. Bu durum da Sovyetleri adeta Ortadoğu’ya çekmiş, ABD ve İsrail’e karşı Arapların koruyucusu yapmıştır.

İngiliz-Amerikan araştırma komitesinin raporu hiçbir taraftan itibar görmeyince⁷⁸, 31 Temmuz 1946 günü, İngiltere bölgesel bir otonomi planını açıkladı. Başkan Truman, bu planla ilgilenmeyeceğini belirtti. İngilizler buna rağmen planın tatbikini müzakere için 10 Eylül 1946 günü Londra’da bir konferans tertip ettiler. Bu toplantıya ne Filistinli Araplar ne de Museviler katıldı⁷⁹.

Bunun üzerine İngiliz kabinesi 6 Şubat’ta, Bevin Planı adını alan yeni bir plan kabul etti. Buna göre, Filistin beş yıl içinde bağımsızlığa hazırlanacaktı. Bu süre içinde Filistin toprakları, Arap ve Yahudi çoğunluğa dayanan “kantonlara” bölünecekti. Kantonlar geniş özerkliğe sahip olacak ve kantonlardaki Arap ve Yahudi azınlıklar da yönetime katılacaktı. Yani özerk eyaletler sisteminde olduğu gibi, kantonlarda bir Arap Yahudi işbirliği öngörülmekteydi. Diğer taraftan Bevin Planına göre: Filistin’e ayda 4000 Yahudi’nin göçüne izin verilmek suretiyle iki yılda 96000 Yahudi mülteci kabul edilecekti. Yahudiler 10 Şubat’ta kendilerine sunulan Bevin Planını kabul etmeyerek, taksim üzerinde ısrar ettiler. Bevin Planı 12 Şubat’ta Araplara da sunulunca onlar da kabul etmediler. Araplar, tek bir bağımsız Filistin devletinin kurulmasında ısrarlı idiler

⁷⁷ Mohammed Shafi Agwani, *The United States and the Arab World (1945–1952)*, (Çev: A.H.Hourani), Institute Of Islamic Studies Muslim University, 1955, s.112–113.

⁷⁸ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.55.

⁷⁹ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.300.

ve bu istekleri kabul edilmez ise, İngiltere'nin Filistin meselesini Birleşmiş Milletler'e götürmesini istediler. Yahudiler ise Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler'e götürülmesine karşı idiler. Çünkü orada bir sürü devlet işin içine karışacaktı. Bunun üzerine İngiliz kabinesi, 18 Şubat 1947'de hiçbir teklif yapmaksızın Filistin Meselesini, Birleşmiş Milletler'e götürme kararı aldı⁸⁰.

1.3.1.4. Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu ve Taksim Kararı

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Filistin idaresi, bir yanda sürekli artan insan göçü, diğer tarafta, hızla tırmanan şiddet sebebiyle İngiliz hükümeti için, başa çıkılmaz bir sorun olmuştur. Bu nedenle aşırı boyutlara ulaşan yönetim problemleri sorunun ululararası hale gelmesine neden olmuş ve İngiliz hükümeti sorunu 1946 yılında, bir soruşturma komitesine devretmiştir. Bu komitenin çalışmalarının çözümsüzlükle son bulmasından sonra hükümet bir adım daha atarak, 18 Şubat 1947 tarihinde Filistin'de otuz yıldır devam eden sorumluluğunu bir tarafa bırakıp aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: “ Majestelerinin hükümeti... Barıştırılmaz bir ilkeler çelişkisi ile karşı karşıya kaldı. Filistin'de yaklaşık 1.200.000 Arap ve 600000 Yahudi vardır. Yahudiler için esas hedef, Filistin'in herhangi bir kesiminde Yahudi egemenliğini sağlayana kadar direnmektir... Bu şartlar altında hem Araplar hem de Yahudiler tarafından önerilen çözümleri kabul edemeyeceğimize, ya da kendimizin üreteceği bir çözümü uygulamaya koyamayacağımıza karar verdik. Bizim için açık olan yegâne yolun sorunu Birleşmiş Milletlerin hükmüne teslim etmek olduğuna karar verdik.” Filistin sorunu bu açıklamanın yapıldığı tarihten sonra ululararası alanda B.M çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır⁸¹.

1930 – 1946 yılları arasında Filistin'deki Arap ve Yahudi nüfusu sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s. 83.

⁸¹ Bülent Aras, *Filistin - İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul, 1997, s.15–16.

Etnik Gruplara Göre Filistin Nüfusu, 1931–1946

	Arap	%	Yahudi	%	Diğerleri	%	Rakamlar
1931	864,806	82	174.139	19	18.269	2	1,057,601
1936	983,244	71	382,857	28	22,751	2	1,388,852
1941	1,123,168	68	489,830	30	26,758	2	1,639,756
1946	1,310,866	67	599,922	31	31,562	2	1,942,350

(William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s.282)

İngiltere 2 Nisan 1947’de Birleşmiş Milletlere resmen başvurarak, Filistin meselesinin Genel Kurul’un gündemine alınmasını, Genel Kurul’un bu konu için özel bir oturum yapmasını, meseleyi incelemek üzere özel bir komite kurmasını ve meselenin Genel Kurul’un sonbahardaki normal toplantısında ele alınmasını istedi. İngiltere’nin isteği üzerine⁸² Genel Meclis ilk oturumunu, 28 Nisan 1947’de yaptı. Bu toplantıda İngiltere’nin Genel Meclise bazı tavsiyeleri vermesi gerekiyordu. Gelecekteki Filistin hükümeti ile ilgili B.M, Mısır – Irak – Lübnan - Suudi Arabistan ve Suriye’deki Arap delegeleri; Filistin üzerindeki mandanın kaldırılmasını ve Filistin’in bağımsızlığını talep ettiler. Buna ilaveten de aynı oturumda bir ajanda oluşturuldu. Filistin meselesiyle ilgili özel bir komite oluşturulması birinci madde idi. Arap delegeleri aşağıdaki şartlar altında taleplerini belirttiler:

Önce, Birleşmiş Milletler, Filistin’e kendi devletini kurmasını ve kendi kendini yönetmesini hak etmiş halklara verilmesini istedi. İkinci olarak, Manda altında olan Araplara bağımsızlıkları verilmeliydi. Üçüncüsü de Filistin’in bağımsızlığı bölgesel olarak, 25 yıl önce Milletler Cemiyetince kabul edilmişti ve bu bağımsızlığın temeli de manda temelliydi⁸³. Buna karşılık, Yahudiler de Filistin’de kendi bağımsız devletlerinin kurulması için Birleşmiş Milletleri etkilemeye yönelik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Arapların önerileri, 21 aleyhte, 20 lehte ve 13 çekimser oyla reddedilerek Filistin halkının kendi geleceğini belirleme hakkı elinden alınmış oldu. Bunu üzerine BM Genel Kurulu, Filistin sorununun çözümü için bir komite kurulması kararı almıştır⁸⁴. Genel Kurul, 15 Mayıs’ta, 7 oya karşı 45 oyla Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi

⁸² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları*, (1948–1988), s.84.

⁸³ Georges Moussa Dib, *a.g.e.*, s.37–38.

⁸⁴ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.116–117.

(United Nations Special Committee on Palestine – UNSCOP) nin kurulmasına, bu komitenin 11 üyeden oluşmasına ve komitenin raporunu en geç 1 Eylül 1947’de sunmasına karar vermiştir⁸⁵.

11 üyeden oluşan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi, Haziran ayında Kudüs’e gelerek 16 Haziran’da ilk toplantısını yapıp, Arap ve Yahudi liderlerle görüşmek için çeşitli girişimlerde bulundu. Yahudi liderlerin aksine, Arap liderler Komite ile görüşmeyi reddettiler. Ancak Komite, Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye’nin temsilcileriyle 23 Temmuz’da Beyrut’ta ve 25 Temmuz’da da Ürdün temsilcisiyle, Amman’da görüşmeye muvaffak oldu. Ayrıca bunlara ek olarak, Filistin’in yerli halkıyla da çeşitli temaslarda bulunuldu. Görüşmeler sırasında Araplar, Filistin’de bağımsız bir Arap devleti kurulmasını veya Yahudi göçünün durdurulması konusundaki isteklerini komiteye bildirdiler. Diğer taraftan Yahudi liderler bir an bile ara vermeden devamlı surette Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi ile teşrik-i mesai yaparak Filistin konusunda Komiteye kendi tezlerini kabul ettirmek için çalışmaktaydılar. Görüşmeler sırasında Yahudi liderler kendi tezlerini destekleyecek şekilde, Filistin tarihi hakkında komiteyi bilgilendirirken, Siyonizm’in amaç ve hedeflerini dile getirerek, Holokost (Soykırım) hakkında da komiteye gerekli bilgileri vermek suretiyle, onları ikna etmek için ellerinden gelen bütün çabayı sarf ediyorlardı. Golda Meir, bu durumu hatıralarında şu sözlerle anlatmaktadır: “ Komitenin 11 üyesiyle çoğu zaman beraber oldum. Onların Filistin hakkındaki bilgilerinin azlığı beni dehşete düşürdü. Bunun üzerine mümkün olduğu kadar süratli bir şekilde Filistin tarihi ve Siyonizm hakkında onları bilgilendirdik. Sonunda Filistin konusundaki tartışmanın sebebini ve bizim niçin Holokost’tan arta kalan Yahudileri Filistin’e getirmek için uğraştığımızı anlamaya başladılar”. Bu şekilde komite ile temaslارını devam eden Siyonist liderler onları etkilemeye muvaffak olmuşlardır. Siyonistler doğrudan Filistin’in taksimini istemekteydiler⁸⁶.

Siyonist liderler komiteyi etkilemişlerdi ancak komite üyelerine baktığımızda hemen hemen hepsi de Amerika tarafından ikna edilmişti bile. Golda Meir’in yukarıdaki sözleri bir bakıma komite üyelerini etkilemedir ve bunu da başarmıştır. Nitekim Siyonistlerin Filistin için çalışmaları Holokost’tan çok daha önceleriydi. Çünkü XIX. Yüzyılda ortaya çıkmış Siyonizm hareketince ana gaye olarak benimsenen “ Ey

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.84.

⁸⁶ Süleyman Özmen, *a.g.e*, s.163–164.

İsrail! Senin toprakların Nil'den Fırat'a kadar uzanmaktadır". Sözüyle ifade olunmuştur⁸⁷.

Komisyounun çalışmaları sonunda, hazırlanan Filistin raporu, 1 Eylül 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne teslim edilmişti. Bu raporda, komisyon üyelerini oy birliğiyle benimsenen bir ilkeler demeti, oy çokluğuyla kabul edilen bir "çoğunluk planı" ve birkaç üyenin desteklediği diğer bir "azınlık planı" yer alıyordu⁸⁸.

Komitede desteklenen çoğunluk planına göre: Filistin; Arap devleti, Yahudi devleti ve Kudüs bölgesi olmak üzere üçe taksim edilmekteydi (Bkz. Ek - I). Arap ve Yahudi devletleri, 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsız olacaktı. Ayrıca bu iki devlet arasında bir ekonomik birlik mevcut olacaktı. Komite, Arap ve Yahudi devletlerine verilecek toprakların sınırları ile Kudüs bölgesinin sınırlarını da çizmiştir. Kudüs şehri Birleşmiş Milletlerin vesayeti altına konuyordu. Raporun çizdiği sınırlara göre Arap devletlerinin yüzölçümü 4.476 mil kare olup Filistin topraklarını % 42.88'ini, Yahudi devletinin yüzölçümü ise 5.893 mil kare olup Filistin topraklarının % 56.47'sini teşkil etmekteydi⁸⁹.

Azınlık raporuna göre de Filistin, Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilmekteydi. Ancak, raporun öngördüğü Kudüs'ün başkent olduğu bağımsız Arap ve Yahudi devletlerinden meydana gelen bağımsız bir Filistin Federal Devleti idi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 29 Kasım 1947'de yapılan oylamada Çoğunluk raporu 13 ret 10 çekimser oya karşılık 33 oyla 181 sayılı karar olarak kabul edildi⁹⁰.

Taksim kararı, Yahudi Ajansı tarafından kabul edilmesine rağmen planın çerçevesi, sınırlar ve göç gibi konularda Yahudiler için tatmin edici olmamıştır. Araplar için ise planın kabul edilmesi mevcut çerçevesi ile mümkün görünmüyordu. Filistinliler ve Arap devletleri planı özü itibarıyla BM şartı ve hükümlerine aykırı olarak değerlendiriyorlardı. Nitekim sonuçta Taksim Planı'nı toptan reddederek, planın kendilerine hukuki bir sorumluluk yüklemesine karşı olmaya çalışmışlardır. Taksim kararından sonra ilk gelişme şiddetin hızla tırmanması olmuştur⁹¹.

⁸⁷ Raşid el - Gannuşi, *Filistin Sorunu ve FKÖ*, (Türkçesi: Lütfullah Bender), İstanbul, 1988, s.74.

⁸⁸ Celalettin Yavuz, " Filistin'de Arap - İsrail Çatışmasının Kökeni – Yahudi Yerleşmeciliği", *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, (04-05 Nisan 2007-İstanbul), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 2008, s.153-190.

⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları*, (1948-1988), s.85-86.

⁹⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.57.

⁹¹ Bülent Aras, *a.g.e*, s.20.

Araplar bu planın uygulanmasını durdurmak için gerekirse savaşacaklarını ilan etmişlerdir. Plandan sonraki gün olan 30 Kasım 1947’de bölünmenin başlamasını önlemek için Filistin’de genel bir Arap grevi ilan edildi. Hemen hemen bütün şehirlerde şiddet hareketleri başladı. Manda yönetimi altında devam eden Arap -Yahudi çatışması, BM kararlarıyla daha çözümsüz hale getirilmiştir⁹². Bunun yanında İngilizler bölgede manda yönetimini sona erdirmeye kararı almıştı ve 15 Mayıs’ta Filistin’de yönetimi boşaltacaktı ve bu durum sadece birkaç hafta sürecekti⁹³. Bu açıklama ile İngilizler, Filistin’i sorunlu halde terk ederek iki toplum arasında kalıcı çözüm yolu bulmak yerine geride nefreti temellendirdiği çatışmaların arttığı bir bölge bırakmıştır⁹⁴.

İngiliz, manda yönetimi sonuna yaklaşırken çatışmalar şiddetlenmeye başladı. 1948 Nisan’ında Yahudilerin aşırı Irgun ve Stern grupları, Deir Yassin adlı bir Arap köyünü yerle bir ettiler ve halkının çoğunu öldürdüler. Ben Gurion olayı nefretle karşıladıysa da Deir Yassin katliamı, Filistinlilerin davalarının haklı bir gerekçesi ve evsiz kalanların simgesi durumuna geldi. Yurtsuz kalan Filistinliler, en yakın Arap devletlerine sığındılar⁹⁵.

Arap - Yahudi çatışmaları boyunca, İngiliz yönetimi, düzeni sağlamak adına fazla bir gayret sarf etmeyerek kendi çekilişinin hazırlıkları üzerinde yoğunlaştı. 14 Mayıs 1948’de kargaşanın tam ortasında sonuncu İngiliz Yüksek Komiseri, General Alan Cunningham, Hayfa’dan sessizce ayrıldı⁹⁶. Bunun üzerine Filistin’deki İngiliz manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce, Tel-Aviv’de toplanan Yahudi Milli Konseyi, yayınladığı bir deklarasyonla İsrail Devleti’nin kurulduğunu ilan etti. (Bkz: Ek-II) Deklarasyon, “Eretz Israel yani İsrail ülkesi, Yahudi milletinin doğduğu yerdir ve Yahudi milleti ilk defa burada millet olmuştur” diye başlıyor ve “Biz İsrail ülkesindeki, Yahudi toplumun ve Siyonist hareketinin temsilcisi olan halk konseyinin yöneticileri olarak... Tabii ve tarihi hakkımızı kullanarak... Eretz Israel’de, bundan sonra İsrail Devleti olarak tanınacak olan Yahudi Devleti’nin kurulduğunu ilan ediyoruz” demekteydi. Deklarasyonda ayrıca Birleşmiş Milletler’den üyeliğe kabul isteniyor, İsrail Devleti içinde kalacak olan Arapların tam ve eşit vatandaşlık haklarına

⁹² Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.120.

⁹³ Daniel Mandel, *H.V. Evatt, And The Establishment Of Israel (The Undercover Zionist)*, Melbourne, 2003, s.164

⁹⁴ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.120.

⁹⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s.299.

⁹⁶ William L.Cleveland, *a.g.e.*, s.295.

sahip olacağı belirtiliyor ve Arap ülkeleriyle de barış ve iyi komşuluk münasebetlerinin kurulması arzusu vurgulanıyordu. Bağımsızlığın ilanı ile birlikte Ben- Gurion başkanlığında 13 kişilik bir kabine kuruldu. Geçici İsrail Hükümeti adını alan bu kabinede Ben- Gurion, Savunma Bakanlığını da üzerine almıştı⁹⁷.

1.3.1.5. ABD ve Sovyet Rusya'nın İsrail'i Tanıma Kararı

Filistin'in BM tarafından taksim kararı, Ortadoğu'da çatışmaları durduracağı yerde çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Taksim kararında, ABD ve Sovyetler İsrail'in lehine oy kullanmışlardır. ABD dış politikasında Yahudilerin önemli bir faktör olması 1920li yılların başına kadar gitmektedir. Amerikan Kongresi, 1922'de aldığı bir kararla Balfour Deklarasyonu'na olan desteğini ortaya koymuştur. Daha o zamandan itibaren Siyonist lobiden ve kamuoyundan etkilenerek karar veren kongre ile Yahudileri ve Siyonizm'i desteklemenin bölgedeki Amerikan çıkarlarına zarar vereceğini düşünen Dışişleri, Savunma ve hatta Amerikan istihbarat birimleri arasında farklılıklar olduğu gözlenmiştir. ABD, iki yıl sonra 1924'te İngiltere ile yaptığı bir antlaşma ile Balfour Deklarasyonu'nun uygulanmasına müdahale hakkı elde etmiştir⁹⁸.

1945'ten itibaren ABD'liler Filistin sorununda rahatsızlık duyan gözlemciler olmuşlardır. Ancak bu politika süreklilik göstermemiştir⁹⁹. Roosevelt 12 Nisan 1945'te ölmüş yerine Henry Truman geçmiştir. Truman, başkan olur olamaz kongre üyeleri, hahamlar, diplomatlar başkanı kendi görüşlerine göre bilgilendirmek için harekete geçmişlerdir. Ancak Dışişleri Bakanlığı Truman'ı uyararak Yahudilere fazla ileri giden beyanlarda bulunmamasını istemiştir. Bu uyarıya rağmen savaşın sonunda ortaya çıkan göçmenler meselesi Truman'ı, giderek Siyonist davasının içine çekmeye başlamıştır. Hatta Truman, İngiltere Başbakanı Attlee'ye bir mektup yazarak yüz bin Yahudi'nin Filistin'e kabulünü istemiştir. Ancak Attlee, bunun Filistin'de Arap - Yahudi çatışmalarını şiddetlendireceği ve böylesine toplu bir göçü Filistin'in ekonomik kaynaklarının kaldıramayacağını belirterek reddetmiştir¹⁰⁰.

Filistin konusunu malum sebepler dolayısıyla BM'e getirmekle konuyu uluslararası alana taşımış olan İngiltere, kısa bir sürede Filistin'i terk etmek istemekteydi.

⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948-1988)*, s.93.

⁹⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.220.

⁹⁹ Steven L. Spiegel, "American Middle East Policy Since the Six Day War", *The Arab - Israeli Conflict (Two Decades of Change)*, (Edit: Yehuda Lukas and Abdalla M. Battah), London, 1988, s.199-216.

¹⁰⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.53-54.

Taksim kararı kabul edilince, Sovyetler Birliği temsilcisi iki ayrı Yahudi – Arap devletinin oluşturulmasını savunurken, buna karşı çıkılması halinde, hükümetinin taksimi de destekleyeceğini bildirdi. Amerika ise; ilk başlarda kesin bir tavır ortaya koymamış olmakla beraber, Başkan Truman, taksim planına olumlu bakmaktaydı. Fakat Dışişleri yetkilileri ve Amerikan petrol şirketleri plan aleyhine taksim planına açıkça karşı çıktılar. Özellikle Amerikan petrol şirketleri plan aleyhine açıkça cephe alarak böyle bir planın Arap devletlerini küstüreceğini dile getirdiler. Çünkü daha 1947 yılında Amerikan petrol şirketleri Ortadoğu petrol arzının % 42 gibi yüksek bir oranın işletme hakkına sahip bulunuyorlardı. Bundan dolayı Arapları küstürmek işlerine gelmezdi. Başkanın düşünceleri ise daha başkaydı. İkinci Dünya Savaşı sonunda Amerika'daki Yahudilerin nüfusu beş milyona ulaşmış, güçlü bir lobi oluşturmuş ve Beyaz Saray'ı etkileyecek faaliyetler içerisine girmişlerdir. Taksim üzerinde tartışmalar yapılırken Beyaz Saray ve kongreye telgraf ve mektuplar yağmaya başlamıştı. Başkan Truman, Yahudilerin yoğun desteğini almak suretiyle başkanlık koltuğuna oturmaya muvaffak olmasından dolayı taksime sıcak bakmaktaydı. Bu şartlar altında taksimi destekleyeceğini açıklayan Truman, daha sonra yaptığı konuşmada, “ Hiçbir etki altında kalmadan sadece Nazi zulmünden kurtulan savaş kurbanlarını kurtarmak için (taksime) destek verdiğini açıklamıştı¹⁰¹. Ancak Başkan Truman, bu sözünün aksine hatıralarında taksimle ilgili şunları ifade eder: “Birleşmiş Milletler, o dönemde öyle bir baskı altındaydı ki, daha önce hiç böyle şiddetli baskıya maruz kalmamıştır. Aynı şekilde Beyaz Saray'ın durumu da BM' den daha iyi değildi. Fakat her şeye rağmen Siyonistler, bununla yetinmeyip bazı ülkelere de baskı yapıp BM'de gerekli oyları sağlamıştı¹⁰².

Ancak ABD, bir fikir değişikliği yapmış ve taksimın yürümeyeceğini gördüğünden, Başkan Truman 25 Mart'ta Filistin'in BM'in geçici olarak vesayeti altına konulmasını teklif etmiştir. Amerika bu konuda 47 maddelik bir vesayet antlaşma tasarısı da hazırladı. Amerika'nın Filistin için vesayet teklifi Genel Kurul'da tartışmalara sebep oldu. İngiltere ve Fransa, Amerika'nın bu fikir değişikliğini desteklemedikleri gibi Yahudiler de kıyameti kopardılar. Araplar ise 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararını yürürlükten kaldırdığı takdirde vesayet teklifini kabul edebileceklerini bildirdiler. Sovyetler ise, Filistin için, BM vesayet rejimini ileri sürmekle Amerika'yı “taksimi öldürmekle” ve Filistin'i bir Amerikan veya bir Anglo -

¹⁰¹ Süleyman Özmen, *a.g.e*, 167–168.

¹⁰² Faiz Türkan, *Filistin Sorunu ve Ortadoğu (1917–1967)*, Ankara, 1973, s.53.

Amerikan üssü haline getirmek istemekle itham ettiler. Bu arada nedenlerini daha önce de belirttiğimiz üzere İngiltere, Filistin’de manda yönetimine son vereceğini açıklamış ve “manda” son günlerini yaşarken Ben-Gurion başkanlığında İsrail devleti ilan edilmişti. İsrail’in bağımsızlık ilanından tam 11 dakika sonra, Başkan Truman, İsrail geçici hükümetinin de facto tanıdığını basın sekreteri vasıtasıyla basına açıklıyordu¹⁰³.

Amerika’yı iki gün sonra Sovyetler takip etti ve 17 Mayıs’ta İsrail’i tanıdı¹⁰⁴. 1947 Kasım’ında BM’in taksim planını destekleyen Sovyetler Birliği 1948 Mayıs’ında, İsrail’i yeni bir devlet olarak tanıması, Arap dünyasında komünist partiler için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur¹⁰⁵. Kısacası artık roller yavaş yavaş belirmeye, taşlar yerine oturmaktaydı. Artık Ortadoğu’da Süper güçlerin desteklediği bir İsrail doğmuştur. Her iki süper güç de 1947’de BM Genel Kurulu’nda Filistin’deki % 55 Yahudi azınlığa ülkeye katılım için oy verdiler. Her ikisi de 15 Mayıs 1948’deki kararla sonuçlanan yeni Yahudi Devlet’in bağımsızlığını tanımada yarıştılar ve her ikisi de savaş sırasında İsrail’e silah yardımında bulundu. Birkaç ay içerisinde İsrail’in oluşturulmasına destek veren Sovyet pozisyonu anti- Siyonizm’den vazgeçti ve bunun Ortadoğu’daki İngilizlerin gücü hakkında Stalin’in tutkusuna borçlu oldu. İngiltere’nin Arap müşterileri, Trans - Ürdün, Irak ve Mısır dâhil olmak üzere Sovyet Rusya’nın Yahudi bir devletle kendini birleştirmesi gibi yanlış bir inancı anlamış gibi görünmediğini düşünmüşlerdir¹⁰⁶. Sovyetler Birliği’nin bu şekilde davranmasının sebebi, Ortadoğu politikalarından kaynaklanmaktaydı. Sovyetler Birliği’ne göre, İngiltere bölgeden uzaklaştırılmalı ve burada bir boşluk yaratılmalıydı. Bu boşluğu da ancak kendisi doldurabilirdi¹⁰⁷.

1.3.1.6. Mısır’ın Taksim Planına Bakışı

Mısır’da Filistin sorununa ilgi 1920’lerde başlamış, ancak Mısır kamuoyunda ve iç siyasetinde esas olarak 1930 ve 1940’larda bir sorun haline gelmiştir. 1920’lerin başlarında Mısır’ın bağımsızlığına ilişkin kaygılar ve düşünceler yaygındır. Dolayısıyla 1920’ler boyunca Filistin’e olan ilgi ancak bir olay ortaya çıktığında uyanmaktaydı.

¹⁰³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.92–94.

¹⁰⁴ Süleyman Özmen, *a.g.e.*, s.194.

¹⁰⁵ Joe Stork, “The Soviet Union, The Great Powers and Iraq”, *The Iraqi Revolution of 1958*, (Edit: Robert A. Fernea and Wm. Roger Louis), Newyork, 1991, s. 95–105.

¹⁰⁶ Rashid Khalidi, *Sowing Crisis (The Cold War and American Dominance in the Middle East)*, Boston, Massachussets, 2009, 24–25.

¹⁰⁷ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 57–58.

1930’larda Filistin’e Yahudi göçü hızlanarak sürmekte ve bu gelişme Araplar arasında tepkilerin büyümesine neden olmaktadır. Uluslararası toplulukta giderek Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması düşüncesi olgunlaşırken, Mısır’da işgalci İngiliz’ya ve Yahudilere karşı tepki büyümekteydi¹⁰⁸. Aslında Mısırlıların Filistin’e Yahudi göçüyle pek de ilgileri olmamıştır. Nitekim kendi bağımsızlık sorunlarıyla uğraşmışlardır. Ancak İsrail Devleti’nin ilanı ile birlikte sorun tüm Arap Ortadoğu’sunu ilgilendirmiş ve özellikle Arap - İsrail savaşlarında İsrail’e karşı Mısır, Arap öncülüğünü üstlenmeye çalışmıştır.

Mısırlıların tepkilerinin duygusal boyutunun yanında politik, ekonomik ve jeostratejik yönleri de vardı. İşadamları, Yahudilerin üstünlüğünün en sonunda bir Yahudi Devleti’nin kurulmasına yol açacağından kaygılanıyordu. Böyle bir devlet fiziksel bir engel teşkil ederek, Mısır’ın Yakındoğu piyasalarıyla ticari ilişkilerini engelleyen ekonomik bir tehdit olabilirdi. Mısırlı tanınmış bir işadamına göre “ Eğer, Filistin’de Siyonizm kurulursa onun zararı yalnız Filistin ile sınırlı kalmaz. Bu akım, bütün komşu ülkelerin ekonomilerine, endüstrilerine, ticaretlerine ve bağımsızlıklarına sınırlar koyarak, onların kaderini etkileyecek biçimde yayılır”. Ekonomik sorunların ötesinde Mısır’ın jeostratejik anlamda daha büyük kaygısı vardı. Gerilim ve krizlerin kronik bir çalkantıya dönüşmesi ve yabancı müdahalesine davetiye çıkarması durumunda, bir Yahudi Devleti’nin katalizör görevi üstlenebileceği hissedilir. Üstelik sürekli göç baskısı, kaçınılmaz olarak Yahudi Devleti’ni, Arapların topraklarında daha da genişlemeye itecekti ve daha fazla Arap, evinden ve kazancından olacaktı. Bu yüzden Yahudi problemi Filistin ile sınırlandırılmazdı ve sınırlandırılmayacaktı. O, Arap ve İslam dünyası için bir problemdi ve Yahudi Devleti’nin kurulması halinde de problem olmaya devam edecekti. Bu korkular aynı zamanda etkili bir liberal siyasal figür olan Mısır’ın öncü entelektüellerinden olan, Muhammed Hüseyin Haykal tarafından kısaca dile getirilmiştir. Haykal’a göre: Filistin’deki durumun özellikle İngiliz’nin ülkeyi bölme planı uygulamaya koyulursa, Mısır’ın geleceği üzerinde zararlı etkileri olacaktı¹⁰⁹. Arap devletleri bu konuda Yahudi Devleti’ne karşı birlikler oluşturmuşlarsa da artık İsrail devleti, Filistin sorunu değil tüm Arap Ortadoğu’sunun sorunu olmuştur.

¹⁰⁸ Zeynep Güler, *a.g.e*, s.103.

¹⁰⁹ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği, (Zaferden Umutsuzluğa)*, (Çev: Lütfi Yalçın), İstanbul, 2004, s. 101.

1.3.2. 1948 Arap - İsrail Savaşı

İngiltere'nin 14 Mayıs 1948'de, Filistin üzerindeki manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce İsrail Devleti'nin kuruluşu Musevi Ulusal Konseyi tarafından ilan edilmiş ve bağımsız İsrail'in tüm Yahudilerin vatanı olduğu açıklanmıştır. Bu deklarasyon sonrasında İsrail Devleti'nin varlığını kabul etmeyen Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak birlikleri üç yönden Filistin topraklarına girerek Birinci Arap - İsrail savaşlarını başlatmışlardır¹¹⁰. Bu savaşta Arap kuvvetleri seksen bin kadardı. İsrail ise bu savaşa ortalama altmış bin kişilik bir kuvvetle katıldı¹¹¹.

15 – 22 Mayıs haftası içinde, Mısır kuvvetleri önce Gazze'yi ve sonra da Birüssebi'yi ele geçirdi. Ürdün kuvvetleri ise Şeria nehri üzerindeki Allenby köprüsünü aşp, Jericho'ya doğru ilerledi. Bir başka Ürdün kuvveti de Galilee gölü istikametinde harekete geçti. Fakat savaşın asıl yoğunluğu Kudüs üzerinde olmuştur. Ürdün kuvvetleri 20 Mayıs'ta Eski Kudüs deneni ve nüfusun çoğunluğunu Arapların teşkil ettiği Doğu Kudüs'e hemen hemen hâkim oldu. Doğu Kudüs'teki Yahudi mevzileri çok güç duruma girmiş bulunuyordu¹¹². Bu arada Mısır uçakları da Tel-Aviv üzerine saldırıda bulundu. 22–29 Mayıs arasındaki çarpışmaların yoğunluk noktası yine Kudüs olmuştur. 1–11 Haziran arasındaki üçüncü hafta içinde Filistin'in birçok yerinde Arap ve İsrail kuvvetleri arasında çarpışmalar devam ederken, hava üstünlüğü de İsrail'e geçmiştir¹¹³. Birinci Arap - İsrail Savaşı, Araplar için tam bir hezimet olmuştur. Yahudiler; Mısır, Suriye ve Lübnan'ı yendikleri için çok toprak kazandılar. 10 Haziran 1948'de 30 günlük bir ateşkes sağlandı. Ancak çatışmalar 1948 yılı sonlarına kadar devam etti¹¹⁴.

Arap - İsrail çatışması nedeniyle, ateşkes kararı alan Birleşmiş Milletler, İsveçli Kont Bernadotte'u taraflar arasında arabuluculuk yapmak üzere görevlendirmiştir. Bu karar sonrasında Filistin'e giden BM aracısı Bernadotte, yaptığı görüşme ve incelemelerden sonra taraflara bir plan sunmuştur. Bu plan ile sınırlarda yeni ayarlamalar yapılarak 1947 tarihli taksim kararını değiştiren bir antlaşma sunuluyordu. Planda öne sürülen tekliflere göre; Kudüs'ün tamamı ile güneydeki Necef, Arap devletine, Batı Galilee'nin tamamı da Yahudi Devleti'ne verilecekti. Hayfa, serbest liman Ludd Havaalanı serbest bölge ilan edilecek, diğer topraklar 29 Kasım 1947 tarihli

¹¹⁰ Melike Bileydi Koç, *a.g.e*, s. 125.

¹¹¹ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara, 1992, s.74.

¹¹² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.95.

¹¹³ Süleyman Özmen, *a.g.e*, s. 196.

¹¹⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 59.

karardaki gibi kalacaktı. Plan sınırlarla ilgili sorunlar yanında Yahudi göçünün kısıtlanması ve en önemlisi, topraklarından ayrılmak zorunda bırakılan Filistinli mültecilerin geri dönüşünün sağlanması gibi konuları da içermekteydi. Berenadotte, bu plan dâhilinde taraflara çözümü gerekli olan sorunları şu şekilde sıralamıştır: Arapların İsrail Devleti’ni, tanıma şartlarının ne olduğu, Yahudilerin devlet sınırlarında önemli değişiklik yapmaya razı olup olmayacakları bu iki konu incelendiği sırada Yahudiler ile Arapların ateşkesin uzatılmasını kabul edip etmeyecekleri idi. Ancak taraflar BM aracısının planını kabul etmemişler; Araplar, Filistin sorununu savaş ile çözümlemeye karar vermişler, buna karşın Yahudiler de 40 yaşından aşağı erkek ve 18–25 yaş arasındaki kadınların silah altına alınması kararını uygulamaya koymuşlardı¹¹⁵.

İsrailliler de, BM arabulucusu, Bernadotte’nın planından pek memnun değildiler. Bernadotte, 17 Eylül’de Kudüs’te arabasıyla dolaşırken “Stern” üyelerinin elindeki bir barikatta durdurularak makineli tüfekle taranmıştır¹¹⁶. Bütün bunlar olurken, Ekim ayı ortalarından itibaren Filistin’de çarpışmalar yeniden başladı. Çarpışmalar, bilhassa Güney Filistin’de Necef bölgesinde İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında idi. İki taraf kuvvetleri arasında sokak sokak yapılan muharebelerden sonra İsrail kuvvetleri Kudüs’ün 54 mil güneyindeki Birüssebi’yi, Mısırlılardan almaya muvaffak oldular. Bir kısım İsrail kuvvetleri de Gazze yakınlarına kadar ilerlemeye muvaffak oldu. Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi, 19 Ekim’de tarafları ateşkese uymaya çağıran bir karar aldı. İsrail ve Araplar, 22 Ekim’de bu çağrıyı kabul ettiklerini bildirdiler. Fakat bu bildirimlere rağmen İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında çarpışmalar kesilmedi. İsrail, Birüssebi’yi aldığı sırada, Al- Falluja’da bir Mısır tugayını da muhasara etmişti. Mısır tugayı uzun süre muhasaraya dayandı. İsrail kuvvetleri ise 23 Aralık’ta Mısır cephesinin sağ kanadını arkadan çevirdi ve 26 Aralık’tan itibaren de Mısır kuvvetlerinin yığınak merkezi olan, Gazze, Han Yunis ve Rafa’yı birbirinden ayırarak derinlemesine bir şekilde Sina Yarımadası’ndan içeri girdi. Mısır için bu hezimetti. Bu hezimet Mısır’da iç karışıklıklara sebep oldu. Cephedeki başarısızlıklar üzerine, 4 Aralık’tan itibaren üniversite öğrencileri gösterilere başlamışlardı. Bu gösterilerin Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından kışkırtıldığı kanaati vardı. Bu sebeple Başkan Nukraşi Paşa, 8 Aralık 1948’de yayınladığı bir bildiride, beş yüz bin kadar üyesi olduğu bilinen Şeyh Hasan el-Benna liderliğindeki Müslüman Kardeşler Örgütü’nün bütün teşkilatının kapatıldığını

¹¹⁵ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.126–127.

¹¹⁶ Ali Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, İstanbul, 2006, s.65.

ve bütün mallarına el konulduğunu açıkladı. Ne varki Nukraşi Paşa, Müslüman Kardeşler üyesi olan, Abdülhamit Ahmet Hasan tarafından 28 Aralık 1948 günü öldürüldü. Müslüman Kardeşlerin lideri, Şeyh Hasan el- Benna da 13 Şubat 1949 günü Kahire’de öldürüldü¹¹⁷.

Mısır’ın içeride ve dışarıda karşılaştığı bu kötü durum üzerine İngiltere, Mısır ile arasında mevcut 26 Ağustos 1936 ittifakına dayanarak, İsrail’den derhal, Mısır topraklarından çıkmasını istedi. Aksi halde kendisinin de müdahale edeceğini bildirdi. İsrail, İngiltere’nin bu baskı ve tehdidine boyun eğmek zorunda kaldı. Diğer taraftan yeni Mısır Başbakanı İbrahim Abdülhadi, 6 Ocak 1949’da BM arabulucusuna başvurarak, ülkesinin ateşkesi kayıtsız şartsız kabul ettiğini ve BM gözetiminde İsrail ile mütareke için doğrudan doğruya görüşmelere hazır olduğunu bildirdi. Bu arada bütün Güney Filistin, İsrail’in kontrolü altına girmişti¹¹⁸.

1.3.2.1. İsrail - Mısır Mütarekesi

İsrail- Mısır mütareke görüşmeleri, 12 Ocak 1949’da Rodos’ta BM arabulucusu, Ralph Bunche’in gözetiminde başladı. 42 gün süren müzakerelerden sonra, 12 maddelik İsrail - Mısır “ Genel Mütareke Antlaşması” 24 Şubat 1949’da imzalandı. Bu mütareke antlaşmasına göre: taraflar, bu mütareke süresince hiçbir siyasi ve askeri avantaj sağlamamaya çalışacaklar. Karada, havada ve denizde hiçbir saldırgan harekette bulunmayacakları gibi, bu antlaşmanın hükümleri tarafların, Filistin meselesinin müstakbel çözümü ile ilgili tutumlarına hiçbir şekilde tesir etmeyecek ve mütareke çizgisi de taraflar arasındaki siyasi sınır ve toprak sınırı olarak telakki edilmeyecektir. Mütarekenin bu hükümleri, diğer Arap devletleriyle imzalanan bütün mütareke antlaşmalarında da yer almıştır¹¹⁹.

Bu mütareke ile üzerinde anlaşılan temel konular; Gazze şeridindeki Mısır’ın askeri idaresiydi ve Mısır’ın kuşatılmış Negev’den birliklerini çekmesiydi. Mısır’ın Gazze şeridini işgali, yaklaşık üç yüz bin Filistinliyi, Mısır idaresine bıraktı. Bundan dolayı Mısırlılar, mülteciler sorununun çözümüne hazırlandılar. Alternatif çözümler ise, Suriye ve Irak gibi Arap ülkeleriyle daha fazla olan göçmenlerin yerleşmesiydi. Mısır hükümeti Gazze’nin tamamını topraklarına katmayı düşünüyordu. Daha sonra ise

¹¹⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s. 99–100.

¹¹⁸ Süleyman Özmen, *a.g.e*, s. 202–203.

¹¹⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.101.

Mısırlılar, İsrail'in Negev'deki kontrolünü tanıdılar. Mart 1949'da İsrailliler, Mısır tepkisinden çekinmeden Negev'in güney kısmından Akabe Körfezi'ne doğru birliklerini ilerlettiler¹²⁰. Mısır ise, 1947 Aralığında İsrail gemilerine uyguladığı ambargoyu daha da şiddetlendirmişti. Ancak, 1950 Eylül'ünde UNSC Mısır'ın ambargoyu sonlandırmasını talep etti¹²¹.

1.3.2.2. Diğer Mütarekeler

İkinci Mütareke, 23 Mart 1949 tarihinde Lübnan ile İsrail arasında imzalanan antlaşma ile İsrail - Lübnan sınırı, Eski Lübnan - İsrail sınırı olarak kalıyor ve bu sınır askersiz hale getiriliyordu. Üçüncü antlaşma Ürdün ile İsrail arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Batı Şeria, Ürdün'ün kontrolüne geçiyordu. Kudüs, Kuzeydoğu - Güneybatı istikametinde bir çizgi ile ikiye ayrılıyor; Batı Kudüs (Yeni Kudüs) İsrail tarafına, Doğu Kudüs (Eski Kudüs) ise Ürdün tarafına dâhil oluyordu. Savaş sonrasında son olarak imzalanan antlaşma, İsrail - Suriye arasında olmuştur. 20 Temmuz 1949'da imzalanan antlaşma ile İsrail - Suriye sınırı hemen hemen eski Suriye - Filistin sınırı olarak kalmış ve her iki taraf için hassas olan üç bölge askersiz hale getirilmiş, askerden arındırılmış şerit hariç, bütün Galilee bölgesi İsrail'e kalmıştır. Bu arada İsrail ile savaşan diğer devletlerden Irak ve Suudi Arabistan, İsrail ile sınırdış olmadıkları için antlaşma yapmamışlardır¹²².

1.3.2.3. Savaşın Sonuçları ve Mısır Açısından Önemi

Araplarla Siyonistler arasında meydana gelen 1948 Savaşı, özellikle bölgede bulunan Arap ülkeleri için ilk silahlı çatışma niteliği taşır. Nitekim bu ülkeler bağımsızlığını yeni kazanmış ve hala ordularının çekirdek kısmını oluşturma sürecindeydiler. Buna rağmen bu savaşa katılarak Filistin davasına destek verdiler¹²³.

Bu mütareke antlaşmaları ile Filistin meselesi bir barışa kavuşmuyor, ama Birinci Arap - İsrail Savaşı sona ermiş oluyordu. Şüphesiz bu savaşın en kazançlısı İsrail idi¹²⁴.

¹²⁰ Ilan Pappé, *The Making of The Arab - Israeli Conflict (1947–1951)*, Newyork, 1992, s.178.

¹²¹ Eitan Barak, “ On The Power of tacit Understandings Israel, Egypt and Suez Canal”, *The Middle East Journal*, Vol:58, No:3, Summer, 2004, s.82.

¹²² Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.130.

¹²³ Beşşar Caferi, *es-Siyasetü'l-hariciyyeti's-Suriyye:1946–1982*, Dımaşk: Dâru Tallas, 1987, s.92.

¹²⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.104.

İsrail, daha önceki topraklarını üçte bir oranında büyütmek avantajını elde etti¹²⁵. İsrail böylece bölgedeki varlığını da meşrulaştırmıştı. Savaşı takip eden iki yıl içerisinde nüfusu, göç yoluyla iki katına çıkan İsrail, Avrupa'dan, Kuzey Afrika ülkelerinden ve Ortadoğu bölgesinden göç almıştır. İsrail'in amacı, Filistinli mültecilerin boşalttıkları toprakları, Yahudi nüfusu ile doldurarak Araplara geri dönüş imkânı bırakmamak olmuştur. Kutsal şehir Kudüs'e Ürdün ve İsrail ortak olmuş, Filistin'in geri kalan sınırları da Ürdün ve Mısır arasında paylaşılmıştır. Böylece BM'in kabul ettiği taksim planı ile öngörülen Filistin Arap Devleti, bölünerek ortadan kaldırılmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile İsrail¹²⁶ BM taksim kararında kendisine verilen toprakların çok ötesini elde etmekle kalmamış, 11 Mayıs 1949'da BM üyeliğine 37 lehte 12 aleyhte ve 90 çekimser oy ile kabul edilmiştir¹²⁷.

Arap - İsrail savaşları sonucunda imzalanan ateşkesler, Ortadoğu'da yeni savaşların habercisi olmuştur. Özellikle bu savaşın ortaya çıkardığı ve günümüze kadar çözümlenememiş, “mülteciler” ve “Kudüs” meseleleridir¹²⁸. Filistin'de yaşanan bu ilk yenilgi, Araplar arasında kendi rejimlerini ve zayıf yönlerini eleştirdikleri bir kutuplaşma ve radikalleşme eğilimi doğurmuştur. Savaş, 1952 yılında Mısır'da, Hür Subayların iktidarı ele geçirmesinin nedenleri arasında yer alır. Nasır, Filistin sorunu ile ilgili şunları söyler: “Filistin'de savaşıyorduk, ama düşüncelerimiz Mısır üzerinde yoğunlaşmıştı. Mermilerimiz düşman siperlerine yönelmişti. Ama yüreklerimiz aç kurtların utanmazca yağmaladığı, uzak anavatanımız üzerinde uçmaktaydı”¹²⁹. “Filistin'deki Arap halklarını korumak için Filistin'e giren Arap orduları, emperyalizmin düşük bir fiyat karşılığında satın aldığı uşaklardan birinin yüksek komutası altında bulunuyordu. Hatta bu yüksek komutanlık altındaki askeri hareketler bir İngiliz subayının elinde bulunuyordu; O da Filistin'de, Yahudi Devleti'nin kurulmasına esas olan Balfour Deklarasyonu'nu, Siyonist harekete peşkeş çeken aynı politikacılardan emir alıyordu” ifadeleriyle Arapların bu savaşta ne kadar küçük düşürüldüklerini anlatmaktadır¹³⁰.

¹²⁵ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Arap - İsrail Harpleri ve Bu Harplerden Alınacak Dersler*, Ankara, 1979, s.10.

¹²⁶ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.132.

¹²⁷ Ali Öner, *a.g.e.*, s.66.

¹²⁸ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.61.

¹²⁹ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹³⁰ Ali Öner, *a.g.e.*, s.64.

Bu savaş sırasında, Mısır ordusunun zayıflığı ve dağınıklığı, moral bozukluğu, Nasır ve arkadaşlarında Mısır toplumunun rejimden hoşnutsuzluk duyan geniş kesimlerinde 1952 hareketini tetikleyen bir rol oynamıştır. Mısır ordusu içinde 1944 ve 1945 yıllarında başlamış bulunan darbe hazırlıkları, Filistin savaşı sonrasında, özellikle 1949 baharından sonra hız kazanmış ve örgütlenme genişlemiştir¹³¹.

1.3.2.4. Savaşın Süper Güçler Açısından Önemi ve Sonuçları

Daha önceden de belirttiğimiz üzere, Ben - Gurion başkanlığında, İsrail Devleti'nin ilanıyla birlikte, Arap devletleri Filistin'e girmiş ve ABD ile Sovyet Rusya, peş peşe yeni Yahudi Devleti'ni tanımıştı. Böylece, günümüzde dahi devam edecek olan Arap - İsrail savaşlarının ilki 1948 Arap - İsrail Savaşı da başlamış oldu. Aslında ABD ve Sovyet Rusya'yı, gerçek sebeplerini gizleyerek Ortadoğu'yu, kontrol altında tutma girişimlerinin ilk adımıdır bu savaş; nitekim ABD'nin tek amacı petrol, Sovyet Rusya'nın amacı da ihtiyacı olmasa bile bu petrolü kontrol altında tutmaktır. Ancak, bu ilk savaşta, her iki süper güç de aynı tarafta yer aldılar ve her iki taraf da silah sevkiyatıyla ileride bölgedeki konumlarını garanti altına aldılar. Savaşın başlamasıyla Filistin kıyılarını, ablukaya alan ABD ve İngiltere silah sevkiyatını engellemek için tedbirler almışlarsa da, Yahudiler, hava desteği ile Fransa'dan ve Sovyet Bloğu Çekoslovakya'dan silah temin etmeyi sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla silah ambargosu sadece Arapların aleyhine işleyen bir tedbir olarak kalmıştır. Bunun üzerine ABD, Filistin'e silah gönderme yasağını kaldırarak hem Yahudilere ve hem de Araplara silah satışının önünü açmıştır. İngiltere, Arap devletleriyle mevcut antlaşmalar gereğince bu devletlere silah teslimatına devam etmiş, Sovyetler Birliği ise İngiltere'nin karşı kutbunda yer alıp Yahudilere silah temin etme olanağını kullanmıştır. İsrail ise ABD'yi zorlayarak başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa Devletleri'nin İsrail'i tanımmasını mümkün hale getirmeye çalışırken Araplar savaşı bir an önce sonlandırıp, İsrail Devleti'nin başka devletlerce tanınmasını önlemeyi planlamışlardır¹³².

Sovyetler ve müttefiklerinin 1948'de İsrail'e arka çıkmaları politikalarının asıl nedenleri ise şunlardır: 1) Ortadoğu'daki İngiliz etkisini zayıflatma arzusu, 2) Yeni

¹³¹Zeynep Güler, *a.g.e*, s.106.

¹³²Melike Bileydi Koç, *a.g.e*, s.125–126.

Yahudi Devleti'nin, sosyalizmi hatta komünizmi benimseyeceği umudu, 3) “Feodal” ve “Burjuva” Arap rejimlerini itibarsızlaştırmaya duydukları ihtiyaç¹³³.

Ruslar, komünizmin Araplar arasında daha güç yayılacağını bildikleri için Yahudilere yakın bir politikanın yürütülmesi gerekliliğine inanmışlardır. İngiltere, Filistin manda yönetimini terk etmesi sonrasında bile, Ortadoğu'daki tarihi rolünden ve bölgenin gerekliliğinden asla vazgeçmeyerek, bölgenin özellikle Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesine engel olmayı amaçlamıştır¹³⁴. Hatta savaş sonunda, Earnest Bevin, “Zamanın İngiliz'nin Ortadoğu çözümüne bir fırsat olduğuna” inanıyordu. Mısır - Irak - Ürdün diğer bir deyişle, Filistin dışındaki her şeyde, İngiliz etkisinin devam edebileceğini umut ediyordu¹³⁵.

Petrolün, hayati değerini göz önünde bulunduran ABD ise, kilit noktalar ve petrol yolları üzerindeki Rus planlarına engel olmaya çalışmış, aynı zamanda ülkesinde bulunan yaklaşık üç milyon Yahudi vatandaşın seçimlerde oy kullanacak olması, ABD'nin Yahudi çıkarlarını kollama gerekliliğinin ihmal edilmez bir önem taşıdığının göz önünde bulundurulmasını istemiştir. İsrail Devleti'nin varlığını ortadan kaldırma niyetiyle hareket eden Araplar, İsrail ordusuna karşı üstünlük elde edemedikleri gibi önemli toprak kayıplarına da uğramışlardır. 11 Haziran 1948'de BM Güvenlik Konseyi'nin aracılığı ile 30 günlük ateşkes sağlanmış ve bu arada da Polonya, Uruguay, Çekoslovakya, Yugoslavya, Macaristan, Romanya, Finlandiya ve Güney Afrika, İsrail Devleti'ni tanıma kararı almıştır. İsrail Devleti'ni tanıyan devletlerin Sovyet Rusya bloğuna dâhil ülkeler olması dikkat çekicidir¹³⁶. Aslında, 15 Mayıs 1948'de İsrail'in Arap orduları karşısında kazandığı zaferde Sovyet askeri yardımı belirleyici bir rol oynamıştır. Stalin'i, İsrail'i desteklemeye, Khrushçev'i ise 50'li yılların ortalarında bu ittifakı reddetmeye iten nedenler aynıydı. Bir dönem Yahudi ajansının temsilciliğini yapıp BM'e ülkesini tanıttıktan sonra, uzun süre İsrail Dışişleri Bakanlığı yapan Abba Eban, bu nedeni şöyle özetliyordu: “1948'de Moskova, İngilizlerin Filistin topraklarından çıkışının en iyi güvencesi olmamız nedeniyle bizi destekledi. İngilizler

¹³³ Arthur Goldschmidt JR.- Lawrence Davidson, *a.g.e.*, s.386.

¹³⁴ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.132.

¹³⁵ Wm. Roger Lois, *The British Empire in the Middle East, (1945–1951), (Arab Nationalism, The United States and Post War Imperialism)*, Oxford,1984, s.105.

¹³⁶ Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s.126–132.

ve müttefiklerine karşı, Arapların da aynı tutumu benimsemesi, daha sonraları Rusların Arap taraftarı bir tavrı benimsemesini beraberinde getirdi”¹³⁷.

Abba Eban’ın bu sözleri her şeyi kanıtlamaktadır. Nitekim ABD’nin, bu savaşta Sovyetler kadar aktif olmamasının en önemli sebebi petroldür. Yani Araplarla ters düşmemektir. Buna karşılık Sovyetlerin yeterli enerji kaynakları vardır ve sürekli olarak petrol üretimi artmaktadır. Ama yine de bu Sovyetlerin Ortadoğu’dan petrol ithal etme ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Hem giderek büyüyen ihtiyacı karşılamak hem de Sovyetler Birliği tarafındaki Avrupalı tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Nitekim diğer bir amaç da daha önceden belirttiğimiz gibi ABD’yi bölgede kontrol altında tutmaktır. Sonuç olarak Sovyetler, Arap - İsrail çatışmasında pozisyonunu aşağıdaki prensiplere dayandırmaktadır:

1) Çatışmanın içine çekilen halkların çıkarları üzerinde bir birliktelik temeline dayanan Arap - İsrail yerleşmesine ihtiyaç vardır.

2) Filistin halkına kendi kendini idare etme (self- determination) hakkını garanti etmek Filistin probleminin çözümü için önemlidir. Böylelikle ulusal bir devlet yaratılmış olacaktır. Bu devlet olmaksızın Sovyetler Birliği bir Arap - İsrail antlaşmasının imkânsız olacağına inanmaktadır.

3) Ortadoğu’da tüm devletlere var olma hakkı

4) Arap- İsrail antlaşmasının bir bölümü olarak bölgedeki tüm devletler için bir stabilite ve güvenlik sistemi sağlama ihtiyacı vardır.

Bu prensipler, birbirine bağımlı ve bağımsız Sovyet çıkarlarından türemiştir. Global ve bölgesel, politik ve askeri, ekonomik ve ideolojik prensiplerden ortaya çıkmıştır¹³⁸.

1.3.3. Ortadoğu’da Silah Ambargosu

1948–1949 Arap-İsrail Savaşı, Ortadoğu’ya yeni bir mücadele unsuru getirmiştir. Araplarla, Yahudiler arasındaki mücadele ve Arapların yeni kurulan İsrail Devleti’ni ortadan kaldırmak istemeleri, bölgede yeni bir çatışma ve huzursuzluk unsuru ortaya çıkarınca İngiltere’nin Ortadoğu’dan çıkmama niyeti daha da pekişmişti¹³⁹.

¹³⁷Alain Gresh, Dominique Vidal, *Ortadoğu (Mezopotamya’dan Körfez Savaşına)*, (Çev: Hamdi Türe), İstanbul, 1991, s. 103.

¹³⁸Evgeni M. Primakov, “Soviet Policy Toward the Arab - Israeli Conflict”, *The Middle East (Teen Years After Camp David)*, (Edit: William B.Quandt), Washington D.C, 1988, s.388.

¹³⁹Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.192.

Bu sebeple, 1948 Arap - İsrail Savaşı'ndan sonra üç büyük devlet, yani ABD, İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki dengelerin çok hassas hale geldiğini gördüler. Özellikle de savaştan sonra Arapların ilk fırsatta bir intikam savaşına gireceği açık olarak görülmekteydi. Bu ise Ortadoğu'da her an barışın bozulması ve yeni krizlerin ortaya çıkışı demek olacaktı. ABD, İngiltere ve Fransa, her iki taraf da silahlanmadıkça, söz konusu ülkelerin bir çatışmayı göze alamayacaklarını düşünmüşlerdi. Batı'nın silah verip vermemesi, Ortadoğu'da barış düzeninin korunması bakımından hayati bir noktaydı. İşte Ortadoğu bölgesine uygulanmak istenen silah ambargosunun mantığı buydu¹⁴⁰. Bu amaçla İngiltere, Fransa ve ABD, üçlü deklarasyonu yayınladı. Böylelikle bu deklarasyon, bölgedeki sınırları garanti altına alacak ve stabil bir hale getirmek için bölgede silahları bloke edilmesini sağlayacaktı¹⁴¹. Yani amaç, Ortadoğu'daki yerel güçlere silah satışını sınırlamaktı. Özellikle de Mısır - Irak ve İsrail'e¹⁴².

Üçlü Deklarasyon adı olarak yayınlanan belge şu esasları ihtiva etmekteydi:

- Üçlü devlet, Arap ülkeleri ile İsrail'e, ancak iç güvenliklerinin veya meşru savunmalarının gerektirdiği kadar silah satacaklardır.
- Üç devlet, Arap ülkeleri ile İsrail arasında bir silahlanma yarışının karşısındadırlar.
- Arap ülkeleri ile İsrail'e silah satılırken, bu silahların saldırgan amaçla kullanılmayacağına dair, kendilerinden taahhütte bulunmalarını isteyeceklerdir.
- Üç devlet, barış ve istikrarın kurulması ve devamı taraftarı olduklarından, sınırları veya mütareke çizgisini ihlal eden herhangi bir devlete karşı, Birleşmiş Milletler çerçevesinde veya onun dışında, gereken tedbirleri derhal alacaklardır.

Bu üç Batılı devletin, Ortadoğu barışını bu şekilde Birleşmiş Milletler dışında, bir deklarasyonla garanti etmelerinin sebebi, o sıralarda çok görülen Sovyet vetosundan yakalarını kurtarmak istemeleri idi. Fakat bu taktik ters netice verecek bir mahiyette idi. Zira Sovyet Rusya böyle bir deklarasyonun ve dolayısıyla böyle bir taahhüdün dışında kaldığı için Ortadoğu'ya silah sevk etmekte de elleri serbest kalıyordu¹⁴³.

¹⁴⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.65.

¹⁴¹ Charles L.Robertson, *International Politics Since World War II: A Short History*, Newyork, 1966, s. 211.

¹⁴² Geoffrey Kemp, "Strategy and Arms Levels", *Soviet - American Rivalry in the Middle East*, (Edit: J.C. Hurewitz), London, 1969, s.31.

¹⁴³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948-1988)*, s.129.

Nitekim Sovyetlerin 1955'teki Mısır ile silah antlaşması silah temininin tekelinde Batı tekelinin sonu olduğunun işaretini verdi. O zamandan itibaren Sovyet bloğu ülkeleri temel silah sağlayıcıları olmuşlardır. Doğrudan bir sonuç olarak Ortadoğu'ya, kısa süreli silah ihracatının kısıtlanmasının temel sorunu gelişen amaçlar ve büyük güçlerin politikalarıyla karmaşıklaşmıştı¹⁴⁴. Nitekim kısıtlamalara rağmen Rusya'nın böyle bir deklarasyona katılmaması, onu silah sevkinde serbest bıraktırmıştır ki 1950'lerin sonlarına doğru Ruslar, Mısır - Irak ve Suriye'ye silah transferinde geniş bir program izliyorlardı¹⁴⁵. Hâlbuki Başkan Eisenhower'a göre, üç Batılı devlet iki tarafa verilen silahların dengeli olmasına dikkat ederken, bu ülkelerin silah almak için komünistlere dönmesini de engellemeye çalışacaklardı¹⁴⁶. Ama, bu üçlü deklarasyon, Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde değil, üç devleti kendi arasında yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletler çerçevesinde imzalayarak, ambargoyu daha etkin hale getirmeyi düşünmüşlerdir. Çünkü bu esaslar ancak Güvenlik Konseyi'nden geçerse zorunlu olabilirdi. Fakat o dönemde Sovyetler Birliği'nin veto etme ihtimali çok yüksek olduğu için böyle bir kararı Güvenlik Konseyi'nden geçirmek oldukça zordu. Bu nedenle üç devlet Sovyet vetosundan kurtulmak için söz konusu deklarasyonu Birleşmiş Milletler dışında, kendi aralarında yapmayı tercih etmişlerdi¹⁴⁷.

Yayınlanan bu üçlü deklarasyona ilk tepki İsrail'den geldi. İsrail Başbakanı İsrail parlamentosu önünde, 31 Mayıs 1950 günü yaptığı konuşmada, İsrail'in bu deklarasyonu memnuniyetle karşıladığını, İsrail ve Araplar arasında silahlanma yarışının önlenmesini desteklediklerin bildirmekle beraber, bu ambargonun tek taraflı işlediğini, çünkü İsrail'e silah satışı yasaklanırken, Arap ülkelerinin silah almakta olduğunu söyledi. Arap Ligi Konseyi de 12 Haziran 1950'de yaptığı toplantısından sonra, 21 Haziran'da yayınladığı bildiride üçlü deklarasyon için şu hususları belirtmekteydi:

- Arap devletleri, barışın korunmasında herkesten fazla isteklidirler.
- Arap devletleri, silah alıyorsa, bu münhasıran meşru amaçlarına yöneliktir ve

Arap Ligi de Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 52. Maddesi çerçevesinde, üyelerinin güvenliğinden sorumludur

¹⁴⁴ Aaron S. Klieman, *a.g.e*, s. 39.

¹⁴⁵ Steven L. Spiegel, *a.g.m*, s.200.

¹⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948-1988)*, s.129.

¹⁴⁷ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.66.

- Her devletin meşru savunma ve güvenliği için sağladığı silah miktarı, onun nüfusuna, yüzölçümüne ve sınırların uzunluğu ile çeşitliliğine bağlıdır.

- Ortadoğu’da barışın korunması ve devamı, Birleşmiş Milletler kararlarının tatbiki ile mümkündür.

- Sınırların ve mütarekenin korunması hususunda, üç devletin deklarasyonda müdahale konusunda yaptıkları uyarıyı Arap Ligi de desteklemekteydi¹⁴⁸.

Aynı toplantıda, Arap devletleri 17 Haziran’da İsrail’e karşı bir askeri ittifak anlamına gelen “Arap Birliği Devletleri Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması” da imzalamışlardır. Bu antlaşma aynı zamanda Üçlü Deklarasyon’un silah ambargosuna karşı başka bir cevabıdır¹⁴⁹.

Üçlü Deklarasyon ile Ortadoğu’nun önemli güçlerine silah satışının sınırlanması meselesi aslında, İngiltere’nin bölge kontrolünü kaybetme kaygısından kaynaklanmıştır. Bu devletler, İngiltere, Fransa ve ABD, bu deklarasyonla ne Araplara ve ne de İsrail’e sırtlarını çevirmek istememişlerdir. Ama kuralları da kendileri bozmuşlardır, hem Araplara hem de İsrail’e el altından silah satışına devam etmişlerdir ve bundaki en büyük etki Sovyetlerin bölgede serbest bırakılmasıydı. Silah satışı büyük güçlerin bölgede kalmaları için devam etmeliydi, belki de ABD, Sovyet Rusya’yı bilerek bu deklarasyonun dışında tuttu ki, kendi silah satışının önünü açabilsin.

1.4. İngilizlerin Süveyş Üssü’nde Kalma Planı: Ortadoğu Komutanlığı

Ortadoğu Komutanlığı kurulması fikri, doğrudan doğruya İngiltere’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen uluslararası şartlarında Ortadoğu’dan çekilmesinin zorunlu olduğunu anlaması fakat bölgeden çekilirken de stratejik değeri dolayısıyla Ortadoğu’daki üslerini daha az tepki uyandıracak bir biçimde korumak isteğinin bir sonucudur¹⁵⁰. Özellikle de Süveyş Kanalı’ndan çıkmak istemeyişidir.

İngiltere, Mısır’ı 1882’de işgal etmişti. 1914 Aralık ayında da Mısır üzerinde himaye tesis etmişti. Osmanlı Devleti’nin Kanal Cephesi’ni açması üzerine de buraya asker yığmıştı. Savaştan sonra İngiltere, Mısır’a 1922’de, sözde bağımsızlık vermekle beraber, buradan askerini çekmemiş ve bu konudaki müzakereler de 1936’ya kadar

¹⁴⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları*, (1948–1988), s.129–130.

¹⁴⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.68.

¹⁵⁰ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s.33.

devam etmişti. Sonunda, 26 Ağustos 1936'da imzalanan bir antlaşma ile İngiltere Mısır'dan çekilmeyi iki şartla kabul etti:

1) İngiltere ile Mısır arasında ittifak bağları kuruluyordu. Yani Mısır bir saldırıya uğrarsa, İngiltere, Mısır'a tekrar asker sokabilecekti.

2) Süveyş Kanalı'nda İngiltere'nin belirli bir miktarda kara ve hava kuvveti bulunacaktı.

Nitekim 1940 Haziran'ında İtalya, II. Dünya Savaşı'na katılıp, Libya'dan Mısır'a saldırıya geçince İngiltere, Mısır'a iki yüz bin kişilik bir kuvvet sevk etmiş ve bu suretle 1943 yazına kadar sürecek olan Kuzey Afrika muharebeleri başlamıştı. Savaşın hemen sona ermesinden itibaren Mısır Hükümeti, İngiltere'den savaş sona erdiğine göre Mısır'daki kuvvetlerini geri çekmesini istedi. 1945 yılı sonlarında başlayan İngiliz - Mısır görüşmeleri çeşitli krizlerden geçerek, 1954 Ekim'ine kadar sürecekti. Görüşmelerin bu kadar uzamasının ve krizin sebebi, savaştan sonra Doğu-Batı mücadelesinin başlaması ve 1946–1947 yıllarında Sovyet Rusya'nın, İran, Türkiye ve Yunanistan'ı kendi kontrolüne almak suretiyle güneye, Akdeniz ve Ortadoğu'ya sarmak istemesidir. Bu durumda İngiltere, Mısır ve özellikle Süveyş gibi stratejik noktalardan çekilmeyi tehlikeli bulmuş ve Süveyş'te kalmanın yollarını aramaya başlamıştır. Mısır ise İngiltere'nin, hem Mısır topraklarından hem de Süveyş'ten çekilmesini istiyordu. İşin gerçeği şuydu ki İngiltere, esasında Ortadoğu'dan çekilmek istemiyordu¹⁵¹.

Bu amaçla, İngiltere, Ortadoğu'da birleşik bir komutanlık kurmak suretiyle Süveyş'teki varlığının devamı için çalışmaktaydı¹⁵². Ancak, başlangıçta Amerikan Dışişleri Başkanlığı Ortadoğu'da bölgesel bir savunma paktına sıcak bakmıyordu. Ayrıca Mart 1950'de Kahire'de toplanan Amerika'nın Ortadoğu'daki misyon şefleri Kasım 1949'da İstanbul'da aldıkları kararı teyit ederek, Amerika'nın Ortadoğu'da bir bölgesel paktın kurulmasını istemediğini ve destek vermeyeceğini tekrar dile getirmişlerdir. Buna rağmen İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı özellikle Mısır ile olan Süveyş Kanalı Üssü sorununu çözmek için Ortadoğu'da bir bölgesel savunma paktının, potansiyel gücünü ciddi olarak düşünmeye başlamıştı. 1950'nin başında Mısır, İngiliz askerlerinin Süveyş Kanalı Üssünü boşaltmaları konusundaki isteğini yenilediler. İngilizler bunu kabul edilemez bir istek olarak

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları*, (1948–1988), s.191–192.

¹⁵² Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.34.

gördüler. Çünkü Mısır'daki üsleri ve askeri güçlerinin varlığı sadece İngiltere için değil müttefikleri için de stratejik bir zorunluluktur. İngiltere, Mısır Hükümeti'ne bu durumu kabul ettirmenin yollarını arıyordu. Mısır'a uluslararası bir yaklaşımla, "Müttefik Ordu Komutanlığı" adı altında Batılı devletlerle (İngiltere - Amerika ve Fransa) eşit haklara sahip bir ortaklık teklif etmeyi düşünüyordu. Böylece Mısır'da İngiliz askerinden ziyade Mısır'ın da eşit şartlarda dahil edildiği Müttefik Ortadoğu Komutanlığı'na bağlı askerler olacaktı¹⁵³. Nitekim bir askeri pakt kurulur ve buna Arap ülkelerinin de katılımı sağlanırsa öncelikle Batı'nın asker varlığı korunmuş olacaktı¹⁵⁴.

Mayıs 1950'de İngiliz, Fransız ve Amerikan Dışişleri Bakanları'nın katıldığı üçlü Londra zirvesinde, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu'da bir savunma paketi yönündeki düşüncesini açıklayarak, NATO, modelinde Türkiye, Mısır, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi İngiliz sömürgesindeki Cumhuriyetleri de içine alan bir Ortadoğu savunma paktinin İngiltere tarafından kurulmak istendiğini belirtti. Bu, "Ortadoğu Komutanlığı" kurulması yönünde atılmış önemli bir adımdı.

Amerikan Dışişleri, bunun zamansız ve uygulanmaz olduğunu ve Ortadoğu'daki sorumluluğun İngiltere'ye ait olduğunu düşünüyordu. Amerika'nın Avrupa başta olmak üzere dünyanın diğer bölgelerindeki yükümlülükleri nedeniyle böyle bir projeye destek veremeyeceğini ve İngiltere'nin bu konudaki çalışmalarını ne engelleyeceğini ne de destekleyeceğini dile getirdi. Fakat 25 Mayıs'ta yayınlanan ve Üçlü Deklarasyon (Tripartite Declaration) olarak bilinen deklarasyonla Amerika, İngiltere ve Fransa; İsrail ve Arap devletleri arasındaki sınırların korunacağını ve her iki taraftaki silah stoklarının kontrol edileceğini açıkladılar. Bu deklarasyon, İsrail ve Arap devletleri arasındaki silahlanma yarışını pek etkilememesine rağmen bu, Batılı devletlerin Ortadoğu'daki ilk ortak çalışmalarıydı. Amerika ilk defa açıkça Ortadoğu ile ilgili olaylarda İngiltere ile konsültasyon yapacağını gösterdi. Fakat Amerikan Genelkurmayı Amerika'nın, Ortadoğu'da yapılacak askeri girişimlere katılmasına karşı idi. Bunun Amerika'nın savunma çıkarlarına uygun olmadığını ve Amerika'nın diğer sorumluluklarının yerine getirilmesini zorlaştıracığını düşünüyordu. Ayrıca Amerika'nın, Ortadoğu'da yayılmasının muhtemel bir takım seri olayların başlangıcı olarak görülmesi gerektiğini belirtti. Buna karşılık İngiliz Genelkurmayı, Ortadoğu'da Sovyet saldırısına karşı bir

¹⁵³ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere - Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*, s.26-27.

¹⁵⁴ Haluk Gerger, *ABD - Ortadoğu - Türkiye*, İstanbul, 2007, s.61.

çeşit çok taraflı bir savunma paktının gerekli olduğunu düşünüyordu. 1950 Haziranında, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir William Slim, Süveyş Kanalı Üssü'nün geleceği ile ilgili olarak, İngiltere ile Mısır arasındaki karşılıklı görüşmeleri tekrar başlatmak amacıyla Mısır Hükümeti'ne bir Ortadoğu Komutanlığı kurulmasını teklif etmek üzere Mısır'a gitmiştir. Ancak daha önceden de belirttiğimiz üzere, İngiltere'nin Süveyş üssünden askerlerini tamamıyla çekmediği sürece Mısır'ın herhangi bir antlaşmaya veya bir savunma ortaklığına girmeyeceği belirtilmişti. Haziran 1950'de Kore Savaşı'nın patlak vermesi Amerikalı politikacıların Ortadoğu'yu Sovyet saldırısına karşı İngiltere'nin tek başına koruyabileceği konusundaki güvenlerini boşa çıkardı. Amerika Ortadoğu'da kolektif bir savunma yapılması gerektiğini kabul edip, İngiltere'nin, Sovyet saldırılarına karşı tek başına karşı koyamayacağını görmüştür¹⁵⁵.

Nihayetinde, İngiltere'nin bu fikrini ABD de destekledi, üçüncü Batılı büyük devlet olan Fransa da Ortadoğu ile ilgili 25 Mayıs 1950 tarihli üçlü deklarasyonu birlikte imzaladığı iki müttefiki İngiltere ve ABD'yi bu projede destekledi. ABD, İngiltere ve Fransa Ortadoğu Komutanlığı fikrinin önderliğini yaparlarken yanlarına Türkiye'yi de aldılar. Çünkü Türkiye gücü ve coğrafi yeri dolayısıyla bölgenin savunması için gerekli olduğu gibi Ortadoğulu ve Müslüman bir ülke olarak Ortadoğu Komutanlığı projesini tamamen "Batı damgası" taşımasını da önleyebilecekti. İngiltere ve müttefikleri, Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulmasında Mısır'a özel bir önem veriyorlardı. Söz konusu projenin temel taşı Süveyş'i elinde bulunduran ve merkezi Kahire olan Arap birliği içindeki hâkim mevkii dolayısıyla Mısır'ın kazanılması gerekiyordu. Kahire, kabul ettiği taktirde, diğer Arap ülkeleri de Mısır'ı izleyebilirdi¹⁵⁶.

12 Ekim 1951'de, ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye, resmi olarak Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı'na katılması için teklifte bulundu. Eğer Mısır, Ortadoğu Komutanlığı'na tam olarak işbirliği yapmaya hazır ise, Majestelerinin (İngiltere'nin) Mısır'dan güçlerinin geri çekilmesinde antlaşmaya istekli olduğunu ileri sürüldü¹⁵⁷. Ayrıca teklifte, "Mısır'ın hür dünyaya dahil olduğu ve dolayısıyla gerek kendisinin ve gerekse genel olarak Ortadoğu'nun savunmasının, diğer demokratik ülkeler için de aynı derecede önem taşıdığı" belirtildikten sonra, "Mısır'ın ve Ortadoğu'daki diğer ülkelerin dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı savunulmasının ancak bütün ilgili devletlerin

¹⁵⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, *a.g.e*, s.27–29.

¹⁵⁶ Ömer E. Kürkcüoğlu, *a.g.e*, s.34–35.

¹⁵⁷ Mohammed Shafi Agwani, *a.g.e*, s.121.

işbirliği ile sağlanabileceği” ileri sürülüyordu. Ortak teklifte ayrıca, “Mısır’ın savunmasının ancak, Ortadoğu bölgesinin, etkili bir şekilde savunulmasına ve bunun, bitişik bölgelerin savunulmasıyla ahenkli olarak yürütülmesine bağlı olduğu” ifade ediliyordu. Mısır, Ortadoğu Komutanlığı’na diğer kurucu üyelerle eşit ortaklık halinde katılmaya çağırılıyordu¹⁵⁸. Ancak Nahhas Paşa’nın Mısır Hükümeti, Ortadoğu’da Savunma Organizasyonu ortaya çıkmasında Batılı güçlerin teklifini reddetti¹⁵⁹.

Tekliften iki gün sonra, Mısır Yabancı Dışişleri Bakanı Selahattin Paşa da hükümetinin bu önerileri veya İngiltere ve Mısır arasındaki farklılıklarla ilgili herhangi bir öneriyi düşünmeyeceklerini öne sürerek Mısır ve Sudan’da İngiliz işgalinin devam ettiğini belirtmiştir. Bu dört güç önerisine, Mısır tarafının doğrudan doğruya reddi Washington ve Londra’da tepkiyle karşılandı. Bevin hükümeti, bundan sonra gelecek adımın ne olacağı konusunda müttefiklerle birlikte bir görüşme yapma kararı aldı. Washington’da Devlet Sekreteri Bay Acheson’a göre, Mısır bağımsızlığı ve birliğinin İngiliz konseptini güçlendiriyor gibi görünüyordu. Bundan dolayı bu dört güç önerisini referans göstererek şunları belirtti: “Bu teklifler, bölgedeki özel problemlerin gözden geçirilmesiyle en yoğun durumlardan sonra, Ortadoğu’nun güvenliği ve refahı ile ilgilenen milletler tarafından formüle edilmiştir” dedi. Özgür dünyanın, özgür ülkeleriyle birleşmeye olan bu davet çabaları Mısır’ın birliği ve bağımsızlığıyla ilgili tüm ısrarlara karşı, agresyondan arındırma çabalarına yönlendirmektir¹⁶⁰.

Mısır, İngiliz tekliflerinin hepsinin altında, Mısır’ın yeniden işgal edilmesi arzusunun yattığından şüphe etmekteydi ve Başbakan Nahas Paşa, 15 Ekim 1951 günü, 1936 antlaşmasının feshedilmiş olduğunu ve Sudan ile Mısır’ın birleştiğini ilan etti¹⁶¹.

Mısır Hükümeti’nin, gerek Mısır’da ve gerekse diğer Arap ülkelerinde destek gösterileriyle karşılanan red kararı, Ortadoğu Komutanlığı projesine öldürücü darbe oldu. Aslında bu sonuç, beklenmeyen bir gelişme sayılmamalıydı. Çünkü Süveyş’te İngiltere’ye bile tahammülü olmayan Mısır Milliyetçilerinin, teklif edilen proje gerçekleştirildiği takdirde, başka ülkelerin ve bu arada diğer iki büyük Batılı devletin “varlığı”nı da kabullenmesi gerekiyordu. Yani bir bölgesel savunma

¹⁵⁸Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.35.

¹⁵⁹William Sands, “ Middle East Background”, *The United States and the Middle East*, (Edit: Georgiana G. Stevens), Columbia University, 1964, s.23.

¹⁶⁰Mohammed Shafi Agwani, *a.g.e*, s.122.

¹⁶¹Kamuran Gürün, *a.g.e*, s.311.

kuruluşunun çerçevesinde Süveyş üssü “Uluslararası” hale getirilmiş olacaktı. Kahire’nin ise buna göz yumması mümkün değildi¹⁶².

Mısır’ın bu tavrı, hem bütün Arap aleminde sevinçle karşılanmıştı, hem de öteki Arap ülkelerindeki pakt muhalefetini yüreklenmiştir, güçlendirmişti. Bu dönem, Mısır’da öyle bir dönemdi ki herhangi bir iktidarın, Batı’dan gelen böyle bir teklifi kabul etmesi olanaksızdı. İngiltere’ye karşı oluşmuş büyük toplumsal nefret, tam aksine, İngiliz üslerinin kapatılmasını, İngiliz askeri ve sivil personelinin ülkeden kovulmasını, İngilizlerce işletilen Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesini talep ediyordu. Hatta Kanal bölgesinde İngiliz kuvvetlerine karşı silahlı eylemler bile düzenlenmekteydi muhalif gruplar tarafından. Tabiidir ki Mısır topraklarının bir bölümü, fiilen eski sömürgeci güçler tarafından işgal altında tutulurken ve bir başka Arap toprağı Filistin, Batılıların destekleriyle Siyonist devlet tarafından ele geçirilmiş, milyonun üzerinde insan, kamplarda sefalet içinde yaşamak zorunda bırakılmışken, Mısır hükümetinin bu güçler safında Soğuk Savaş saldırısı içinde yer alması ve söz konusu işgalleri meşrulaştırıp kalıcılaştırması beklenemezdi. Arapların düşmanı batıdaydı ve onlardan Batıyla birleşip, düşmanları olmayan Sovyetler Birliği’ne karşı askeri pakt kurmaları bekleniyordu. Bunun Mısır’da, ya da Arap dünyasında işbirlikçiler dışında kabul görmesi elbette söz konusu değildi. Mısır’daki toplumsal muhalefetin önde gelen sesi komünistlerdi. Mısırlı ilerici ve demokratlarda, Sovyetler Birliği’ne yaygın bir sempati söz konusu idi. Hatta Batı sömürgeciliğini asıl düşman görenler açısından Sovyetler Birliği güçlü ve güvenilir bir dost olarak kabul ediliyordu¹⁶³. Nitekim Sovyetler Birliği, 24 Kasım 1951’de ABD, İngiltere ve Fransa’dan başka Türkiye’ye de verdiği notada, Ortadoğu Komutanlığı’nın saldırgan bir nitelik taşıdığını, Sovyet sınırından uzak olmayan bir bölgede “yeni saldırgan planlara” göz yummayacağını söyleyerek dört ülkeyi, “Kuzey Atlantik Bloğu’nun saldırgan tedbirleri”ni gerçekleştirmek üzere, Ortadoğu Komutanlığı’nı tasarlamakla suçluyordu¹⁶⁴.

İngiltere, Amerika, Fransa ve Türkiye, Mısır’ın Ortadoğu Komutanlığı teklifini reddetmesini ve 1936 Antlaşması ile 1899 antlaşmasını feshetmesini kabul etmediler. İngiltere, Mısır’ın bu tutumunun, kanuna aykırı ve geçerliliğı olmadığı, çünkü 1936 antlaşmasının tek taraflı feshetme yetkisi vermediğini beyan etti. Bu arada Acheson,

¹⁶² Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.36.

¹⁶³ Haluk Gerger, *a.g.e*, s.66–67.

¹⁶⁴ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.50.

Amerika'nın Ortadoğu'daki misyon şeflerine gönderdiği mektupta, Mısır'ın, Ortadoğu Komutanlığı teklifini reddetmesinin adı geçen komutanlığın kurulmasını engellemeyeceğini ve Amerika'nın, Mısır'ın tutumunun kanuna aykırı olduğundan İngiltere'nin Mısır'daki konumunu desteklemeye devam edeceğini belirtti. Mısır'ın reddetmesine rağmen¹⁶⁵, ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye hükümetleri 10 Kasım 1951'de, Ortadoğu Komutanlığıyla ilgili olarak ortak bir bildiri yayınladılar. Bildiride, “Ortadoğu'nun savunmasının hür dünya için zorunlu olduğu” ve “Dış saldırılara karşı korunmasının ancak bütün ilgili devletlerin işbirliği ile mümkün olacağı” belirtildikten sonra, Ortadoğu Komutanlığı'nın bölgenin savunmasına yönelik işbirliğinin merkez teşkil edeceğini ve “bölgenin kendi içinde ortaya çıkacak sorunlara ve uyuşmazlıklara müdahale edilmeyeceğini” ileri sürülüyordu¹⁶⁶.

Fakat deklarasyon Mısır'da hiçbir etki yapmadı. Ortadoğu Komutanlığı düşüncesi kâğıt üzerinde kaldı ve uygulanabilirliğinin imkânsız olduğu anlaşıldı. Bu arada İngiltere'nin Mısır'daki durumu gittikçe kötüleşiyordu. Aralık 1951'de, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, İngiltere'nin Ortadoğu'daki kontrolünü yavaş yavaş kaybettiğinin farkına vardı ve Amerika'nın yeni bir Ortadoğu politikası geliştirerek bölgede daha aktif bir rol oynaması gerektiğine karar verdi¹⁶⁷. Çünkü Amerikalıların inancına göre, MEC'in kurulması için İngiliz – Mısır uzlaşmasının gerekli olduğu ve Mısırsız bir MEC organizasyonuna Arap devletlerinin de katılmayacakları görüşündeydiler¹⁶⁸.

İngiltere, Nisan 1952'de, Ortadoğu Komutanlığı'nın kurucu üyeliğine Irak'ın alınmasının ittifakın kuzey kanadında Türkiye ile kuvvetli bir savunma hattının oluşturacağı fikrini ortaya attı. Ayrıca, 18 Haziran 1952'de kurulacak örgütün isminin komutanlık yerine “Savunma Örgütü (MEDO)” olarak değiştirilmesini teklif etti. ABD bu teklifi kabul etti. Bu sefer, MEDO'nun merkezinin Mısır yerine Kıbrıs olması kararlaştırıldı¹⁶⁹. Bu arada, 23 Temmuz 1952'de Mısır'da askeri bir darbe gerçekleştirildi ve ulusalcı hür subaylar, General Muhammed Necib önderliğinde, iktidara el koydular¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, *a.g.e*, s.56–57.

¹⁶⁶ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.46.

¹⁶⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, *a.g.e*, s. 58.

¹⁶⁸ Mustafa Bilgin, *Britain And Turkey In The Middle East*, Newyork, 2007, s.182.

¹⁶⁹ Sayim Türkman, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara, 2007, s.228.

¹⁷⁰ Haluk Gerger, *a. g.e*, s.70.

Mısır'da ihtilal olunca, yeni yönetimle, Ortadoğu Savunması antlaşmasının belki daha kolay yapılabileceği düşüncesi, hem ABD'de hem de İngiltere'de doğmuştu¹⁷¹.

Mısır da ihtilalden hemen sonra, kamuoyuna Batı ile olan ilişkilerini açıkladılar ve bazı koşulları olacaklarını söylediler. 18 Eylül 1952'de Muhammed Necib, Kahire'deki Amerikan Elçisi Jefferson Caffery'e bir mesaj götürdü. Burada yeni rejimin, tamamen ABD'yi destekleme mesajı vardı ve komünizme karşı değiştirilemez bir muhalefette olduklarını bildiriyorlardı. 19 Eylül'de ABD Devlet Sekreteri Dean Acheson, Başkan Truman'a Caffery'nin dikkate değer bir etki geliştirmiş olduğunu ve Mısır'ı Ortadoğu Savunma Organizasyonu (MEDO)'na sokabileceğini söyledi. İngiliz etkisinin tamamıyla düşmesinin Mısır'da bir boşluk yaratacağı ABD tarafından tahmin edilmişti. Askeri kaynaklar, Mısır halkına ABD'nin verebileceği şartları yaratma dileğinde idi. Ama bu gelişme, eğer ABD Mısır'a silah temin eder ve finansal olarak Mısır'ı desteklerse ortaya çıkabilirdi. Ama yine de ABD - Mısır balayı pamuk ipliğine bağlıydı. Özgür Subayların ABD'yi Mısır'a askeri ve ekonomik yardım temini kanıtlamaya ikna etmeleri başarıya ulaşmadı. Zira Truman bunu reddettiğini açıkladı. Askeri araçların, Mısır'a satılmasının İsrail ve diğer Arap ülkelerinde benzer bir yardım için bir baskı oluşturacağını söyledi. Aynı zamanda, İngiltere'nin birliklerini geri çekeceğini reddetmesi Mısır yöneticilerini ikmal ve ithal için başka kaynaklar aramaya yöneltti¹⁷². Kısacası önceki yönetim gibi yenisi de İngilizlerle söz konusu antlaşmayı yenilemeyi reddetti¹⁷³.

¹⁷¹ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.313.

¹⁷² Rami Ginat, "Nasser and the Soviets", *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), Florida University, 2004, s.233–234.

¹⁷³ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.100.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1952 DEVRİMİ VE MISIRDA CEMAL ABDÜLNASIR DÖNEMİ

2.1. Hür Subaylar Hareketi Ve Mısır'da Monarşinin Yıkılması

1948–49 Savaşı'nda Beş Arap Devleti'nin İsrail'e saldırısına rağmen, 75.000 kişilik düzenli bir askeri kuvvete sahip bulunan İsrail'in muharebelerde Arap ordularını perişan etmesi ve Arapların ağır yenilgileri, Arap dünyasında milliyetçilik duygularının uyanmasına sebep olmuştur. Yenilgi Arapları silkelemiş ve uyandırmıştır. Fakat bu milli duygular başlangıçta herhangi bir fikri ve sistemli bir muhtevaya dayanmaktan ziyade, intikamcılığın başıboş tepkisi şeklinde ortaya çıkmıştır. Arap milliyetçiliğinin bir fikri sisteme sahip olması, ilkeleri ve amaçları ile bir bütünlük kazanması, Mısır'da monarşiyi deviren askeri darbe ve onun lideri Yarbay Cemal Abdülnasır ile mümkün olmuştur¹.

Filistin'de yaşanan bu ilk yenilgi Araplar arasında kendi rejimlerini ve zayıf yönlerini eleştirdikleri bir kutuplaşma ve radikalleşme eğilimi doğurmuştur. Nasır bu amaçla, Filistin sorunu ile ilgili olarak şunu söyler; “Filistin'de savaşıyorduk, ama düşüncelerimiz Mısır üzerinde yoğunlaşmıştı. Mermilerimiz düşman siperlerine yönelmişti, ama yüreklerimiz aç kurtların utanmazca yağmaladığı uzak anavatanımız üzerinde uçmaktaydı”. Filistin sorunu Ortadoğu'ya ilişkin tüm siyasal tartışmalarda bir katalizör, bir çarpan etkisine sahiptir. Ortadoğu'da Filistin sorununa bakış, partilerde bölünmeler yaratmıştır. 1948–49 Arap - İsrail Savaşı'nda uğranılan yenilgi, Mısır, Suriye ve Irak'ta ordunun rolünün güçlenmesine, Arap milliyetçiliğinin yeni bir biçimde şekillenmesine neden olan bir dönüm noktası oluşturur². Bu yüzden diyebiliriz ki, Mısır'da Hür Subaylar hareketinin ve monarşinin yıkılmasının en önemli çıkış noktası Arap - İsrail savaşıydı. Bu sadece Mısır ile sınırlı bir hareket veya ihtilal olmamış diğer Arap ülkelerinde de paralel etki göstermiştir. Mısır'da ortaya çıkan bu askeri cunta darbesi günümüze kadar, Mısır'daki hâkim gücün ordunun elinde olması sonucunu doğurmuştur. Mısır'ın kaderini değiştirecek ihtilalin başlangıcını, Yarbay Cemal Abdülnasır'ın öncülüğündeki Hür Subayların teşkilatlanması ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Daha öncede belirttiğimiz üzere Özgür Subaylar teşkilatının kurucusu

¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları, (1948 – 1988)*, Ankara, 1989, s. 121.

² Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği, (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s. 104–105.

Cemal Abdülnasır'dır. Nasır, ordunun ve memleketin içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan genç subayları içine alan bir teşkilat kurmaya başladı. Nasır başlangıçta Vafd partisine ilgi göstermiştir. Çünkü o devirde, Mısır'ın en sevilen, en kuvvetli ve İngiliz emperyalizmine karşı en cesur mücadeleyi veren bu parti idi. Nasır, bundan sonra da Müslüman Kardeşler Birliği'ne intisap etmiştir³.

Müslüman Kardeşler (al-İhvan al Muslim) örgütü Mısır'da 1928-1929'da Hasan al-Banna adında bir öğretmen tarafından İsmailiye'de kurulmuştur. 1940 ve 1950'lerde büyük bir güç kazanan Müslüman Kardeşler örgütü İslam'ın bir yaşam biçimi olarak yeniden yaygınlaştırılmasını, bunun ulusal sınırları aşacak ve tüm Müslüman toplumunu kapsayacak bir biçimde yapılması gerektiğini savunuyordu. Örgüt sonradan çeşitli suikastlara girişmiş ve son olarak da 1948 yılında Başbakan Nukraşi Paşa'yı öldürmüştür. 12 Şubat 1949'da Hasan al-Banna da bir suikasta kurban gitmiş ve sonuçta örgüt yasaklanmıştır. Örgüt üzerindeki yasak 1950'de kısmen Nisan 1951'de ise tamamen kaldırılmıştır. Müslüman Kardeşler, Hür Subayların iktidarı almalarında da etkili olmuştur. Ancak devrimden kısa bir süre sonra Müslüman Kardeşler, Özgür Subaylara sert eleştiriler yöneltmeye başlamış İslami ilkelere dayanan teokratik bir devlet yapısı kurulması gerektiğini düşünen Kardeşler, bu düşüncelerini hükümet üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmıştır. Ekim 1954'te örgüt bir parti olduğu gerekçesiyle yasadışı ilan edilir ve sonuçta 26 Ekim 1954'te Nasır'a karşı düzenlenen bir suikast girişimi sonrasında Müslüman Kardeşler yöneticileri tutuklanır ve bazıları idam edilir⁴. Nasır, Müslüman Kardeşler teşkilatının ardından, komünistlerin gizli faaliyette bulunmak imkânlarından istifade için onlarla da işbirliği yapmıştır⁵.

Filistin Savaşı "Özgür Subaylar" için acı fakat değerli ve olgunlaştırıcı bir tecrübe oldu. Savaşa katılabilen Mısır kuvvetlerinin hepsi on bin idi. Ancak herkesin aklı fikri Mısır'da idi. Nitekim Albay Ahmed Abdülaziz'in Ağustos 1948'de askerlerine söylemiş olduğu "Gerçek savaşın Mısır'da olduğunu unutmayınız" sözleri dikkat çekicidir. Ekim ayından, Mısır - İsrail ateşkes antlaşmasının imzalandığı Ocak 1949'a kadar Mısır seferi kuvvetlerinin üçte biri Gazze'nin Kuzeydoğusundaki Faluga'da İsrail

³ Ahmet Abu-el Feth, *Mısır İhtilalinin İç yüzü ve Nasır*, (Çeviren: Nusret Kuruoğlu), İstanbul, 1965, s.235.

⁴ Zeynep Güler, *a.g.e*, s. 91-95.

⁵ Ahmet Abu-el Feth, *a.g.e*, s. 235.

kuvvetleri tarafından sarılı olarak kalmış ve Binbaşı Abdülnasır, İsraililerin sızmasını önleyen karşı hücumlar yaparak askeri alanda ününü kazanmıştır⁶.

Ordu, Filistin'deki yenilginin, monarşinin yolsuzlukları ve yeteneksizlikleri ile İngiliz emperyalizminin, Mısır toplumu ve siyaseti üzerindeki zayıflatıcı etkisinin ispatı olduğu görüşündeydi⁷. Savaştan sağ çıkan “Özgür Subaylar” tekrar Kahire’de toplanmaya başladılar ve daha sonra birkaç ufak değişiklikle İhtilal Konseyi olan bir icra komitesi kurdular. 1950 yılında Cemal Abdülnasır, resmen komitenin başkanı seçildi, fakat bu çok gizli bir sır olarak kaldı. Özgür Subaylar, bu sırada 1954 ya da 1955 yıllarında harekete geçmeyi planlıyorlardı. Bu arada Nasır’ın yönetiminde, Halit Muhittin tarafından yazılan ünlü teksir edilmiş bildiriler, el altından orduya ve halka dağıtılmaya başlandı. Böylece hareketin varlığından herkes haberdar oldu; fakat liderlerin adları hiçbir zaman ortaya çıkmadı⁸.

1950’ye gelindiğinde, seçimler yapılmış ve Mısır Parlamentosunda yine çoğunluğu elde eden ve 1952 Ocak ayına kadar hükümette bulunan Vafd partisinin, boğazına kadar suistimallerin içine girmesi, İngiliz - Mısır Süveyş antlaşmazlığının giderek şiddetlenmesi, Vafd ile Kral Faruk’un çatışmaları ve siyasi istikrarsızlıkların ülkeyi gittikçe artan karışıklıkların içine atması, Hür Subayların darbe kararlılıklarını her gün daha da kesinleştirmişti⁹. Fakat Kral Faruk, Hür Subaylar Komitesi’nin varlığından haberdar idi¹⁰. Bu atmosfer içinde Kral Faruk’un yaptığı bir hata daha bardağı taşıran son damla oldu. 1951 Ekim’inden itibaren Süveyş Kanalı bölgesinde İngilizlere karşı tedhiş ve saldırılar başladı. İngilizlerle Mısırlılar arasındaki bu çatışmalar şiddetini arttırarak devam etmiştir¹¹.

Gerginlik tırmanmaktaydı ve Mısır milliyetçileri monarşinin yok edilmesi için baskıda bulunuyorlardı. Kral Faruk telaşa kapılırken, kapalı kapılar ardında yapılan konuşmalar ne Süveyş’in kaderi ve ne de Sudan’ın geleceği üzerinde herhangi bir çözüm getirmedi ki, burada hem İngiltere ve hem Mısır, Nil’in sularını kontrol için manevralar yapıyordu. Daha sonra 8 Ekim 1951’de Zağlul’un eski Vafd Partisi tarafından idare edilen, Başbakan Mustafa Nahas, 1936 İngiliz - Mısır Antlaşması’nı

⁶ Peter Mansfield, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967, s. 31

⁷ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği (Zaferden Umutsuzluğa)*, (Çev: Lütfi Yalçın), İstanbul, 2004, s. 120.

⁸ Peter Mansfield, *a.g.e.*, s.32.

⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.122.

¹⁰ Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, 1977, s. 43.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s.122.

feshetti ve derhal İngilizlerin Süveyş'ten çekilmesini istedi ve farkına varmadan devrimin meşalesini yaktı. Milliyetçi gruplar, Süveyş boyunca İngilizlere karşı savaşa başlamışlardı. Hatta bu olaylar üzerine Winston Churchill, Eden'e öfkeyle bağırarak "Eğer burnumuza kadar girerlerse, onların başına Yahudileri getirir ve onları lağırma gömeriz" demiştir. İngiltere'nin Süveyş'ten asla çekilmeyeceği üzerine Mısır'da bu kriz daha da derinleşmiştir¹².

25 ve 26 Ocak 1952 günlerinde, İngiliz askerleri, İsmailiye'de Mısır karakollarına saldırınca, Kahire'de halk İngiliz mağazalarına saldırıp, bu mağazaları yağma ve tahrip etti. Bu olayların arkasında, Vafd Partisi olduğunu gören Kral Faruk, Nahas Paşa Hükümeti'ni azletti ve yeni kabineyi kurmada Ali Mahir Paşa'yı görevlendirdi¹³. İngilizlere karşı çıkan bu olaylarda halk, Rusya ile antlaşma yapılsın diye eylemlerde bulunmuştur. Hatta Vafd Partililerden biri, halka hitaben yaptığı konuşmada Rusya ile anlaşma yapacaklarını söylemiştir¹⁴. Fakat Ali Mahir Paşa Hükümeti beş haftadan fazla dayanamadı ve 1 Mart 1952' de istifa etti. Kral ise 2 Mart'ta Ahmet Hilali Paşa'yı Başbakanlığa getirdi. Ancak Kral Faruk 28 Haziran'da Hilali Paşayı da Başbakanlıktan azletti. Bu sırada İngiltere'nin Dışişleri Bakanı olan Anthony Eden, "Hilali Paşa'nın düşürülmesi, Mısır'da monarşinin sona ermesinin başlangıcı olmuştur" dedi¹⁵.

Bu arada Nasır ihtilal zamanı gelince başları olarak hareket edecek, harekete içerde ve dışarıda ağırlık ve saygı verecek üst rütbeli bir subaya ihtiyaçları olacağının farkındaydı. Bu kişiyi Filistin savaşında, büyük bir cesaretle çarpışan Orgeneral Muhammed Necib'in şahsında buldular. Necib örgüte girdi ve Ocak 1952'de resmen komitenin başkanı seçildi. Kral Faruk, onun ordu içindeki etkisinden korkar ve hoşlanmazdı. Bu sebeple Necib, Ocak 1952'de kendi muhalefetine rağmen Subaylar Kulübü Komitesi'nin başkanı seçilince çok kızdı. Özgür Subaylar ordu içindeki güçlerini göstermekte olup artık açıkça saraya karşı kafa tutuyorlardı. Özellikle Vafdist politikası, Ocak 1952'de Kahire'nin yakılmasına yol açınca artık sivil politikanın son günlerini yaşamakta olduğu ortaya çıktı. İhtilal tarihi olarak 5 Ağustos kararlaştırılmıştı. Fakat Özgür Subaylar 20 Temmuz'da, Kral'ın, Sırrı Ömer'i savaş Bakanlığı'na atamaya

¹²Douglas Little, *American Orientalism (The United States and the Middle East Since 1945)*, The University of North Carolina, 2008, s. 163–164.

¹³Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s. 123.

¹⁴Hürriyet Gazetesi, 28 Ocak 1952, s.1.

¹⁵Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s. 123.

karar verdiği ve bundan sonra da Özgür Subayların on dördünü tevkif ettireceği haberini alarak tarihi daha öne almak zorunda kaldılar¹⁶.

23 Temmuz sabahının ilk saatlerinde, General Necib liderliğindeki Mısır Silahlı Kuvvetleri Kahire'nin kontrolünü ele geçirdi ve polis de subayların emrine itaat etti. General Necib saat 07.00'de Kahire radyosunda yayınladığı beyannamesinde, "Mısır son zamanlarda çok güç bir dönemden geçmiştir. Büyük suistimaller ve hükümet istikrarsızlığı olmuştur ve bunlar ordu üzerinde büyük tesir yapmıştır. Rüşvetçiler, Filistin savaşındaki hezimetimize sebep oldular. Hainler, Filistin savaşından sonrada orduyu sabote etmeye çalışmışlardır" diyerek ihtilalin Filistin savaşı ile ne derece yakından bağlantılı olduğunu vurguluyordu¹⁷.

İhtilalin ardından, Başbakanlığa Ali Mahir Paşa atanmıştır. General Necib, Kral Faruk'un nezdinde gönderdiği temsilcisi vasıtasıyla isteklerini bildirmiş ve bu istekleri Kral Faruk tarafından kabul edilmiştir. Muhammet Necib Paşa, Kral Faruk'tan şu taleplerde bulunmuştur:

- 1) Kabine Ali Mahir Paşa tarafından teşkil olunacaktır.
- 2) Kendisinin Başkomutanlığı kabul edilecektir.
- 3) Yüksek rütbeli subaylar arasında yapacağı tasfiye tasdik olunacaktır.
- 4) Muhalif oldukları için ordudan atılan subaylar eski vazifelerine geri dönebileceklerdir.

Muhammet Necib Paşa'nın temsilcisi bu talepler kabul edilmediği takdirde, kendi emri altında olan kuvvetlerin, İskenderiye'yi işgal edeceklerini ve bundan doğacak her türlü mesuliyetin Kral'a ait olacağını bildirmiştir. Diğer taraftan bir basın toplantısı yapan General Necib şunları söylemiştir: "Memlekette meşruti durumu muhafaza edeceğimizden, halk ve bütün siyasi partiler emin olmalıdırlar. Hükümet şeklini asla değiştirecek değiliz. Sadece devlet işlerini salahiyyetsiz kişilerin elinden almış bulunuyoruz. Politika ile katiyen alakamız yoktur. Biz nizam ve asayiş tesis etmek için bu hareketi yaptık. Hükümet kurulduktan sonra, askerlerin işgal ettikleri ve nezaret altına aldıkları yerlerden çekilmeleri için emir vereceğim" demiştir. Diğer taraftan General Necib, Subaylar Kulübü'nde kararlaştırılan hükümet darbesini Kral Faruk'un öğreneceğini nazarı itibara alarak hareketini çabuklaştırmıştır. Umumiyetle hükümet darbesine katılan subaylar İngiliz taraftarı bulunmaktadırlar. Bu yüzden

¹⁶ Peter Mansfield, *a.g.e*, s. 32–35

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s. 124.

Ortadoğu Komutanlığı meselesinde Mısır'ın güçlük çıkarmayacağı sanılmaktadır¹⁸. Nitekim El-Mısri gazetesinin bildirdiğine göre, Ali Mahir Paşa Hükümeti dâhili ıslahatların hemen ardından Ortadoğu müdafaa planının ele alınacağını bildirmiştir. Gazetenin ilave ettiğine göre, bu mevzuda yeni Mısır hükümetinin takip edeceği hatt-ı hareket henüz açıklanmamıştır. Gazete, Ortadoğu müdafaa planının müzakerelerinden evvel Ali Mahir Paşa'nın, İngiltere, Amerika, Türkiye ve Fransa elçileri ile görüşeceğini de ilave etmektedir¹⁹.

Darbenin ardından, Kral Faruk tahttan feragat ettirilerek ülkeyi terk etmiştir. Böylece asıl güç odağını Albay Cemal Abdülnasır'ın oluşturduğu yeni rejimle birlikte, Ortadoğu'daki bütün gelişmeleri derinden etkileyecek, hatta belirleyecek bir dönemin de temelleri atılmış oldu. Artık Mısır'ın, Arap âleminin, Ortadoğu'nun ve bölgeyle ilgili ululararası politikanın seyrini Mısır devrimi ve Nasır tayin edecekti²⁰.

Darbenin lideri halkın gözünde General Necib'ti. Ancak asıl lider daha sonradan ortaya çıkacaktı ki bu da Nasır idi. General Necib bir bakıma kukla idi. Kralın ülkeyi terk etmesinden sonra, hükümette geniş tasfiyeler yapılırken, Genel Sekreter Fuad Seraceddin Paşa olmak üzere, Vafd Partisi'nin bütün liderleri de tutuklandı. Ağustos ayından itibaren bütün siyasi partilerden kendi içlerinde tasfiye yapmaları istenirken, basına da ağır baskılar yöneltildi. Başta Vafd olmak üzere bütün siyasi partiler bu baskılara karşı koyunca Cunta, siyasi parti liderlerinden 50 kadarını tutukladı. Bunun üzerine Başbakan Ali Mahir Paşa 7 Eylül 1952'de istifa etti. General Necib Başbakanlığı da kendi üzerine aldı. Ağustos ve Eylül aylarında hem sivil sektörde ve hem de ordu da tutuklama ve tasfiyeler devam etti, ne var ki Hür Subaylar darbeyi yaptıkları zaman, 1953 yılı başında seçimlerin yapılacağını vaat etmişlerdi. Şimdi halk ve siyasiler seçimi beklemekteydiler. Özellikle Müslüman Kardeşler, Cunta üzerinde aleni baskıya geçerek, Kur'an'ın devlet yönetiminin hukuki temelleri olarak kabul edilmesini istemeye başladılar. Bunun üzerine askeri yönetim, 14 Kasım'da yayınladığı bir kararname ile General Necib'e 23 Temmuz 1952'den 23 Ocak 1953'e kadar olan altı aylık dönem için olağanüstü yetkiler verdi. 1953 Ocak ayından itibaren cuntacılar ile ordu içindeki muhalifler arasında mücadele başladı. 16 Ocak günü, hükümeti devirmeye teşebbüs ettikleri ithamı ile 25 subay tutuklandı. Aynı gün bütün siyasi partiler de

¹⁸ Milliyet Gazetesi, 25 Temmuz 1952, s.1-7.

¹⁹ Milliyet Gazetesi, 26 Temmuz 1952, s.7.

²⁰ Haluk Gerger, *ABD – Ortadoğu - Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 70.

kapatıldı²¹. Nasır'ın liderliğinde, hükümetin icra kurulu olarak görev yapacak bir Devrim Komuta Konseyi (DKK) kuruldu²².

Devrim Konseyi, 18 Haziran 1953'te, Mısır'da Krallık rejiminin sona erdiğini ve Cumhuriyetin kurulduğunu ilan etti. General Necib, Cumhurbaşkanı oldu. Arkasından yapılan yeni düzenlemelerle Nasır, Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı olurken Cuntanın diğer üyeleri de çeşitli bakanlıklara getirildiler²³. Yeni kabinede Vafd Partisi'ne mensup hiçbir Bakan yoktu. Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ne mensup bir Bakan vardı²⁴.

Devrimci Komite Konseyi'nin başlıca rakibi ülkenin en popüler siyasal örgütü olan Müslüman Kardeşlerdi. 1952 darbesi sırasında Hür Subayların pek çoğu Müslüman Kardeşlerle yakın bağlar içindeydi ve her ikisinin de sonunda diğerini kontrol etmeyi umduğu bir dönemde iki örgüt arasında kısmi işbirliği yapıyordu. Ancak ikisi bir arada var olamazlardı ve Müslüman Kardeşler'in bir üyesi 1954'te Nasır'a suikast düzenlemeye kalkışınca Devrimci Komite Konseyi'nin eline bir fırsat geçmiş oldu. Devrimci Komite Konseyi, Müslüman Kardeşleri yasadışı ilan etti, liderlerinden altısını idam etti. Binlerce üyesini de hapse attı²⁵.

2.2. Necip - Nasır Gerginliği ve General Necib'in İstifası

Mısır devriminin ardından, Hür Subaylar göstermelik de olsa, komuta liderliğini bu dönemde çok sevilen General Necib'e bırakmışlardı. Ancak göstermelik General Necib bu konumu oldukça benimsemişti. Necib artık kendini Mısır'ın tek kurtarıcısı olarak görüyordu²⁶. 1954'ün başlarında, Necib ile Nasır'ın arasındaki iktidar mücadelesi iyice açığa çıkmaya başlamıştı. Necib, kararlaştırılan Cumhurbaşkanı olacağı yer de popüler bir kişi haline geldi ve devrimin yönü hakkında çoğunlukla Nasır'ınkinden farklı olan görüşleri dile getirmeye başladı. Ancak Nasır, hareketin kontrolünü elinden bırakmamaya kararlıydı. Necib'e karşı açık ve gizli bir mücadele başlattı. 1954 Kasım ayında Necib, Müslüman Kardeşleri desteklemekle suçlandı. 1984'te ölümüne kadar evinde tutuldu. Darbeden iki yıl sonra Nasır, mevcut sivil güç merkezlerini dağıtmış,

²¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s.126.

²² William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmanacı), İstanbul, 2008, s. 339.

²³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948-1988)*, s. 127.

²⁴ *Ayın Tarihi*, No:226, Ankara, Eylül, 1952, s. 219.

²⁵ William L. Cleveland, *a.g.e*, s. 341.

²⁶ Peter Mansfield, *a.g.e*, s. 37.

ordudaki muhtemel rakiplerini temizlemiş ve Mısır içinde hakim siyasal güç olarak yerini pekiştirmişti²⁷.

2.3. Mısır Devrimi'nin, İngiltere, ABD ve Sovyetler Açısından Önemi

1952 Mısır devrimi ve akabinde, Hür Subaylar iktidarı, sadece Mısır'ın geleceğini değil tüm Ortadoğu'nun kaderini etkileyecek gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Batılı güçler için Mısır Devrimi, umut verici bir gelişme olarak görülmüştü. Nitekim bundan önceki dönemde, İngiltere ve ABD tarafından, Ortadoğu'da Sovyetleri çevreleme amaçlı, Mısır merkezli bir Ortadoğu Komutanlığı fikri öne sürülmüş, ancak Mısır hükümeti, İngilizler Süveyş'ten tamamiyle çekilmedikçe ve Mısır ile Sudan birleşmedikçe böyle bir teklifi kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bu yüzden ortaya çıkan askeri darbe, ABD ve özellikle İngilizler tarafından, Ortadoğu Komutanlığı'nın yeniden gözden geçirilmesi ümidini doğurmuştur.

2.3.1. ABD Açısından Önemi

İhtilal başlamadan iki gün önce Abdülnasır'ın emri ile İngiltere'ye haber verilmişti. ABD, askeri ataşesi, David Evans, Hür Subaylar temsilcisi Ali Sabri'den ihtilal haberini alırken şöyle söylemişti. “Komünist değilseniz harekete geçin o zaman” Evans'ın söylediği gibi, Amerika'nın Ortadoğu ile ittifak istemesi Sovyetler Birliği'nin bölgeye sızmasını ve yerli komünist partilerin büyümesini engelleme amaçlıydı. ABD ve İngiltere temsilcilerine Hür Subayların bilhassa harekete geçince nereye kadar gidebilecekleri söylenmemişti. Belki de İngiltere, bunun Kraliyet rejimine baskı yaparak toplumun demokratikleşmesine doğru itmesini amaçlayan bir hareket olduğunu sanmıştı. Fakat Kahire'deki CIA ajanı Miles Copeland, Amerikalıların tüm ihtilal hazırlıklarından haberdar olduklarını, hatta Abdülnasır'ın bu konuda onlara danıştığını ve ona “yeşil ışık” yaktıklarını beyan etmişti. Diğer CIA temsilcisi, Kermit Roosevelt, ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in torunu, subaylar iktidara geldikten sonra onlarla hemen temas kurmuştu²⁸.

İhtilalin hemen ardından Faruk rejiminin kaldırılması, Washington'da belli belirsiz bir rahatlıkla karşılanmıştır. 1950'nin başında Truman ve Eisenhower

²⁷ William L. Cleveland, *a.g.e*, s, 341.

²⁸ Yevgeni Primakov, (*Rusya Federasyonu Eski Başbakanı*), *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev: Olga Tezcan), İstanbul, 2009, s. 39–40.

yönetimleri, kafalarında, Batı dünyası için Ortadoğu'nun petrolünün gelişmekte olan önemiyle bölgede Sovyet genişlemesinden korkuyorlardı. Bu konuda 1956'da ABD'nin Mısır elçisi ve Dışişleri sorumlusu Riamond Here, "Bu dönemde kendimizi geriye atmak zor" demiştir. Gerçekten de ABD'de belirgin bir düşmanlık korkusu vardı ve Ortadoğu'da fiziksel olarak aktif bir Rus işgali söz konusuydu. Rusların bu sıcak çöl kumları üzerinde, Rus çizmelerini işitebilirdiniz. Algılanan Sovyet tehdidine karşı ABD'nin güçlü, sabit ve sempatik bir Mısır hükümetine ihtiyacı vardı. Çünkü Mısır devrimi öncesinde ne güçlü ve ne de sabit olmuştu. Özellikle de Batı ilişkilerine karşı sempatik olmamıştı²⁹.

Ancak ihtilalden sonra Mısır'da ki ABD elçisinin önemi artmıştır. Yeni Mısır liderleri ABD'ye olan sempatilerini gizlemediler. Aslında komünizme karşı çıktıkları için ve İngiltere'yi hem sevmedikleri hem de rahatsız oldukları için ABD onların favori seçenekleri oldu. İhtilalden sonra kamuya Batı ile olan ilişkilerini açıkladılar ve bazı koşulları olacağını söylemişlerdir. 18 Eylül 1952'de Muhammed Necib Kahire Elçisi Jefferson Caffery'e bir mesaj götürdü ve bu mesajda yeni rejimin tamamen ABD'yi destekleyen mesajı vardı ve komünizme karşı değiştirilemez bir muhalefette olduklarını bildiriyordu³⁰. Bu amaçla ABD'nin, Kahire Elçisi, Jefferson Caffery, çabucak yakın ilişkiler kurmuştur. (General Necib ve alt grup subaylarla da Cemal Abdülnasır tarafından yönetilen grupla) ilişkiler kurdu ki, bu da Necib'in gölgesinde gerçek bir güç gösterisiydi. 1952 Ağustos'unun başlarında Caffery, iyimser olarak Washington'da yeni Mısır rejiminin Batı potansiyeline yakın olduğunu ve her geçen gün bu konuda yeni gelişmelerin yaşandığını rapor etti³¹.

ABD, İngiliz etkisinin Mısır'da tamamen düşmesiyle bunun Mısır'da bir boşluk oluşturacağını tahmin etmişti. Ancak ABD'nin bu boşluğu doldurması, eğer ABD, Mısır'a silah temin eder ve Mısır'ı finansal olarak desteklerse ortaya çıkabilirdi. Ama yine de ABD - Mısır balayı pamuk ipliğine bağlıydı. Serbest Subayların ABD'yi Mısır'a askeri ve ekonomik yardım temini kanıtlamaya ikna etmeleri başarıya ulaşmamıştır. Truman yönetimi bunu reddetmiştir. Sebep olarak da, askeri ekipmanın Mısır'a satılmasının İsrail ve diğer Arap ülkelerinde benzer bir yardım için baskı

²⁹William L. Burns, *Economic Aid and American Policy Toward Egypt, (1955–1981)*, Albany New York, 1985, s.11

³⁰Rami Ginat, "Nasser and the Soviets", *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), Florida University, 2004, s. 233.

³¹William L. Burns, *a.g.e*, s.11–12.

oluşturacağı gösterilmiştir. Görülüyor ki Mısır, ihtilalden sonra yönünü ABD'ye çevirmiştir. ABD bu dönemde bize göre bir denge kurma peşindedir. Çünkü hala bölgede İngiliz etkisi tam olarak bitmemiş ve Stalin yönetiminin ihtilale bakışı ılımlı değildi. ABD bu konuda büyük bir hata yapmıştır. Çünkü ileriki bölümlerde göreceğimiz üzere, İngilizlerin peşinden giderek, Mısır'ı bir savunma organizasyonunun içine çekme peşindedir. Ancak Mısır'ın Nasır'ı, bu emperyalist oyunu anlamış ve direkt olarak yönünü Sovyetlere çevirmiştir. Truman yönetiminin ardından başa gelen Eisenhower yönetimi, Nasır milliyetçiliğinin sadece Mısır'ı değil bütün Arap Ortadoğusunu nasıl sardığının farkına varmış olmalıydı ki, Mısır ile ilişkileri düzeltme yoluna gitmişti. Ama iş işten geçmişti artık, nitekim Sovyetler artık Ortadoğu'ya girmişti ve onu bölgeden çıkarmak mümkün olmayacaktır. Sovyetlerin Ortadoğu'ya girişi Mısır tarafından sağlanmıştır. İncelediğimiz bazı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, ancak bize göre, Sovyetler Ortadoğu'ya girişi tamamıyla ABD'nin 1952–1956 dönemlerinde izlediği Ortadoğu politikası sebebiyledir.

2.3.2. Sovyet Rusya Açısından Önemi

Mısır devrimine kadar Sovyetler Birliği, Mısır'da Batılı güçlerin etkisini yok etmek için, Batı egemenliğine karşı hareket eden tüm gruplarla işbirliği içine girmek istiyordu. Yani bu dönemde Sovyetler ve Mısır, ortak bir ilgi alanına sahipti. Ortadoğu'da Batı hegemonyasının bitirilmesi formülü iki ülkeyi 1952 Temmuz döneminden hemen sonra daha da yakınlaştırmıştır ve denilebilir ki, Sovyet - Mısır balayının kökleri bu dönem içerisinde başlamıştır (1950–1952)³². Yani 1952 Temmuz'unda, Kral Faruk'un tahttan indirilmesine kadar General Muhammed Necib ve Albay Cemal Abdülnasır'ın yönettiği bir cunta ve devrime kadar iki ülke arasında herhangi bir dramatik gelişme yaşanmamıştır³³. Ancak 1952 Ocağında, Vafd'ın çöküşüyle Sovyet - Mısır ilişkilerinde bir kuşku ve bozukluklar ortaya çıktı. Temmuz Devrimi Sovyetler tarafından Batı'ya karşı Mısır'a başka bir güç getirme teşebbüsü olarak algılanacaktır. Mısır Hükümeti, Batı'nın görüşlerine hizmet edecekti. Sovyetler, ABD ve Serbest Subaylar arasında bir bağlantı olacağına inanıyorlardı ki, bu olay

³² Rami Ginat, *a.g.m*, s. 233–234.

³³ Oles M. Smolonsky, *The Soviet Union And The Arap East Under Khrushçev*, Bucknell University Press, 1974, s.23.

bölgede ABD etkisini güçlendirecek ve böylelikle Batı'nın askeri müttefikliğinde Mısır'ın da dahil edilmesi umudunu arttıracaktı³⁴.

Stalin'in ölümüne kadar, Sovyet liderliği Özgür Subayları Batılı güçlerin parmağı altında olan tepkiciler grubu olarak ve burjuva milliyetçileri olarak nitelendirmişlerdir³⁵. Moskova, özünde onları ABD ajanı olarak görüyordu³⁶. Sovyet propagandası Abdülnasır'ı bir faşist diktatör olarak isimlendiriyordu ki, aniden vatansever bir milliyetçi lider olmuştu. Halkının haklarını emperyalistlere karşı koruyan vatansever milliyetçi lider olmuştu. Aslında, Arap Milliyetçiliğini Ortadoğu'ya girişin bir yolu olarak kullanma kararları, Sovyet liderlerini tüm unsurları destekleyen bir çizgi izlemeye yönlendirdi. Sovyet liderleri (Stalin'den sonra) Abdülnasır'ın Mısır'daki önemini ortaya çıkardılar ve Sovyet liderleri gördüler ki Mısır, Ortadoğu'yu organize etmede, Batı girişimlerini bloke etmede en iyi araçtı ve Mısır liderini de Arap Milliyetçi dünyasını nerede olursa olsun veyahutta Sovyetlere kendi açısından hizmet edebilecek bir ilham ve sembol olduğunu gördüler³⁷.

Sovyetlerin, Mısır'ın yeni rejimine karşı değişen bu politikası, birçok faktörle açıklanabilir. Stalin'in ölümü, üçüncü dünyaya karşı Sovyet yabancı politikasının yeniden gözden geçirilmesi, burjuva milliyetçi rejimlerini desteklemek ve onların müttefik olmayan politikaları Arap dünyasındaki ilişkileri ortaya koydu ve yeni bir ışık saçtı. Dahası, Khrushçev'in barışçıl bir birliktelik politikası (Barış içinde bir arada yaşama) ki bu, Stalin'in dış politikası sonrasında oluşmuştur³⁸.

Yeni rejimin Sovyetlere bakış açısına baktığımız da ise, Albay Cemal Abdülnasır, ne bir Sovyet ne de bir komünist sempatanıydı ve Mısır politikasında Batı müdahalesine karşı çıkıyordu. Onun temel amacı güçlü bir Mısır ordusu ve bir devlet yapısı oluşturmaktı³⁹. Mısır'ın yeni rejimi komünizme karşı düşmanlığını ilan etmesine rağmen birçok komünist lideri serbest bıraktı. Üstelik komünistlere bu değişikliğin kendilerine bir avantaj sağlayacak duruma getirmeyeceğinden emindiler. Temmuz darbesine onların ivedi cevapları yeni bir politik siyasi partinin, demokratik partinin kurulmasıydı. Yeni politik projenin yazarı, Fati el-Rami idi. Mısır'daki yeni durumla

³⁴ Rami Ginat, *a.g.e*, s. 233.

³⁵ William L. Burns, *a.g.e*, s. 28.

³⁶ Andrej Kreutz, *Russia In The Middle East (Friend or Foe)* London, 2007, s. 110.

³⁷ John C. Campbell, *Defense Of The Middle East*, New York, 1960, s. 211–212.

³⁸ Galia Golan, *Soviet Policies In The Middle East From World War Two To Gorbachev*, Cambridge Press, 1991, s.44.

³⁹ Andrej Kreutz, *a.g.e*, s.110.

ilgili komünistlerin aldığı çizgi alternatif olarak hücum ettiklerinde ve ordunun “kutsal hareketini” savunması gibi var olan çelişkiye katkıda bulunan yeni parti (komünist) yeni rejimin savunucusu olarak görüldü. 1952’nin sonlarında başlayan komünizm ve komünistlere karşı resmi kampanya devam etti ve Mısır güvenlik güçleri tarafından sert önlemler alındı. 1953 Mart ayında Mısır ordusunun istihbarat bölümü G-2, Kahire’deki Mısır Komünist Partisi’nin temel hücrelerini açığa çıkardı ve yirmiden fazla kişi tutuklandı. 1953 Temmuz’unda Nasır, komünist aktiviteden suçlanan insanların sorgulanması için özel bir askeri birimin kurulduğunu duyurdu. Dahası komünist aktivitenin, kriminal bir suç olduğunu söyleyen Mısır kanunları altında bütün aktif komünistleri parmaklıkların arkasına gönderme operasyonunun bir başlangıcını temsil ettiğini söyledi⁴⁰.

Bu konuda Birleşik Amerika Büyükelçisi Abdülkâmi Rapim, yaptığı konuşmada Ortadoğu halkını bugün içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Birleşik Amerika’nın daha faal bir rol oynamasının gerektiğini belirtmiş ve sözlerine devamla demiştir ki “Şayet Birleşik Amerika bu yolda harekete geçmezse Ortadoğu’da komünizm hâkim olacaktır. Hint Okyanusu’ndan Afrika kıyılarına ve Arap çöllerine kadar hâkim olan siyasal hava çok gergindir. Bunun farkında olan komünistler, bugünkü durumdan istifadeye her an hazır bulunmaktadır. Ortadoğu’da Avrupalı kuvvetlerin müstemleke siyasetine son verilmedikçe bu bölge daimi bir ihtilaf halinde kalacaktır. Ortadoğu halkının müstemleke siyasetine açtığı savaşta Birleşik Amerika daha faal bir rol oynamalıdır”⁴¹.

Nasır, 1962 Haziran’ında Sunday Times’a yaptığı açıklamada: 1952 Temmuz Devrimi’nin kendi versiyonunu komünizme yaklaşan motifler olarak açıkladı: “Benim ilk yıllarımda, komünist partiye katılmak için değişik fırsatlarım oldu. Ama yine de Marksist doktrini inceledim ve Lenin’in çalışmalarını sempatiyle okudum. İki temel engelle karşılaştım. Bunların asla üstesinden gelinemeyeceğini anladım. Önce komünizm, kendi varlığı içerisinde ateisttir ve her zaman ben samimi bir Müslüman olmuşumdur ve biz dışarıdan yardım alarak Allah’a sığınırız. O bizi her zaman kaderimizle izler, iyi bir Müslüman olmak, hem de iyi bir komünist olmak imkânsızdır. İkincisi anladım ki, komünizm, Moskova’nın merkezi komünist partilerin belirli kaynaklarından ortaya çıkmıştır ki ben bunu asla kabul edemezdim ve planlamıyorum.

⁴⁰ Rami Ginat, *The Soviet Union and Egypt (1945–1955)*, Tel-Aviv University, 1993, s. 42–43.

⁴¹ Ulus Gazetesi, 10 Aralık 1952, s. 3.

Benim gücümde olduğu halde, benim ülkemin bir daha herhangi bir bloğun ve devletin kontrolü altına girmesini istemiyorum” demiştir⁴².

Cemal Abdülnasır, artık ülkesinin bir Batı veya Doğu bloğuna girmesini istemiyordu. Onun düşüncesi, Arap Ortadoğusu’nu bir arada tutabilmek ve bunun da liderliğini yapmaktır. Nasır ülkesini geliştirmek ve güçlü bir devlet olabilmek amacıyla, Batı ittifakını değil, ancak yardımını bekliyordu. İngiltere’nin Süveyş’ten tamamıyla çekilmesinin tam bağımsızlığın bir gerekçesi olduğunu düşünen Nasır, ihtilalden sonra Mısır’ın ağırlıklı diplomasisini bu konuya çevirmiştir.

2.4. Ortadoğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paketi’ne Giden Süreç

Daha önceki bölümde de belirttiğimiz üzere, İngilizler Ortadoğu’da ve en önemlisi Süveyş’te kalmanın yolu olarak Mısır merkezli bir Ortadoğu Savunma Örgütü fikrini sunmuş ancak, Mısır Kralı Faruk, İngilizlerin Süveyş’ten çekilmesini ve Mısır ile Sudan’ın birleşmesi şartını ileri sürmüştür. Başta ABD, İngilizlerin bu fikrine sıcak bakmamış ancak, İngilizlerin bölgede azalan nüfuzu ve Sovyet tehlikesi sebebiyle İngilizlerin bu fikrine sıcak bakmışlardır. Mısır’da ihtilal olunca, yeni yönetimle Ortadoğu Savunma antlaşmasının belki daha kolay yapılabileceği düşüncesi hem ABD’de ve hem de İngiltere’de doğmuştur⁴³.

Hür Subaylar Hareketi, gerçekten de ABD ve İngilizleri umutlandırmıştı. İngiltere’nin, Mısır’a yeniden askeri malzeme satışını kabul etmesi Mısır ordusu personelinin İngiltere’de eğitim görmelerini ileri sürmesi, bu yolda atılmış müspet bir adım olarak kabul edilmiştir. Amerika’ya gelince, Washington’un arzusu, Ortadoğu’da muhtemel Sovyet tecavüzüne karşı koymak için sağlam bir savunma sisteminin kurulduğunu görmektir. Mısır’ın iç durumu istikrar bulur bulmaz Amerika’nın Mısır’a iktisadi ve sosyal yardımlar yapmaya başlayacağı iddia edilmekteydi⁴⁴.

ABD’nin endişesi tamamiyle Süveyş bölgesinde Mısır’ın, İngilizleri tasfiye sorunudur. Nitekim 1952 Şubatı’nda ortaya çıkan İngiltere - Mısır buhranı sırasında General Eisenhower, Mısır Kralı Faruk’tan, Süveyş Kanalı’nın Rusların eline düşmemesi için imkânsız addedilen fedakârlıkların bile yapılmasını rica etmiştir. Eisenhower tarafından Kral Faruk’a gönderilen mektupta şöyle denilmekteydi: “Süveyş

⁴² Rami Ginat, *a.g.e*, s.237.

⁴³ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)*, Ankara, 1983, s.313.

⁴⁴ Milliyet Gazetesi, 25 Ağustos 1952, s.7.

Kanalı bütün dünya için hayati bir yoldur. Doğu ve Batı bu ana yola hakim olmak için mücadele halindedir. Süveyş Kanalı o kadar önemlidir ki Rusların eline düşmemesi için imkânsız olan şeyleri bile yapmak lazımdır. Süveyş, barış isteyen bütün milletler ve Batı için hayati önem taşımaktadır. Halen Mısırlılar arasında görülen milli hislerin canlılığını hafifletebilecek bir çare bulmak lazımdır. Bu, Süveyş Kanalı'nın müdafaası için zaruridir”⁴⁵.

Diğer taraftan, Mısır'daki yeni yönetim de bazı şartlar karşılığında, Batı'nın müttefikliğine katılacağı sinyali vermişti. Nitekim işbaşına gelen yeni Mısır Hükümeti 10 Eylül'de Kahire'deki Amerikan Büyükelçisi'ne, ekonomik ve askeri yardım verilmesi durumunda Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılmaya istekli olduğunu söylemişti⁴⁶. Bunun üzerine Başkanlık görevini Eisenhower'a devretmeden dört gün önce Henry Truman, Temsilciler Meclisi Dış ilişkiler Komitesi Başkanı'na, gizli bir mektup yazarak Mısır'a askeri ve ekonomik yardım yapılmasına karar verdiğini bildirmiş ve bunun nedenlerini şöyle açıklamıştır: “Bu yardımın iki amacı söz konusudur: Birincisi, Mısır'ın Ortadoğu savunmasında yer almasının ve Süveyş Kanalı'nın kritik bir sorun olan savunulmasına ilişkin çözümün alt yapısını oluşturmak ve ikincisi, Ortadoğu savunmasının düzenlenmesinde aktif bir rol oynayabilmesi için Mısır'ın kapasitesinin güçlendirilmesi”⁴⁷. Mısır'ın, ABD'den yardım teklifinde ise ABD'nin yorumu şöyledir: Birleşik Krallık ve ABD hükümetleri General Necib'in Mısır'daki hükümetinin Batılı güçleri desteklemede iyi bir fırsat olduğunu ve bölgedeki genel savunma için durum sadece Mısırla değil giderek diğer Ortadoğu ülkeleriyle de mümkündür. General Necib, bir ABD elçisine, Kahire'de 10 Kasım 1952' de yaptığı konuşmada kendi hükümetinin, Mısır'ın Ortadoğu Savunma Paketi'ne Batılı güçlerle girecek bir sistem içerisine girmede istekli olduğunu belirtmiş ve şart olarak da, İngilizlerin Kanal Bölgesi'ni boşaltma problemine bir çözüm bulunması şartı ile askeri ve ekonomik yardım için ABD'den resmi talepte bulunacağını belirtmiştir. Böylece General Necib, Kahire'deki toplantıda, Birleşik Krallık ve ABD elçilerine acil bir yardıma ihtiyacı olduğunu belirterek ABD'den askeri ve ekonomik yardımın yanı sıra birçok taleplerde bulunmuştur. ABD ise, General Necib'in yardım talebine acil bir

⁴⁵ Ayın Tarihi, No:229, Ankara, Aralık, 1952

⁴⁶ Behçet Kemal Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*, Ankara, 2000, s.75.

⁴⁷ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s.70–71.

cevap vererek Generalin güvenini sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Gelecek birkaç ay içerisinde ekonomik yardımın savunma problemini çözmesi mümkün gibi görünmediğinden ABD, sadece askeri bir yardım talebinin ileri sürüldüğünü söyledi. Bu şartlar altında ABD hükümeti, Mısır silahlarına ve askeri cihazlarına yaklaşık on milyon dolar yardımı mümkün kıldı. Ancak bu silahlar Kanal Bölgesi'nde İngiliz birliklerine karşı kullanılmayacaktı. ABD'nin bundan sonraki yardımının yapısı ve durumu, Mısır'ın gelecekte göstereceği performansına bağlı olacağı söylendi. Ayrıca, ABD'nin Kahire Büyükelçisi Caffery'e Süveyş Kanalı Üssü'nün boşaltılması için ABD, Mısır'ın isteğini sempatiyle karşılar. Mısır'ın kendi bölgesinde komünist hücumlara karşı koyması yeterli değildir. 20. Yüzyılda savaş, kesin olarak savunma yaptırım ve planlar gerektirecekti⁴⁸.

Caffery aynı zamanda, Arapların Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nu kabul ya da reddetmede Mısır'ın kilit konumda olduğuna inanıyordu. Caffery, İngiltere birliklerini Mısır'dan tahliye etmeyi kabul etmedikçe Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na İngiltere ile birlikte katılmayacağını belirtti⁴⁹. ABD Dışişleri Bakanlığı, 5 Kasım 1952'de, İngiltere'ye bir nota vererek, ABD Hükümeti'nin, MEDO'nun kurulması konusunda yaklaşımda bulunulacak kilit ülke olarak Irak'ı değil Mısır'ı gördüğünü bildirdi. Notada ayrıca, ABD'nin inancına göre, Mısır ile İngiltere arasındaki sorunlar çözülmedikçe diğer Arap ülkelerinin hiçbirisi bir Ortadoğu Savunma örgütüne katılmayı düşünmeyecekti⁵⁰. Ancak ABD ve İngiltere, Mısır'ın Ortadoğu müdafaasında yer almayacağına dair tam kanaate vardıklarında savunma projelerini başka bölgeye kaydıracaklardı ve bunda da Dulles'in görüşü ağır basacaktı⁵¹.

Ortadoğu Savunma Örgütü, bu şekilde çıkmazda iken, Amerika'da Başkan Eisenhower başkanlığında yeni bir Cumhuriyetçi yönetim işbaşına gelmişti. 20 Ocak 1953'te görevi devralmasının hemen ardından Eisenhower yönetimi, Ortadoğu'ya karşı yeni bir strateji biçimlendirmeye başladı. Yeni yönetim Mısır'ın Ortadoğu Savunması için hala kilit konumda olduğuna inanıyordu, fakat Kahire, Süveyş Kanalı Üssü

⁴⁸FRUS (Foreign Relations of United States), 1952–1954, Vol. IX, Part II, s. 1946–2059.

⁴⁹Behçet Kemal Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*, s.77.

⁵⁰George McGhee, *(Amerika Eski Büyükelçisi), ABD – Türkiye – NATO - Ortadoğu*, (Çev: Belkıs Çorakçı), İstanbul, 1992, s. 244.

⁵¹Aliyyüddin Hilâl, *Emerika ve'l-vahdetü'l-Arabiyye: 1945–1986*, Beyrut: Merkezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1989, s.117.

üzerindeki İngiliz-Mısır tartışması çözülene kadar Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılmayı düşünmeyecekti⁵².

İngilizlerin öncülük ettiği savunma planlarının Sovyetler karşısında bölgedeki güvenlik boşluğunu dolduramaması yeni yönetimi endişelendiriyordu. Bu nedenle Sovyetlerin söz konusu durumdan yararlanmalarını önlemek ve Batı'nın bölgedeki çıkarlarını korumak için Eisenhower yönetimi bölgede sağlam bir savunma organizasyonu kurmaya karar verdi⁵³. Kuzeydoğu Kuşağı stratejik bağlantı kavramı, Dwight Eisenhower'ın Washington'da 1952 seçiminden sonra daha bir destek kazandı ve yeni devlet sekreteri John Foster Dulles'in 1953 Mayıs'ında Ortadoğu'ya bir gezisi oldu⁵⁴.

2.4.1. J.Foster Dulles'in Ortadoğu'yu Ziyareti ve Süveyş Meselesi

Ortadoğu'da potansiyel bir Sovyet tehdidi, ABD politikasında yeni bir dönemin oluşmasına yol açmıştır⁵⁵. Bu amaçla bölgedeki durumu bizzat incelemek ve alternatif bir çözüm belirlemek üzere Dulles, kapsamlı bir Ortadoğu ve Güney Asya gezisine çıktı. Geziye çıkmadan iki gün önce Dulles, Churchill'den Amerika'nın Mısır'a askeri yardım vermeyi geciktirmesini isteyen kişisel bir mesaj aldı. Dulles, İngiltere'nin isteğini, Amerika'nın Ortadoğu politikasını engellemeyi ve Mısırlılarla pazarlık masasında konumlarını zayıflatmayı amaçlayan bir politikanın parçası olarak değerlendirdi⁵⁶.

Dulles 11 Mayıs 1953'te Kahire'ye vardı⁵⁷. İlk olarak Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi ile görüştü. Fevzi "İngiliz silahlı güçleri ve İngilizlerce de denetlenen kişiler ülkemizde olduğu sürece, Mısır'da barış ya da yapıcı çalışmalar olamaz" dedi. Mısır Dışişleri Bakanı, "Mısır egemenliğinin ihlali olarak gördüğü bir durumu kabul edemez" diyerek Ortadoğu Savunma Örgütü projesinin gündem dışı olduğunu belirtti. Bakan, İngilizlerin üsler konusunda dayatması sürdüğü sürece bir antlaşma umudunun

⁵² Behçet Kemal Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*, s. 85.

⁵³ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945–1958)*, İstanbul, 1997, s.107.

⁵⁴ Stephen Blackwell, *British Military Intervention and the Struggle For Jordan (King Hussein, Nasser and the Middle East Crisis, 1955–1958)*, New York, 2009, s. 21.

⁵⁵ Orna Almog, *Britain, Israel and the United States (1955–1958) (Beyond Suez)*, London, 2003, s.10.

⁵⁶ Behçet Kemal Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*, s.91.

⁵⁷ Douglas Little, *a.g.e*, s. 166.

olmadığını da söyledi. Temel sorunun, Mısır'ın egemenliği sorunu olduğunu belirten Mısır Dışişleri Bakanı, Filistin sorununun da önemli bir engel olarak ortada durduğunu, İsrail'in sadece Filistin'i değil, Arap dünyasını da böldüğünü anlattı. Dulles aynı gün akşam da Necible görüşmelerde bulundu⁵⁸.

İngiltere'nin patron köle ilişkisinde olduğundan ısrar eden Başbakan Necib ile üç saatlik bir toplantı yapılmış ve Necib, Rusların dostları olmadığını vurgulamıştır. Ertesi gün Devrimci Komite Konseyi'nin sözcüsü Nasır ile Dulles karşılaştığında ortam iyice gerginleşmişti. ABD'nin Mısır'ı özgür görmek istediğini söyleyen Dulles'a Sovyetlerin, Mısır'ın özgürlüğünde İngilizlerden daha büyük bir tehdit olduğunu söyledi. Nasır ise, RCC ve Mısır halkı, İngiliz etkisinin tamamiyle ortadan kaldırılmalıdır prensibinde anlaşmışlardır. Dulles ve Nasır, o gece, ABD elçiliğindeki akşam yemeğinde jeopolitik tartışmalarını özetlediler. Dulles'ı etkileyen Ortadoğu'da Rus etkisinin rahatsızlığı karşılığında, Nasır, Sovyet baskısının değil, İngiliz emperyalizminin bölgedeki en büyük tehlike olduğu konusunda ısrar etti. Nasır: "Sömürgecilik şimdi oynanıyor ve maç iki takım arasında Komünizm ve Milliyetçilik ve oynamakta ısrar ederseniz, oyunu diğerleri için de mahvedersiniz" demiştir⁵⁹. Hatta Nasır'a yakınlığı ile bilinen gazeteci Muhammed Hasaneyn Heykal ise, bir kitabında Nasır'ın Dulles'a şunları da söylediğini belirtmektedir: "Ben halkıma, buradaki İngilizlerin statülerinin bir bayrak değişikliğiyle işgal kuvvetlerinden ortak kuvvet haline geçeceğini söylersem, alay ederler benimle bana karşı duydukları inanç kaybolur, yer altı örgütleri ortaya çıkarak halkın güvenini kazanır. Ben halkıma milliyetçilik yolunu göstermekten vazgeçersem, onu komünistler ele alır. Sözünü ettiğiniz paktlara katılmam, halkımın ciddiyetim hakkında şüphe etmesinden başka işe yaramaz. Buradan 90 km. ötede Süveyş Kanal'ında elinde tabancası pusuda bekleyen bir katile önem vermeyip, sınırlarımızdan 7.500 km. ötede bıçak taşıyan birisinden çekindiğimi onlara nasıl söyleyebilirim? Halk önce özgürlüğünü kazanmalı, sonra onu korumak için çalışmalıdır. Serbestçe ve kendi isteğimizle olmadığı sürece henüz ne pakttan ne de başka güvenlik tedbirlerinden bahsedecek durumdayız" demiştir⁶⁰.

Dulles, Mısır'da yaptığı görüşmelerde ayrıca, Süveyş antlaşmasına ulaşır ulaşmaz, Mısır'a ABD askeri yardımının sözünü verdi. Dulles, Mısır lideriyle yaptığı

⁵⁸ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 75.

⁵⁹ Douglas Little, *a.g.e.*, s. 166.

⁶⁰ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s.77.

konuşmalardan sonra farkına vardı ki, Mısır Hükümeti Ortadoğu’da Batılı savunma planlarıyla birliktelik sağlamaya hazır değildi⁶¹. Dulles, Mısırlılara, yeni yönetimin politikalarının komünist tehdidine dayalı olarak yapılacağını söyledi⁶². Böylece Dulles, İngilizlerin bölgede popüler olmadığını farkına vardı ve Birleşik Devletlerin eski emperyalist güçle bağlantısından sakınmasını istedi. Dahası Dulles aynı zamanda, Birleşik Devletlerin, İngiliz - Mısır konuşmalarındaki, İngilizlerin sınırsız desteğini sonlandıracağına karar verdi. Süveyş Kanalı’nın statüsü üzerinde İngilizlerden uzlaşma istedi⁶³. Zira Mısırlılar, Nasır’ın Dulles’a da söylediği gibi, “beş bin mil uzaktaki Sovyetlerden” gelecek tehditlerden kaygı duymuyordu. Dulles’a bunun yerine, Süveyş Kanalı’nın İngilizler tarafından işgalinin sadece Mısır’ın istikrarına değil, aynı zamanda ülkenin askeri liderlerinin meşruluğuna ve olası kalıcılığına karşı asıl tehdidi oluşturduğunu söylediler. Fakat Mısırlılar sorununun burada kalmayacağını biliyordu. Onlar bölgedeki diğer devletlerin özellikle Irak, Ürdün ve Lübnan’ın büyük bir olasılıkla böyle bir ittifaka katılacağını ve onlar katılırsa Suriye’nin kuşatılacağını ve belki de onların da katılması için zorlanacağını düşünüyordu. Bu durum kaçınılmaz olarak Mısır’ın bölgede siyasal ve stratejik olarak soyutlanmasına sebep olacaktı. Mısırlı liderlere göre Dulles’ın geri çevrilmesi yeterli değildi. Arap devletlerinin böyle bir ittifaka girmesi aktif bir biçimde engellenmeye çalışılmalıydı⁶⁴. Sonuçta Dulles’ın bu gezisi başarısızlıkla sonuçlandı denilebilir. Dulles, gezisinde ilk olarak Mısır’a gitmişti ve Mısır’a Ortadoğu’da gelişmenin gücüne bir anahtar olacağı umuduyla bakmıştı. Ayrıca Dulles, General Necib’i Mısır’da güçlü bir adam olarak görmüyordu. Sadece, Devrimci Komuta Konseyi (Revolutionary Command Council - RCC) onun arkasındaydı ve gerçek gücü temsil ediyorlardı⁶⁵.

Dulles, Mayıs’ın sonunda ülkesine geri döndü ve üssünü ikaz etti: ABD, Süveyş üzerinde bir İngiliz - Mısır antlaşmasına yaklaşmadıkça Nasır’ın oyunun kurallarını kesin değiştiriyor görüldüğünü söyledi. Dulles, 1 Haziran’da Eisenhower’a Devrimci Komuta Konseyi’nin dört askeri üyesinin gerçek gücü temsil ettiğini söyledi. Necib’in üç hafta sonra başkanlığa yükseltilmesi ve Başbakan olarak Nasır’ın anında tayini,

⁶¹ William J. Burns, *a.g.e.*, s. 15.

⁶² John B. Alterman, “American Aid to Egypt in the 1950’s: From Hope to Hostility, *The Middle East Journal*, Vol: 52, No:1, Winter, 1998, s.54.

⁶³ Orna Almog, *a.g.e.*, s.10.

⁶⁴ Adid Davişa, *a.g.e.*, s. 127.

⁶⁵ FRUS, 1952–1954, Vol. IX, Part I, s.380.

Mısır devriminin bir kavşakta olduğunu kanıtladı. Necib, ülkedeki her yabancıyı atılmasını isteyen bir pozisyondaydı. Eisenhower 6 Temmuz'da İngiltere Başbakanı Churchill'i Süveyş üssünden er veya geç çıkması için uyardı. 1953 sonları sırasında Süveyş üzerinde İngiltere - Mısır görüşmesi bir antlaşmaya doğru yaklaşırken Necib ve Nasır kendi gösterileri için hazırlık yapıyorlardı. Necib, RCC'nin gücünü çevreleyerek kendi otoritesini arttırarak askeri idareye son vermek için çağrı yaptı. Ancak Nasır bunun farkına vardı ve Necib 25 Şubat 1954'te istifa etti. Bu durum politik krize sebep olunca, (RCC) Devrimci Komite Konseyi tereddütlü olarak, Mart'ın başlarında Necib'in yeniden başa geçmesine izin verdi⁶⁶.

Ancak Nasır, 1954 Ekim'in de, İskenderiye'de başarısız bir suikast girişiminin hedefi olduktan sonra zaferini vurguladı ki bu da ona, Müslüman Kardeşliği parçalamada yardımcı oldu ve olayı Necib'e bağladı. Mısır liderine yapılan suikast başarısız olmuş ve daha sonra Hassan Youhami, olayı yönetmede CIA'nin yardım ettiğine ve Nasır'ın konuşmasından hemen önce Nasır'a kurşungeçirmez yelek sağladığını iddia etti. CIA'nın, Necib üzerindeki işbirliği kısmen İngilizlerin Süveyş'i boşaltmasındaki Nasır'ın gizli teklifinin sonucuna bağlıydı. Bu antlaşmanın imzalanması ABD - Mısır ilişkilerinde tansiyonun düşmesine sebep oldu. Ne yazık ki bu etki geçiciydi. Çünkü bu antlaşma Nasır'ın ABD'nin ona bazı askeri yardım sözü olduğu içindi⁶⁷. Kahire Elçisi Caffery, Nasır için, 31 Mart 1954'teki yazısında İngilizler ile antlaşma yapabilecek yeterince gücü ve cesareti olan Mısır'daki tek adamdır. Nasır İngilizlerle antlaşma konusunda mutabık kaldı ve Eisenhower yönetiminin oldukça büyük baskısı oldu. 27 Temmuz 1954'te, ABD ve İngiliz temsilcileri, İngiltere'nin Kanal'dan çekilmesini sağlayan bir antlaşmayı başlattılar⁶⁸. Antlaşmaya göre, Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz kuvvetlerinin tahliyesi 20 ay sürecektir. Antlaşma gereğince İngiliz kuvvetlerinin dörder aylık beş devrede tahliyesi kararlaştırılmıştır. İngiliz birlikleri çekildikçe bunların yerini Kanal Bölgesi Mısır kumandanlığı alacaktır. Bu bölgedeki altı büyük hava meydanı Mısır kuvvetlerine teslim edilecektir. Ancak İngiltere Hariciye Müsteşarı Anthony Nutting ve Mısır Hariciye Vekili Mahmut Fevzi iki memleket arasında imzalanacak olan Süveyş Kanal antlaşması mevzuunda ihtilafı

⁶⁶ Douglas Little, *a.g.e.*, s.166–167.

⁶⁷ Laura M. James, *Nasser At War*, New York, 2006, s. 6–7.

⁶⁸ William J. Burns, *a.g.e.*, s.15–16.

noktaların halledilmeye çalışıldığını belirtmiştir. İngiliz birliklerinin Kanal Bölgesin'den çekilmesi için aşağıdaki iki noktanın halledilmesi lazımdı:

1) Kanal Bölgesi'e İngiliz birlikleri için gönderilecek mallardan gümrük vergisi alınıp alınmaması,

2) Süveyş- Kahire arasında İngiltere'nin malı olan petrol borularının kime ait sayılacağı⁶⁹,

İhtilafların çözülmesiyle birlikte Süveyş antlaşması imzalanmıştır. Süveyş antlaşmasının sonuçlanmasıyla, ABD'nin Mısır Elçisi Caffery, 2 Ağustos'ta Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi'ye 20 milyon dolarlık askeri yardım teklifi sunmuştur⁷⁰.

2.4.2. İngiliz - Mısır Antlaşması ve Süveyş'in Boşaltılması

Necib yönetiminin devrilmesiyle Nasır'ın tam olarak iktidarı ele almasının ardından ABD, Nasır'la ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ve karşılıklı ilişkiler ABD'nin askeri ve ekonomik yardım sözleriyle daha da gelişmişti. Mayıs 1953'te Dulles'in yeni bir savunma organizasyonu için Ortadoğu gezisine çıkmasıyla bölgedeki durumun hassasiyeti daha da artmıştı. Nitekim Dulles İngilizlerin Süveyş Üssü'nde kaldığı sürece herhangi bir savunma organizasyonunun kurulamayacağını anlamış ve bu konuda İngilizlere baskı yapmıştır. Bu çabalar sonunda, 19 Ekim 1954'te İngiltere ile Mısır arasında bir antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşma gereğince, İngiliz kuvvetleri antlaşmanın imzasını izleyen yedi ay içinde Süveyş'te ki üslerden çekileceklerdi. Ancak İngiltere, yedi yıllık bir süre içinde eğer “Yabancı bir kuvvet” tarafından Arap Birliği üyelerinden birine, ya da Türkiye'ye saldırı yaparsa buraları yeniden işgal etme yetkisini koruyacak fakat tehlike biter bitmez buradan çekilecekti. Yine bu süre içinde, resmi üniforma taşımayan İngiliz teknisyenleri üslerin bakımı için bölgede kalma hakkını koruyacaklardı. Antlaşmada, Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın bir parçası olacağı ve Kanal'dan geçiş serbestliğini sağlayan 1888 antlaşmasına tarafların riayete devam edecekleri öngörülüyordu⁷¹.

Bu antlaşmada, İngiliz güçlerinin Kanal Bölgesi'nin güvenliği için herhangi bir tarihte geri dönebilme konusunda anlaşmaları Müslüman Kardeşleri oldukça

⁶⁹ Ayın Tarihi, No: 251, Ankara, Ekim, 1954, s.295–296.

⁷⁰ William J. Burns, *a.g.e.*, s. 15–16.

⁷¹ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (1919–1973), Ankara, 1974, s.299–300.

kızdırmıştır. Müslüman Kardeşler bu antlaşmayı Mısır Milliyetçiliğine bir ihanet olarak değerlendirmişlerdir⁷². Bunun üzerine Kahire radyosu, Mısır Başvekili Cemal Abdülnasır tarafından irad edilen bir nutkun metnini yayınlamıştır. Mısır Başvekili bu nutkunda; Müslüman Kardeşleri, komünistleri, Siyonistleri ve eski rejim politikacılarını Süveyş Kanalı'nın tahliyesi hakkında İngiltere ile yapılan antlaşmaya sırf bugünkü rejimi devirmek için muhalefet etmekle itham eylemiştir. Albay Abdülnasır, Müslüman Kardeşlerin iktidarı ele geçirmeyi hedef tuttuklarını, komünistlerin ise memlekette anarşi çıkarmayı arzu ettiklerini Siyonistlerin de hükümlerini daha iyi icra ettirmek için memleketi zayıflatmak istediklerini söylemiş ve müteakiben Mısır halkına hitap ederek onları, bu düşmanlar tarafından teşebbüs edilecek suikastleri akim bıraktırmaya ve İngiltere ile varılan antlaşmaya müzaharette bulunmaya davet etmiştir. Albay Abdülnasır, İngiliz – Mısır antlaşmasının tasdiki tarihinden itibaren geçecek yedi senelik müddetin ardından Süveyş Kanal Üssü'nün yüzde yüz Mısır'a ait olacağını söylemiş ve nutkunu bitirirken başında bulunduğu hükümetin, rejim düşmanlarına karşı şiddetle mücadele edeceğini ilave etmiştir⁷³. Bu boşaltma antlaşması belki de İngilizlerin iyi niyetini göstermişti. Bundan sonra Batı karşıtı bir eğilim oluştu. Birincisi İngilizlerin, Irak'la ve daha sonra Türkiye ile antlaşma yapması ve bunun da Bağdat Paketi'ne dönüşmesi, Mısır'ın öfkesini arttırdı ve Arap davasına bir ihanet olarak duyuruldu⁷⁴.

İngilizlerin Süveyş'i boşaltma kararı, Mısır ve ABD arasındaki ilişki için önemli bir göstergiydi. Komünizmle olan mücadelesinde emperyalist güçleri kendi tarafına çekmesi bakımından Nasır, Amerikan desteğiyle ilgileniyordu. Nasır, ABD'nin sadece oyalandığına inandığını kadrosundan birine söyle ifade etmiştir: “ABD'nin bize yardım edeceğine inanma” Nasır vatandaşlarını uyardı, ABD ve onun müttefiki İngiltere'nin bir planı vardı ve onların politikası ilerlemeye kararlıydı. 1954'ün başlarında Washington'un yeni elçisi Ahmet Hüseyin'e İngilizlerin Süveyş'i boşaltmasından sonra ABD'nin desteğini kazanmaya odaklanmasını söyledi. Ama yine de bu durumu şikâyet etmeye devam etti. Çünkü ABD, her zaman İngiltere ile taraftır dedi. Özellikle ABD'nin Mısır'a silah temin etmemesi açısından İngiliz baskısına boyun eğdiği

⁷² Douglas Little, *a.g.e.*, s.167.

⁷³ Ayın Tarihi, No: 249, Ankara, Ağustos,1954, s.228–229.

⁷⁴William Sands, “Middle East Background”, *The United States and the Middle East* (Edit: Georgiana G. Stevens), Columbia University, 1964, s.24.

görülyordu⁷⁵. Yine de Amerika Birleşik Devletleri, Yarbay Nasır'ın diktatörlük rejimini ve onun totaliter bünyesini kabul etmekle beraber Kahire'deki bazı Amerikalı memurlar, parlamenter bir idareye avdet edildiği taktirde Süveyş Kanalı meselesi üzerinde bir antlaşma ihtimalinin ortadan kalkmasından korkmaktadırlar. Batı ittifakı çerçevesi dâhilinde alınmak üzere Ortadoğu'da kolektif bir emniyet sisteminin tesisinde Mısır'ın, önderliği ele alacağına dair gizli bir vaad mevcuttu⁷⁶.

1954 antlaşması hiç şüphesiz, İngiltere'nin dolayısıyla Batılıların, Ortadoğu'daki durumunu askeri bakımdan önemli biçimde sarsıyordu. Ancak, bunu yaparken Batılılar, Mısır'ın Kuzey Kuşağı'nda kurulacak savunma düzenine kendi isteğiyle katılacağını umuyorlardı. Başkan Nasır, görüşmeler sırasında Batılıların bu ümidini destekleyen bazı davranışlarda bulunduğ halde, bu konuda hiçbir kesin yüklem altına girmemiştir. Nasır, sonradan bu davranışlarıyla anlatmak istediği şeyin Batı ile bir ortak savunma örgütü kurmak değil Arap Birliğini kuvvetlendirmek olduğunu ileri sürmüştür. İngilizler Mısır antlaşmasını imzaladıktan sonra, Batılı devletler Mısır'la kendi aralarında yeni bir işbirliği döneminin açıldığını sanmışlardır. Bununla beraber Nasır, bu işbirliğinden yalnızca ekonomik işbirliğini anlamış, ABD iktisadi yardımını alırken askeri yardımı, bunun beraberinde ülkesine yabancı nüfuzunu da getireceğini ileri sürerek reddetmiştir. Bundan sonra, Mısır'la Batı'nın arasını açan olaylar birbirini izlemiştir. Bu olayları şöyle sıralayabiliriz: Mısır'ın Bağdat Paktı'na karşı giriştiği diplomasi ve propaganda saldırısı, Birleşik Amerika'nın Nasır tarafından istenilen askeri yardımı kendi şartıyla vermek istemekte ısrar etmesi ve Kahire'nin bunun üzerine Sovyetler Birliği'nden askeri yardım almaya başlaması⁷⁷.

Gerçekten de Nasır, Batılıları şaşırtmıştı. Nasır'ın amacı Arap birliğini kurmaktı ve bu konuda, kim olursa olsun Batı veya Sovyetler, hiçbir emperyalist devleti istemiyordu. Ancak ileride göreceğimiz üzere, savunma organizasyonlarına karşı Nasır'ın tepkisi ABD'nin Irak'ı ön plana çıkarması sonucunu doğuracak ve bu da Nasır'ın birlik projesini etkileyecektir.

⁷⁵ Laura M. James, *a.g.e*, s.6.

⁷⁶ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No:5, Dosya No:27, Belge No: 23.

⁷⁷ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *a.g.e*, s. 300.

2.4.3. Kuzey Kuşak Projesi'nden Bağdat Paktı'na

Sovyet tehdidine karşı Ortadoğu'da İngiliz inisiyatiflerinin ve Truman yönetiminin oldukça yetersiz kalmasıyla Eisenhower ve Dulles, bölgede büyük Batı partneri olarak ABD'nin rolünü kurmak için 1953'ün başında iktidara geldiler. Başlangıçta bölgesel savunma programını daha agresif bir şekilde izleyerek amaçlarına ulaşabileceklerine inanıyorlardı. Ama Mısır'ın Cemal Abdülnasır'ı Mayıs'ın ortalarında, Arapların Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nda olmasını istemediler. Ortadoğu gezisinin ardından geri döndüğünde, İngilizlerin yönettiği Ortadoğu NATO'su sadece Türkiye'nin ilgilendiğini rapor eden Dulles, 1 Haziran 1953'te Eisenhower'a eski Ortadoğu Savunma Organizasyonu (MEDO - Middle East Defence Organization) kavramının bittiğini bildirdi ve ona diğer halkların katkısıyla Savunma için yeni bir kavramı tavsiye etti⁷⁸.

Dulles'in edindiği izlenimleri şu üç nokta çerçevesinde toplamak mümkündür.

1) Bölgesel bir savunma teşkilatı kaynağını her şeyden önce, bölge halkları ve hükümetlerinin isteğinden almalıdır.

2) Ortadoğu halkları ve hükümetleri kendilerini doğrudan doğruya bir Batılı savunma örgütüne bağlamak istememektedirler.

3) Kuzey Kuşak (Northern Tier) devletleri Sovyet tehlikesinden endişe duymaktadırlar⁷⁹.

Dulles bu görüşlerini, Ankara ziyaretinin sonunda, New York Times'ın kendisi ile yaptığı bir röportajda, Ortadoğu Savunması konusunda “Kuzey Hattı” kavramı olarak açıkladı. Dulles, Ortadoğu'ya yönelik Sovyet baskılarının ve saldırı tehditlerinin devam ettiğini kabul ediyordu ve “Kuzey Hattı” ülkeleri (SCCB'ye sınır oluşturan ülkeler) Sovyet tehdidini en iyi anlayan ülkeler oldukları için, bu konuda bu ülkelerin bir şeyler yapmaları beklenebilirdi⁸⁰.

Bu amaçla Dulles, Türk - İran ve Irak devletlerinin Kuzey Kuşakı ile işbirliğine dayalı Ortadoğu'nun savunması için yeni bir konsept ileri sürmüştür. Şubat 1952'de Yunanistan ve Türkiye NATO'ya katılmıştı. Bu da organizasyonun etkisini ilk kez Balkanlara uzatmasını ve boğaz sularını korumayı mümkün kıldı. Türkiye'nin NATO'ya katılımı özellikle önemliydi. Çünkü Rusya'nın tek sıcak su üzerindeki limanı

⁷⁸ Douglas Little, *a.g.e.*, s.127- 128.

⁷⁹ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *a.g.e.*, s. 270.

⁸⁰ George Mcghee, *a.g.e.*, s. 260–261.

Karadeniz’den çıkışları kontrol ediyordu ve Kafkasların petrol yatakları üzerindeki hava hücumlarına üs temin ediyordu. Türkiye önemliydi çünkü Ortadoğu için ileriye dönük bir savunma stratejisinin geliştirebilme olasılığı vardı⁸¹. Nitekim öyle de oldu. Dulles’in 25–27 Mayıs’ta Ankara’ya yaptığı ziyaret sırasında bu konu üzerinde durulmuş ve Türk Hükümeti Amerikan Dışışleri Bakanı’na bu konudaki görüşlerini bildiren bir memorandum vermiştir. Türkiye’nin bir Ortadoğu Savunma Teşkilatı’nın liderliğini üstlenmeye istekli görünmesinden sonra, sıra buna katılacak devletleri bulmaya gelmiştir⁸².

2.4.3.1. ABD’nin Pakt Öncülüğüne Mısır’ın Tepkisi

Kuzey Kuşağı devletlerle NATO, SEATO ve bunların tamamlayıcısı olarak görülen Kuzey Kuşağı veya sonradan Bağdat Paketi’nin girişimcisi şüphesiz ABD idi. Bölgede zayıflayan İngiliz hâkimiyeti sonucunda, İngilizlerin bu işi beceremeyeceğini anlayan ABD, bu savunma ittifakı için öncelikli olarak, Necib iktidarını düşürmüş ve Nasır’ı iktidara getirmiştir. Bundan sonra ise, İngilizlere, Süveyş üzerinden çekilmeleri konusunda baskı yapmış ve bunda da başarılı olmuştur. İngiliz - Mısır antlaşmasından sonra Mısır’a askeri ve ekonomik yardım paketi bile hazırlanmıştır. Ancak şimdi de ABD’nin karşısına, Nasır’ın Arap Milliyetçiliği kozu çıkmıştır. Sömürgeci devletler, milliyetçiliği hiçbir zaman birleştirici olarak değil, aksine bölmek amaçlı kullanmışlardır. Bu durumda, Nasır öncülüğündeki “Arap Milliyetçiliği Tezi” ABD’nin işine gelmemiştir. Nasır’ın milliyetçilik tezi Arap Ortadoğusu’nda gün geçtikçe kabul görürken, ABD ise, onları değil Sovyetleri nasıl dışarıda tutarım hesaplarını yapmış ve Mısır’ın karşısına Arap liderliği için Irak’ın Nuri Said’ini çıkarmıştır.

Daha sonra, Ortadoğu Savunma Örgütü için ikili antlaşmalar, imzalanmadan Nasır, ABD’nin bu girişimini şu sözleriyle açıklamıştır: “Antlaşmalar ve müttefiklikler temel olarak dış güçlerin ilgilerine hizmet etmiştir ve bundan dolayı bu durum, çoğu Arap tarafından Batı egemenliğinden kurtulma olarak düşünülmüştür”. Bölgesel savunma meselesi yakın olarak Mısır’lı liderlerin düşünceleriyle ilgiliydi. Bölgesel savunma Kahire’nin Arap dünyasında liderliği gibi Filistin’in problemleri de Mısırlı liderleri de ilgilendirirdi. Oysaki Washington, olayı bir Sovyet hücumu ve diğer müdahalelere karşı güçlü bir pozisyon yaratma eğilimindeydi ve buna Arap - İsrail

⁸¹ Orna Almog, *a.g.e*, s. 10.

⁸² Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *a.g.e*, s. 270.

düşmanlığı da dâhildir. Bunun geçmişinde çoğu Arap devletleri özellikle de Mısır, temel olarak olası bir İsrail hücumunu defetmek için düzenlenmiş bölgesel bir savunma (Arap-savunma) planını kurmayla ilgilenmişlerdir. Ne olursa olsun Nasır, İkinci Dünya Savaşı'nın durumunda olduğu gibi, farkına varmıştır ki Batı, Ortadoğu'yu koruyacaktır ve onun stratejik pozisyonunu ve doğal kaynakları dolayısıyla da bu hayatidir. Herhangi bir savunma organizasyonuna bağlı olsun ya da olmasın bunlara yardımcı olacaktır. Dahası Batılı güçlerin Arap dünyasındaki liderlik için Mısır'ın ana rakibini (Irak'ı) cesaretlendirmesi ve Ortadoğu'da önerilen Arap müttefikliğine katılması sadece Nasır'ın bu pakta karşı olduğu kararını desteklemiştir⁸³. Ayrıca Nasır, U.S News And World Report, adlı haftalık Amerikan dergisine verdiği bir beyanatta şöyle demektedir: “Araplar büyük Batılı devletlerin katıldığı bir pakta bir Ortadoğu Savunma Paketi'ne iştirak etmeyeceklerdir. Çünkü biz böyle bir teşkilatı şekil değiştirmiş bir çeşit sömürgecilik sayıyoruz”. Başvekil Abdülnasır, Amerika Dışişleri Vekili Dulles'i da, Ortadoğu'da büyük devletlerden birinin iştiraki ile kurulacak bir savunma sisteminin Araplar ve hür dünyanın diğer memleketleri için zararlı olacağını, çünkü bunun böyle bir birlik aleyhinde bir cereyan uyandırmak için komünistlere imkân vermek demek olacağını söylemiştir⁸⁴.

Nasır'ın tepkisinden de anlaşılacağı üzere, ABD bölgedeki potansiyel gücü için, Arap Milliyetçiliğini, bölme yoluna gitmiş ve bu tuzağa da Irak düşmüştür. Şimdi ise ABD, Ortadoğu Arap ülkelerini bu girişime katılıp destek vermeleri için askeri ve ekonomik yardım misyonunu üstlenmiştir ki, Türkiye bu konuda, Pakt'ın liderliğine soyunmuştur. Nihayet, 1954 Temmuz'un da “Yakın ve Ortadoğu'da Genel ABD Politikaları” başlıklı bir Ulusal Güvenlik Raporu da ‘Kuzey Kuşağı’ projesinin bölgeye özgü ve Batılıların görünmeyeceği bir askeri örgütlenmenin günün koşullarında en doğru strateji olacağını belirtmekteydi. Raporda, İngiltere'nin artık bölgedeki eski gücünün kalmadığından hareketle ABD'nin İngiliz askeri olanaklarından yararlanmayı sürdürmekle birlikte gerektiğinde yalnız ya da Türkiye gibi başka ülkelerle davranması gerektiği de vurgulanıyordu. Ayrıca, İngiltere-Mısır ve Arap-İsrail sorunları çözülmeden Arapları hemen bir askeri organizasyon içine almanın mümkün olmadığına anlaşılması dolayısıyla öncelikle Türkiye - İran ve Pakistan'ı içine alan bir

⁸³ Oles M. Smolonsky, *a.g.e.*, s. 26.

⁸⁴ Ayın Tarihi, No: 249, Ankara, Ağustos, 1954, s. 229.

pakt için çalışılması öneriliyordu. Yeni koşullardaki Amerikan siyasetini belirleyen 1954 yılı Milli Güvenlik Konseyi Raporu'nda genel amaçlar arasında şunlar vardı:

1. Bölgedeki kaynaklar, stratejik imkânlar ve geçiş haklarının ABD ve müttefiklerine açık tutulması ve bu olanakların Sovyet bloğuna kapalı tutulması
2. Bölgede iç komünist güçlere karşı dayanıklı ve komünist saldırıya direnmeyi kabul eden güvenilir, dost ve sağlam hükümetlerin egemen olması
3. Bölgede düzen için Araplar-İsrail arasındaki temel sorunların çözülmesi
4. Arap kamuoyundaki Amerikan aleyhtarı eğilimin geri çevrilmesi
5. Bölgede Sovyet etkisinin artmasının engellenmesi⁸⁵.

Bu raporla birlikte, ABD ikili antlaşmaların ve daha sonra ise bu antlaşmalara Irak ve İran'ı almak istemiş ve böylece Mısır dışlanmış olacaktı.

2.4.3.2 İkili Antlaşmaların İmzalanması

Dulles, Ortadoğu gezisinin ardından edindiği izlenimleri Washington'a döndükten kısa bir süre sonra uygulama alanına koymak için teşebbüse geçmiştir. Bölgenin en güçlü devleti olması ve bütün kuvvetlerini NATO emrine vermiş olması nedeniyle Ortadoğu'da kurulacak yeni teşkilatın temel taşı ancak Türkiye olabilirdi. Nitekim Dulles'in 25–27 Mayıs'ta Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında bu konu üzerinde durulmuş ve Türk Hükümeti Amerikan Dışişleri Bakanı'na bu konudaki görüşlerini bildiren bir memorandum vermiştir. Türkiye'nin bir Ortadoğu savunma teşkilatının liderliğini yüklenmeye istekli görünmesinden sonra, buna katılacak devletleri bulmaya gelmiştir. Başlangıçta buna ilk istekli devlet Pakistan olmuştur. Pakistan, doğrudan doğruya bir Sovyet tehlikesiyle karşı karşıya değildi; fakat Keşmir sorunu yüzünden Hindistan ile ilişkileri kötüydü ve bu yüzden savunmasını güçlendirmek için kendisini Batılı devletlere bağlamak istiyordu. Pakistan'ın Ortadoğu Savunma Düzenine katılmak kararını alması, kendine ya da Ortadoğu'ya yöneltilecek bir Sovyet tehlikesi korkusundan çok, bu yüzden olmuştur⁸⁶.

2 Nisan 1954'te Türkiye ve Pakistan dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladılar. Bu suretle kurulacak Pakt'ın “Kuzey Kuşağı” mensubu iki üyesi zincirin ilk halkasını meydana getirmiş oluyorlardı. Ancak şunu da belirtmek gerekiyor ki, hem Pakistan hem de Türkiye, Ortadoğu'nun Arap olmayan kuşağına mensuptur. Ortadoğu'da kurulacak

⁸⁵ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 83–85.

⁸⁶ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *a.g.e.*, s. 270.

olan bir paktın başarılı olabilmesi için, bölgedeki Arap ülkelerini de içine alması gerekmektedir. Bölgenin Arap ülkeleri arasında Batı ve özellikle de İngiltere ile olan ilişkileri en iyi olan ülke Irak'tı ayrıca Türkiye'nin de Irak ile yakın ilişkileri vardı. Ancak Irak açısından bakıldığında Türkiye ve dolayısı ile de Batı ile ittifaka girmeye karar vermek kolay olmamıştır. Çünkü Batı tarafından öngörülen ve teşvik edilen bir bölgesel savunma teşkilatına girmek Araplara göre İsrail'in statükosunu kabul etmekten farksızdır. Bu durumda Irak'ın Arap ülkeleri ile ilişkileri bozulacağı gibi, aynı zamanda kendi içinde de muhalefetle karşılaşması mümkündür. Buna rağmen Irak, Ortadoğu'da Batı ile işbirliği yapmayı tercih ederek, 1954 Nisan ayından itibaren ABD'den askeri yardım almaya başladı⁸⁷.

Bu askeri yardım, Irak'ın, Türk - Pakistan Paktı'na katılma yolunda bir adım sayılabilir. Nuri Said, 1954 Eylül'ünde Genç Kral Faysal ile birlikte Londra'ya gitmişti. Yola çıkarken 17 Eylül'de yaptığı bir açıklamada "Arap ülkelerinin savunulması için Batılılarla işbirliği kaçınılmazdır. Arapların bu işbirliği için ileri sürdüğü tek koşul Kanal ve Filistin sorunlarının Arapların istekleri doğrultusunda çözüme kavuşturulmasıdır" demişti. Nuri Said, Londra'da İngiliz Hükümeti ile Pakt işini ve ona bağlı olarak, İngilizlerin Irak'taki Habbania ve Şabia hava üsleri konusunda görüş alışverişinde bulunmuştu. Bu arada Kanal Üssü'nün geleceği konusundaki İngiltere - Mısır görüşmeleri de ilerliyordu. Nuri Said durumun Nasır'ın, Irak'a karşı tutumunu az çok olumlu biçimde etkileyeceği umundaydı. Nuri Said, Londra temasları sonunda Irak'a dönerken İstanbul'a uğramış ve 9-18 Ekim'de Menderes ile görüşmelerde bulunmuştur. İstanbul görüşmelerinde Nuri Said'in konuşmaları şöyle olmuştur:

- a. Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmak komünizm ve Rus tehlikesine yol açabilir.
- b. Tarafsızlık yeterince güçlü olmadıkça zordur.
- c. Demokrasi dünyası ile işbirliğinin gerçekleştirilmesine ise Kanal uyuşmazlığı ve İsrail sorunu engel olmaktadır.

⁸⁷Türel Yılmaz, *Ululararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)* Ankara, 2004, s. 87.

Ama yakında, İngiltere - Mısır antlaşması imzalanınca Kanal sorunu çözüme kavuşmuş olacaktır. İsrail sorununa gelince, Araplar, İsrail tehlikesini Sovyet tehlikesinden daha yakın görüyorlar⁸⁸.

Türkiye ile Irak'ın bu şekilde görüşmeleri ve Irak'ın bir savunma organizasyonuna sıcak bakması Nasır'ı öfkelenmiştir. Öyle ki Türkiye ile Irak arasında bir savunma antlaşmasının yapılacağına açıklanması üzerine en büyük tepki Mısır'dan gelmiştir. Mısır Hükümeti ile Arap Birliği Savunma Paketi'nı imzalayan devletlerin Başbakanları arasında 22 Ocak'ta Kahire'de toplantı yapılarak Türk - Irak antlaşmasının Arap Birliği'ne indirdiği büyük darbe'nin görüşülmesini teklif etmiştir. 22 Ocak'ta Kahire'deki toplantıya, hasta olduğunu ileri süren Başbakan Nuri Said dışında, bütün Arap Başbakanları katılmıştır. Irak'ı toplantıda, Irak Başbakan Yardımcısı Fazıl Cemali temsil etmiştir. Fazıl Cemali, 27 Ocak'ta Mısır basınına verdiği demeçte "Hür devletlerin Birleşmiş Milletler antlaşması prensiplerine ve bugünkü şartlar altında tarafsızlığın imkânsız" olduğunu söylemiştir. Aynı biçimde konferansın 27 Ocak'ta yaptığı toplantıda, Cemali, Irak'ın Türkiye ile pakt imzalamak konusunda ısrarlı olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine, Mısır temsilcisi, konferans sona ermeden önce eğer Irak bu konuda ısrar ederse Mısır'ın da kesin kararlar alacağını söylemiştir. Mısır, basınında belirtildiğine göre bu kararlar Mısır'ın Arap Birliği Ortak Savunma Paketi'nden çekilmesi ve birleşik bir Arap ordusu kurulması yolundaki teklifini geri alması şeklinde olacaktı. Bu konuda Mısır ile Irak arasında çıkan görüş ayrılıklarının giderilmesi için özel temaslar yapılması için bir süre konferansa ara verilmiş, ancak bu süre içinde de görüşleri uzlaştırmak mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Mısır 3 Şubat'ta yeniden toplanan konferansa Arap Devletlerinin Arap Birliği dışında bulunan ülkelerle savunma antlaşmaları yapmamaları yolunda bir teklif getirmiş fakat bu defa da Suriye, Lübnan ve Ürdün bu teklife katılmamışlardır. Konferans 6 Şubat'ta hiçbir karar alınmadan dağılmıştır⁸⁹.

Mısır Hükümeti, Bağdat görüşmelerinin hiçbir müspet sonuca varmadan muvaffakiyetsizlikle neticelenmesi üzerine, takip edilecek olan politikayı müzakere etmiştir. Bu toplantıda Başvekil Cemal Abdülnasır, Irak, Türkiye ile bir güvenlik paktı imzalamakta ısrar ettiği taktirde Mısır'ın takınacağı hareket tarzını izah etmiştir. Mısır basınına göre bu taktirde Mısır, Araplararası müşterek güvenlik paktının feshinin talep

⁸⁸İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paketi", *Belleten*, C.LV, S.212, Ankara, 1991, s. 194.

⁸⁹ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *a.g.e*, s. 277.

edecek ve İsrail'e karşı yeni bir müdafaa antlaşmasının meydana getirilmesine çalışacaktır. Bu antlaşma sistemi, Arap olmayan herhangi bir devletle ittifakın aleyhinde olan bütün Arap memleketlerine teklif edilecektir⁹⁰.

Bütün bu baskılara Irak Hükümeti mukavemet etmiş ve Türkiye ile Irak arasındaki karşılıklı işbirliği antlaşması 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanmıştır⁹¹. Nisan ayında pakta İngiltere'de dâhil edilmiştir. Türkiye ile imzaladığı antlaşmayla yolu açarlardan olan Pakistan Eylül'de, İran ise Ekim ayında pakta katıldılar⁹². Amerika ise 1957 Haziran'ında paktın askeri komitesine üye oldu⁹³.

2.4.3.3. Bağdat Paktı'nın Ortadoğu Açısından Sonuçları

Bağdat Paktı'nın oluşumu ve büyümesi ABD diplomasisinin sonuçları olarak kabul edildi. Bağdat Paktı, NATO ile SEATO arasındaki açığı kapatıyordu. Sovyet tehditlerini reddederek Sovyet emperyalizmine karşı bir engel oluşturmuştu⁹⁴. Bağdat Paktı'nın amacı özellikle bölge devletlerini ortak bir örgüt içinde toplamaktı. Ancak beklenenin tam tersi olmuştur. Bağdat Paktı, birleştirici olmaktan ziyade, parçalayıcı bir sonuç yarattı. Pakta, Irak dışında hiçbir Arap ülkesi katılmadı⁹⁵.

2.4.3.4. Bağdat Paktı'nın Mısır Açısından Önemi ve Sonuçları

Daha önceden de belirttiğimiz üzere, Ortadoğu'da bir savunma bloğu oluşturma fikri İngilizlerin bölgede hatta özellikle Süveyş'te kalması üzerine yoğunlaştırılmışken, daha sonra ise bu durum, bölgede Sovyet tehdidinin algılanması üzerine yoğunlaştırılmıştı. İngiliz öncülüğünde kurulması planlanan, MEC (Ortadoğu Komutanlığı - Middle East Command), daha sonra MEDO (Ortadoğu Savunma Organizasyonu - Middle East Defence Organization) başarılı olamayınca ABD, yeni bir oluşum için durumu ele almış ve Dulles'in Ortadoğu gezisinin ardından Türkiye'nin öncülüğünde Arap Ortadoğusu'nun da katılımıyla bir Kuzey Setti Kuşağı (Sovyetlere Karşı) kurulması planlanmıştı. ABD ve İngilizler için, Türkiye ve Arap Ortadoğusu bir

⁹⁰ Ayın Tarihi, No:255, Ankara, Şubat, 1955, 393.

⁹¹ Mehmet Gönübol ve Diğerleri, *a.g.e*, s. 277.

⁹² Haluk Genger, *a.g.e*, s. 91.

⁹³ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgeleri ile Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına" (1951–1955), *Belleten*, C.LIX, S. 224, Ankara, 1995, s.235.

⁹⁴ John C. Campbell, *a.g.e*, s.61.

⁹⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 89.

tarafa Mısır'ın bu oluşumda yer alması çok önemliydi⁹⁶. Nitekim Türkiye, Mısır'ın güvenini kazanmak için her türlü girişimde bulunuyordu. Mısır'ın Bağdat Paketi'na katılarak diğer Arap devletleri üzerinde büyük etki yaratacağı düşüncesindeydi⁹⁷. Ancak bu sıralarda Mısır öncülüğünde Arap Birliği'ni oluşturmaya çalışan Nasır, bu düşüncenin tamamıyla, Batı'nın bölgede, varlığını korumak amacıyla yapmış olduğu emperyalist bir girişimden öteye gidemeyeceğini anlamış ve şiddetle bu oluşum ve oluşuna ön ayak olanlara karşı çıkmıştır.

İlk olarak Türkiye - Pakistan antlaşması bu paktın ön ayağını oluşturmuşken Türk - Irak işbirliği adı altında kurulan Bağdat Paketi Nasır'ı çıldırtmıştı adeta. Türkiye ile Irak'ın böyle bir ittifak için harekete geçmeleri, Başkan Nasır'ın kendi liderliği altında gerçekleştirmek istediği Arap bloğunu engelleyici nitelikte ve daha da önemlisi Mısır'ın liderliğini köstekleyici nitelikteydi. Bunun için Mısır'ın tepkisi sert oldu⁹⁸. Nitekim Mısır, Milli İstihbarat Bakanı Salah Salim, “ Türkiye ile Irak bu antlaşmayı imzaladıkları anda Mısır, Araplararası Güvenlik Paketi'ndan çıkacakacağını”⁹⁹ ve üye devletlerin başka devletlerle her türlü ittifak yapmasını meneden yeni bir askeri pakt hazırlayıp, Arap devletlerine bunu imzalamalarını teklif edeceğini bildirmiştir¹⁰⁰. Pakt'ın imzalanmasından sonra Nasır, yeni bir Arap birliği için girişimde bulunmuş ve bunu öncelikle Suriye ve Suudi Arabistan ile gerçekleştirmek istemiştir. Bu şekilde Nasır'ın amacı Irak'ı izole etmek ve Mısır liderliği altında Arap pozisyonunu Batılı güçlere karşı birleştirmek olmuştur¹⁰¹.

20 Ekim 1955'te Mısır ile Suriye arasında ve 27 Ekim 1955'te Mısır ile Suudi Arabistan arasında savunma işbirliği antlaşmaları imzalandı. Bu örgütlenmeye Yemen de katıldı ve 21 Nisan 1956 yılında Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında savunma işbirliği antlaşmaları imzalandı. Bu suretle Kuzey Seddi Bloğu'na karşı Ortadoğu'da bir karşı blok, Mısır - Suriye - Suudi Arabistan ve Yemen bloğu ortaya çıkmış oluyordu. Lübnan ve Ürdün bu iki bloğun dışında kalmanın daha doğrusu Nasır bloğuna katılmamış olmanın cezasını bundan sonra, Suriye ve Mısır'ın kışkırtmalarıyla

⁹⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, C.I, Ankara, 1994, s. 526.

⁹⁷ Subhi Nazım Tevfik, *Halfe şimali'l-atlasi ve halfe Bağdad fi vesaiki'l- mümesseliyyati'd-diblumasiyyeti'l-Irakıyye fi Ankara ve İstanbul: 1945–1957*, Bağdad: Beytü'l-Hikme, 2002, s.289.

⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 526.

⁹⁹ Halkçı Gazetesi, 28 Şubat 1955, s.3.

¹⁰⁰ BCA, Fon Kodu: 030–01, Kutu No:35, Dosya No:215, Belge No:2.

¹⁰¹ Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact (Anglo- American Defence Policies in the Middle East, 1950–1959*, London, 2005, s. 91.

hareketlenen iç karışıklıklarla ödeyeceklerdir¹⁰². Ancak Mısır - Suriye ve Suudi Arabistan arasında imzalanan bu savunma antlaşması, Suriye halkı “Vatanileri istemiyoruz” sloganlarıyla Mısır ile yapılan antlaşmayı protesto etmişlerdir¹⁰³. Bu protestolara rağmen artık bloklar kurulmuştu ve bu durum, ABD ve İngilizleri oldukça endişelendirecekti. Bunun sebebi ise, Mısır’ın karşısına Irak’ın çıkarılmasıydı. Mısır, Irak’ı pakta katılmakla Arap Ülkesine karşı çıkan bir ihanetçi olarak duyurdu ve Arap düşüncesinin Nuri el-Said’e karşı çıkması için elinden geleni yaptı¹⁰⁴.

Nitekim bu yıl yani 1955 yılı savaşın temellerinin atıldığı yıldır ve Mısır’ın bütün düşmanları ile olan ilişkileri aniden keskin bir şekilde bozuldu. Bunun başlangıç tetikleyicisi ise Türk ve Irak tarafından imzalanan Bağdat Paktı idi. Nasır bu paktın İngilizler tarafından yöneltilen bir savunma antlaşması olduğuna ve diğer Arap ülkelerini içine alacağına ve aynı zamanda da Mısır’ı dışlayacağına inanıyordu ve Nasır önceki İngiliz antlaşmasını hatırlayarak, bunu aldatıcı bir görünüş altında sömürgeci varlığını yenileyici bir vasıta olarak gördü. Bu gerginlikler, Antony Eden’in 1955 Şubat’ında Kahire’de ki İngiliz Büyükelçiliği akşam yemeğinde gündeme geldi. İngiliz Dışişleri Bakanı, Nasır’a Bağdat Paktı’na karşı düşmanca muamele etmemesini önerdi. Ancak Mısır lideri güldü ve ama bu bir suç dedi. Bağdat Paktı’nın Mısır’daki derin huzursuzluğu diğer taraftan Arap bölgelerinin yapısıyla açıklanabilir. Ortadoğu’da bir Anti-Sovyet savunma antlaşmasının varlığı Mısır başkanını kendi içinde rahatsız etmemiştir. Ama yine de bunun Bağdat lehinde, Kahire karşıtı bir girişim olduğundan şüphelendi. Nasır ve Irak lideri Nuri Said, hem Arap meşruiyeti hem de Batı desteği için doğrudan rekabet içindeydiler ve bunların bağlantıları kaçınılmaz bir şekilde bozulmuştu. Mısır basını tamamiyle Nuri Said’e suçlamalarla doluydu nitekim Nuri Said bir konuşmasında ben artık sizlerden değilim Siyonist oldum, artık Araplarla hiçbir ilişkim yoktur demiştir¹⁰⁵. Nasır’ın Bağdat Paktı’na karşı bu sert tutumu sonradan kendi lehine sonuçlanacaktır. Nitekim Bağdat Paktı, Nasır’ı bir anda Arap Âleminin lideri haline çıkarmaktaydı¹⁰⁶.

¹⁰² Fahir Armaoğlu, *a.g.m*, s. 235.

¹⁰³ Halkçı Gazetesi, 15 Mart 1955, s.1.

¹⁰⁴ John C. Campbell, *a.g.e*, s. 54.

¹⁰⁵ Laura M. James, *a.g.e*, s.10–12.

¹⁰⁶ Kamuran Gürün, *a.g.e*, s. 315.

2.4.3.5. Bağdat Paktı'nın ABD ve İngiltere Açısından Önemi ve Sonuçları

ABD'nin öncülüğünde, İngiltere'nin de yardımıyla, bölgede Sovyetler Birliği'ni çevreleyen müttefik bölgeler ile bir ağ kurmak için bir savunma örgütüne ihtiyaç vardı. Ortadoğu'da bunların ilki Bağdat Paktı idi. Bu bölgesel pakt, büyük ölçüde Irak'a bağlıydı ve Sovyetler genişlemesini engelleyecek şekilde düzenlenmişti¹⁰⁷.

ABD ve İngiltere için Pakt'ın oluşumunda şüphesizdir ki Mısır çok önemliydi, ancak İngilizlerle Mısır arasındaki Süveyş sorunu buna engeldi. 1954'te imzalanan antlaşma ile İngilizler Süveyş'i boşaltma kararı almış ve bu sonuç ABD'yi oldukça umutlandırmıştı ABD bu konuda Mısır'a gerekli yardım sözünü de vermişti. Kısacası başlangıçta, İngiltere ve ABD hükümetleri oldukça ümitliydi ki bir kere Sudan ve Süveyş ilişkileri Mısır ile yoluna girdiğinde, Abdülnasır'ın savunma işbirliği konusunda mantıklı bir yol uygulayacaktı. Özellikle Mısır'ın müttefiklik içine katılacağını ve ondan sonra Kuzey kuşağı boyunca şekilleneceğini umut etmişlerdi¹⁰⁸. Nitekim, ABD düşüncesi için temel neden, Kuzey Kuşağı'nın Nasır'ı uzlaştırma korkusu idi. Bu yüzden ABD'nin Pakt'ın öncüsü olmasına rağmen katılmamasının en büyük sebeplerinden biri de buydu. Diğerleri ise ABD, Nasır'ı gelecek Arap - İsrail yerleşimi için temel partner olarak görüyordu. ABD yönetimi aynı zamanda Bağdat Paktı'na direkt girmemişti, çünkü İsrail'in de benzer güvenlik garantisi isteyebileceğinden kaygılıydı. Nitekim ABD bir Arap - İsrail antlaşmasına garanti vermeye istekli değildi. Direkt bir ABD yaptırımının yoksunluğu Kuzey Kuşağı'nın kurulmasında, İngiltere'nin yol göstermesini ve onu kendi ihtiyaçlarına göre düzenlemesine yol açtı. İngilizler, Kuzey Kuşağı konusunda başta istekli değillerdi. Ama bir süre sonra potansiyel avantajlarını göremeye başladılar. Hem ABD ve hem İngiliz'nin Kuzey Kuşağı'nı desteklemelerine rağmen pakta farklı nedenlerle yaklaşmışlardır. ABD'liler, Paktı, bölgedeki Sovyet genişlemesine karşı bir savunma olarak görürken oysa İngilizler, onun doğu antlaşmaları yaptırımları için bir şemsiye gibi gördüler. İngiltere'ye göre Kuzey Kuşağı Konsepti, bölgedeki varlığını yeniden tanımlayabileceği bir çerçeveyi sağlayan avantajlara sahiptir. 1954 sırasında bu gerekliydi sebebi de gelecek olan Süveyş Kanalı Antlaşması ve Irak ile 1930 Savunma Antlaşması'nın yeniden görüşülmeye ihtiyaç olmasından dolayıydı. Eylül 1954'te Mısır ile başarısız bir görüşmeden sonra Irak Başbakanı Nuri Said, 1957'de sona ermesi nedeniyle İngiliz - Irak antlaşmasını önerdi.

¹⁰⁷ Galia Golan, *a.g.e*, s.45.

¹⁰⁸ John C. Campbell, *a.g.e*, s. 67.

Nuri'nin politikası Sovyetler Birliği'nden Irak'a gelen tehdidi güçlü bir görüşle karakterize ediyordu. Aynı zamanda İngiltere ile birliktelik taraftarıydı. Çünkü O, İngiltere'nin Irak'a destek sağlamaya hazır tek büyük güç olduğunu fark etti. İngilizler, Nuri Said'in şartlarına mutabık kaldılar. Özellikle de böyle bir diplomasi için Kuzey Kuşağı'nın faydalı bir şemsiye sağlayacağına inandılar. Bu İngilizlere, bölgesel kolektif güvenlik organizasyonu için Irak ile yeni bir savunma düzenlemesi bağlantısına yol açtı¹⁰⁹.

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra İngiltere'de bu oluşum içerisinde yer aldı. İngiltere'yi bu Pakt'a iten temel neden, 1936'da Irak'la imzalanan antlaşmanın 1957 yılında süresinin dolacak olmasıydı. Bundan dolayı, bölgede etkinliğini kaybetmek istemeyen İngiltere, 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktı'nın resmi üyesi oldu. İngiltere'nin Bağdat Paktı'na üye olması Sovyetler Birliği'nin büyük tepkisine neden olmuştur. Sovyet Dışişleri Bakanlığı, Paktı; ABD ve İngiltere'nin bölgeyi kendi egemenlikleri altına alma amacına dönük bir oluşum olarak görmüş ve "Türk - Irak ittifakının kurulması ile kurucular, Irak'ın diğer Arap ülkelerinden ayrılmasını başarak bu ülkeler arasındaki gerginliği arttırmışlardır. Bu durum bölgedeki ülkeler arasında anlaşmazlık çıkarmayı amaçlayan ve kendi stratejik menfaatlerine uygun fırsatlar bekleyen ülkelerin çıkarlarına hizmet edecektir" şeklinde değerlendirilmiştir¹¹⁰.

İngiltere'nin pakta katılması, paktın niteliğine önemli bir değişiklik getirmiştir. Başlangıçta bu paktın hazırlanması ve imzalanması geniş ölçüde Amerika teşebbüsü ve liderliğiyle mümkün olduğu halde bundan sonra pakta fiilen katılması sebebiyle İngiltere tabii olarak liderliği ele geçirmiştir. Süveyş'teki üslerin terk edilmesinden sonra İngiltere Ortadoğu'daki özellikle de Basra Körfezi'ndeki çıkarlarını, bu arada ekonomisi için hayati önemde olan akaryakıtını ancak Bağdat Paktı ve Irak'la yaptığı ikili antlaşma sayesinde sağlamak ve korumak imkânına sahip olabilecekti¹¹¹.

İngiltere'nin Bağdat Paktı'na dâhil etmek istediği başka bir devlet İran'dı çünkü onun üyeliği Ortadoğu Savunma sistemlerinin avantajı için çalışacaktı. Sovyet bölgesine yakın olan İran, eğer Sovyetlerin eline düşerse, o zaman Afganistan ve Pakistan üzerine daha büyük komünist baskı yüklenirdi. İlaveten bu Sovyetler

¹⁰⁹ Orna Almog, *a.g.e*, s.10-12.

¹¹⁰ Fahri Yetim, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri Bağlamında Bağdat Paktı ve Türk Dış Politikasına Etkileri", *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s.248.

¹¹¹ Mehmet Gönülöbol ve Diğerleri, *a.g.e*, s. 283.

Birliği'nin, Kuzey Irak, Kuveyt, Umman ve Bahreyn petrolünü tehdit etmesini mümkün kılacaktı. İran'dan, Ortadoğu'nun Arap ülkeleri ile Sovyet iletişimleri direkt olacaktı ve boğazlar aracılığıyla iletişimi ikmal veya yerleştirmiş olacaktı sonuçta, 1955 Ekim'in de bir Türk delegesinin Tahran'ı ziyaretinin ardından Şah, pakta katılmaya karar vermişti¹¹².

İngiltere'nin Pakt'a resmen katılması, Mısır'ın haklılığını ortaya çıkarıyordu. Çünkü Nasır'a göre, bu pakt, Batı emperyalizminin, Sovyet tehdidine karşı bölgedeki çıkarlarını korumaya yönelik bir kalkandan başka bir şey değildi. Öyle ki, Ortadoğu İngilizler çıkarları için oldukça önemliydi. Yoksa Mısır, Suriye, Irak ve diğer Ortadoğu devletleri çok da önemli değildi İngilizler için. 1955 ortalarına gelindiğinde ABD politikası hala tereddütteydi. Bu durum, bölgede ABD'den daha güçlü yatırımlar arzu eden İngilizleri hayal kırıklığına uğrattı. Dulles, Pakt'ın temelde önemli olmadığına inanıyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'ne karşı kolektif bir savunma için bir aracı olmadığını biliyordu. Dulles'in isteksizliği, sadece İngilizlerle olan taktik antlaşmazlığı değil, bölgedeki İngiliz stratejisiyle olan antlaşmazlık temelde görülen sebepti. ABD Pakt'ın içinde Nasır'ın güçlü çıkışının tamamıyla farkında idi. Eisenhower'ın Ortadoğu özel elçisi, Robert Anderson ile yapılan görüşmede, Nasır, Bağdat Paktı'nı izlediğini ve hükümetinin Mısır'ı tecrit etmek için Pakt'ın bir komplo olduğunu söyledi. Nasır'ın görüşüne göre Pakt, bölgesel bir savunma antlaşması değildi ama Pakt'ın politik bir felsefesi vardı O, Arap dünyası ve dış güçler arasındaki bir Pakt'ın arzu edilir olmadığını düşünüyordu dahası ideolojik faktörlerin yanısıra Nasır, Pakt'ın bölgede temel güç olarak Irak'ın güçlendirildiğini söylüyordu. Bağdat Paktı'nın oluşumu hakkında Nasır'ın görüşü ihmal edilemezdi, çünkü Arap dünyasındaki bölünmelerin olasılığı, bölgenin güvenliğini güçlendirmekten ziyade zayıflatacaktı ve belki de Sovyetlerin genişlemesi için bir yol açacaktı. Bundan dolayı, Batı ve Nasır arasındaki herhangi bir anlaşmazlığı en aza indirmek ve onu ikna edecek başlangıç politikalarını düzenlemek gerekiyordu. Buna ulaşabilmek için de yardım teklifleri yapmak veya onun Arap dünyasındaki etkisini tanımlamanın ötesine gitmek gerekliydi. Aynı zamanda, Ortadoğu'daki politikalarda temel problemlerin birini çözme çabası olmak zorundaydı ve devam eden Arap - İsrail çatışmasını çözmek gerekiyordu. Bu çatışmanın

¹¹²Orna Almog, *a.g.e*, s.13.

durdurulması olmaksızın Batı ile tam bir bölgesel birleşmeye ulaşmak mümkün olmayacaktı ve Sovyetler, halen kendi avantajlarını genişleteceklerdi¹¹³.

Sonuçta ABD, Mısır'ın gücünün farkındaydı. Aslında Irak'ın pakta katılması İngilizlerin işine geliyordu, ancak İngilizler bunun sonradan kendi aleyhinde oluşacağının farkına varamıyorlardı. Nitekim ABD'nin tereddütü de buydu yani kesin ayrılıklar yaratmamaktadır. Öyle anlaşıyor ki, Dulles: Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan ve Ürdün gibi Arap devletlerinin pakta karşı olumsuz veya çekingen tutumlarını görmüş ABD pakta katılırsa onların Sovyetler Birliği'nin yaklaşmasından ya da Sovyetlerin kışkırtmasıyla Arap petrolü üzerinde ABD'ye zorluklar çıkarmasından çekinmişti. Şimdilik paktın dışında kalırsa ileride Arap - İsrail sorununu çözüme bağlandığında belki bu Arap ülkeleri de pakta çekilebilirdi. Bundan başka, İsrail Hükümeti'nin ve ABD'deki Siyonist çevrelerin İsrail'in yalnızlığa itildiğini ileri sürerek giriştikleri baskılar söz konusu olabilirdi¹¹⁴.

Sonuçta, ABD'nin Pakt'a direkt katılmaması, Bağdat Paktı taraftarları olan Türkiye - Irak – İran ve Pakistan'ın Sovyetlerden endişe duymalarına sebep olmuş ve bu ülkeler Washington'dan daha ciddi adımlar atması talebinde bulunmuşlardır¹¹⁵.

2.4.3.6. Bağdat Paktı'nın Sovyetler Açısından Önemi ve Sonuçları

Bağdat Paktı ve bundan önceki Sovyetleri Ortadoğu'da adeta çembere alma organizasyonları işe yaramamış ve İngilizlerin yapamadığı bu savunma organizatörlüğünü bizzat ABD üstlenmişti. Bilindiği üzere, komünist tehdit Ortadoğu'ya girerken Moskova'nın İsrail'i tanıma kararı ve 1948 Arap - İsrail savaşında İsrail'e silah satışı, Sovyetlere karşı Arap düşmanlığını daha da arttırmıştı. Ancak, Sovyetlerin bu politikası 1953 Stalin'in ölümünden sonra değişmiştir.

1952 Aralığında Sovyetler Birliği, Arap - İsrail görüşmelerindeki pozisyonlarını değiştirdiler ve Birleşmiş Milletler Genel Meclisi'nde teklife karşı oy kullandılar. Ama yine de Sovyetler Birliği'nin davranışında ve Mısır'a karşı tutumundaki gerçek değişiklik daha sonra gerçekleşmiştir. Bu 1953'ün sonlarında ve 1954 Ocağında Mısır Savunma Bakanı, Sovyetler Birliği'ne uzun süreli bir ziyarette bulunmasıyla

¹¹³ Orna Almog, *a.g.e*, s. 13–14.

¹¹⁴ İsmail Soysal, *a.g.m*, s. 204.

¹¹⁵ Thomas A. Bryson, *Alâkâtü'd-diblumasiyyeti'l-Emerikiyye maa's-Şarki'l-Evsat 1784 -1975*, Dımaşk, Terceme: Dâru Tallas, 1985, s.504.

gerçekleşmiştir. Sovyetlerin, Pro-Arap Politikası ve politika değişikliği birçok sebepten kaynaklanmaktaydı; Bu sebeplerin başında Khrushçev'in barışçıl bir birliktelik politikası ve üçüncü dünyaya karşı Sovyet dış politikasının yeniden gözden geçirilmesi etkili olmuştur¹¹⁶.

Moskova'nın, Stalin sonrası başta gelen hedeflerinden birisi de ABD ve İngiliz anlaşma durumunu bozmaktır. Moskova son yıllarda, üçüncü dünyada yeni bir ilgi alanı oluşturmuştu. 1953'ten bu yana belirgin bir Afganistan askeri ve ekonomik yardımı yapmış sonra da Suriye ile bunu silah antlaşması ile sonuçlandırmıştı. Ayrıca Sovyetler, 1955'teki Bağdat Paktı ile ilgili olarak, ABD'nin altıncı filosunun Akdeniz'deki varlığını tehdit olarak görmüştü¹¹⁷.

Sovyetlere karşı düzenlenen en önemli girişim olarak bilinen Bağdat Paktı, sonradan tam tersine dönmüştür. Kremlin, Bağdat Paktı'nı Sovyet güvenliğine karşı bir tehdit olarak aldı ve Arap Milliyetçileri bunu, yerel devletleri kendi etki alanında tutmak isteyen eski sömürgeci güçlerin kararının daha ileri bir kanıtı olarak görmüşlerdir. 1955 Nisan'ında Sovyetler Birliği açıkça Pakt'ı suçlamış ve bu ülkelerin ulusal bağımsızlıklarını güçlendirmek için, Ortadoğu ülkelerini destekleme ve geliştirme işbirliğine ve halklar arasında dostça işbirliği ve barışın olacağına dair söz vermiştir¹¹⁸.

Sovyetler, emperyalist güçlerin Ortadoğu ülkelerinde gerçek ulusal ilgilerin emperyalist güçler tarafından bir tarafa bırakılmasıyla suçladığı ve Batı'nın politik ve ekonomik olarak bölgeyi köle haline getirmeyi hedeflediğini söyledi. Bunun aksine Sovyetler Birliği, saldırı ve sömürgeci baskının emperyalist politikasından başından beri kendini soyutlamıştır. Bu nedenle, Moskova'nın politikası, Ortadoğu Devletlerinin temel ulusal düşünceleri ile aynı paraleldiydi ve bölge halklarından sempati ve destek alıyordu. Sovyetler, Ortadoğu'da blokların ve askeri yabancı üslerin oluşturulmasından dolayı, Sovyetler bu eylemlere tarafsız kalamazdı. Bundan dolayı artan bir gerilimle Moskova, Ortadoğu'daki tüm devletlerle gelişen barışçıl işbirliği kararını duyurmuştu¹¹⁹. Nitekim 1955 Aralık'ında Mareşal Bulganin ile Khrushçev'in Asya gezisinden sonra yüksek Sovyet şurasında yaptıkları konuşmalarda bu pakta ayırdıkları

¹¹⁶ Galia Golan, *a.g.e*, s. 44.

¹¹⁷ Howard M. Sachar, *Egypt and Israel*, Newyork, 1981, s.91.

¹¹⁸ Adeed Dawisha, "The Soviet Union In the Arab World; The Limits to Superpower Influence" *The Soviet Union In the Middle East (Policies and Perspectives)*, (Edit: Adeed Dawisha and Karen Dawisha), London, 1982, s.9.

¹¹⁹ Oles M. Smolonsky, *a.g.e*, s. 27.

geniş yerden açıkça ortaya çıkmaktadır. İki Sovyet lideri bu konuşmalarından Hindistan, Birmanya ve Afganistan’a yaptıkları ziyaretlerde bu devletlerle “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi üzerinde görüşbirliğine vardıklarını açıklamışlardır. Bu konuşmalar sırasında Bağdat Paktı’na değinen Bulganin şöyle demiştir. “SEATO’nun kurulmasında başlıca rolü Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa oynamıştı. Bağdat askeri gruplaşmasında ise birinci keman’ın İngiltere tarafından pek çalındığı pekiyi bilinen gerçektir”¹²⁰.

Sovyetler Birliği aslında Bağdat Paktı’nın etkilerini çok iyi kullanmayı becerdi. Sovyetler, Batı Emperyalizmine karşı, Arap düşmanlığını paylaşmak istedi. Khrushçev ve adamları (meslektaşları) Bağdat Paktı’nın zorluklarını kabul etmiştir. Ancak Nasır bir fırsat sağlamış oldu. Sovyetler Birliği, birleşmeyen liderlerin ekonomik ve askeri desteğini desteklemeye hazırdı ki bu liderler kendi ülkelerinin daha hızlı gelişimi için, daha radikal bir model arıyorlardı. ABD, Bağdat Paktı ile Sovyetler Birliği’nin bölgeye girmesini kolaylaştırmıştı. Bu da Irak’ın rakibi Mısır’a, Sovyetlerle dost olma fırsatı veriyordu. Nasır’ın komünist blokla olan ilişkileri ısınırken ABD’de onu takip etmeye devam etti¹²¹.

Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki bu yakınlaşma, Moskova’nın çoğunlukla dikkate değer derecede, Suriye başta olmak üzere diğer Arap devletleriyle bağlantısını kurarak genişletmesini sağladı. Mısır, Suriye, Lübnan, Yemen ve komünist bloğu ülkeleri arasındaki kültürel ilişkiler ve ticari bağlantılar 1955 ve 1956’ya gelindiğinde daha da geliştirildi. Ama belliydi ki bir gün Moskova’nın dikkati daha bol nüfuslu endüstriyel olarak gelişmiş Arap ülkelere odaklanmıştı. Sovyetler Birliği başarıyla, Batılı güçleri ve tarafsız Bağdat Paktı’nın önde gelen Arap Liderleri ile yakın ilişki kurarak bunu sağladı ve düzenledi. Sovyetler, Washington’un Ortadoğu’da askeri birlikleri organize etme kararına da karşı çıktı. Böylelikle Moskova, Batılı ülkelerin etkisinden kurtulmak Doğu ve Batı çatışmasında tarafsız olarak askeri ve endüstriyel alanda güçlenmek için tüm Arapları çağırdı. Eğer Sovyetler gelişmekte ola bölgelerde yeni bir Sovyet görünümü olan temel prensiplerinden birini kabul ettirirse veya kabul ederlerse Khrushçev, fayda sağlayıcı tarafsız bir ülke olarak tanınmayı hak edecekti. Bunda da politik ve ekonomik bir yapıya gerek olmayacaktı ve Kremlin bir uydudan

¹²⁰ Mehmet Gönübol ve Diğerleri, *a.g.e*, s. 290.

¹²¹ Warren I. Cohen, *America In the Age of Soviet Power (1945–1991)*, *The Cambridge History of American Foreign Relations*, Vol. IV, Cambridge University, 2008, s. 110.

ziyade daha büyük bir yapı olacaktı. Moskova, Üçüncü Dünya uydularının hareketlerini kontrol etmeden onlardan yararlanacağı gibi, ortaya çıkan ülkelerin politikalarında Khrushçev şunu anlamış olmalıydı ki, bu görev ABD'nin yeteneklerinin ötesindeydi. Herhangi bir olayda pozitif tarafsızlığı desteklemeye kararı ve onun az gelişmiş ülkelerdeki burjuva milliyetçi uzantısı onun uluslararası ilişkilerde Sovyet teorisine temel katkısıydı¹²².

Nitekim 1956'nın Haziran'ında Sovyet Hariciye Vekili Şepilov, Kahire ziyaretinde şunları söylemiştir: “Sovyetler Birliği'nin hangi isim altında olursa olsun müstemleke zihniyeti aleyhine olduğunu ve müstemleke zincirinden kurtulan milletlerin tabii dostu bulunduğu bir sır değildir. Bağdat Paktı'nı emperyalistlerin gayreti ile kurulmuş askeri bir blok olarak isimlendiren Şepilov, Sovyet dış siyasetinin müstemlecilik aleyhtarı Arap siyasetine uygun olduğunu ifade etmiş ve Mısır'a siyasi işbirliği teklifinde bulunmuştur”¹²³. Ayrıca Dışişleri Bakanı Şepilov, Mısır, Yunanistan ve Yugoslavya'nın iştirakiyle bir Akdeniz Tarafsızlık Paktı kurulmasını istemektedir. Şepilov Kahire'yi ziyareti esnasında Albay Nasır ile konuştuğu meselenin başında bu pakt meselesi gelmektedir. NATO'ya dahil bulunan Yunanistan'ın böyle bir pakta nasıl iştirak edeceği bilinmemekte ise de Şepilov tarafından ileri sürülen bu paktı, Yunanistan'ın bilhassa İngiltere ve Türkiye'ye, Mısır'ın da Bağdat Paktı'na darbe vurmak bakımından müsait karşılayacağı anlaşılmaktadır¹²⁴.

Sonuç olarak, Bağdat Paktı, Sovyetleri Ortadoğu'da çevreleme politikasının bir parçası olarak görüldü. Amaç, Ortadoğu devletlerini Sovyetlere veya komünizme karşı birleştirmek iken aksine Ortadoğu'yu bölmüştür. Bu bölünmede ise başrolü Mısır hatta Mısır lideri Nasır oynamıştır. ABD ve İngiltere'nin hedefi, Sovyetleri Ortadoğu'da kısıtlayarak alma politikası idi ancak, ABD ve İngiltere, Pakt'ın ardından Ortadoğu devletleri tarafından çevrelenmişti. Aslında, Bağdat Paktı'nın kurulabilmesi, Arap - İsrail çatışmasının sonlandırılmasına bağlıydı. Bu amaçla ABD ve İngilizler, Arap - İsrail çatışmasının bloğa bir engel olduğunu gördüklerinden ABD ve İngiliz uzmanlar gizli bir antlaşma inisiyatifi ile bunu ortadan kaldırmayı araştırdılar. “Alpha Cod” adlı plan İsrail'i savaştan olmayan, Arap taahhüdüne karşılık olarak bölgenin geniş topraklarını kabul etmeyen İsrail'i zorlamaktı. Planın başarısına anahtar kabul edilen

¹²² Oles M. Smolonsky, *a.g.e.*, s. 32–33.

¹²³ Ayın Tarihi, No:271, Ankara, Haziran, 1956, s.362.

¹²⁴ Ulus Gazetesi, 20 Haziran 1956, s.1–3.

Nasır idi ki Nasır ABD'ye yakındı ve CIA sessizce onun cuntasını desteklemişti ve işbirliğinden kazanç sağlamak için duruyordu¹²⁵. Nasır, ABD'yi boşa çıkardı. ABD, Nasır'ın üstüne gittikçe Nasır, Sovyetlere yakınlaştı ABD ise Nasır'a karşı Irak'ı ön plana çıkardı. Bu ise Başkan Nasır'a Batı'ya karşı Sovyet kozunu oynama imkânını verdi¹²⁶.

Bağdat Paketi, uzun ömürlü olmadı. 1958 Temmuz ayında Irak'ta General Kasım liderliğinde bir askeri darbe oldu. Irak Bağdat Paketi'nden koptu ve Pakt'ın merkezi Ankara'ya taşınarak adı Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirildi. Örgüt 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra tarihi misyonunu tamamlamıştır¹²⁷.

2.5. Bağlantısızlar Hareketi ve Bandung Konferansı

Milletlerarası politikanın yeni bir faktörü olarak vuku bulan mühim hadiselerden biri de Doğu ve Batı bloklarının dışında “Bağlantısızlık” (Non-Alignment) adı ile yeni bir hareketin ve yeni bir devletler gruplaşmasının ortaya çıkmasıdır. Bu hareket, çeşitli şekillerde başlayıp geliştiği için üçüncü dünya, Asya - Afrika Bloğu, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar bloğu gibi isimler almakla beraber bütün bunların başlangıç noktası tektir ve bu da 1955 Nisan'ında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'dır. Bandung Konferansı, Hollanda'nın sömürgesi iken 1945'ten sonra sürdürdüğü bir bağımsızlık mücadelesi sonunda 1949'da bağımsızlığını kazanan Endonezya'nın teşebbüsü ile 18–24 Nisan 1955 tarihinde yine Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanmış olup, Asya-Afrika Konferansı adını almıştır. Gerçekten 1955 yılı geldiğinde Afrika'da sömürge ülke hemen hemen kalmamıştır. Fakat katılan 29 ülkeden ancak 6 Afrika ülkesi, Mısır, Habeşistan, Gana, Liberya, Libya ve Sudan bağımsız ülkelerdi. Konferansın amacı, yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük nükleer güç karşısında varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma sağlamaktı¹²⁸.

Bağlantısızlık hareketinin başlangıcını oluşturan Bandung Konferansı, Nasır yönetiminin ululararası ilişkilerde yönetiminin belirginleşmesine yardımcı oldu. Nasır

¹²⁵Michael B. Oren, *Six Days of War (June 1967 and The Making of The Modern Middle East)*, Oxford University, 2002, s. 8.

¹²⁶Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 497.

¹²⁷Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 91.

¹²⁸Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*,s. 624.

bu toplantıda, Mısır'ın iç ve dış siyasetinde, iktidarlarının geleceği için önü açık ve verimli olabilecek bir kulvar bulunduğunu anladı. Nasır, bu konferans sırasında hem Arap hem de Afrika Birliği'nin savunuculuğunu üstlendi¹²⁹. Arap liderlerinin Batı'dan bağımsız politikalar izleyebileceğini ilişkin savını Arapların kafasında doğrulamıştı¹³⁰. Nasır bu konferansta, Birleşmiş Milletleri ve Batı ülkelerini Filistin halkının yerinden edilmesine göz yummakla ve etkin bir önlem almamakla suçladı¹³¹. Ayrıca Nasır, kendi döneminin önde gelen devlet adamları olan, Hindistan Başbakanı Nehru ile Yugoslavya Cumhurbaşkanı Tito ile ortak hareket ederek, bağlantısızlar hareketini örgütlemişlerdir.

Yetmiş yedi ülkenin katıldığı bu bağlantısızlar hareketi, Nasır'ın öncülüğünde hem milliyetçi, hem de sol içerikli bir programla iki bloğun dışında kalan ve bir orta yol olarak bağımsız gelişme süreçlerini tamamlamaya çalışan bir tutum izlemişlerdir. Batı ve Doğu bloklarının karşısına üçüncü dünyayı çıkaran bu hareketin oluşumunda, Mısır devlet başkanı Nasır'ın öncü rolü vardır. Nasır böylesine ululararası girişimlerle, yalnızca Arap dünyasının değil ama aynı zamanda üçüncü dünyanın liderliğine soyunuyordu. Arap milliyetçiliğinin öncüsü Nasır'ın üçüncü dünya liderliğine soyunması batılı emperyalist devletleri son derece rahatsız ediyor ve Mısır'a karşı uyguladıkları sert önlemleri daha da arttırarak Nasır'ın önünü kesmek için çaba gösteriyorlardı¹³².

Nasır, bir yandan Batılılarla bir anlaşma, uzlaşma zemini ararken, bir yandan da Mısır'ın Arap dünyasından tecridini getireceğine ve Irak'ı Araplararası önderlik rekabetinde, öne geçireceğine inandığı Bağdat Paktıyla mücadele ediyordu. Onun, Araplara dayalı ve yüzü Batı'ya dönük savunma örgütlenmesinin tam aksini ifade eden Bağdat Paktı girişimine karşı şiddetli tepkisi, Batı ile ilişkilerini zedeleme riskini taşıyordu ve bu da Nasır'ı rahatsız ediyordu. Bu konuda Nasır, bir Lübnanlı bakana duygularını şöyle açıklıyordu: “Şayet pakta karşı çıkmazsam, aşırılar milliyetçilik bayrağını elimden alacaklar öte yandan pakta çok fazla saldırırsam, bu kez de en yakın ilişkiler kurmayı şiddetle arzuladığım ABD, İngiltere ve Türkiye karşısındaki durumum yara alacak” diyordu. Nevar ki İngiltere ve ABD, İsrail'in de kışkırtmalarıyla da, Nasır'ı köşeye sıkıştırmaktan, kendi koşullarına boyun eğdirmekten, hiç vazgeçecek gibi

¹²⁹ Zeynep Güler, *a.g.e*, s. 152.

¹³⁰ Adid Davışa, *a.g.e*, s. 149.

¹³¹ Zeynep Güler, *a.g.e*, s. 152.

¹³² Anıl Çeçen, “Arap Dünyasında Nasır Önderliği”, *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, Ankara, 2000, s. 198.

görünmüyorlardı. Bu durumda Nasır'ın kendisine dayatılan umarsızlık ve tutsaklık cenderesinden kurtulmak için hem diplomatik hem ekonomik ve hem de askeri yardım için Sovyetler Birliği'ne başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı¹³³.

Nasır'ın bağlantısızlık politikası ve ABD'den umduğunu bulamaması, Bandung Konferansı'nın ardından "aktif tarafsızlık" adını verdiği bir politikayı öne çıkarmıştır¹³⁴.

Mısır'ın bağlantısızlık hareketi içinde yer alması ve daha sonra aktif tarafsızlık siyasetini benimsemesi yalnızca Soğuk Savaş'ın tarafları olarak Batı ülkelerinin ve Sovyetler Birliği'nin siyasi tercihleri ve ağırlıklarıyla açıklanamaz. Büyük güçlerin Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulmasını desteklemiş olması, Arap dünyasında bağlantısızlığın ve bloksuzluğun güç kazanmasının önemli nedenleri arasında görülmelidir. Mısır'da yeni rejimin ülkenin bağımsızlığını korumak ve Arap dünyası ile Afrika'da etkin bir rol üstlenmek istemesi Soğuk Savaş'ın yarattığı bloklardan herhangi birine bağlı olmamasını zorunlu kılmıştır¹³⁵.

Nitekim Nasır Bandung Konferansı'nda şöyle söylemişti: “ Neden biz asırlar boyunca bağımsız olan Kuzey Afrika ülkeleri, bilim ve uygarlık merkezleri iken: özgürlüğü ve bağımsızlığı olmayan kenar mahallelere dönüşü doğal olarak algılamak zorundayız”¹³⁶. Bandung Konferansı'na giderken Nasır'ın önüne koyduğu temel hedef, Nehru ve toplantıya katılan diğer liderleri Arapların Filistin davasındaki haklılığına ikna etmek ve Birleşmiş Milletler zemininde onların desteğini kazanmaktır. Bu toplantıda sömürgeciliğe karşı düşünceler öne çıkmış. Mısır bağlantısızlık düşüncesine ve siyasetine daha da yakınlaşmıştır. Bandung Konferansı'nın önemi ve başarısı, konferansın ardından ortaya çıkmış eski katılımcı ülkelerin dış siyaset çizgisini belirleyen bir biçimde gelişmiştir. Nasır ülkesine dönüşte, “Hoş geldin, Bandung kahramanı barış ve özgürlük şampiyonu, Asya ve Afrika Şampiyonu!” şeklinde tezahüratlarla karşılanmıştır. Nasır'ın Bandung'ta oynadığı rol Mısır basını tarafından Mısır diplomasisinin kendi kabuğunu kırarak dünya çapında etkiye kavuşması şeklinde yansıtılmıştır. Gazetelerde, düzenin etkili isimleri tarafından Nasır'ın sesinin Asya ve Afrika'nın her yerine bir umut sembolü olarak ulaştığı söylenmiştir¹³⁷.

¹³³ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 130.

¹³⁴ Arthur Goldschmidt, JR. – Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2005, s. 402.

¹³⁵ Zeynep Güler, *a.g.e*, s. 152.

¹³⁶ Yevgeni Primakov, *a.g.e*, s. 57.

¹³⁷ Zeynep Güler, *a.g.e*, s. 154–155.

Kahire'ye dönen Abdülnasır, Başvekâlet binasında halka hitaben yaptığı konuşmasında şöyle demiştir: “Mısır artık bağımsız bir dış politikaya sahip olduğunu dünyaya göstermiştir. Artık emperyalizm olmayacaktır. Büyük bir ehemmiyete haiz olan Bandung Konferansı bütün milletler için hürriyet saatinin geldiğini bildirmeye karar vermiştir”. Nasır, sözlerini şöyle bitirmiştir: “Sizin namınıza hürriyet bayrağını kaldırdım. Mısır adına, artık onun hürriyetine kavuştuğunu ve serbestçe, hiçbir baskıya tabii olmaksızın konuşmakta olduğunu haber verdim. Bundan başka Mısır'ın hürriyetlerini kazanmış olan diğer memleketlerle birlikte emperyalizmi dünyadan kaldırmak için çalışacağını bildirdim”¹³⁸.

Bağılantısızlığın, yani hiçbir bloğa ve askeri ittifaka bağlı olmama hareketinin, ilk teşkilatlanması, Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsü ile 1961 yılında olmuştur. Bu iki liderin teşebbüsü ile 1–6 Eylül 1961 günlerinde Belgrat'ta 25 tarafsız ve bağlantısız ülkenin katılması ile bir konferans toplanmıştır. Toplantının sonunda 27 maddelik bir deklarasyon ile Amerika ve Sovyet Rusya'ya hitaben bir barış çağrısı yayınlandı. Deklarasyonda, her türlü koloniyalizm ve sömürgeciliğe karşı geliniyor. Sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi isteniyordu¹³⁹. Sonuç olarak, Bandung Konferansı, Nasır ve Arap dünyası için ümit verici olmuştur. Burada da gördüğümüz kadarıyla Nasır'ın aktif tarafsızlık politikası Batı'ya karşıdır. ABD'nin gerekli yardımı sınırlandırması Mısır'ı Doğu Bloğu'na yönlendirecek ve hiç beklenmedik bir zamanda, Mısır-Çek silah antlaşması imzalanacaktı.

2.6. Mısır - Çek (Sovyet Peyki) Silah Antlaşması

Mısır'da ihtilalin ardından, Cemal Abdülnasır, İsrail'e karşı, Arapları bir araya getirebilmek için Arap milliyetçiliğinin öncülüğüne soyunmuş ve bunda da başarılı olmuştur. Nitekim Batı nüfuzunun Ortadoğu'da kalabilmesi için uygulanmak istenen Savunma Paktları ve son olarak Bağdat Paktı, adeta Nasır tarafından bozulmuştur. Zira Nasır, bunların Batı emperyalizmine hizmet eden paktlar olduğunu söyleyerek bölünmelere yol açmıştır. Olağandır ki, bu olaylarda Nasır'ın ön plana çıkması Arap dünyasının liderliğini üstlenmesini de beraberinde getirmiştir. Nasır, İsrail'in Arap dünyasındaki faaliyetlerine karşılık silahlanma yoluna gitmiştir.

¹³⁸ Ayın Tarihi, No:258, Ankara, Mayıs, 1956, s.290.

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 625–626.

Nasır, 1952'den 1954'e kadar ABD, İngiltere, Fransa, Belçika ve İsveç'ten silah satın almaya çalıştı. Bütün bu çabalar boşunaydı. Çünkü Batılı güçler Mısır üzerinde kabul edilemez koşullar empoze etmek istiyordu. Tıpkı ABD yönetimli askeri bloklara katılarak veya İsrail'e karşı silahlanmamak gibi ancak 28 Şubat 1955'te ki Gazze şeridindeki İsrail işgali Nasır'ın kararını, silahlanmak için Sovyetlere yakınlaştırmıştı¹⁴⁰. Nasır'ın silahlanma isteği Arap - İsrail gerginliğinin tırmanışa geçmesiyledir. Çünkü bu olayın başlangıcını da Gazze'de başlayan İsrail saldırıları oluşturmuştur.

Nasır'ın artan popülaritesinden endişe eden yalnızca Batı yanlısı Arap liderler değildi. İsraililer de, Nasır liderliğinde yükselen militan Arap Milliyetçiliği dalgasının kendi genç ülkelerinde yaratacağı olası kötü sonuçlardan endişeleniyordu. O sırada bile kendilerini “fedayın” olarak adlandıran Mısırlılar ve Filistinliler zaman zaman Mısır'dan İsrail'e sızılmaktaydı. İsrail Devleti'nin lideri Ben-Gurion özellikle kaygılıydı. İsraililerin Nasır'a bir ders vermesi hatta onun yerinden edilmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Ben-Gurion kabine arkadaşlarına “Onu devirmek kesinlikle mümkün, hatta bunu yapmak bir mitzvah (kutsal görev) Bu Nasser Shmasser de kim oluyor” demiştir. Mısır liderinin Araplar arasındaki popülaritesine zarar vermenin bir yolu, onun askeri olarak güçsüz olduğunu göstermek olacaktı. Bu amaçla, 28 Şubat 1955'te Ariel Şaron liderliğindeki İsrail güçleri, Mısır kontrolünde ki Gazze Şeridi'ne yoğun bir saldırı başlattı ve askeri karargâhı tahrip ederek, otuz sekiz askeri öldürdü ve otuz bir askerde yaralandı. Nasır, yükselen milliyetçi hareketin dinamik lideri olarak saldırının imajını kötü etkilediğinin farkındaydı¹⁴¹.

28 Şubat 1955'te ki çatışmalar üzerine Nasır, silahlanmaya karar verdi. Bunun için de ilk olarak ABD'ye müracaat etti ve 27 milyon dolarlık silah satın almak istedi. ABD silahların bedelini peşin isteyince, silah alış verişi gerçekleşmedi. Çünkü Nasır'ın isteği pirinç ve pamuk karşılığında silahları mal mukabili almaktı¹⁴². Sonuçta Abdülnasır ve çevresi müzakerelerin ertelenmesinden; ABD'nin silahların sağlanmasını mahsus uzattığını anlamışlardı. Washington, Mısır'ı zayıf tutarak terbiye etmeyi amaçlıyordu¹⁴³. Bunun üzerine 6 Nisan 1955'te Mısır Savunma Bakanı General Hasan Ragıp, Sovyetler Birliği (Kahire'deki askeri ataşesine) silahlanma konusundan bahsetti¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Andrej Kreutz, *a.g.e*, s.111.

¹⁴¹ Adid Davişa, *a.g.e*, s. 149–150.

¹⁴² Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 94.

¹⁴³ Yevgeni Primakov, *a.g.e*, s.58.

¹⁴⁴ Andrej Kreutz, *a.g.e*, s.111.

Ancak bundan önce, Nasır silah konusunda Sovyetler Birliği'ne doğrudan müracaat etmedi. 1955 Nisan ayında bağlantısızlar bloğu denilen grubun ilk toplantısı için Endonezya'nın Bandung şehrine giderken Nehru ve Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Chau En-lai ile görüşmüş ve ona, İsrail'in bir saldırısından korktuğunu, Batı'dan silah alamadığını, bu nedenle Sovyetler Birliği'nden silah almak istediğini söylemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, Bandung Konferansı'ndan sonra Nasır'ın bu düşüncesini Mao'ya bildirmiş, Mao da Sovyetler Birliği'ne iletmiştir. 18 Mayıs 1955'te Kahire'de bir diplomatik resepsiyonda Sovyet Büyükelçisi Nasır'a Sovyetler Birliği'nden silah almak isteyip istemediğini sormuş, Nasır'da olumlu cevap vermiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Nasır, Sovyetlerle müzakerelere başlamadan önce tekrar ABD'ye başvurmuş, eğer ABD Mısır'a silah vermezse Sovyetlere başvuracağını söylemiştir. ABD bunu dikkate almamış ve bir şantaj olarak değerlendirmiştir¹⁴⁵.

Mısır'ın silah tedariki meselesinde hoşnutsuzluğunu bildiren Amerika Hariciye Vekili'nin beyanatına Mısır Dışişleri Vekili, Mahmut Fevzi şöyle cevap vermiştir: “ Biz müstakil bir devletiz, yabancı devletlerin bizim dâhili işlerimize müdahalelerini kabul edemeyiz” demiştir¹⁴⁶. Ancak bu konudaki görüş doğrudur. Nitekim Abdülnasır, Kahire ABD elçisi Henry Birod'u görüşmelerden haberdar etmesi hiç de tesadüfî değildi. Belki de Amerikan elçisinin CIA ajanı Kopland'a, Abdülnasır'ın blöf yaptığını söylerken geçerli bir sebebi vardı¹⁴⁷. Nihayetinde, Sovyetlerle görüşmeler iletildi ve 1955 Haziran ve Temmuzunda Prag'da yapılan görüşmeler sonucunda¹⁴⁸ Eylül'de Çekoslovakya ve Sovyetlerle askeri ve politik bir ilişki kuracak silah antlaşması imzalandı¹⁴⁹. Böylece Nasır'ın, 20 milyon dolar tutarındaki silahları Çekoslovakya'dan almasına izin verildi. Şartlar Kahire için çok önemliydi ve ödeme faizsiz olarak Mısır pamuğu halinde 12 yılda yapılacaktı. Savaş materyallerinin miktarı, Mısır'a verildi ve hepsi birlikte Ortadoğu'nun standartlarına göre ayarlandı. Bunun içinde 120 Jet, 50 Jet bombası, 200 Tank, 150 Füze parçası ve 2 denizaltı vardı. Bunların yanında modern tüfekler ve makineli tüfeklerin binlercesi vardı. Benzer bir antlaşmada Suriye ile 100 tank 100 savaş uçağı ve yüzlerce füze parçası satın alması için Sovyet bloğuyla

¹⁴⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 94–95.

¹⁴⁶ Ayın Tarihi, No: 262, Ankara, Eylül, 1955, s. 315.

¹⁴⁷ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁴⁸ Andrej Kreutz, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁴⁹ Selma Botman, *The Rise of Egyptian Communism 1939 – 1970*, Syracuse University Press, 1988, s.140.

antlaşma imzaladı. Sovyet ve Çek danışmanlar, Mısır ve Suriye'deki bu silahların kullanımı amacıyla silahlı kuvvetlere eğitim vermek için görevlendirdi¹⁵⁰.

2.6.1. Mısır - Çek Silah Antlaşmasının Sonuçları ve Bölgedeki Yankıları

Bu silah antlaşması ilk başta bütün Batı başkentlerinde, tam bir şok etkisi yarattı. Batılılar, bunu eski bir sömürgecinin efendilerine başkaldırması olarak yorumladılar. Ayrıca, Ortadoğu'da artmakta olan Sovyet etkisinin bir uğursuz işareti sayarak daha da telaşlandılar. Dulles'in ilk tepkisi, ırkçılık kokan bir anlayışla, antlaşmayı "bir çocuğa oynaması için öldürücü bir silah vermek kadar sorumsuz" bir davranış olarak değerlendirmek oldu¹⁵¹.

Nasır'ın silah antlaşmasıyla ilgili bu açıklaması dünyada bir bomba etkisi yaratmıştı. Amerika'nın ünlü sağcı dergilerinden U.S News and World Report, Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmeye başladığını ifade eden şu sözleri söylüyordu. "Moskova bugün kapının eşiğinden ayağını atmıştır ve onu geri çevirmek kolay olmayacaktır"¹⁵².

Bu silah antlaşması, Sovyetler Birliği'nin Arap ve Ortadoğu siyasetine girişine izin verecekti ve bölgede güçler dengesini tamamen değiştirecekti. Bundan itibaren Batı, bölgenin güvenlik işlerinde tekeli kaybedecekti ve bu Arapların gözünde, Nasır'ın Arapların bağımsız olması gerektiği savının en nihayetinde doğrulanmasından başka bir şey değildi. Nasır'a pek de yakın olmayan Ürdün Kralı Hüseyin bile silah antlaşmalarının büyük çaplı etkilerini kabul edecekti. Nasır'ın Sovyet Bloğu ile silah antlaşması yaptığını ilan etmesi Arap dünyasında bomba etkisi yarattı. Bir anda her şey değişti. Kahire radyosundan yayınlanan propagandayı duyan yüz binlerce Ürdünlü Nasır'ı mistik bir kurtarıcı ve İsrail karşısında gelecekleri için en iyi yol olarak gördü... Nasır, Batı'nın zincirlerini gerçek anlamda kıran ilk Arap liderdi¹⁵³.

ABD ve İngiltere bu antlaşmadan dolayı oldukça şaşırılmışlardı. Ancak Abdülnasır artık sabredemezdi. Çünkü İsrail Akabe'de güç kullanarak Körfezi seyrüsefere açması için Mısır'ı tehdit etmişti. ABD başkanı Eisenhower'ın özel dostu, Robert Anderson, Kahire'ye Nasır'ı SSCB ile antlaşmasından vazgeçirmek amacı ile

¹⁵⁰ Howard M. Sachar, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁵¹ Haluk Gerger, *a.g.e.* s. 130–131.

¹⁵² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 498.

¹⁵³ Adid Davişa, *a.g.e.*, s. 150–151.

gitmişti. 26 Mart 1956'da ABD, İngiltere ile eş güdüm içinde Mısır'a karşı yıkıcı önlemler almaya karar verdi. 28 Mart 1956'da, Dulles, Eisenhower'a Mısır'a karşı uygulanacak olan politikanın esaslarını içeren bir rapor verdi. Buna göre temel hedef Nasır'a şu sıralarda yaptığı gibi Sovyetler Birliği ile işbirliği yapıp, aynı zamanda da ABD'den kayırlan ülke tavrını görmesinin mümkün olmadığının bildirilmesiydi. Nasır'ı zorlamak ve Batı yönünde bir politikaya razı etmek için alınması istenen önlemlerse şöyle sıralanmaktaydı:

1. Hükümet ya da ticari kaynaklardan Mısır'a silah satışına izin veren ithalat lisanslarının yasağı, ABD ve İngiltere tarafından sürdürülecektir.
2. ABD ve İngiltere, Asvan Barajı'nın finansmanı konusundaki müzakerelerin sonuca ulaşmasını ertelemeye devam edecektir.
3. ABD ve İngiltere Mısır'ın buğday ve petrol talebine ilişkin kararı geciktirmeyi sürdürecektirler.
4. Mısır için çare programı 1956 yılına ilişkin yardım konusunda herhangi bir karar alınmayacak ya da seçenek olarak ilk çeyrek yıl için 8 milyon dolarlık programı onaylayacak, geri kalanıyla ilgili karar yılsonuna bırakılacaktır...¹⁵⁴.

ABD ve İngilizler ne kadar önlem alırlarsa alsınlar Çek - Mısır silah antlaşmasıyla Sovyetler Ortadoğu'ya artık kesin girmiştir ve ne gariptir ki, bunu da kendi elleriyle yapmışlardır. Belki de ABD bunu bilerek yapmıştır ki, Ortadoğu'da kalabilecek sebebi olsun.

Sovyetler ise, Ortadoğu'ya girmiş olduğu antlaşma aracılığı ile Kahire'yi, modern silahları kullanma ve gerekli yedek parçaları temin etmede Sovyetler uydusuna Mısır'ı dahil etmeyecekti veya bu antlaşma iki devlet arasında uzun süreli bağlantıları oluşturmayacaktı. Hedefleri bir noktaya kadar aynıydı ve Ortadoğu'daki Batı etkisini perdeleme arzusu uyandırdı. O zaman bölgesel politika koşullarında silah antlaşması Khrushçev'in politikasında kısa vadeli bir başarı oluşturdu ve böylelikle Nasır'ı da Batı güçlerinden bağımsız bir duruma getirdi. Ama aynı zamanda Nasır'ın Mısır başkanlığını tahrip edecek yakında bir tehdit hareketine de soktu. Böylelikle Moskova, Arap Doğusu'nda, ABD ile bir nükleer çatışma pozisyonu içerisine girdi. Sovyet-Mısır askeri ve teknik yardım antlaşmasının sonucunu izleyen yıllarda Ortadoğu'daki modern tarihin

¹⁵⁴ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 132.

en kritik dönemi oldu¹⁵⁵. Mısır'a silah yardımı ile Sovyet kararı, Kremlin'in Kuzey Bağlantısından Arap dünyasının kalbine sıçramayı planladığı görülmüştür¹⁵⁶.

Bu antlaşma aynı zamanda büyük bir kırılma noktasıydı, Nasır, Batı'dan bağımsızlığı duyurduğunda Sovyetler bunu en iyi şekilde değerlendirme fırsatını buldular. Batılı güçlerin ellerinde tutmaya çalıştıkları alana yani silah teslimiyetiyle ilgili tekelleri kırılmıştı. Zira 1950'nin üçlü deklarasyonu Batı tekelinin sembolüydü¹⁵⁷.

Sonuç olarak şunu belirtmek isteriz ki bu antlaşma Sovyetler ve Mısır için bir dönüm noktasıdır. Ancak ABD ise Mısır'ı daha fazla elden kaçırmamak için temkinli davranmaya başlamıştır. Ayrıca Mısır'ın ABD yanlısı bir politika izlemek istediği de bilinmekteydi.

¹⁵⁵ Oles M. Smolonsky, *a.g.e*, s. 34.

¹⁵⁶ Douglas Little, *a.g.e*, s. 130.

¹⁵⁷ John C. Campbell, *a.g.e*, s. 212.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÜVEYŞ KRİZİ

3.1. Nasır'ın Asvan Baraj Projesi ve Finansman Arayışları

Bağdat Paketi'nin imzalanmasıyla ortaya çıkan gelişmeler kısa süre içinde önemli bir buhrana yol açmıştır. Süveyş Kanalı üzerinde çıkan bu buhran, bir anlamda, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Mısır arasındaki sürtüşmelerin devamı ve tabii sonucuydu. İngiltere'nin Ortadoğu'dan çekilmesinin kaçınılmaz olduğunu görmeye başlamasından itibaren en fazla düşündüren konu Süveyş'teki üssüydü. Bağdat Paketi öncesinde, İngiltere tarafından ortaya atılan, özellikle Ortadoğu Komutanlığı projesinin başlıca amacı Süveyş Üssünü Mısır için daha "tahammül edilebilir" hale sokmaktı. İşte, 1945–1954 arasında Mısır'ın, İngiltere ile ilişkilerinde temel konuyu teşkil eden Süveyş, 1955 yılında Bağdat Paketi'nin imzalanmasıyla ortaya çıkan ve Mısır'ın Batı'dan uzaklaşmasını hızlandıran gelişmeler sonucu, 1956 yılında uluslararası bir buhranın da nedeni olmuştur¹. Aslında Mısır ile Batı'nın karşı karşıya geldikleri en çetin ve yarattığı sonuçlar bakımından en önemli sorun Asvan Barajı'nın finansman sorunudur².

Bundan önce Nasır'ın, Sovyet Peyki - Çeklerden silah alması ona adeta Batı'ya muhtaç olmadığı izlenimini vermişti. Ancak yapılacak olan Barajın maliyeti Mısır bütçesinin çok üzerindeydi. İşte bu dönemde Ortadoğu'da başlayan Süveyş Krizi'nin başlangıcını, Nasır'ın finansman arayışları oluşturmuştur. Asvan'da kurulması planlanan baraj projesine göre baraj gölü, 750 mil karelik bir alanı kaplayacak ve Mısır'ın tarıma elverişli topraklarını üçte bir oranında ve elektrik enerjisini de yüzde elli civarında arttıracaktı. Barajın maliyeti ise 1,3 milyar dolar olarak hesaplanmıştı. Yapılan hesaplara göre bu maliyetin üçte biri için dış finansmana ihtiyaç vardı³. Aslında Nasır'a bu finansman desteği ABD ve İngiltere'den gelmişti ki yaşanan bazı olaylar bunu engellemiştir. Bu olaylara baktığımızda; Nasır'ın Bandung Konferansı'ndaki tarafsızlık bildirisi, Çek - Silah antlaşması ve Komünist Çin'in Mısır tarafından tanınması bu finansman desteğini engellemiştir. Nitekim Komünist Çin'in tanınmasına

¹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s. 81.

² Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919–1973)*, Ankara, 1974, s. 301.

³ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Ankara, 2004, s. 96.

ABD'nin tepkisi sert olmuştur. John Foster Dulles, Mısır'ın söylediği ve yaptığı her şey ABD'ye tokattır demiştir. Nasır'ın Washington temsilcisi Ahmet Hüseyin'e bunları söyleyen Dulles, Komünist Çin'in tanınmasının imkânsız bir durumu ortaya çıkarttığını sözlerine eklemiştir⁴.

Olayların iç yüzüne bakıldığı zaman, ABD ve İngiltere, Nasır'ın blöf yaptığına inanıyorlardı. 26 Eylül 1955'te Nasır'ın Sovyet silah yardımı önerisini kabul ettiği haberini aldıktan sonra Dulles, New York City'deki Birleşmiş Milletler'de ne yapacaklarını görüşmek üzere İngiliz Dışişleri Sekreteri Milan ile görüştü. Nasır'ı cezalandırmaktan ziyade iki diplomat, Batı'nın ekonomik yardımı karşılığında Nasır'ı bu antlaşmadan vazgeçireceklerini ummuşlardır. Ekim'in sonlarında Dulles ve Milan Asvan'ı finanse etmek için Mısır'a 200 milyon dolar ve ekim alanlarının sulanmasını genişletecek 1,3 milyar dolarlık bir projeyi öneriyorlardı. Böylece sel kontrolünü sağlayacaklardı ve son derece ihtiyaçları olan hidroelektrik santralini oluşturacaklardı. Tıpkı Dulles ve Milan gibi Eisenhower da İngiltere ve ABD yardımıdan vazgeçerse Nasır'ın sadece Rusya'ya döneceğinden endişe duyuyordu. Kremlin'in etkisini kısıtlamaya karar vermiş olan Eisenhower 1 Aralık 1955'te Asvan Barajı'nın ilk aşamasını onayladı. ABD'nin payı 56 milyon dolar ve İngiltere'nin payı 14 milyon dolar olması gerekiyordu ve Dünya Bankası da 130 milyon dolar sağlayacaktı⁵. Ancak Mısır Hükümeti, Baraj'ın inşası için Amerika'nın açacağı kredilerle ilgili olarak ileri sürdüğü şartlardan bilhassa şu üçüne itiraz etmektedir:

1) Birleşik Amerika, inşaatın İngiliz, Fransız ve Alman firmalarından müteşekkil bir konsorsiyoma değil, eksiltme ile en müsait fiyatı verecek firmaya verilmesini istemektedir. Mısır ise konsorsiyomun tevdiine taraftardır

2) Amerika barajın ikinci ve üçüncü kısım inşaatı için şimdiden taahhüde girişmeyi reddetmiştir. Bilindiği gibi bir milyar dolardan fazlaya çıkacak olan bu barajın inşası üç safhaya ayrılmıştır.

3) Mısırlılar, Amerikan ihracat- ithalat bankasının kredi açmak için ileri sürdüğü şartlara şiddetle itiraz etmektedirler. Öğrenildiğine göre banka açacağı kredinin yerine

⁴Douglas Little, *American Orientalism (The United States and the Middle East Since 1945)*, The University of North Carolina, 2008, s. 170.

⁵ Douglas Little, *a.g.e.*, s. 168.

sarf edilip edilmediğini tahkik için Mısır ekonomisi üzerinde kendisine kontrol hakkı verilmesini istemektedir⁶.

ABD ile olan bu sıkıntıların ardından, 1956 yılının ilk aylarından itibaren Dünya Bankası ile Mısır arasında müzakereler başlayınca iş karmaşa içine girdi. Bunun nedenlerini de şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Dünya Bankası'nın krediyi vermek için ileri sürdüğü şartları Mısır kabul etmedi. Şartlara göre Mısır Asvan Barajı'nı her şeyin üstünde tutacaktı. Asvan Barajı projesi yürüdüğü sürece Mısır başka bir yatırım yapmayacak. Kaynaklarını bu baraja yatıracaktı. Bu barajlara ilgili ihaleler de rekabet sistemi uygulanacaktı ve Mısır komünist ülkelerden hiçbir şekilde yardım almayacaktı. Mısır bu şartları ekonomisinin kontrol altına alınması şeklinde telakki etti ve bağımsızlığına aykırı olduğunu söyledi.

2. Zaman geçtikçe Mısır'ın gelirleri Doğu Bloğu'ndan alınan silahların ödenmesine gitmeye başlamıştı. Bir başka ifadeyle ülkenin ekonomisi adeta Doğu Bloğu'nun ipoteği altına girmişti. Bu durumda barajın finansmanını Mısır'ın ödeyemeyeceği konusunda İngiltere ve ABD'nin şüpheleri arttı.

3. Nasır'ın bir yandan Batı'dan kredi almaya çalışırken diğer yandan bütün Ortadoğu'da Batı aleyhtarı propagandalara yoğunluk vermesi özellikle İngiltere'yi rahatsız ediyordu. Mısır'ın kışkırtmaları sebebiyle 1955 Aralık ayından itibaren Ürdün'de karışıklıkların çıkması ve bunun neticesinde Ürdün Kralı Hüseyin'in Mart 1956'da Arap Komutanı Lejyonu Glubb Paşayı azletmesi İngiltere için büyük prestij kaybıydı. Bilindiği üzere Nasır bölgedeki monarşileri hedef almış ve bunu dış politikasının temel esaslarından biri olarak uygulamaya koymuştu.

4. Bu gelişmelerin ardından Nasır, 16 Mayıs 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıdı. Bu olay ABD için büyük bir şok oldu. Mısır'ın Pekin'i tanıması Amerikan Kongresi'nde büyük bir tepkiye neden oldu ve neticede Amerikan Senatosu Temmuz ayı ortalarında Senatonun izni olmaksızın Amerikan Hükümeti'nin Asvan projesini finanse edemeyeceği kararını aldı⁷.

Bu gerekçelerle, Mısır'a verilecek kredinin önü de kesilmiş olacaktı. Asıl gerekçe ise, aşağılayıcıydı ABD ise Mısır ekonomisinin böyle bir yatırımı kaldıramayacağına inanıyordu. Kısa sürede İngiltere ve Dünya Bankası da ABD'yi izlediler. Kredi ile Amerikan koşullarını kabul etmiş olan Nasır için bu hak etmediğine

⁶ Ayın Tarihi, No:266, Ankara, Ocak, 1956, s. 298.

⁷ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 96–97.

inandığı ve büyük şaşkınlık ve öfkeyle karşıladığı bir darbeydi⁸. Amerikan siyasetini bu kadar birden bire değiştiren kararların gerçek sebebi bunlar mıydı acaba tabiki hayır nitekim Mısır'ın Çeklerden aldığı silah ve Çin'i tanınması bunda etkindir. Asıl sebep Soğuk Savaş döneminde Kahire tarafından uygulanan özgür dünya ve sosyalist kampı arasında dengeleme politikası artık ABD'yi tatmin etmiyordu Washington'da Abdülnasır'ın politikası önerilen yoldan yani Batı kontrolü altında ilerlemek istememesi olarak algılanmaktaydı⁹. Bu durum Sovyetler için büyük bir fırsat olarak algılanmış ve barajın finansmanı için devreye girmişlerdir. Sovyetler Birliği, Batılı Devletlerin iştiraki olsa dahi Asvan Barajı projesini finanse etmek istediğini açıklamıştır¹⁰. Sovyetler, finansal teklifin baskısını yoğunlaştırmıştır¹¹.

Dolayısıyla Nasır, proje için Rus yardımını görüşmek için Haziran'ın ortalarında Sovyet Dışişleri Bakanı Dimitri Şepilov'u Kahire'ye davet etti. CIA kaynaklarına göre Şepilov 17 Haziran'da Nasır'a 60 yıllık bir dönem içerisinde pamukla geriye ödenmek üzere 400 milyon dolarlık faizsiz Sovyet borcu teklif etti. Barajı inşa etmek için teklif edilen bu Sovyet teklifini kabul etmeden önce yine de Nasır elçi Ahmet Hüseyin'e danışarak Jon Foster Dulles ile ABD - İngiltere ve Dünya Bankası'nın halen önceki 200 milyon dolarlık teklifleri üzerinde durup durmadıklarını sormasını istedi. Washington'daki consensus hayır cevabıydı. Devlet Bakanı Elen, Temmuz'un ortalarında Dulles için hazırlanan özlü momerandum için, bizim Mısır ile savaşımız onun Doğu veya Batı ile müttefik olması değil tarafsız olması yönündedir. Nasır, Soğuk Savaş düşünceleri ile yönetilmemektedir. Kendi görüşüyle yönetilmektedir. Arap Dünyasında Mısır, Afrika ve Müslüman dünyasında tüm olarak Nasır'ın kendi görüşü geçerlidir. Böyle devrimsel bir tutkuyu yönetecek en önemli etki Asvan Barajı'nı finanse etme teklifinden Batı'yı geriye çekmekti. Böylelikle Nasır'ı Kremlin'e dönmesini zorlayacak ve onu da Sovyet tarafından Ortadoğu'da Kremlin'e bırakacaktı¹². Nitekim öyle de oldu, 10 Ekim 1955'te Sovyet Elçisi Daniel, Kahire'de Sovyetler Birliği'nin yeni Asvan Barajı için gerekli finansman sağlamada hazırlıklı olduğunu söyledi. Aynı günün sonunda ulusal üretim başkanı baraj üzerinde Sovyet

⁸ Haluk Gerger, *ABD, Ortadoğu - Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 137.

⁹ Yevgeni Primakov, (Rusya Federasyonu Eski Başbakanı), *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev: Olga Tezcan), İstanbul, 2009, s. 61.

¹⁰ Ayın Tarihi, No:265, Ankara, Aralık, 1955, s.237.

¹¹ John B. Alterman, *Egypt And American Foreign Asistance (1952–1956)*, Newyork, 2002, s.114.

¹² Douglas Little, *a.g.e*, s. 171.

teklifinin Mısır'ın reddetmeyeceği kadar iyi olduğunu ancak yine de Batı teklifinin tercih edileceğini belirtmiştir. 12 Ekim'de Kahire bunu rapor etti. Sovyetler Birliği büyük Nil Barajı'nın inşasını finanse etmeye istekli olduğunu ifade etti ve Mısır'ın ulusal ürünlerinin bunun karşılığında alınacağını belirtti. New York Times, Sovyetlerin bu teklifini 13 Ekim'de doğruladı. 17 Ekim 1955'te Mısır Elçisi Ahmet Hüseyin, Foster Dulles ile Washington'da uzun ve zincirleme bir konuşma yaptı. Bu arada Elçi, ABD Devlet Sekreteri'ne Sovyetler Birliği'nin 200 milyon dolarlık bir borç teklif ettiğini ve bunu da %2 faiz ile vereceğini söyledi. Hüseyin'e Mısır Hükümeti'nin Sovyet Bloğu üzerine bağımlı olmaktan korkmamaları söylendi ve Asvan Barajı projesinde Batı yardımının tercih edilmesini söyledi. Nasır bu konuyu hemen hemen aynı zamanlarda elçiye de bildirdi. Muhammed Heykal ise daha sonra Sovyetlerin böyle bir teklif yapmadığını iddia etmesine rağmen çoğu, ABD resmi görevlileri Kahire'de ki elçiden Dulles'a CIA'deki uzmanlara kadar herkes böyle düşünüyordu. 1955 Ekim'inde Sovyetler Birliği, eğer Batılı güçler yardımlarını reddederse baraj inşasında finansman olarak adım atacağını söyledi¹³.

ABD'nin finansmanı reddi ve Sovyetlerin de girişimde bulunması buhranın habercisiydi. Başkan Eisenhower ve İngiliz Başbakanı Anthony Eden'in 1956'nın başlarında buluşmasından sonra hükümetlerin her ikisi de Arap Doğusunda gelişen gerilim hakkındaki düşüncelerini ifade etmişlerdir. İngiltere ve ABD birliklerinin Arap-İsrail sınırlarını koruma olasılığını ifade ettiler. Buna rağmen Moskova ve Kahire tarafından güçlü bir şekilde kritik edilen olası tepkileri hem Sovyetler Birliği'nin statüsünün Batı tarafından tanınmasının kazanılması ve hem de Ortadoğu'da kendilerini büyük bir güç olarak kabul edilmesinin bir teşebbüsü vardı. 13 Şubat 1956'da, Sovyet Dışişleri Bakanı şunları deklare etmiştir: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olmaksızın Washington deklarasyonunun Yakın ve Ortadoğu'ya Batı birliklerinin olası bir birlik göndermesi hususunda Kremlin ikaz etti. Yakın ve Ortadoğu'daki bölgelerde komplikasyona yol açan herhangi bir hareket ve bölgedeki tansiyonu arttıracak durum konusunda Sovyet Hükümeti tarafından uyarı yapılacağı bildirildi. Kahire'nin bu ifadeye tepkisi aksine merak edilir derecede dikkat çekiciydi. Çoğu temel Mısır gazeteleri şu gibi başlıklarla ortaya çıktı: Sovyetler Birliği, Batı güçlerini Ortadoğu işlerine karışmaması konusunda ve Güvenlik Konseyi onayı olmaksızın birlik

¹³ William I. Burns, *Economic Aid and American Policy Toward Egypt, (1955–1981)*, Newyork, 1985, s. 43.

göndermemesi konusunda uyarıyor ve Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'yi Ortadoğu'da barışı tehdit edici bir oluşum kurmakla suçluyordu¹⁴.

3.1.1. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi

Asvan Barajı finansmanı konusunda yaşanan gerilim, belki de Soğuk Savaş döneminde, emperyalist güçler açısından yeni bir rol paylaşımıydı. Bu buhran veya kriz İngiltere ve Fransa'nın geri dönülmez yanlışlarına yol açacaktır. Kanal'ın millileştirilmesi olayına baktığımızda ise; ABD ve İngiltere 1956 yazının başlarında Mısır'ın Asvan barajı yapımında desteğini geri çekmişti¹⁵.

Batılı devletlerin, Asvan Barajı'na yapacakları yardım teklifini geri almaları üzerine, Başbakan Nasır¹⁶ 26 Temmuz 1956'da tüm Arap dünyasında yayımlanan Kral Faruk'un devrinin dördüncü yıldönümüne adanan mitingte, konuşması ile dikkat çekti. Mısır Başkanı konuşmayı İskenderiye'nin Muhammed Ali Meydanı'nda bir zamanlar Ona Müslüman Kardeşlerin suikast yaptığı yerde yapmıştı. Konuşma sırasında birkaç kez peş peşe "kod" kelimelerini tekrarlayınca, Süveyş Kanalı Şirketi'nin tüm ofisleri Port-Said, Süveyş ve İsmailiye önceden hazırlanmış gruplar tarafından basılmış ve içeridekiler gözaltına alınmıştı. Nasır, "Şu konuştuğum sırada Süveyş Kanalı Şirketi Mısır halkı adına millileştirilmiştir" demiştir¹⁷. (Bkz.Ek-III)

Nasır, konuşmasında milliyetçiliğimizi ve Arapçılığımızı hepimiz savunacağız ve Arap yurdunun Atlantik Okyanusu'ndan İran Körfezi'ne kadar genişlemesi için hepimiz çalışmalıyız diyerek¹⁸ sözlerine "Süveyş Kanalı Buhranı, Arap Milliyetçiliğinin Arap dünyasından doğduğunu isbat etmiştir" sözlerini eklemiştir¹⁹. Daha sonra Süveyş Kanalı, Mısır'ın malıdır, Mısır'ın toprağıdır ve kontrolü de bizde kalacaktır demiştir. Bu karar özellikle Süveyş Kanalı Şirketi'nin İngiliz - Fransız hisse sahiplerinde şaşkınlıkla karşılanmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ve Fransa Dışişleri Bakanı Mullet, Kanal'ın millileştirilmesine sert tepki göstererek²⁰ Süveyş Kanal Şirketi'nin

¹⁴ Oles M. Smolonsky, *The Soviet Union and the Arab East Under Khrushchev*, Bucknell University Press, 1974, s. 35–36.

¹⁵ William Sands, "Middle East Background", *The United States and the Middle East*, (Edit: Georgiana G. Stevens), Columbia University, 1964, s. 24.

¹⁶ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 302.

¹⁷ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁸ Douglas Little, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁹ Ayın Tarihi, No:273, Ankara, Ağustos, 1956, s. 255.

²⁰ Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s. 164–165.

uluslararası bir karakter taşıdığını söylemişlerdir²¹. Nitekim Süveyş Kanalı'ndan geçiş 1888 İstanbul Antlaşması gereğince hisse senetlerinin çoğu İngiliz ve Fransızların elinde olan bir kanal kumpanyası tarafından düzenleniyor ve geçiş ücretleri bu kumpanyaya gidiyordu. Başbakan Nasır, Kanal'ı millileştirmekle Kanal Kumpanyası'nın bu haklarını Mısır'a geçirmiş fakat buna karşılık Kumpanyaya tam tazminat ödeyeceğini de bildirmiştir²². Böylece Nasır, barajı inşa etmek için Kanal'dan yıllık 25 milyon dolar kazanç sağlamıştır²³.

3.1.1.1. Kanal'ın Millileştirilmesinin Yankıları

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine daha öncede belirttiğimiz gibi en fazla tepki, İngiltere ve Fransa'dan gelmiştir.

İngiltere 28 Temmuz'da Süveyş Kanalı'nın İngiliz bankalarındaki bütün hesaplarını bloke etti. Şirket, Kanal gelirlerinin üçte birini Mısır, üçte ikisini de İngiliz bankalarına yatırmaktaydı. Bundan başka Mısır Hükümeti'nin İngiliz bankalarındaki hesapları da durduruldu. Ayrıca İngiltere'ye göre, sadece ekonomik baskılar yeterli değildi. Bu baskıları askeri harekât ile desteklemek gerekliydi. Bu nedenle 27 Temmuz'da İngiliz Kabinesi "Kanalı İşgal etmek ve güvenlik altına almak üzere" gerekli planların yapılması için Genelkurmay'a talimat verilmesi kararını aldı. Fransa'nın tepkisi ise İngiltere'den daha sert oldu. Fransa da İngiltere gibi 29 Temmuz'da Mısır'a karşı mali dondurma tedbirleri aldığı gibi, Fransa Başbakanı Guy Mollet, "Mısır diktatörüne diğer Batılı devletlerle birlikte" enerjik ve sert karşı darbeler indireceğini söylemiştir²⁴. Bu durum karşısında Mısır ise, 1888 İstanbul Antlaşması'na ve 1954 Mısır - İngiliz Antlaşması'na uyacağını bildirmiştir²⁵. Ayrıca, Nasır şirket hisselerinden doğan kaybın karşılanacağını ileri sürmüştür. Süveyş Kanalı Şirketi hissedarlarına payları ödenmiş ve buna karşılık İngiliz bankalarında bloke edilen Mısır'a ait 400 milyon dolar da serbest bırakılmıştır²⁶.

ABD'ye baktığımızda ise, ABD resmi görevlileri Mısır'ın bu haberine adeta şok oldular. Öfkeyle karşıladılar, İngiliz kabinesinin acil bir toplantısı sırasında Başbakan

²¹ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No:126, Dosya No: 811, Belge No:14.

²² Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 302.

²³ Walter Lafeber, *America, Russia and Cold War (1945-1992)*, Cornell University, 1993, s.185.

²⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 99.

²⁵ Melike Bileydi Koç, *İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948-2006)*, İstanbul, 2006, s. 144.

²⁶ Zeynep Güler, *a.g.e.*, 165.

Antony Eden ve meslektaşları bu alanda gerekirse askeri müdahaleyle bölge güvenlik altına alınmalıdır. Süveyş Kanalı'nı elde tutmanın başarısızlığı kaçınılmaz bir şekilde bizim Ortadoğu'daki en önemli ilgi alanımızı kaybetmemize yol açacaktır dedi. Nasır'ın şaşırtıcı hareketi, Atlantığın ötesindeki diğer devletlerde de öfkeden ziyade üzgünlükle karşılandı. Bir hafta önce Asvan Barajı için bu büyük bir satranç oyunu diyen Foster Dulles, şimdi Mısır'ın ABD'nin bu barajı finanse etmek için yardımını iptal etmesinin akıllıca olduğunu söyledi. İngiltere, Mısır'la birlikte değildi ve Ortadoğu petrolünün üçte ikisini kanal boyunca geçirecekti. 27 Temmuz'da Sir Antony Eden, Eisenhower'a bunları söyledi. Dört gün sonra CIA, Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından ele geçirilmesinin Arap Milliyetçiliğinin yerleşmesinde etkili olacağı konusunda uyardı. Eisenhower hiç tereddüt etmeden eğer Nasır Süveyş Kanalı petrolünü, Arap milliyetçiliğiyle birbirine eklerse kaçınılmaz sonuçlar ortaya çıkacaktır. 31 Temmuz'da Eisenhower, "Nasır Süveyş Kanalı üzerinde kontrolünü sağlarsa, çok yakında dünyayı bize karşı Filipin adalarından ve Dekar'dan uzaklaştıracaktır" dedi. Dulles da aynı fikirdeydi. Nasır, bu hırsızlığını teslim etmeye zorlanmalıdır dedi. ABD için zorluk, Batı ordusunun müdahalesi olmaksızın bunu başarmaktı ve tüm Arap dünyasını ayağa kaldırmadan bu yapılmalıydı. Bu sonuca göre Başkan, Dulles'a İngiliz resmi görevlileriyle görüşmek için Londra'ya gitmesini bildirdi. Dulles, Nasır'la masaya oturmak için yeni bir plan çağrısı yaptı ve krize barışçıl bir çözüm getirmeyi önerdi. İngiliz politikacılar ise, ABD projesi üzerinde pek alakalı olmadılar. Onlara göre, Nasır bir paranoyaktı ve Hitlerle aynı kafa yapısına sahipti. 1 Ağustos'ta bunu Dulles'a söyledi. Eğer İngiltere, Kanal'ın geleceği üzerinde uzun süreli görüşmelerin yeterli olduğunu kanıtlarsa o zaman ekonomimiz yavaşça parçalanmış olacak. Başbakan Eden kördü, acil güç gerekiyordu. Çünkü Nasır bu durumdan kurtulursa, İngiltere'nin tüm Ortadoğu nüfuzu için bir felaket olurdu. Aynı şekilde Fransa da Kuzey Afrika'daki bağlantılarının kopmasından korkuyordu²⁷.

Bu sonuçların ardından ABD, Mısır'a yapacağı yardımı geri çekerek 31 Temmuz'dan itibaren Mısır'a yaptırımlar uygulanması ile Mısır'ın dışarıdaki hesaplarının dondurulması kararı almıştır²⁸.

²⁷ Douglas Little, *a.g.e*, s. 172–173.

²⁸ Aliyyüddin Hilâl, *Emerika ve'l-vahdetü'l-Arabiyye: 1945–1986*, Beyrut: Merkezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1989, s.136.

3.1.1.2. Krize Çözüm Arayışları ve Londra Konferansları

Nasır'ın tepkilere yol açan millileştirme kararı üzerine²⁹ özellikle İngiltere ve Fransa, Kanal Kumpanyası'nın hisse senetlerini ellerinde bulunduran devletler olarak, Süveyş'in millileştirilmesi karşısında en fazla endişe duyan devletlerin başında gelmekteydiler. Bununla beraber, başlangıçta işi kuvvet kullanmaya kadar götürmeden konferans yoluyla çözmeyi denemişlerdir. Ağustos başında, İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerika eğer Kanal Kumpanyası'na tam tazminat verilir ve Kanal, milletlerarası bir denetim ve işletme düzeni altına konulursa bu millileştirilmeyi kabul etme kararı almışlardır³⁰.

Bundan sonra ise İngiltere, ABD ve Fransa, 1888 tarihli Kanal'dan geçişi düzenleyen, İstanbul Antlaşması'na taraf olan ülkeler ve Kanal'dan en fazla yararlanan ülkeleri 2 Ağustos'ta Londra'da düzenlenecek konferansa davet etmişlerdir³¹. Mısır ise Süveyş Kanalı'nın istikbalini tayin hususunda Londra'da bir konferans tertip etmeye İngiltere'nin hakkı olmadığını söylemiştir³². Londra ise, Süveyş Kanalı ile alakalı konferansa 24 devleti davet etmiştir. Davetiye, Rusya Dışişleri Bakanı Şepilov'a da verilmiştir. Fakat Şepilov, bu davetin kabul edilip edilmeyeceği hususunda hiçbir şey söylememiştir. Rusya'nın, Mısır'ın; Mısır'ın da Rusya'nın tepkisini beklediği zannedilmekteydi ki İngiliz siyasi çevrelerinde hâkim olan kanıya göre; Rusya ile Mısır davetiyeleri kabul etsinler ya da etmesinler bu konferans toplanacaktır ve en fazla bir hafta sürecektir. İngiltere, bu mesele üzerinde büyük bir hassasiyetle durmakta ve bu mevzuda tam bir destek vaat etmemiş, Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Dulles'ı tenkit etmekteydi. Nitekim Avam Kamarası'nda cereyan eden müzakereler esnasında İşçi Partisinin Hariciye Bakanı, "Amerikalı dostlarımız zaman zaman sabrımızı deniyorlar" demiş ve icabında İngiltere'nin tek başına hareket etmesi lazım geldiğini anlatmıştır³³.

Mısır ve Yunanistan, bu teklifleri Mısır'ın bağımsızlığı ve egemenliği ile bağdaşır görmediklerini söyleyerek konferansa katılmayı reddettikleri için 16 Ağustos'ta başlayan toplantılara yalnız 22 devlet gelmiştir³⁴. Millileştirilme kararına

²⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 82.

³⁰ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 302.

³¹ Mohammed Arafat, *Türkiye ve Komşuları*, Trabzon, 2009, s. 233.

³² Ulus Gazetesi, 11 Ağustos, 1956, s.1.

³³ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ağustos 1956, s.1-7

³⁴ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 302.

karşı oluşturulmak istenen ululararası cepheye Mısır'ın katılmayı kabul etmesi elbette beklenemezdi. Amaç, Kanal'ın bir biçimde ululararası bir idareye devriydi³⁵.

Konferans'ta çeşitli görüşler öne sürülmüştür ki, bunların başlıcası, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in adını alan plandır. Süveyş Kanalı'nın 1888 sözleşmesine uygun olarak serbest bir ululararası su yolu olmasını öngören planın ana hatları şu şekildeydi:

- Süveyş Kanalı'nı Ululararası bir kuruluş yönetecektir. Bu kuruluş Birleşmiş Milletlere bağlı olmalıdır. Süveyş Kanalı, 1888 İstanbul sözleşmesine uygun olarak bütün ülkeler tarafından hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan serbestçe kullanılmalıdır. Kanalı yönetecek olan ululararası kuruluş, bir anlaşmayla kurulacaktır. Bu kuruluşta Mısır da yer alacak, hiçbir devlet veya devletler grubu hâkim bir duruma geçmeyecektir.

- Mısır Hükümeti'ne makul ve adalete uygun bir gelir temin edilecektir.
- Süveyş Kanalı Şirketi'ne adalet çerçevesinde bir tazminat verilecektir.
- Son iki nokta üzerinde çıkacak uyuşmazlıklar, Milletlerarası Adalet Divanı'nın seçeceği mahkemelerce çözümlenecektir³⁶.

Dulles'in bu planının ardından Moskova, 22 devletin ilk Londra Konferansı'nı Batılı güçlerin sömürgeci uygulamasının ululararası bir boyutu olarak değerlendirdi³⁷. Dulles Planına karşılık, Mısır'ı destekleyen Sovyet Dışişleri Bakanı Şepilov, 1888 sözleşmesine taraf olan ülkelere ilaveten, Süveyş Kanalı'ndan faydalanan bütün ülkelerinde katılacağı daha geniş bir ululararası konferans istemiştir. Şepilov, Süveyş Kanalı sorununun iki yönü bulunduğunu, bunlardan birincisinin Kanal'ın millileştirilmesi olduğunu ve buna hiçbir ülkenin müdahale edemeyeceğini, sorunun ikinci yönü olan Kanal'dan serbestçe geçişin ise diğer ülkeleri de ilgilendirdiğini söylemiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı daha sonra Kanal'dan geçişi düzenlemek üzere ululararası bir kuruluşun meydana getirilmesi yolundaki Batı teklifini yermiş ve böyle bir hareketin “sömürgeci bir nitelik taşıyan” ve “20. yüzyılın şartlarına aykırı” eski Kanal şirketini başka bir görünüş altında tekrar canlandırma sonucunu doğuracağını öne sürmüştür. Şepilov, Kanal'dan serbestçe geçişi sağlayacak çözüm yolunun bulunması için yapılacak çalışmalara Mısır'ın katılmasının sağlanması gerektiğini söylemiştir ve

³⁵ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 141.

³⁶ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 82–83.

³⁷ Oles M. Smolonsky, *a.g.e*, s. 41.

egemen bir devlet olarak Mısır'ın hak ve çıkarlarının korunmasının önemi üzerinde durmuştur. Şepilov daha sonra yeni bir ululararası sözleşmenin veya 1888 sözleşmesine ek yeni bir antlaşmanın hazırlanmasını istemiştir³⁸. Ayrıca Sovyet Dışişleri Bakanı Nikita Khrushçev, “Eğer bir harp çıkarsa Arap devletlerini yardımsız bırakmayacağız ve haklı savaşlarına pek çok gönüllü katılacaktır” demiştir. Böylece Sovyetler, Süveyş davasında Batılıları tehdide başlamış bulunmaktaydı³⁹.

Toplantılarına 23 Ağustos'ta son veren Londra Konferansı'nda, bütün devletlerin birleştiği bir karara ulaşmak mümkün olmamıştır. ABD, İran, İsveç, Habeşistan ve Avustralya temsilcilerinden kurulan beşli bir komisyonun, Mısır Hükümeti ile temasa geçerek ona Beş Devlet Planı'nın hedef ve amaçlarını anlatmasını ve Mısır'ın bu ilkeler çerçevesinde yapılacak bir antlaşmayı tartışmaya istekli olup olmadığını araştırmasını kararlaştırmışlardır; geri kalan dört ülke yani Sovyetler Birliği, Hindistan, Endonezya ve Seylan ise, Kanal'ın kayıtsız şartsız Mısır egemenliği altına bırakılması konusundaki görüşlerinden ayrılmamışlardır⁴⁰.

Konferans sonunda bu kararları Mısır'a bildirmek üzere Avustralya Başbakanı Menzies başkanlığında İran, Habeşistan, İsveç ve ABD temsilcilerinden oluşan bir heyetin Kahire'ye gönderilmesine karar verildi. Menzies başkanlığındaki heyet, 3–9 Eylül 1956 tarihleri arasında Kahire'de temaslarda bulundu ve Beş Devlet Planı'nı Nasır'a iletti. Ancak Nasır bu planı reddederek özellikle şu üç hususta taviz vermedi:

- 1) Mısır, Beş Devlet Planı'nın öngördüğü üzere Süveyş Kanalı üzerinde hiçbir ululararası kontrolü kabul edemez
- 2) Mısır, Kanal üzerindeki haklarından hiçbirini terk edemez
- 3) Eğer bu iki şart kabul edilirse Mısır, hiçbir fark gözetmeksizin Kanal'dan serbest geçiş garantisi vermeye hazırdır⁴¹.

Görüşmelerden bir sonuç alınamayınca, 5'li komite Kahire'den ayrıldı⁴². Bu durum sonucunda ortaya çıkan Eden'in saldırı planları karşısında Eisenhower yönetimi 2 Eylül'de, Eden'i uyardı. Eğer İngiltere, Mısır'a askeri bir müdahale bulunursa, Yakındoğu, Kuzey Afrika ve Asya'nın hemen hemen hepsinin halkları Batıya karşı bir araya geleceklerdir. Korkarım ki bunun üstesinden gelinemeyecektir. Belki de Rusların

³⁸ Ömer E. Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 83.

³⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1956, s.1.

⁴⁰ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 303.

⁴¹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 101.

⁴² Ömer E. Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 84.

işine gelecektir. Eisenhower, Süveyş Krizi'nin barışçıl yollarla çözümü umudunun hızla yok olduğunu düşünüyordu. Eylül'ün başlarında Kahire'ye gelen Menzies delegasyonu ki, bu esnada Nasır ziyaretçilerini deniz trafiğinden uzak tutmuştur; Çünkü Mısır altı hafta önce burayı ele geçirmişti. Yani deniz trafiğini kapatmıştı ve Nasır, Eden ve Dulles'a güvenmediğini bildirmiştir⁴³.

Kahire görüşmelerinden sonuç alınamaması üzerine, İngiltere ve Fransa'nın tutumlarının sertleştiği görülmüştür. İngiltere ve Fransa'nın bir savaşı göze alabileceklerini gösteren bu belirtilere karşılık üç büyük batılı ülkeden ABD ise Başkan Eisenhower'ın 11 Eylül'de basın toplantısında açıklandığı şekilde, bir saldırı hareketine katılmamak niyetinde idi. ABD Başkanı Eisenhower yaptığı basın toplantısında, ABD'nin daha başından itibaren, Süveyş sorununun, barışçı ve tutarlı bir çözüm yoluna ulaştırılmasını istediğini söylemiş ve "BM'i saldırıları ortadan kaldırmak için kurduk onun için ben saldırıya taraf olmayacağım ve eğer mümkünse barışçı yoldan önlemeye çalışacağım" demiştir⁴⁴. Nitekim Başkan Eisenhower'ın, Sovyet Başbakanı Bulganin'den aldığı mesajda Bulganin, Ortadoğu'da Birleşik bir Sovyet - Amerikan barışı muhafaza etme operasyonunu teklif etmiştir. ABD buna katılmaktan geri çekilirse Kremlin'in bağımsız olarak hareket edeceğini söylemiştir⁴⁵. Londra Konferansı dağıldıktan sonra, devletlerin kabul ettiği resmi tebliğ hakkında Arap dünyasında da tepkiler gelmeye başlamıştır. Suriye Dışişleri Bakanı konferans kararını tenkit ederek bunun, Mısır'a karşı İngilizlerin silah kullanması haklı göstermek için bir bahane olduğunu söylemiştir. Sudan Başbakanı da Londra kararını kabule şayan bulmamıştır⁴⁶.

Bu ortam içinde, 14 Eylül'de, İngiltere Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak yeni bir Londra Konferansı'nın toplanacağını ve birinci konferansta planı kabul eden 18 ülkenin bu konferansa davet edildiğini açıklamıştır. 18 ülkenin katıldığı ikinci Londra Konferansı, 19–21 Eylül 1956 tarihleri arasında toplandı. Toplantı sonunda bir bildiri yayınladı ve ayrıca Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği adı altında bir kuruluş meydana getirildi. Bildiride, Birinci Konferans'ta görüş Birliği'ne varılan esaslar teyit ediliyordu. Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'nin ise Süveyş sorununa bir çözüm bulmak üzere Mısır Hükümetiyle işbirliği halinde çalışacak bir kuruluş olduğu

⁴³ Douglas Little, *a.g.e.*, s.174.

⁴⁴ Ömer E. Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 84- 85.

⁴⁵ Douglas Little, *a.g.e.*, s.175.

⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1956, s.5.

açıklanıyordu⁴⁷. Türkiye de 27.9.1956 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında “Süveyş Kanalı”nı Kullananlar Birliği”ne katılma kararı aldığını duyurmuştur⁴⁸. Mısır Cumhurbaşkanı Nasır ise Kahire muhaborine verdiği beyanatta Birleşik Amerika’ya ve bilhassa Dışışleri Bakanı Dulles’a çatarak şöyle demiştir: “Amerika, Asvan Barajı’nı desteklemekten vazgeçmekle Mısır’ı arkasından vurdu. Mısır’ın Kanal’dan faydalananlar birliği ile işbirliği yapmaya hiç niyeti yoktur. İngiltere ve Fransa’nın Kanal’dan kendi klavuz kaptanları ile geçme teşebbüslerine mani olacağız. Bu birliğe ben “Kanal’dan Faydalananlar Birliği” değil, “Harp ilan Edenler Birliği” diyorum demiştir⁴⁹. Diğer taraftan Amerika’daki Mısır Büyükelçisi, Dulles ile görüşerek şu notayı vermiştir: “Mısır Hükümeti’nin, Eden tarafından açıklanan ve Kanal’ı kullanan milletler arasında bir işletme birliğinin kurulacağını bildiren İngiliz – Fransız ve Amerikan planını, hükümrancılık haklarına bir tecavüz mahiyetinde telakki ettiği ve reddettiği, bu planın tatbikine teşebbüs edildiği taktirde bunun harbe sebep olacağı bildirilmekte; Mısır’a karşı kuvvet kullanılmasının karşısında olduğunu bildiren Birleşik Amerika’nın eğer hakikaten meselenin sulh yoluyla halledilmesine taraftar ise böyle bir planı desteklemekten vazgeçmesi” istenilmektedir⁵⁰.

İngiltere ve Fransa, İkinci Londra Konferansı’ndan sonra 23 Eylül 1956’da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne başvurarak, “Mısır Hükümeti’nin tek taraflı davranışıyla” ortaya çıkan Süveyş meselesini ele almasını istediler. 24 Eylül’de ise Mısır, Güvenlik Konseyi’ne başvurarak, İngiltere ve Fransa’yı B.M Antlaşmasını ihlal etmekle suçladı. Güvenlik Konseyi, Süveyş Kanalı meselesini 3 Ekim’de müzakereye başladı. Ancak, şunu belirtmek gerekir ki, bu müzakereler esas itibariyle İngiltere ve Fransa’nın sundukları karar tasarısı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tasarının birinci kısmı, 6 maddelik olup, bir yandan Mısır’ın Kanal üzerindeki egemenlik hakkını teyit ederken diğer yandan da Kanal’dan serbest geçişi vurguluyordu. Tasarının İkinci kısmı ise, Mısır Hükümeti’nden bu kararların uygulanmasından ve Londra konferanslarında 18 devlet tarafından sunulan teklifler konusunda İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapılması isteniyordu. Karar tasarısı, Güvenlik Konseyi’nde oylandı ve birinci kısım oy birliği ile kabul edilirken, İkinci kısım, yani Mısır’ın İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmasına

⁴⁷ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.85.

⁴⁸ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No:144, Dosya No: 80, Belge No:3.

⁴⁹ Hürriyet Gazetesi, 17 Eylül 1956, s.1.

⁵⁰ Hürriyet Gazetesi, 14 Eylül 1956, s.1.

ilişkin olan kısım, Sovyetler Birliği tarafından veto edilmesi nedeniyle reddedildi. Birinci kısmı oluşturan ve oybirliği ile kabul edilen⁵¹ Mısır Dışişleri Bakanı'nın da desteklediği esaslar şunlardır:

- Süveyş Kanalı'ndan geçiş mutlak suretle serbest olmalıdır; hiçbir politik veya teknik sınırlama olmamalıdır.
- Mısır'ın egemenliğine saygı gösterilmelidir.
- Kanal'ın işletilmesi, herhangi bir ülkenin politikasından ayrı tutulmalıdır.
- Kanal'dan geçiş harç ve ücretleri Mısır ile diğer ülkeler tarafından ortaklaşa tespit edilmelidir.
- Kanal Gelirlerinin makul bir bölümü, Kanal'ı geliştirme işinde kullanılmalıdır.
- Kanal Şirketi ile Mısır Hükümeti arasındaki sorunlar hakemlik yoluyla çözülmelidir⁵².

Bu tasarı maddelerinden de anlaşılacağı üzere, Mısır'ın Kanal üzerindeki hâkimiyeti ister istemez kabul ediliyordu. Ancak bunu İngiltere ve Fransa açısından söylemek doğru değildir. İngiltere evveliyatında da Süveyş'ten kopmanın Ortadoğu nüfuzunu kaybetmek olduğunu biliyordu. Aslında, ABD bu durumdan pek de rahatsız görünmüyordu. Mısır ve Süveyş'in ehemmiyetini bilen ABD bu krizi yumuşatmaya çalışırken, İngiltere ise geri dönülmez bir yola giriyordu ki bu konuda Fransa ile gizli görüşmeleri başlatmıştı bile.

Nasır'ın Kanal'ın millileştirilmesi sonucunda, Ağustos başlarında Kahire'deki Kurtuluş meydanında toplanan İslam Kongresi, Asya, Afrika ve Avrupa milletlerinin temsilcilerinin de katılımıyla şu kararları almıştır:

- 1) Kongre, dünyadaki bütün hür insanların Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı devletleştirmesi kararını tasvip ettiğini ilan eder.
- 2) Kongre, Mısır'ın içişlerine karışmak maksadını taşıyan bütün emperyalist teşebbüsleri takbih eder.
- 3) Kongre, müstemlekeci devletlere Mısır'ı yahut başka bir Müslüman Arap devletini tecavüz tehdidi altında tutmaktan vazgeçmesini ihtar eder ve herhangibir

⁵¹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 101–102.

⁵² Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 86.

tecavüze karşı sonuna kadar dayanmaya karar vermiş olan bütün Arap milletleri arasında tam bir tesanüdün mevcut bulunduğunu ilan eder.

4) Arap menfaatlerini ve Mısır topraklarını müdafaa etmek üzere kanını dökmeye karar vermiş olan gençliğin arzusuna uyularak derhal gönüllü kaydına başlanacağı ilan olunur.

5) Bu gönüllü birlikler Reisicumhur Nasır'ın kumandasında hizmet göreceklerdir.

6) Kongre, 16 Ağustos'ta bütün Arap ve Müslüman memleketleri halkını umumi görev ilanına davet eder⁵³.

3.1.1.3. Kanal'ın Millileştirilmesinin Sovyetler Birliği Açısından Önemi ve Sonuçları

Nasır'ın Batı'nın tepkisiyle sonuçlanan Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı Sovyet Hükümeti tarafından desteklenmiştir. Khrushçev'e göre yasal olmayan hiçbir şey olmamıştır, çünkü Süveyş Kanalı Mısır'da yer almakta olup Mısırlı işçiler tarafından inşa edilmiştir. Bir Mısır mülkiyetidir diyerek Kanal'daki geçiş özgürlüğünün devamı konusunda Kremlin'in desteğini vurgulamıştır. Khrushçev ayrıca Kahire'nin açık suları tutma isteğini ifade ederek, bu konuyla ilgili hiçbir olumsuz zeminin olmadığını söylemiştir⁵⁴.

Moskova, Mısırlıların millileştirme duygusuna tepkide yavaştı ve aynı zamanda Ekim'deki düşmanlığın ortaya çıkmasında da yavaştı. Süveyş Krizi, Sovyetler Birliği-Mısır ilişkisinde ortaya çıkan ilk krizdi ve bölgede gelecekteki krizlerin, Sovyet davranışının bir yapısını ortaya koymaktaydı. Süveyş Krizi sırasında Sovyet Politikasına rehberlik eden iki temel düşünce şunlardır;

1. Moskova'nın Arap müşterileri arasında ve Batı çıkarlarına karşı bire bir kendi pozisyonunu geliştirme fırsatından yararlanma olasılığıydı.

2. ABD ile doğrudan doğruya karşı karşıya gelmekten sakınmak gerekliydi ki, bu da stratejik nükleer bir üstünlüğü sağlıyordu. O zamanda ve aynı zamanda ABD'nin 6. Filosunun Akdeniz'deki bölgesel üstünlüğü ortaya çıkıyordu. Sovyetler,

⁵³ Ayın Tarihi, No: 273, Ankara, Ağustos, 1956, s. 255.

⁵⁴ Oles M. Smolonsky, *a.g.e.*, s.39.

Khrushçev'in Doktrin'inin desteği altında çalışıyorlardı ki, mahalli savaşlar kaçınılmaz bir şekilde küresel bir hale gelecek ve nükleer durumlar ortaya çıkacaktı⁵⁵.

Khrushçev'in bu ifadeleri Süveyş Krizi üzerinde, Sovyet politikasının temeli olarak kabul edildi ve Arap doğusundaki artan gerginliğin, Batının etkisi ve prestijinin daha fazla bozulmasına yol açacağına inanılıyordu. Sovyet hükümeti, aynı zamanda Ortadoğu'da kendisinin de karışabileceği bir savaşa karşı çıkmıştır. Moskova, Nasır'ın hatırı için kendisini riske sokmaya hazır değildi. İngiltere ve Fransa Nasır'ın Arap doğusundaki Batı ilgisini mahvetme dürtüsünü zirveye çıkışmış olduğunu düşündü. Ekonomik düşüncelere rağmen Arap petrolünün Batı Avrupa Endüstri merkezlerine akışının kesilmemiş olmasına rağmen hayati bir önem taşımaktaydı. Nitekim Batı, Arap doğusundaki etkilerini kaybetme korkusuyla doluydu. Ancak, Sovyet Dışişleri Bakanı Dimitri Şepilov, Batılı güçleri, Mısır'a karşı güç kullanma konusunda uyardı. Çünkü onun tarafından herhangi bir müdahalenin Yakın ve Ortadoğu'da ciddi karışıklığa yol açacağına ve belki daha da ileri gidebileceğini söyledi⁵⁶.

Görüldüğü üzere Moskova, İngiltere veya Fransa'ya karşı gayet tehditkârdı. Ancak ABD'ye karşı bunu yapamıyordu. Belki de Sovyetler için Mısır, buna değmezdi. Aslında Moskova, Washington'un müttefikleri üzerindeki gücünü abartmıştır. Bundan dolayı Sovyetler Birliği'nin ABD girişimine ya da ABD'nin kendi müttefiklerine olan yakınlığına inanma gibi bir eğilimi vardı ve bunlar da Washington tarafından öne sürülüyordu.

Sovyet Politikacıları ABD'nin tepkileriyle ilgili var olan krizin bölgede İngiliz etkisini sonlandıracak bir fırsat olduğunu düşündüler. Süveyş Buhranı'nda Sovyetlerin ABD'ye karşı bu politikası önünü görememesinden kaynaklanıyordu. Sovyetler, Mısır için ABD'yi karşılarına aldığı taktirde belki de yeni bir dünya savaşı kaçınılmaz olacaktı. Sovyetler Birliği, Kanal'ın millileştirilmesine destek vermiş olmasına rağmen, Nasır'a hala güvenemiyordu ve bekliyordu. Bu durum Nasır tarafından da fark edilmiş olacaktır ki, Nasır'ın ifadesine göre Mısırlı yazar Muhammed Hasan Haykal açıkça, Nasır kriz nedeniyle Ağustos'ta Moskova'ya yapacağı gezisini iptal etmiştir dedi.

⁵⁵Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East, From World War Two to Gorbachev*, Cambridge Press, 1991, s. 47.

⁵⁶Oles M. Smolonsky, *a.g.e*, s. 39–41.

Haykal, Nasır kasıtlı olarak, böyle bir görüşmeden, Sovyetlerin gergin durumundan dolayı sakındığını ifade etmiştir⁵⁷.

3.1.1.4. Krizin Savaşa Dönüşmesi: Mısır'a Üçlü Saldırı

26 Temmuz 1956 Süveyş Şirketi'nin millileştirilmesi Mısır ve Arap Dünyası'nda Mısır'ın bağımsızlığının bir sembolü olmuştu⁵⁸. Ancak, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinde Avrupa'nın düşmanlığından korkan Nasır bu dış tehdidi de göz önüne almıştır⁵⁹. Bu arada Arap - İsrail gerginliği de giderek artmaktaydı. Özellikle 1955 Ekim'inde Nasır'ın Tiran Boğazı'nı kapatma kararı üzerine, Shimon Peres, şunu söylemiştir: “İkna oldum ki Ben-Gurion dümdüz ilerleyecek ve Tiran sularını açabildiği kadar açacak, bunu mümkün olursa diplomasi ile değilse güçle zor kullanarak”⁶⁰.

Nasır, bir hafta boyunca, Süveyş Kanalı Şirketi'nin millileştirmesine karşı olası uluslararası tepkileri ve bunların bir ertelemeyi hatta vazgeçmeyi gerektirip gerektirmeyeceğini değerlendirmiştir. Dulles'in, Eden'in görüşlerini paylaşmakla birlikte, askeri yöntemler kullanmak istemeyeceğini, bunun yerine Mısır'a ekonomik ve mali baskı yapmayı tercih edeceğini düşündü. Nasır, Mısır'a karşı bir saldırıya İsrail'in dahil olması olasılığını aklından bile geçirmedi⁶¹. Fakat Ben Gurion'un tehlikeli bir lider olduğunu biliyor ve onu Hitlerle bağdaştırıyordu⁶².

Nasır'ın İngiltere'nin tepkisi ile ilgili değerlendirmesi farklıydı. Nasır, Eden'in askeri harekâtı gözden geçireceğinden emindi; fakat İngiliz'nın bölgedeki askeri gücünün mevcut jeostratejik durumunu değerlendirerek Mısır'ın şiddetli mali ihtiyaçları ışığında riskin alınmaya değer olduğunu hissetti. Altı ay sonraki bir mülakatta o sırada aklından geçenleri şöyle açıkladı: “Temelde problem basitti. Planı rafa kaldırmak düşünülmeydi; mutlaka para bulunmaydı: milli geliri önemli miktarda arttırmanın tek

⁵⁷Galia Golan, *a.g.e*, s. 47–48.

⁵⁸Moshe Shemesh, “Egypt: From Military Defeat to Political Victor”, *The Suez - Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990, s. 113.

⁵⁹Itamar Robinovich, “The Suez - Sinai Campaign The Regional Dimension”, *The Suez - Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990, s.124.

⁶⁰Shimon Peres, “The Road to Serves; Franco-İsraili Strategic Cooperation”, *The Suez - Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990, s.105.

⁶¹Adid Davışa, *Arap Milliyetçiliği (Zaferden Umutsuzluğa)*, (Çev: Lütfi Yalçın), İstanbul, 2004, s.159.

⁶²Selwyn İlan Toren, “ The Sinai Campaign as a War of Alternative: Ben – Gurion's View of the Israel Egypt Conflicict”, *The Suez - Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990, s. 142.

yolu Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirmekti. Önemli bir risk olduğunu biliyordum. Kişisel tecrübelerimden Anthony Eden'in İngiliz çıkarlarını korumak için harekete geçmeyi düşüneceğini: fakat aynı zamanda İngiltere'nin saldırı için en yakın üsler olan Konya'da, Kıbrıs'ta ve Aden'de yeterli birliklerinin olmadığını da biliyordum. Onun yeterli gücü harekete geçirmeye hazır olmasına kadar geçecek olan süre içinde, barışçı bir çözüme ulaşacağımıza inanmıştım" demiştir. Nasır'ın hesapları yanlıştı⁶³. Nitekim Mısır'ın kendisine yapılan bütün teklifleri geri çevirmesi üzerine⁶⁴ İngiltere ve Fransa meseleyi kuvvet kullanarak çözmeye karar verdiler. Ancak, ABD'nin buna izin vermeyeceğini bildiklerinden dolayı, İngiltere, Fransa ve İsrail Dışişleri Bakanları, Paris yakınlarında 22–23 Ekim 1956'da gizli görüşmeler yaptılar. Görüşmelerin amacı, Mısır'a yapılacak saldırının planını hazırlamaktı. Görüşmeler neticesinde hazırlanan plan şu şekildeydi: İlk saldırıyı İsrail yapacaktı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa taraflara çağrıda bulunarak, ateşi durdurmalarını ve kuvvetlerini Kanal'ın iki kıyısının 10 mil (16 km) gerisine çekmelerini isteyeceklerdi. Fakat bu çağrı, İsrail kuvvetlerinin Kanal'a ulaşmasını sağlamak için 30 Ekim'de yapılacaktı. İsrail'in saldırısı ise 29 Ekim için öngörülmüştü. Mısır, bu çağrıyı kabul etmeyeceği için İngiltere ve Fransa, savaşı tarafların arasına girmek amacıyla, 36 saat içinde Süveyş Kanalı'na çıkarma yapacaklardı. Süveyş Kanalı'nda Port Said, İsmailiye ve Süveyş işgal edilecekti⁶⁵. Mısır'a saldırı günü 29 Ekim olarak belirlenmişti. Büyük ihtimalle, iki sebep göze alınmıştı: ABD'nin başkanlık seçimleriyle, SSCB'nin de Macaristan'da Komünist rejime karşı isyanla meşgul olmaları⁶⁶.

Bu plan gerçekten uygulandı⁶⁷. 29 Ekim'de İsrail, Mısır'ı işgal etti ve Londra'daki İngiliz - Fransız görüşmesinden sonra, İsrail ve Mısır elçiliklerine her iki tarafın da Kanal'ın diğer tarafına 10 mil güçlerini geri çekmeleri konusunda bir ultimatoma verildi. Aynı zamanda Kanal'ı korumak için bir İngiliz - Fransız güç birliğinin kabulüne de zorlandılar⁶⁸. Ancak Mısır ultimatoma reddetti⁶⁹. Verilen ultimatoma Mısır'ın reddi Fransız ve İngilizlere Musketeer harekâtının başlaması için

⁶³ Adid Davışa, *a.g.e.*, s.159.

⁶⁴ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 304.

⁶⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁶ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 63.

⁶⁷ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁸ Robert McNamara, *Britain Nasser and the Balance of Power in the Middle East* (1952–1967), London, 2003, s. 55.

⁶⁹ Hürriyet Gazetesi, 31Ekim 1956, s.1.

yeşil ışık yaktı ve 31 Ekim’de İngiltere ve Fransa, Mısır havaalanlarını bombalamaya başladılar. Hatta İngilizlerin görevlerini yerine getiremeyeceğinden korkuya düşen İsraililer arasında bir rahatlama oluştu⁷⁰. Bütün bunlar birkaç ay önce, Mısır’ın milli kahramanı Cemal Abdülnasır’ın 86 yıllık Süveyş Kanalı’nın hisse senetlerini millileştirmesinden ileri geliyordu⁷¹.

Nasır, İngiliz ve Fransız hava hücumlarıyla tamamen şaşırılmıştı⁷². Saldırı harekâtı üzerine BM Güvenlik Konseyi 30 Ekim günü toplandı. Fakat İngiltere ve Fransa, gerek ABD ve gerekse SSCB tarafından sunulan ve taraflara kuvvet kullanımına son vermeleri çağrısında bulunan karar tasarılarını reddettiler⁷³. Ateşkes ilan edilmediği gerekçesiyle İsrail de ilerlemesine devam etti ve Sina Yarımadası’nın büyük bölümünü işgal etti. Gazze ile Şarm el-Şeyh de İsrail’in eline geçti. İngiltere de Port Said’i ele geçirdi⁷⁴. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 31 Ekim’de yaptığı toplantıda “Mısır’a karşı girişilen harekât hakkında tavsiyelerde bulunmak üzere” BM Genel Kurulu’nun olağanüstü toplantıya çağrılmasını kararlaştırdı⁷⁵. Ancak İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Avam Kamarası’nda verdiği beyanatta, Mısır’la - İsrail’in karşılıklı olarak çarpışmayı durdurmak hususunda 12 saatlik bir İngiliz - Fransız ultimatoomunu kabul etmeleri halinde dahi, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Süveyş Kanalı bölgesine gireceklerini söylemişlerdir. Başbakan, Kanal bölgesine girecek olan İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin temsili mahiyetinde olacaklarını söylemiştir. BM Güvenlik Konseyi ise toplantıda Amerika ile Rusya, konseyin İsrail kuvvetlerine Mısır toprağından çekilmeleri hususunda emir verilmesinde uzlaşmışlardır. Kahire ise bu durumdan oldukça şaşkıındı. Mısır Kabinesi, Devlet Reisi Nasır’ın daveti üzerine toplanarak hâsıl olan durum üzerinde müzakereler yapmıştır. Kahire’de bir harp halinin karışıklığı ve telaşı hüküm sürmüştür. Devlet reisliğince yayınlanan bir kararname ile bütün Mısır’da umumi seferberlik ilan edilmiştir⁷⁶.

⁷⁰ Orna Almog, *Britain, Israel and the United States (1955–1958) (Beyond Suez)*, London, 2003, s. 98.

⁷¹ Vedii Evsal, *Ortadoğu’da Oruçlu Günler Savaşı*, İstanbul, 1975, s.111.

⁷² Moshe Shemesh, *a.g.m*, s.113.

⁷³ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.87.

⁷⁴ Haluk Gerger, *a.g.e*, s.145.

⁷⁵ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.88.

⁷⁶ Vatan Gazetesi, 31 Ekim 1956, s.1- 5.

3.1.1.5. Üçlü Saldırı Karşısında ABD ve Sovyet Rusya'nın Tutumu

Mısır'a karşı yapılan saldırıların ardından, Güvenlik Konseyi, BM Genel Kurulu'nun olağanüstü toplantıya çağrılmasını kararlaştırmıştı ve 1 Kasım'da toplanan Genel Kurul, başlıca şu esasları kapsayan bir karar aldı:

- Bütün taraflar derhal ateş kesmeli ve silahlı harekâta son vermelidirler.
- Taraflar, (1949) mütareke antlaşmalarında öngörülen hatların gerisine çekilmeli ve antlaşmalara tam olarak uymalıdır.

Ateşkesten sonra, Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması ve geçiş serbestîsinin tekrar sağlanması için gereken tedbirler alınmalıdır. Genel Kurul, 3–4 Kasım'da yaptığı toplantıda da çatışmaların sona erdirilmesini denetlemek üzere BM Barış Gücünü kurulmasını kabul etti⁷⁷.

Birleşmiş Milletlerde Amerika'nın sürekli temsilcisi Henry Cabot Lodge, güçlerin kullanımından BM üyelerinden İsrail'in geri çekilmesi için bir çağrıda bulundu. İngiliz ve Fransızlar dünya düşüncesinin şaşkınlığına çözümü veto ettiler. Amerikalılar, Sovyetlerle ihtimal dışı bir müttefiklikle bu durumu Genel Meclis'e getirdiler. BM Genel Meclisi görüşmeler sonunda İngiliz ve Fransızları 65'e karşı 5 oyla, 2 Kasım'da bu hareketin durdurulmasını gerekli gördü. Bu da en azından dünya düşüncesini etkin kılma çabasıydı⁷⁸.

Genel kurulun, Barış Gücü kurma kararına rağmen İngiltere ve Fransa'nın 5 Kasım sabahından itibaren yani ABD'de başkanlık seçimlerinden bir gün önce, Süveyş Kanalı'na çıkarma yapmaları üzerine Sovyetler Birliği harekete geçti⁷⁹. Nitekim İngiltere ve Fransa, Mısır'a karşı saldırıya geçerken Polonya'daki ayaklanma ve Macar ihtilaline güvenmişlerdi. Fakat bu hesap yanlış çıktı. 5 Kasım sabahından itibaren Sovyetler Macar ihtilalini bastırmaya başlamışlar ve dolayısıyla Macaristan'daki durumları düzelmeye başlamıştı⁸⁰. Savaşın patlak vermesiyle Sovyetler Birliği değişik önlemler aldı ki, bunlardan hiçbiri savaşın içine karışmak gibi bir niyet göstermiyordu. 45 İllusion hava aracı önceden Mısır için temin edildi ki, Sovyetler Birliği danışmanlarıyla birlikte bu araçları Yukarı Mısır'daki Luksor'a transfer etti. Sovyetler, bu çatışmada olası bir katılımdan da kaçınıyordu. Böyle yaparak yine de Moskova,

⁷⁷ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 88.

⁷⁸ Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 104.

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914–1980)*, s. 500.

Mısır'ın bomba becerisinde etkiliydi. İngiliz ve Fransız hava hücumlarının başlamasından sonra, Sovyetler Birliği yaklaşık 380 Sovyet ve Çekoslovak danışmanını Mısır'dan Sudan'a gönderdi ve böylelikle bölgeden bir boşaltma başladı. Bu hareket, savaşa dahil olanların danışmanların geriye çekilmesiyle ilgili emirler izledi. Bu özellikle danışmanların 200 Sovyet tankı için danışman mürettebatı içerdiği ki önemlidir. 31 Ekim'de İngiliz - Fransız ultimatomundan sonraki günde Sovyetler Birliği krizin Güvenlik Konseyi tarafından danışılmasını önerdi. Böylelikle ne politik ne de askeri olarak Sovyetler Birliği direkt bir rol almaya hazırlanmadı. Dahası, doğrudan doğruya direkt olarak 1 Kasım'da yardım istenildiğinde Suriye Başkanı Kuvvetli, Moskova'yı ziyaret etti ve Sovyet liderliği yardım konusundaki cevabında tereddütlüydü. Benzer bir mesajda, 2 Kasım'da Moskova'daki Mısır elçisine gönderildi. Yani Sovyetler Birliği askeri yardım sağlamayacaktı ama dünya kamuoyunu harekete geçirecekti. Daha sonra Nasır, Sovyetler Birliği'nin, tank ve teknisyen yardımı teklifinde bulunduğunu iddia etti, ama bu teklif geri çevrildi. Çünkü Mısır böyle bir yardıma ihtiyaç duymuyordu. İşgalci güçlere doğrudan ve güçlü bir Sovyet hareketi 5 Kasım gecesinde bir ultimatom şeklinde geldi. Bu ultimatom beş mektup içeriyordu. Bu mektuplarda şunlar vardı:

1. İngiliz'ya roket hücumu tehdidi
2. Fransa'ya roket hücumu tehdidi
3. Güvenlik Konseyi'ne 12 saat içerisinde bu düşmanlığın bitirilmesi tehdidi
4. İsrail'e söz konusu İsrail devletinin kabulü
5. ABD'ye, Amerikan 6. Filosu da dâhil olmak üzere, birleşik bir güç teklifiydi.

Sovyetler Birliği'nin tepkisindeki gecikme, 5 Kasım gecesine kadar Macaristan'daki müdahaleleriyle açıklanmıştı. Aslında bu doğrudu. Moskova Macaristan devrimiyle meşguldü⁸¹.

Sovyet Başbakanı, savaşı durdurmak için hükümetinin, önlemler aldığına dair, İsrail'i de uyarmıştır. Sovyetler aynı zamanda Tel-Aviv elçilerinin derhal İsrail'i terk ederek Moskova'ya dönmesini bildirmiştir. Bu arada, ABD Başkanı da hükümetinin memnuniyetsizliğini ifade eden mektubu Ben-Gurion'a göndermiştir. Krizin artık bölgesel bir çatışmadan çıktığını ve uluslararası hale geldiği apaçık belliydi⁸².

⁸¹ Galia Golan, *a.g.e*, s. 49–50.

⁸² Orna Almog, *a.g.e* s. 101.

Sovyet Hükümeti, İngiltere ve Fransa'ya Mısır'daki çarpışmalara son vermedikleri taktirde daha kuvvetli bir devletin taarruz tehlikesine maruz kalabileceklerini ihtar etmiştir. Sovyet Başbakanı Bulganin, İngiliz ve Fransız Başbakanları Sir Anthony Eden ve Guy Mullet'e gönderdiği notalarda "Tecavüzü ezmek ve Mısır'da harbe son vermek için her çareye tevessül etmek azmindeyiz" demiş ve kuvvet ihtimaline gidebileceği belirtmiştir⁸³. Bulganin, Eden ve Mollet'e gönderdiği notada ayrıca şunları söylemiştir. "Eğer bütün modern tahrip silahlara sahip daha kuvvetli devletler, İngiltere'ye taarruz etmiş olsalardı, bu memleketin hali ne olurdu. Bu devletler deniz veya hava kuvvetlerini İngiliz kıyılarına sevk etmeksizin, başka vasıtalarla bu arada füzelerle harbi İngiliz topraklarına götürebilirler. Eğer Fransa ve İngiltere'ye karşı füzeler kullanılmış olsaydı bunu barbarca bir hareket diye vasıflandırırınız fakat hemen hemen silahsız bir durumda olan Mısır'a karşı İngiltere ile Fransa'nın girmiş oldukları hareketten bunun farkı nedir?" Bulganin İngiltere'yi mantığın sesini dinlemeye davet ederek şöyle demektedir: "Mısır'a karşı girişilen harp diğer memleketlere de sirayet edebilir ve üçüncü bir dünya harbi mahiyetini alabilir." Bu konuşmaların ardından Sovyet Dışişleri Bakanı Dimitri Şepilov, BM nezdindeki Sovyet delegasyonunun sevk ve idaresini şahsen ele almak üzere New York'a gitmiştir. BM Genel Kurulu ise, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı giriştikleri askeri harekâtı bir ateşkesle sonuçlandırmak için bir polis gücü teşkilatı kurulmasını kararlaştırmıştır. Büyük İngiliz ve Fransa ise bir polis kuvveti kurulması teşebbüsünü memnurlukla karşıladıklarını beyan etmişlerdir⁸⁴.

Sovyet Başvekili Bulganin, İngiltere ve Fransa'ya verdiği notada Rusya'nın silah kullanarak kendilerini Mısır'dan çıkarmaya hazırlanmakta olduğunu ihtar etmişti. Bulganin'in bu konuda, İngiltere ve Fransa'ya yeni bir nota göndereceğini bildirmiştir. Bunun üzerine yüksek kademeli İngiliz ve Fransız kaynakları Sovyet müdahalesinin uzak bir ihtimal olmadığını söylemişlerdir. Bazı gazeteler Moskova'nın, Romanya veya Suriye'yi üs olarak kullanarak Mısır'a asker sevk etmeye hazırlandığı hakkında rivayetler neşretmişlerdir. Bu arada, Sovyet Rusya'ya yaptığı ziyaretten dönen Suriye Reisicumhuru Şükrü El-Kuvvetli'ye yakın çevrelerden şu haber sızmıştır: "Bizden her şey iste yalnız harp isteme" tarzında telkinlerde bulunmuşlardır⁸⁵. Diğer taraftan Şükrü

⁸³ Yeni Sabah Gazetesi, 6 Kasım 1956, s.1.

⁸⁴ Vatan Gazetesi, 6 Kasım 1956, s. 5.

⁸⁵ Vatan Gazetesi, 9 Kasım 1956, s.1.

El-Kuvvetli'nin, Sovyetler Birliği ziyareti münasebetiyle tertip edilen resmi toplantıda, söz alan Sovyet Mareşal Voroşilov, "Bağımsızlığını tamamen kazanabilmesi için Rusya'nın Suriye'ye yardıma hazır bulunduğunu" öne sürmüştür⁸⁶.

Sovyetlerin, işgal karşısındaki tutumları gayet sertleşmişti. Zira o dönemde Newyork muhabirinin Moskova'dan aldığı habere göre, Moskova'daki Mısır Elçisi, Kahire'den aldığı bir talimata göre, Sovyet Hükümeti'ne resmen müracaatla, Sovyet gönüllülerinin derhal Ortadoğu'ya gönderilmesini talep etmiştir. Bu gönüllüler, Sovyet silahlı kuvvetleri arasından seçilecek ve Sovyet silahları ile teçhiz edileceklerdir. Moskova'daki Arap çevreleri de haberi teyit etmişlerdir. Mısır Elçisi Muhammed ise "Şimdilik bu hususta herhangi bir şey söylemeye yetkili değilim" demiştir. Haber Moskova, radyosu tarafından da okunmuştur⁸⁷.

Sovyetlerin bu baskı ve tehditleriyle birlikte ABD'nin rolü, İngiltere - Fransa ve daha sonra İsrail'in geri çekilmeleri sonucunu doğurmuştur. Peki, bu kriz Sovyetleri nasıl etkilemiştir? Sovyetler Birliği çok büyük ihtimalle, Ortadoğu krizine Amerikan tepkisini bekletti ve nispeten ABD ile karşı karşıya gelmenin hiçbir riskini almak istemedi. Kriz, askeri ve diplomatik olarak üst düzeye gelinceye kadar beklediler. Çözüm görünüyordu ve ABD muhtemelen bu çatışmanın sonunu destekliyordu. 1956 Savaşı'nın temel faydalanıcısı Sovyetler olmuştur. İngiltere ve Fransa çözümsüz bırakılmıştır. Bölgede etkileri de görsel olarak son bulmuştur. ABD'nin, müttefiklerin hücumuna bir derece katılması gerekiyordu. Aksine onlara karşı zayıf bir müttefik gibi davrandı. Sovyetler Birliği yine de günü kurtarmıştı ve düşmanlıklara bir son getirmişti. Genel olarak üçüncü dünyanın şampiyonu olarak ortaya çıkmıştı. Mısırlılar, Sovyet teşebbüsünü Batı'nın politik yenilgisi olarak ele aldı. Mısır basını, Sovyet tehditlerini rapor eden hiçbir yorumda bulunmadığı gibi Moskova'ya karşı herhangi bir şükran duygusunu da ifade etmedi. İkinci olarak Mısırlılar, Sovyetlerin gecikmesini ve krizde hareketsizliğini eleştirdiler. Nasır bununla ilgili olarak kamuoyuna açıklamalar yaptı. Örneğin Sovyetler Birliği'nin karar vermek için 9 gün beklediklerini söyledi. Onun takipçisi Enver Sedat, daha sonra Moskova ile olan antlaşmazlığın bu dönemde başladığını ve bu krizi sonlandırmada temel rolü Amerika'nın oynadığını söyledi. Haykal ise daha sonra aynı şeyleri rapor etti ve bu durumda 1950'lerin sonlarında Sovyet - Mısır ilişkisinde bozulmanın bir başlangıcı olduğunu söyledi. Üçüncü olarak

⁸⁶ Ulus Gazetesi, 4 Kasım 1956, s.1.

⁸⁷ Yeni Sabah Gazetesi, 15 Kasım 1956, s.1.

da Araplar şimdi Sovyet önceliklerinin farkındaydılar. Süveyş Krizi'nin bölgede bazı insanların gözünde başka bir sonucu da Eisenhower Doktrini'dir ki bu da güçlü bir ABD yaptırımını bölgede oluşturmuştur⁸⁸.

3.1.1.5.1. Kriz Karşısında ABD'nin Tutumu

Süveyş Krizi, Washington'un Ortadoğu politikasını tamamiyle değiştirmiştir. Bunun geçmişi ve hafızası ilk kez ABD'yi, İngiliz ve Fransa'nın yerini almaya yönelten temel bir güç oldu. ABD'nin Sovyetler Birliği ile İngiliz, Fransız ve İsraillilerin Mısır'a olan hücumlarının durdurulması için birleştğinde, Eisenhower idaresi Moskova'dan endişelenmişti⁸⁹. Nitekim Bulganin, İngiltere ve Fransa'yı uyaran ultimatominin ardından, Eisenhower'a da bir mektup göndererek, onu bir Üçüncü Dünya Savaşı çıkma olasılığı konusunda uarmıştı. Daha da önemlisi Bulganin, saldırganlığı önlemek üzere, Sovyetler Birliği ile ABD'nin BM ilkeleri uyarınca bölgeye ortak müdahalede bulunmalarını önerdi⁹⁰.

Bulganin'in bu önerisi karşısında, Başkan Eisenhower da 11 Kasım 1956'da bu önerinin cevabını şöyle vermiştir. "Sizin bana 5 Kasım'da göndermiş olduğunuz mesaja referans veriyorum. Yakındoğu'daki savaş, ABD'nin çabalarıyla sona getirilmiştir. Barışın tamamen bölgede restore edilmesi gereklidir ve bu durumu burada bozacak herhangi bir eylem yapılmamalıdır. Sizin önerinize bağlı olarak ABD, Mısır'daki savaşı durdurmak için kendi askeri güçlerini Sovyetlerle bir araya getirecektir. Bizim görüşümüz, ne Sovyetler Birliği ne de diğer askeri güçler Ortadoğu bölgesine girmemelidir. Böyle bir eylem yapıldığında doğrudan doğruya BM, Mısır'daki bütün güçlerin Mısır'dan çekilmesi çağrısını yaptığı sonucuna karşı çıkmış olacaktır. Bu şartlar altında yeni güçlerin girişi BM şartlarını sarsacaktır ve bu bütün BM üyelerinin buna ABD'de dahil olmak üzere böyle bir çabaya karşı çıkma görevi olacaktır. Sizin Sovyet askeri birliklerinin Macaristan halkına karşı aldığı tedbirle BM'nin hedefleri ve temel prensiplerini ortadan kaldırmak zordur. Sizin bana 7 Kasım tarihli mektubunuz bu trajik durumu derin bir şekilde hayal kırıcı olarak vermiştir. Sovyet Hükümeti şimdi

⁸⁸ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 50–53.

⁸⁹ Robert D. Schulzinger, "The Impact of Suez on United States Middle East Policy, (1917–1958)", *The Suez-Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn ilan Troen and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990, s. 189.

⁹⁰ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 146.

BM'nin çözümünü yürütecektir. Macaristan konusunda ve bu barışın oluşumuna dikkate değer derecede katkıda bulunacaktır"⁹¹.

ABD Hükümeti, şüphesiz yükselmekte olan tansiyonun ve bölgedeki savaş riskinin farkına varmıştı. Ancak Washington bu duruma tamamen farkında olmadan yakalanmıştı. ABD olayların akışını engellemeye çalıştı⁹². Çünkü bu durum, Eisenhower'ın başkanlığında bir krize sebep olmuştu. Eisenhower, ekonomik ve politik baskı uygulayarak Süveyş Krizi üzerinde barışçıl bir çözüm kurmaya çalıştı⁹³. ABD'nin bu konuda kullanabildiği en başarılı araç finansal yaptırım idi⁹⁴. Yaşanan gelişmeler ve Eisenhower'ın seçim dönemine denk gelmesi ABD'ye büyük bir sorumluluk yüklüyordu. Eisenhower'ın korktuğu başına gelmişti, Sovyetlerle bir nükleer savaş olasılığının ciddi biçimde ortaya çıkması, saldırının bütün dünyada tepkiyle karşılanması Arap dünyasındaki genel öfke ve nefret dalgası, müttefiklerinin kendisinden gizleyerek bütün Batı çıkarlarını tehlikeye atmaları Eisenhower'ı korkutmuş ve kızdırmıştı. Gelişmelerin artık, İngiltere ve Fransa'yı yani eski sömürgecilerin bölgedeki ve dünyadaki güç ve prestijlerini onarılamaz bir biçimde zedelediğini de gören ABD yönetimi ipleri eline almaya karar verdi. Yönetim, hem İsrail'e hem de İngiltere ve Fransa'ya ağır baskılar ve tehditler yöneltmeye başladı. Onların ipiyle kuyuya inmek istemeyen ABD, aynı zamanda İngiltere ve Fransa'yı bölgeden silme kararı da alıyordu⁹⁵.

ABD, İngiliz ve Fransızlara eğer askeri bir güç gönderirlerse yalnız kalacakları uyarısında bulunmuştu. Washington bu arada Nasır'ı da zayıflatan ve izole eden bir hedefi de uygulamaya çalıştı. Aslında ABD - Nasır balayı da sona ermişti. ABD, Mısır'a karşı bir askeri harekete karşıydı. Bu Nasır'ı korumak için değil, ama böyle bir hareketin Nasır'ın arkasındaki Arap dünyasını bir araya getireceğinden endişe duyuyordu. ABD, Sovyetlerin ortak harekât teklifini reddetti. ABD ve Sovyetler arasında farklı amaçlar vardı ve ABD, Sovyet müdahalesine karşı uyarıda bulundu. Sonuçta, 6 Kasım'da İngiliz ve Fransızlar geri çekilme niyetlerini bildirdiler ve Aralık

⁹¹ FRUS, 1955–1957, Vol. XVI, s. 1111–1112.

⁹² Alfred Atherton, "The United State and the Suez Crisis The Uses and Limits of Diplomacy", *The Suez-Sinai Crisis 1956* (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990, s.200.

⁹³ Robert A. Divine, *Eisenhower And Cold War*, Newyork, 1981, s.79.

⁹⁴ Orna Almog, *a.g.e*, s.101.

⁹⁵ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 146.

sonunda Mısır'daki güçlerini geri çekeceklerini söylediler⁹⁶. Eisenhower yönetiminin İngiltere, Fransa ve İsrail'e muhalefeti, Arap dünyasında ABD prestijini az da olsa yükseltmişti⁹⁷.

Hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın kabul etmiş olduğu ateşkes haberi Beyaz Saray tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Başkan, derhal Anthony Eden'e telefon ederek İngiltere ve Fransa'nın Süveyş'ten çekilmelerinin hızlandırılmasının önemini vurguladı ve Eisenhower bu durumu şöyle açıkladı: "Bu acil meseleler Mısır'a bir fırsat verecektir ve Sovyetleri Arap dünyasına davet edecektir". Eden, BM barışı koruma gücü olarak hemen geri çekilecekleri sözünü vermişti. Nitekim Eden, aksi taktirde korkarım ki, Kızıl Çocuk aslan payını talep edecektir demiştir. Eğer Eisenhower'ın Süveyş Krizini ele alış şekli, ABD'nin Avrupa sömürgeciliğine geçmişin bir izi olarak kabul edip, gösteriyorsa Eisenhower ve onu takip eden politikacıların son 15 yılda takip ettikleri ABD'nin bu milliyetçi devrimi geleceğin bir dalgası olarak görmediğini kanıtladı. Eisenhower'dan Nixon'a kadar, Beyaz Saray'ın her bir oturunu şeytanla yemek yiyen Nasır ile uğraşıyordu. Askeri tehditleri ekonomik ödüllerle bir araya getirerek Nasırizmden kurtarmak istiyorlardı ve böylelikle devrimsel değişiklikten Batı rejimine sığınmak olacaktı⁹⁸.

Eisenhower yönetimi, Süveyş'in üç temel sorunu olduğuna inanıyordu:

1. ABD, diğer dış güçlerden Ortadoğu'da daha büyük bir etkiye sahipti.
2. Arap Ortadoğu'sunda Komünizm temel problemli.
3. Mısır'ın Cemal Abdülnasır'ı Sovyetlerin bir ajanıydı.

Süveyş'ten sonra ABD politikacıları, Arap-İsrail çatışmalarını görmezden gelmeyi tercih ettiler. Bunu maksatlı olarak yaptılar. Washington, Komünist bir tehdide odaklanarak Ortadoğu'yu sabit değişmez bir pro-ABD halinde yeniden modellendirmeyi umuyorlardı. İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır işgalini başarılı bir şekilde durdurduktan sonra ABD, Avrupalıları zayıflattı. Aynı zamanda ABD'li diplomatlar bir ateşkes isteyerek, BM'de Sovyetlere katılmaktan pişman oldular. 1956'nın sonlarında Mısır Başkanı Nasır, savaşı durdurmada Moskova'ya ABD'den fazla kredi verdi. Eisenhower, Dulles'a şunları söyledi: Biz Nasır'ı şeytani bir etki

⁹⁶ Alfred Atherton, *a.g.m.*, s. 200–203.

⁹⁷ James R. Vaughan, *The Failure of American and British Propaganda in The Arab Middle East, 1945 – 1957*, Newyork, 2005, s.229.

⁹⁸ Douglas Little, *a.g.e.*, s. 180–181.

olarak görüyoruz. Bu yüzden ABD, Arap devletlerini Nasirizm tehlikesine karşı uyarmak uyandırmak istedi. 1955 - 1956'da, Eisenhower ve Dulles, Nasır'ın negatif görünüşünü tespit etmişlerdi ve Mısır lideri hakkındaki görüşlerini değiştirmediler. Her ne kadar, İngiliz, Fransız ve İsrail saldırılarına karşı onun rejimini korumalarına rağmen ABD'li diplomatlar Nasır'ın bağımsızlığından veya bağımsız hareket etmesinden hoşlanmadılar. Nitekim onun, Sovyetlerle bir Doğu Bloğu oluşturmasından, Onun, Sovyet yardımı Asvan Barajı ve Çek - silah antlaşmasını kabul etmesi ve O'nun Çin'i tanınması bunların hepsi Dulles'ı gücendirdi. Washington'a göre, Araplar, Nasır'ın arkasında ABD'nin dileklerine ve ilgi alanlarına çok az bir ilgi göstereceklerdi. Bu anlamda, Eisenhower ve Dulles'in Nasır ile ilgili düşüncesi, Süveyş Savaşı'nı planlamış olan İngiliz ve Fransız liderlerden biraz farklı idi⁹⁹.

3.1.1.6. Süveyş Savaşı'nın Sonuçları

Süveyş Savaşında, Mısır üçlü saldırı karşısında çok zor durumda kalmış, ABD ve Sovyetlerin baskısıyla da üçlü saldırı geri çekilme ile son bulmuştur. Ancak bu durum Mısır'ı dolayısıyla da Nasır'ı adeta göklere çıkarmıştır.

Nasır, Mısır içinde ve Arap dünyasında ünlü ve dillere destan bir zafer elde etti. "Süveyş Kanalı kriziyle" John Bodeau'ya göre bölgesel bir kahraman olarak Nasır, aniden Ortadoğu'nun ufkunu doldurdu. Gerçekten de Araplar şehirleri yaygın bir biçimde Batı karşıtı gösteri ve ayaklanmalara sahne olmuştu. Irak, Suriye ve Suudi Arabistan'daki petrol boruları sabote edilmişti. Halk İngiliz ve Fransız mallarını boykot için güçlü bir çaba harcadı. Suriye ve Suudi Arabistan, İngiliz ve Fransa ile ilişkilerini kesti. Nasır'ın Arap dünyasındaki en büyük rakibi Nuri el-Said, Mısır'a yapılan saldırıyı önceden öğrenmiş ve İngilizlerle görüşüp onların yandaşı olmuştu¹⁰⁰.

Bu savaşın Nasır'ın zaferiyle sonuçlanması, Ortadoğu'daki Batı aleyhtarı güçlerin durumunu da oldukça kuvvetlendirmiş olmaktaydı¹⁰¹. Nasır bundan sonraki süreçte Kanal sorununun kendisine getirmiş olduğu prestiji de arkasına alarak Arap Ortadoğu'sunda milliyetçilik rüzgârının daha hızlı esmesini sağladı. Rusya ile de daha yakınlaşan Nasır'ın bu yakınlığı da kısa sürmüştür. Nitekim Süveyş Krizi Ortadoğu'da Sovyetleri daha da güçlendirmiştir dememiz uzun vadede doğru değildir. Çünkü daha

⁹⁹ Robert D. Schulzinger, *a.g.m*, s. 189–191.

¹⁰⁰ Adid Davişa, *a.g.e*, s. 112.

¹⁰¹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.106.

önceden de belirttiğimiz gibi, Enver Sedat, Süveyş Krizi'ni, Sovyetler ile Mısır arasındaki ilk ciddi kriz olarak görmüştür.

1956'da meydana gelen Süveyş Kanalı Krizi'nin en büyük sebebi Bağdat Paktıydı. Ancak bunun yanı sıra Mısır'ın Bağdat Paktı'na katılma korkusunu taşıyan İsraililerin, bu korku neticesinde Abdülnasır'ın tepkisini çekmek için Gazze'ye saldırımları ve bu saldırı sonucunda Nasır'ın Batı'dan destek görmemesi üzerine Moskova'ya yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Tüm bunlar, Mısır'ı Amerika ekseninden uzaklaştırarak Sovyet eksenine yakınlaştırmıştır¹⁰².

Diğer önemli bir sonuç, Süveyş Buhranı, iki savaş arası (1919–1939) dönemden beri Ortadoğu'da başlıca söz sahibi olan iki Batılı ülkenin durumunda önemli bir değişiklik yapmıştır. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'dan kesin olarak çekilmelerinde 1956 Süveyş Krizi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. İngiltere ve Fransa'dan boşalan yeri, bir başka Batılı büyük devlet yani ABD doldurmak isteyecektir. Nitekim ABD, İngiltere ve Fransa'nın saldırı hareketini desteklememiş ve “frenleyici” bir rol oynamaya çalışmıştır. Öte yandan ABD'nin bu saldırıyı tasvip etmeyişi, Sovyetler Birliği'nin de İngiltere ve Fransa'ya karşı sert çıkışını adeta kolaylaştırmıştır¹⁰³. Süveyş Krizi, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki konumunu daha da güçlendirmiştir¹⁰⁴.

1956 Süveyş bunalımı, eski emperyalistlerin dünya çapındaki rolünün sona erdiğini, artık dünya politikasındaki başrollerin ABD ve Sovyetler Birliği tarafından oynanacağını göstermiştir. Süveyş Bunalımı'nda ortak bir tavır içine girmiş gözükten ABD ile Sovyetler Birliği'nin bu çıkar kesişme noktasından hemen sonra ayrılıkları da başlıyordu. İkisi de bundan böyle değişik güçlerin arkasında yer alarak Ortadoğu'da karşılıklı mevzileneceklerdi. İngiltere'nin bölgedeki rolü kesin olarak 1958'de Irak'ta ihtilalin patlak vermesi üzerine sona erecekti¹⁰⁵.

Süveyş Buhranı, Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'daki temsilcilerini tam olarak ortaya çıkarmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, ABD ve Sovyet Rusya görünürde birlikte hareket etmiştir. Hatırlayacağımız üzere, 1948 Arap - İsrail savaşında ve hatta İsrail'in tanınmasında da ABD ve Sovyetler birlikte hareket etmişlerdir. ABD, Sovyetlerin

¹⁰²Thomas A. Bryson, *Alâkâtü'd-Diblumasiyyeti'l-Emerikiyye maa's-Şarki'l-Evsat 1784 -1975*, , Terceme: Dâru Tallas, Dımaşk, 1985, s. 465–466.

¹⁰³Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 90.

¹⁰⁴Mehmet Şahin, “Ortadoğu İle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (1919–2008)*, (Edit: Haydar Çakmak), Ankara, 2008, s.491.

¹⁰⁵Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, İstanbul, 1988, s.26.

girişimi ile Ortadoğu'da etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Nitekim daha öncesinde planlarını İngiltere aracılığıyla devam ettiriyordu. Ancak, Ortadoğu Komutanlığı ve sonucundaki Bağdat Paktı'nın İngiliz başarısızlığıyla sonuçlanması, İngilizlerin bölgede miyadını doldurduğu anlamına gelmiş ve son olarak da Süveyş Buhranı ile kendi eliyle İngiltere Ortadoğu defterini kapatmıştır. Kaynaklardan da bahsettiğimiz üzere Süveyş Buhranı, Sovyetlerin gücünü bölgede arttırmıştır. Ancak bu geçici bir güç kazanımıdır. İlerideki konularda da göreceğimiz üzere Mısır giderek Sovyetlerden uzaklaşacak ve ABD ile bitirdiği balayına yeniden başlayacaktır.

3.2. Eisenhower Doktrini

1956 Süveyş Savaşı'nın en önemli sonuçlarından bir tanesi, Eisenhower Doktrini'nin ortaya çıkmasıdır¹⁰⁶. Süveyş sonrasında Eisenhower yönetimi, fırsatlara ve sorunlarla karşı karşıyaydı. İngiltere'nin bölge politikasında etkin, hatta belirleyici bir güç olarak nihai ve fiili tasfiyesi, ABD'nin tek hegemon güç olarak bölgede aktifleşmesini getirmiş, bir yandan da, onu sırtındaki bir yükten kurtarmıştır. İngiliz sorunu ve Süveyş, Batı ile Araplar arasında temel bir antlaşmazlık konusuydu ve ilişkilerin iyileştirilmesi önünde engeldi. Batıcı rejimler bile, İngiltere'nin bölgedeki hegemon varlığına ilişkin bu "Arap milli sorunu" var olduğu sürece, ABD ile yakın ilişkilerini sürdürmekte zorlanıyorlardı. ABD'nin Mısır ve Suriye ile ilişkilerinde ise bu, İsrail sorunuyla birlikte, karşılıklı diyalogu zehirleyen başlıca etmen durumundaydı. Amerikalıların perspektifinde, savaşta üçlü çeteye karşı çıkmış olmak, BM'de ateşkes lehine oy kullanmak, işgalcilerin askerlerini geri çekmelerinde aktif rol almış bulunmak, ABD'nin, Arap dünyasındaki prestijini arttırmış, onun eski sömürgecilikle özdeşleşmesine son vermişti. Bu durum bölgede yeni inisiyatifler alma bakımından Amerika'ya bir manevra imkânı vermekteydi. Ne var ki Amerikan hesaplarının karşısında ciddi engellerde söz konusuydu, her şeyden önce "Sovyet gücü ve faktörü" artık bölgede etkin bir konumdaydı¹⁰⁷.

Eisenhower, Ortadoğu'nun zamanla istikrarsız bir bölge haline geldiğini belirttikten sonra, bu istikrarsızlığın uluslararası komünizm tarafından, daha da arttırıldığını ve kullanıldığını öne sürüyordu. Eisenhower: "Rusya'da Çarlık devrinde de Bolşevikler devrinde de yöneticilerin daima Ortadoğu bölgesini ele geçirmeye

¹⁰⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.106.

¹⁰⁷ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 155.

çalıştıklarını” söylemiş ve SSCB’nin bu bölgeden kendisine bir saldırı yönelmeyeceğinden emin olmasını, ABD’nin hiçbir zaman böyle bir şey düşünmediğini belirtmiştir. ABD Başkanı, SSCB’nin Ortadoğu’da ekonomik çıkarı olmadığını da iddia etmiş ve 1955 yılında Süveyş Kanalı trafiğinin %1’inden de daha az bir kısmının SSCB tarafından kullanıldığını söylemiştir. Eisenhower, SSCB’nin, Ortadoğu’nun temel zenginlik kaynağı olan petrole de ihtiyacı olmadığını çünkü kendisinin petrol ihraç eden bir ülke olduğunu sözlerine eklemiştir. Eisenhower, bu nedenlerle SSCB’nin Ortadoğu’ya karşı ilgisinin tamamen politik amaçlardan doğduğunu öne sürmüştür. Ortadoğu’nun stratejik önemine dokunan Eisenhower, SSCB’nin bölgeyi bu özelliği dolayısıyla ele geçirmek istediğini söylemiştir¹⁰⁸.

Diğer bir faktör de, Nasır’ın kararlı gözü pek, atılgan ve manevra yeteneği yüksek politikaları, onu “eli bükülmez” ve yok varsayılmaz bir olgu olarak bölge denklemine sokmuştu. ABD’nin karşısında artık ciddiye alınması gerekli bir bölgesel muhalefet vardı. Nasır, sadece bölgenin en önemli ülkesi Mısır’ın kendisi rejimi ve devletinin cisimleşmiş hali değil, aynı zamanda ideolojik bir güç, bütün bölgede kitleleri harekete geçirme, seçkinleri derinden temsil ettiği “Arap Milliyetçiliği” bu haliyle artık bir maddi güçtü. O dönemde, bütün Arap ülkelerinde tam bir ulusal uyanış ve buna bağlı olarak doruğa ulaşan yığinsal seferberlik hali hakimdi. Bu her ülkedeki Batılı güçleri felç etmekte, buna karşılık antiemperyalist, komünist milliyetçi, tarafsızlıkçı hareket ve örgütlenmeleri güçlendirmekteydi. İngiltere’nin gerilemesi, bir yandan ABD’nin önünü açıyordu ama öte yandan da, Batı açısından büyük bir deneyim bilgi, kültürel ve kişisel, kurumsal bağlar birikiminin sönümlemesi sonucunu da doğuruyordu¹⁰⁹. Çünkü Eisenhower danışmadan, hareket ettikleri için İngiltere ve Fransa’ya karşı öfkeliydi. Böylelikle dünya kamuoyunu Doğu Avrupa’daki Sovyet kötü davranışını ortadan kaldırdıkları için de kızgındı. Amerikan memnuniyetsizliğinin geride kalan izlenimi İngilizlerin ve Fransızların Soğuk Savaş’ın dünyadaki yerlerini bilmemeleriydi. Burada sadece iki süper güç vardı ve Doğu-Batı bölünmelerinin Batı kanadındaki tüm önemli kararlar Washington’dan alınıyordu¹¹⁰.

¹⁰⁸ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 115.

¹⁰⁹ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 156.

¹¹⁰ Rashid Khalidi, *Sowing Crisis (The Cold War and American Dominance in the Middle East)*, Boston, 2009, s. 26.

Amerikan stratejisinde işte bu yeni durum çerçevesi içinde şekillenmekteydi. Amaçlar belliydi: her şeyden önce iki tecrit alanının, Ortadoğu ulusalcılığıyla Sovyetler Birliği'nin buluşması ve böylece ikili tecridin birden kırılmasının önü mutlaka kesilmeliydi. İkinci olarak; bölgede petrolün Avrupa'ya akması ve Batı tarafından denetiminin sürdürülmesi, Sovyet Bloğu'na da kapalı tutulması. Üçüncü olarak; Batıcı ülke rejim ve kesimler cesaretlendirilmeli, güçlendirilmeli, Amerikalılar desteğine olan güvenlerini yitirmemeliydiler. Batıcı güçler desteklenirken, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan, Libya ve hatta Mısır, Eisenhower'ın deyişiyle “havuç da sopa da elde tutularak”, Batı yörüngesi içinde tutulmaya çalışılırken, direnirlerse, Mısır ve Suriye tecrit edilmeli, baskı altında tutulmalıydı. Bu iki ülkenin Batıcı cepheye ilhakından vazgeçilmemeliydi. Bunun yolu da Nasır'ın etkisizleştirilmesinden, mümkünse tasfiye edilmesinden geçiyordu¹¹¹. Görüldüğü üzere, ABD'nin hedefi Sovyetler ve Nasır idi. ABD'nin, bu doktrini saydığımız sebepler dışında önemli bir sebepten dolayı da ilan ettiği görülmektedir. Nitekim bu doktrin ile Bağdat Pakı ve üyelerinin dağılması da önlenecekti. Kısacası Eisenhower Doktrini bir ihtiyaçtı ve ABD'den beklentileri olanlar vardı. Bu yüzden Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrini olarak adlandırılacak olan mesajını kongreye sunmuş ve şu hususlarda kendisine yetki verilmesini istemiştir.¹¹²

1. Amerikan Hükümeti Ortadoğu için askeri yardım ve işbirliği programları hazırlamak ve bu yardımdan faydalanmak arzusunda bulunacak bütün ülkeleri, ya da ülkeler topluluğuyla işbirliği yapmak yetkisine haiz olmalıdır;

2. Amerika'nın Ortadoğu ile ilgili askeri yardım programları, milletlerarası komünizmin denetimi altındaki herhangi bir ülke tarafından yapılacak açık bir silahlı tecavüze karşı koymak için yardım isteyen devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumak amacıyla gerektiği taktirde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması hususunu da kapsamalıdır.

3. Karşılıklı Güvenlik Kanunu gereğince Ortadoğu için İktisadi ve askeri yardımla ilgili 200 milyon dolarlık bir meblağın 1958–59 yıllarında nasıl kullanılacağını

¹¹¹ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 156.

¹¹² Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 107.

kararlaştırmak yetkisi hükümete bırakılmalıdır¹¹³. Komünistlere karşı mücadele eden ülkelere silah ve lojistik destek başta olmak üzere her türlü desteği vermek¹¹⁴.

Eisenhower Doktrini'nin bilhassa Ortadoğu'da Amerikan askerinin kullanılmasına dair kısmı Amerikan Kongresi'nde büyük tartışmalara sebep oldu. Buna rağmen Temsilciler Meclisi Senato'da 5 Mart'ta büyük oy çoğunluğu ile Eisenhower Doktrini'ni kabul ederek, Başkan'a istediği yetkileri verdi¹¹⁵.

3.2.1. Eisenhower Doktrini'nin Sonuçları

Doktrin, ABD dış politikasında, iki açıdan önemli bir gelişmeyi ifade etmekteydi:

1. Bu Doktrin ile ABD, Ortadoğu bölgesi ile bağlantısını önemli oranda genişletmiş oluyordu.

2. Eisenhower Doktrini ile ABD, Süveyş Savaşı sonunda, İngiltere ve Fransa'nın bölgede bıraktığı boşluğu dolduruyor ve Ortadoğu'ya girmeye çalışan Sovyetler Birliği'nin karşısına doğrudan doğruya kendisi çıkıyordu¹¹⁶.

Eisenhower Doktrini'nin kabulünden kısa bir süre sonra, 12 Mart'ta Amerikan Hükümeti, Başkan'ın Ortadoğu sorunlarındaki özel yardımcısı James P. Richards başkanlığındaki bir heyeti Doktrin'i izah etmek üzere Ortadoğu devletlerine göndermiştir. Amerikan temsilcisi Richards aynı gün yaptığı basın toplantısında şöyle konuşmuştur: “Doktrini kabul eden memleketlerin beynelmilel komünizmle mücadele de bize iltihaktan gayrı hiçbir mesuliyetleri olmayacaktır. Fakat her yardım programında olduğu gibi bunun da bir takım kaideleri olması tabiidir” Richards, basın toplantısında, bir Ortadoğu devleti olarak, İsrail'in de bu programdan faydalanabileceğini, bir Ortadoğu devleti yardım istediğinde, Birleşik Amerika'nın yalnız silah ve malzeme vererek değil, fakat silahlı kuvvetler ile de yardıma koşacağını belirtmiştir¹¹⁷.

Eisenhower Doktrini karşısında Ortadoğu ikiye ayrılmıştır. Bu doktrini kabul ettiğini ilk ilan eden 6 Ocak'ta Lübnan olmuştur. Lübnan bu hareketi ile şimdiye kadar takip ettiği tarafsızlık politikasını terk etmiş oluyordu. Lübnan'ın arkasından Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan, Eisenhower Doktrini'ni kabul ettiklerini açıkladılar.

¹¹³ Mehmet Gönlübol, *a.g.e*, s. 310.

¹¹⁴ Aliyyüddin Hilâl, *Emerika ve'l-Vahdetü'l-Arabiyye: 1945–1986*, Beyrut, 1989, s.138.

¹¹⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 503.

¹¹⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.108.

¹¹⁷ Mehmet Gönlübol, *a.g.e*, s. 312.

Bunlardan sonra Afganistan, Libya, Tunus ve Fas en sonunda ise İsrail bu doktrini kabul ettiklerini bildirdiler¹¹⁸. İsrail tereddütlü olarak Eisenhower Doktrini'ni onayladığını söyledi. Böylelikle ABD'nin ona olan baskısını durduracağını umut ediyordu¹¹⁹. Birçok İsrail gazetesine göre, plan yeni bir Sovyet-Amerikan mücadelesi yaratacak ve İsrail'i ortadan kaldırmak isteyen “Saldırgan milliyetçilere” güç kazandırabilecekti¹²⁰. Eisenhower Doktrinine ilk sert tepkide Mısır'dan geldi¹²¹. Eisenhower Doktrini'ni, Nasır'ın kategorik olarak reddi bu reddetmenin muhtemelen uzun ve acılı olacağını gösterdi. Müslüman dünyasında, Sovyet girişiminin herhangi bir tehlike olmadığını iddia eden Nasır, 10 Ocak'ta yaptığı konuşmada, Eisenhower'ın gerçek hedefinin Arap milliyetçiliği olduğunu ve uluslararası komünizm olmadığı konusunda ısrar etti. Dulles ise onun farklılaşmasını istedi. Bazı bölgelere komünist girişinin kalıntıları vardır diye 4 gün sonra, senato, yabancı ilişkiler komitesini bu konuda temin etti ve Mısırlıların bunun aksini söylediklerinde, kendi kendilerini buradan çıkaracaklarını söyledi. Biz milliyetçiliğe karşı değiliz destekledik diyen Eisenhower'ın sekreteri; ama yine de biz; Ortadoğu'da bir bağımsızlık kaybına yol açmayacak milliyetçilik tipini destekledik diye vurguladı. Dulles “Komünizme bağlı ideolojinin yolunu izleyen ülkeler çok yakında kendilerini tecrit edeceklerdir ve öleceklerdir ve Nasır'ın felsefesi bununla sonuçlanacaktır” demiştir¹²².

Mısır'ın tepkisi bununla da kalmamıştır. Kahire radyosu 10 Ocak 1957 tarihli yorumunda, ABD'nin “İngiltere ve Fransa tarafından Mısır'a karşı harekâta girişildiği sırada neden müdahalede bulunmak gereğini duymadığını” soruyordu. Arap ülkeleri “boşluğu doldurmak” fikrine de karşı çıkmışlardır ve eğer bir “boşluk” söz konusuysa, bunu Arap ülkelerinin bizzat kendilerinin dolduracağını savunmuşlardır¹²³. Bu konuda ayrıca Enver Sedat, Mısır'ın hiçbir zaman Amerika'dan yardım istemediği gibi ileride de istemek niyetinde olmadığını, yegâne arzusunun bu memleket tarafından dondurulmuş olan olan 50 milyon dolar tutarındaki parasının serbest bırakılması olduğunu beyan etmekte ve “Emniyet ve istikrarı tehdit eden Mısır değil, kendilerini

¹¹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 503.

¹¹⁹ Robert D. Schulzinger, *a.g.m.*, s. 198.

¹²⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918–1994)*, Ankara, 2003, s. 307.

¹²¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 503.

¹²² Douglas Little, *a.g.e.*, s. 181.

¹²³ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 116.

büyük devletlere kuyruk yapan ve memleketlerini bu devletlerin askeri üsleri haline sokanlardır” demektedir¹²⁴.

Bu ifade ile Enver Sedat, Doktri’ne tepkisini göstermiştir. Rusya Federasyonu eski Başbakanı Yevgeni Primakov ise “Doktrin’in bildirilmesinden sonra ABD elçisi, herhalde Washington’dan gelen talimatlara dayanarak Abdülnasır ile konuşma tarzını değiştirmişti. 31 Mart 1957’de Cumhurbaşkanı’nın barajdaki şehir dışı konutunda Abdülnasır, bu görüşmeden Kahire, Sovyet elçisine bahsetmişti. Abdülnasır’ın ABD ile ilişkilerini geliştirmesi niyetinde olduğu sözlerini ABD elçisi, ABD Başkanı Eisenhower adına şöyle cevaplamıştı: Mısır yönetiminin, Sovyetler Birliği’ne yakınlığı sürerken, biz ne yardıma ne de ilişkilerin gelişmesine yanaşırız. Abdülnasır bu söz karşılığında: “ABD bizi intihara sürüklemektedir. Önce Sovyetler Birliği’nin dostane ilişkilerinden vazgeçirecek sonra gırtlığımızdan tutup şartları dikte ettirecek” demiştir¹²⁵.

Mısır’ın arkasından Suriye de bu tepkiye katıldı. Bu iki devleti Ürdün ve Suudi Arabistan takip ettiyse de, birkaç hafta sonra Suudi Arabistan tutumunu değiştirerek Eisenhower Doktrini’ni “iyi ve müspet” bulduğunu bildirdi. Çünkü Suudi Arabistan, İsrail konusunda bu devletlerle beraber gitmeye hazırdı; lakin Sovyetler konusunda bu devletlerle bir adım bile atmamaya kararlı idi. Nasır’ın Ürdün’de monarşiyi devirmek için teşebbüsü, Ürdün’ün tutumunu da değiştirecek ve bu ülkeyi Suriye-Mısır cephesinden ayıracaktır¹²⁶. Nitekim 1957 yılının Nisan ayında Nasır yanlısı subaylar tarafından Ürdün’de monarşinin devrilme olasılığı karşısında Kral Hüseyin’in bu ayaklanmaların uluslararası komünizm ve onun taraftarlarınca çıkarıldığını¹²⁷ söylemesiyle, Ürdün, Mısır cephesinden ayrılmıştır.

Şüphesiz ki, Eisenhower Doktrini’ne en büyük tepki, Sovyetler Birliği’nden gelmiştir. 7 Ocak’ta yayınladıkları resmi bildiride, Eisenhower Doktrini’ni “Ortadoğu ülkelerini esaret altına alma amacı güden bir tedbir”, “Amerikan tekelci kapitalizminin militarist çevrelerinin Ortadoğu işlerine kaba bir müdahalesi” olarak nitelendirmişlerdir¹²⁸. Eisenhower Doktrini’ne karşılık, Sovyet Rusya’nın Kahire Büyükelçisi Bay Kiselef, Mısır ve diğer Arap devletlerinin silahlı kuvvetlerini atom

¹²⁴ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 127, Dosya No: 825, Belge No:1.

¹²⁵ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 124.

¹²⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, s.503-504.

¹²⁷ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul, 2007, s. 246.

¹²⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, s. 504.

mermileriyle techiz etmeyi teklif ettiği duyurulmuş ve Arap devletlerine karşı Sovyet teklifinin Eisenhower'ın Ortadoğu'ya ait Doktrini'ne karşılık olmak üzere ortaya atıldığı müşahade edilmiştir¹²⁹.

Sovyetler, ABD Kongresi'nde, bu doktrinin müzakereleri ilerleyip de müspet karar çıkacağını görünce, 12 Şubat 1957'de ABD, İngiltere ve Fransa'ya Ortadoğu konusunda altı ilkeye dayanan bir "Dörtlü Antlaşma" imzalanmasını teklif etti. Buna göre;

- 1) Bölgedeki meselelerin münhasıran barışçı yollarla çözümü;
- 2) Ortadoğu ülkelerinin içişlerine karışmama, egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı;
- 3) Ortadoğu ülkelerinin bloklar arası politikaya bulaştırılmaması;
- 4) Ortadoğu ülkelerindeki üslerin kaldırılması ve yabancı kuvvetlerin çekilmesi;
- 5) Ortadoğu ülkelerine silah verilmemesi;
- 6) Bölge ülkelerine, egemenlikleriyle uyuşmayan siyasi ve askeri şartlar ileri sürülmeksizin, ekonomik yardım yapılması. Bu plan Batı'da yankı uyandırmadığı gibi, ciddiye de alınmadı¹³⁰. Sovyet teklifinin ciddiye alınmaması, Sovyetleri Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme konusunda daha da hareketlendirmiştir. Mısır ve Suriye'den sonra İran ile de ilişkilerini geliştirmek isteyen Sovyetler, İran Elçisi'ni bu konuda görevlendirmiştir. Sovyetlerin İran Elçisi Bay Pegov, İran ile yaptığı yardım görüşmeleri sonucunda yaptığı konuşmada, İran – Sovyet dostluğunu överek, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da barış ve güvenliği sağlamak istediğini belirten bir konuşma yapmıştır¹³¹.

Sovyetlerin bu girişimi, Eisenhower'ın Ortadoğu ülkelerine yardım teklifinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Eisenhower Doktrini, daha öncede belirttiğimiz üzere, Süveyş Buhranı sonucu, İngiltere'den boşalan Ortadoğu nüfuz bölgelerine hakim olmak için ilan edilmişti. Bu Doktrin, ABD'nin, Ortadoğu'ya resmen girişinin ilk teşebbüsü olarak kabul edilebilir. Ancak hatalarıyla birlikte...

Nitekim Eisenhower Doktrini kapsam olarak, Washington'un yardımını talep eden milletlerin, komünizmle kontrol edilen herhangi bir ülkeden silahlı saldırıya karşı

¹²⁹ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No:131, Dosya No: 850, Belge No:2.

¹³⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 109.

¹³¹ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 69, Dosya No: 433, Belge No:1.

yardımcı olacaktı. Bundan dolayı, Sovyetler Birliği, Arap dünyasına en uygun zamanlı girişini başlattı. Batılı sömürgecilerin yasasının ve Batılı hükümetlerin yanlış anlaşılmasının bağılıklara karşı değişiminin yardımıyla bölgeye kazanan taraf olarak girdi. Her ne kadar ABD'den ziyade, hiç emperyalist olmayan bölge ilgisi olmasına karşın, Sovyetler popüler seviyede dostça ve destekleyici bir güç olarak algılandı. Bu sadece milliyetçi güçleri destekledikleri içindi. Bundan dolayı, ileride göreceğimiz 1958 Irak devriminden hemen sonra, Batı monarşisini hemen sildi attı ve Bağdat, Moskova ile diplomatik ilişkiler kurdu. Yeni Sovyet Elçisi, Irak başkentine vardığında, Amerikalı, İngiliz ve Fransız meslektaşları kızgın topluma karşı korunurken, O ise yüz bin kişilik güçlü bir kalabalık tarafından karşılanmıştır¹³².

Bundan da anlaşılacağı üzere, ABD milliyetçilik karşıtı davranışlarıyla dışlanırken, tam tersine Sovyetler bunu bir koz olarak kullanmış ve milliyetçiliği Ortadoğu'da savunarak kendisine kolayca nüfuz alanları oluşturmuştur.

Sonuç olarak ABD'nin Süveyş'ten çıkardığı dersler tam bir hataydı ve bu hatalar şunlardı:

1. ABD'li politikacılar, İngiltere, Fransa ve İsrail'i durdurduktan sonra ABD'nin gücünü abarttılar.
2. ABD'liler aynı zamanda Sovyetlerin gücünü de abarttılar.
3. Nasır, bir problemli. ABD bunun gerisine fazla gitmedi, eğer ana tehdit Nasır idiyse, o zaman ABD, 1956'da onu kurtarmaya yanaşır mıydı? O bir komünist miydi? ABD'li politikacıları bu soruları iki yıl süreyle cevaplayamadılar¹³³.

ABD'nin bu politikası onu İsrail'e daha da yakınlaştırmıştır. Bu da, bölgedeki kutupluluğu daha da arttırmıştır. Yani Süveyş Krizi'nden doğan Eisenhower Doktrini, bölgedeki bölünmeleri daha da arttırmıştır.

3.3. Ürdün Olayları

Ürdün Kralı Hüseyin, Mısır ve Suriye ile birlikte Eisenhower Doktrini'ne ilk karşı çıkanlar arasında yer almakla beraber, bu doktrinden ilk kurtulmak isteyen de yine kendisi oldu. Daha öncede belirtildiği gibi, Nasır, Mısır'da iktidarı ele aldığı ilk günden

¹³²Adeed Dawisha, "The Soviet Union In The Arab World: The Limits to Superpower Influence", *The Soviet Union In The Middle East (Policies and Perspectives)*, (Edit: Adeed Dawisha and Karen Dawisha) London, 1982, s. 9–10.

¹³³Robert D. Schulzinger, *a.g.m.*, s. 198.

itibaren Ortadoğu'daki monarşileri devirme kararında idi. Ortadoğu'yu veya Arap dünyasını "ilerici" dediği, Sosyalist - Cumhuriyet rejimlerinin idaresi altında ve kendi liderliği etrafında toplamak istiyordu. Söz konusu monarşik rejimlerin başında da Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan gelmekte idi¹³⁴. Ancak Arap devletleri içinde beliren çatlak sesler planlarını uygulamayı zorlaştırmıştı. Kahire ve Şam hükümetleri, Ürdün'e baskı yapıp Mısır - Suriye ve Ürdün federasyonunu gerçekleştirerek birliklerini genişletmek isterken diğer taraftan Irak, Suudi Arabistan ve Lübnan, Ürdün Kralı Hüseyin'in de isteği ile müstakil bir devlet olmasına çalışmaktaydılar. Ürdün Krallığı konum itibarıyla Suriye, Mısır, İsrail, Irak ve Suudi Arabistan arasında tampon vazifesi görerek ihtilafları engellemekteydi. Ürdün'ün ortadan kalkması durumunda ihtilaflı devletlerin hepsinin boşluğa akın etmeleri ve birbirleriyle tutuşmaları mümkün hale gelecekti. Ürdün Başbakanı Nablusi'nin programında Amerikalıların Ürdün'deki faaliyetleri ile mücadele yani Eisenhower Doktrini'nin reddi, Mısır ve Suriye ile federal bir birlik kurulması yer alıyordu. Nablusi'nin, Arap lejyonları kumandanı Glub Paşa'yı ihraç etmesi ve İngiltere ile ittifakını bozarak her yıl aldığı 12 milyon sterlinin bundan sonra Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan tarafından ödeneceği sözünü alması ile bu devletlerle askeri birliği imzalayarak Mısır generalinin emir ve kumandası altına girmeyi kabul etmişti¹³⁵.

Nasır'ın Ürdün'de girmiş olduğu bu hareketin önemli sebepleri vardır ki en önemlisi, 1948–1949 Arap - İsrail Savaşı sırasında Filistin'den kaçan bir milyona yakın Filistinli Arap'tan yarım milyon kadarı Ürdün'e sığınmıştı ve bunların büyük çoğunluğu Nasır taraftarı idi. Nasır'ın, Filistin'i tekrar kendilerine kazandıracağına inanıyorlardı. Durum bu şekilde iken Ürdün'de 1956 Ekim'inde seçimleri Nasırcılar kazandı¹³⁶.

Seçimlerden sonra Kral Hüseyin istemeye istemeye parlamentodaki en büyük parti olan Nasırcı milliyetçi sosyalistlerin lideri Süleyman Nablusi'yi Başbakan olarak atadı. Parlamentoda, emperyalizme karşı Arap mücadelesini destekleyen ve Cezayir'deki isyanı kanlı biçimde bastırmaya çalışan Fransa ile ilişkilerin kesilmesini İngiltere ile olan antlaşmanın feshini, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını talep eden karar tasarıları peş peşe kabul edildi. 1

¹³⁴Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 504.

¹³⁵Melike Bileydi Koç, *a.g.e.*, s. 149.

¹³⁶Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 504–505.

Mart 1957’de İngiltere ile antlaşmanın feshine karar verildi¹³⁷. Görüldüğü kadarıyla Pan Arabizm, monarşi açısından Batıyla kurulan bağlardan daha tehlikeliydi¹³⁸.

Ürdün’de 1957 Şubat’ının başından itibaren, Kral Hüseyin ile Nablusi arasında bir antlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Milliyetçilik görünüşü altında Komünist sızması tehlikesine karşı Nablusi’nin dikkatini çeken Kral Hüseyin, hükümetin yıkıcı propagandasına son vermek için gerekli tedbirleri almasını istiyordu. Kral, hükümete bile haber vermeden bazı kararlar alınca 1 Nisan’da Nablusi Hükümeti, protesto olarak istifa etti. İstifa, daha sonradan geri alındıysa da hükümetle Kral arasındaki sürtüşmeler devam etmiştir. Nihayet 10 Nisan’da Kral, hükümetin istifasını istedi. Yeni hükümetin kurulmaya çalışıldığı bir sırada, Silahlı Kuvvetler Genel Karargâhı’nın bulunduğu Zerka’da 13 Nisan’da Kral’a bağlı kuvvetlerle sol eğilimli subayların komutasındaki askerler arasında çatışma çıktı. Kral’ı devirmek istediği anlaşılan Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuvar, Suriye’ye sığındı. Ürdün’de karışıklıklar devam ederken Dr. Halidi’nin başkanlığında, Nablusi’nin de Dışişleri Bakanlığına getirildiği bir hükümet kuruldu¹³⁹.

Kral’ın, Nablusi Hükümeti’nin istifasını istemesinin en önemli sebebi, Nablusi’nin bir radyo konuşmasıyla Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkiler kurulmasına karar verildiğini bildirmesiydi. Aynı konuşmada Başbakan, ABD’den herhangi bir yardım kabul edilmeyeceğini çünkü ABD’nin yardım koşulu olarak “Ürdün’ün Mısır ile münasebetlerinin gevşetilmesi ve Ürdün’ün bütün Filistin muhacirlerini kabulünü” istediğini açıkladı¹⁴⁰. Bu yüzden Kral, Nablusi’nin istifasını istemiştir. Ancak, Nablusi’nin Dışişleri Bakanlığı görevini aldığı yeni bir hükümet kurulmuştu. Bu sırada yeni Genelkurmay Başkanı Hayari “resmi görevle” Suriye’ye gittikten sonra orada istifa ettiğini bildirmiştir¹⁴¹.

Kahire ve Şam radyoları, bütün güçleriyle Kral Hüseyin aleyhine yayın yapıyorlardı. Bu sebeple Ürdün’ün iç durumu daha da karıştı. Grevler çıkmış ve halk gösteriler yapıyordu. Kral Hüseyin 24 Nisan’da verdiği demeçte hadiselerin, “milletlerarası komünizm ve onun taraftarları” ile yaratıldığını söylemek suretiyle bir bakıma Eisenhower Doktrini’nin tatbikini istiyordu¹⁴². Bu ortam içinde 25 Nisan’da

¹³⁷ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 163.

¹³⁸ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s.368.

¹³⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 101–102.

¹⁴⁰ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 164.

¹⁴¹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 102.

¹⁴² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 505.

Ürdün’de sıkıyönetim ilan edildi ve bütün siyasi partiler yasaklandığı gibi, ayrıca geniş bir tasfiye hareketine de girişildi. Ürdün-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesine paralel olarak Ürdün’ün Mısır ile olan ilişkileri de bozulmaktaydı. 11 Mayıs’ta El-Ürdün gazetesinde çıkan ve Amman Radyosu tarafından yayınlanan bir yazıda, Mısır hükümetinin, Suriye ve Sovyetler Birliği’nin Ürdün, Suudi Arabistan, Irak ve Libya’daki monarşileri yıkarak Cumhuriyetler kurmak için planlar yaptığı ve bu amaçla General Nuwar’i bir darbeyle Kral Hüseyin’i devirmek üzere “satın aldığı” öne sürülüyordu¹⁴³. Bu durumu endişe ile takip eden Amerika bütün ağırlığını Ürdün’ün yanına koydu. Amerika bir yandan “Ürdün’ün bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü hayati ehemmiyetle telakki ettiğini” bildirirken öte yandan da Akdeniz’de ki Amerikan VI. Filosu 25 Nisan’da Beyrut açıklarında demir atıyordu¹⁴⁴.

Ürdün’ün bu durumu en fazla bölgenin iki monarşi rejimi Irak ve Suudi Arabistan’ı endişelendirdi. Bu nedenle hemen Ürdün’ün yanında yer aldılar. Hatta Irak Hükümeti bir bildiri yayınlayarak, Ürdün’de krallık rejiminin yıkılması halinde, Irak’ın Ürdün’e asker sevk edeceğini açıkladı. Bu suretle bölgenin üç monarşisi bir dayanışma içine girmiş bulunuyordu. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki bu dayanışmayı en fazla destekleyen ülke ABD’dir. ABD’nin de desteğini alan Kral Hüseyin ülkesinde baş gösteren tehlikeyi bertaraf etmeyi başardı. Burada belirtilmesi gereken bir husus vardır: Ürdün Kralı Hüseyin, ABD’den açıkça Eisenhower Doktrini’nin uygulanmasını istememekle birlikte, ABD Nisan ayı sonunda Ürdün’e 10 milyon dolarlık askeri yardım yapacağını bildirdi. Bu ise Eisenhower Doktrini’nin uygulanması anlamına geliyordu¹⁴⁵. Ululararası komünizm tehlikesi olsun ya da olmasın, ABD böylece Ürdün’ün iç işlerin karışmış oluyordu. Bu olay ABD’nin Ortadoğu’daki prestijinin azalma sürecinin başlangıcı olmuştur¹⁴⁶.

3.4. Suriye Krizi

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Suriye, Fransa’dan yakasını tamamen kurtararak tam bağımsızlığa kavuşmakla birlikte uzun müddet içeride siyasi istikrara kavuşamamıştır. 1945–1949 arasında nispeten sakin geçen Suriye’nin siyasi hayatı,

¹⁴³ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 102–103.

¹⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 505.

¹⁴⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 112.

¹⁴⁶ Oral Sander, *a.g.e*, s. 308.

1949'dan itibaren tam bir karışıklık ve düzensizlik içine girmiştir. 1949–1953 yılları arasında Suriye'de üç defa hükümet darbesi, 21 Kabine değişikliği olmuş ve bu arada iki defa askeri diktatörlük kurulmuştur¹⁴⁷. 1954 yılından itibaren Suriye politikalarına “Baas” faktörü girmeye başlamıştır. Baas Partisi, Nasır'ı destekliyordu, Bağdat Paktı'nın karşısındaydı ve Sovyet taraftarıydı. Baas ile birlikte Nasır'ın da politikaları eklenince Suriye'deki Batı aleyhtarlığı daha da şiddetlenmiştir¹⁴⁸.

Nitekim Süveyş sonrası Ortadoğu politik arenasında, Mısır'ın artan üstünlüğü ve Nasırcı ulusal solculuğun ideolojik hegemonyası karşısında, Batı'nın Ortadoğu NATO'su olan Bağdat Paktı ve onun tek Arap üyesi olarak Irak konumlanmıştı. Bütün Arap ülkelerinde kamuoyu ezici bir ağırlıkla emperyalizm karşıtıydı. Bu ülkelerde ulusalcı sol ile komünistler arasında güç birliği söz konusuydu. Irak ile Mısır'ın başını çektiği kamplaşmada Eisenhower Doktrini ile birlikte ABD'de bütün ağırlığını Batıcı güçlerden yana koymuştur ve bölgede dengeleri değiştirmeye Nasır Mısır'ını tecride Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve özellikle de Suriye'deki dengeleri bozarak bu ülkeleri Batı kampına katmaya yönelik yeni saldırganlığını başlatmıştı. Ulusal güçlerin ise Batı baskıları karşısında yaşayabilecekleri tek liman, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmekti. Bu durumda iç politik ittifaklarda şekilleniyordu. Sovyetlerle iyi ilişkiler ve antiemperyalizm temelinde komünistler, küçük burjuva önderlikli ve özünde antikomünist ve kapitalizm yönelimli ulusalcı sol ittifak kuruyordu. Kendisini reddeden ve hatta düşman sayan Batı'nın baskıları karşısında bunalan ulusalcı sol, iç politikada, komünistlerle işbirliğine giriyor, dış politikada da Sovyetlerle askeri, ekonomik, ticari ve diplomatik ilişkilerini geliştirmek zorunda kalıyordu. Bu ise bir yandan ABD'nin öfkesini daha da arttırmakta ve onu ulusalcılara daha da düşman yapmakta idi¹⁴⁹. İşte bu durum, ABD ve Sovyet Rusya'yı sadece Mısır üzerinden karşı karşıya getirmiyor, bu iki süper güç aynı zamanda istedikleri yönetimleri iş başına getirmek için bir birleriyle, çatışmadan uzak, soğuk savaş rollerini oynuyorlardı. Nitekim Eisenhower Doktrini ilan edildiği zaman bu doktrini kabul etmeyen birkaç Ortadoğu devletinden biri de Suriye idi. Bu davranışı Suriye'nin Batı'ya karşı tavrı aldığını açıkça gösteriyordu. Kaldı ki bu sıralarda bir takım iç gelişmeler sonunda

¹⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 506.

¹⁴⁸ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁴⁹ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 171–172.

Şam'da Nasır yanlısı milliyetçilerle aşırı solcular da yönetime hakim olmaya başlıyorlardı¹⁵⁰.

1947 yılının başından itibaren Suriye'nin gittikçe sola kaymaya ve bu ülkede komünistlerin tesirinin artmaya başladığı görülmüştür. Bu gelişmenin liderliğini Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatisi ile tanınan Halit el-Azm yapmaktaydı. Halit El-Azm, 1956 Temmuz'unda Savunma Bakanı olarak, bir heyetle Moskova'ya gitti ve orada Sovyetlerle bir takım antlaşmalar imzaladı. Bu antlaşmaların 6 Ağustos'ta açıklanması iledir ki, 1957 Suriye Buhranı patlak verdi. Zira bu antlaşmalara göre, Sovyetler Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktı. Bu yardım, Lazkiye'de yeni bir limanın yapımı, Suriye'de karayolları ve demiryolları inşası sulama ve enerji projelerinin finansmanı ve yine Suriye'de altı tane yeni havaalanı inşası için kullanılacaktı. Ayrıca Suriye'nin silahlandırılması da bu yardım çerçevesi içinde yer alıyordu¹⁵¹.

Bazı Arap çevrelerine göre Antlaşma, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu siyaseti bakımından siyasi bir zaferdir. Bu kaynaklara göre, O, Sovyetler Birliği'ne Suriyelilerin Amerika Birleşik Devletleri'nin yapmasını hiçbir zaman kabul etmedikleri şeyi vermektedir. Bu antlaşma Suriyelilerin kalkınmasını Amerikan Birleşik Devletler yardımının aynı vaziyette icabettireceğinden çok daha fazla olarak Sovyetlerin eline teslim etmektedir¹⁵². Diğer önemli bir husus da, 13 Ağustos 1957'de Suriye'de meydana gelen bir gelişme, meselenin içine ABD'yi de sokmuştur. Şöyle ki Suriye Hükümeti, Suriye'deki mevcut rejimi değiştirmek için çalıştıklarını iddia ettiği üç Amerikalı diplomatı sınır dışı edince, ABD'de Suriye'nin Washington Büyükelçisi'ni "istenmeyen adam" ilan etti. Moskova ile yapılan antlaşmaların açıklanmasından ve ABD ile yaşanan diplomatik krizden sonra 17 Ağustos 1957'de Suriye silahlı kuvvetlerinde büyük bir tasfiye başlatıldı. İlk olarak Suriye Genelkurmay Başkanı General Nizameddin emekliye sevk edildi ve yerine komünist eğilimli Albay Afif el-Bızri getirildi¹⁵³.

Bu gelişmeler Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak ve Ürdün ile İsrail ve Lübnan'da büyük heyecan uyandırdı. Bu ülkelerin inancı, Sovyetlerin şimdi Suriye'de

¹⁵⁰ Mehmet Gönübol, *a.g.e*, s. 313.

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 507.

¹⁵² BCA, Fon Kodu: 030–01, Kutu No: 68, Dosya No: 431, Belge No: 6.

¹⁵³ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.113.

bir “köprübaşı” kurdukları ve Suriye’nin bir “Moskova uydusu” haline geldiği idi. İsrail Başbakanı Ben Gurion, Başkan Eisenhower’a gönderdiği mesajda, “Suriye’nin milletlerarası komünizmin bir üssü haline gelmesi, zamanımızda hür dünyanın karşısına çıkan en tehlikeli hadiselerden biridir” diyordu. Gerçekten işin aslına bakılırsa, Çarlık Rusyası zamanından beri ilk defa Sovyetler bu antlaşma ile bir Ortadoğu ülkesine ayak basma imkânı elde ediyordu. Zira bu antlaşma ile birçok asker ve sivil Sovyet uzmanı Suriye’de bulunmak imkânına sahip oluyordu¹⁵⁴.

Şüphesiz, Sovyetlerin Suriye’ye bu kadar yaklaşmasında Baas’ın etkisi büyüktür. Çünkü Afif Bızri ve Halid El-Azim koalisyonunu teşkil eden komünistleri kendilerini bilahare iktidara getireceğini ümit ettikleri Sovyetler Birliği ile daha sıkı ilişkiler kurulması taraftarıydı. Ancak Baas, daha sonra, Suriye’de kilit noktalarda bulunan komünistlerin aniden iktidara gelmesini önlemiş olmak için Baas, Mısır ile birleşme fikrini ortaya atmıştır. Mısır ile birleşmek suretiyle Baas komünistlerin planlarını başa çıkaracak ve Arapların büyük bir ümitle bekledikleri birlik fikrini gerçekleştireceklerdi¹⁵⁵.

Ortadoğu bölgesindeki bu gelişmeler üzerine Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin, 22 Ağustos 1957’de Türkiye’yi ziyaret ettiler. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmelerde bulundular. Bu görüşmelere 24 Ağustos’ta ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Loy Henderson da katıldı. ABD Başkanı Eisenhower ise, Adnan Menderes’e bir mesaj göndererek “Suriye’nin bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün’ün bu ülkeye karşı askeri harekâta girişmek zorunda kalmaları halinde ABD’nin kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirdi”. 1957 Eylül ayı başlarından itibaren kriz, bir Türkiye-Suriye meselesi haline geldi. ABD gelişmeler karşısında Batı Avrupa’daki hava kuvvetlerinden bir kısmını İncirlik hava üssüne gönderdiği gibi, Altıncı filo da Doğu Akdeniz’e gelmek üzere harekete geçti. Türkiye ise bir yandan ihtiyatları silâh altına alırken, bir yandan da Suriye sınırları yakınlarında askeri manevralar düzenleyerek Suriye’ye bir uyarıda bulunmak istedi¹⁵⁶.

Türkiye’nin Suriye karşısında tutum alması, kendisini Sovyetler Birliği ile karşı karşıya getirmiştir. Bu şekilde Suriye Buhranı, ABD ve SSCB’nin Ortadoğu’daki ilk

¹⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 507.

¹⁵⁵ Kamel S. Abu Jaber, *Arap Baas Sosyalist Partisi* (Çev: Ahmet Ersoy), Ankara, 1970, s. 55.

¹⁵⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 114.

doğrudan doğruya çatışması haline gelmiştir. SSCB Başbakanı Bulganin, 10 Eylül’de, Türkiye Başbakanı Menderes’e gönderdiği mektupta, “Suriye sınırındaki Türk askeri yığınağı ve Suriye’ye saldırmak amacıyla Türkiye’ye gönderilen Amerikan silahları hakkında raporlar” olduğundan bahsetmekte ve endişe duyulduğunu belirtmekteydi. Bulganin, “Ortadoğu’daki barışın korunmasıyla hiçbir ilgisi olmayan dış çevrelere uyduğu taktirde (Türkiye’nin) kendi başına büyük bir bela alacağını” açıkça söylüyordu. Sovyet Başbakanı böyle bir saldırının mahalli çapta bir savaşa yol açacağını sanmanın tehlikeli olduğunu öne sürdükten sonra, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının da başlangıçta mahalli çapta olduğunu hatırlatıyordu. Bulganin’in mektubuna verdiği cevabında Başbakan Menderes, Sovyet iddialarını reddetmiş ve Türkiye’nin ne Suriye, ne de diğer herhangi bir ülkeye karşı saldırı niyetinde olmadığını söylemiştir. SSCB Suriye’nin arkasında yer alırken ABD’de Türkiye’yi desteklemiştir. BM Genel Kurulu’nda konuşan ABD Dışişleri Bakanı Dulles, asıl tehlikede olan devletin, kuzeyinde Sovyet askeri gücü ve güneyinde de Suriye’deki Sovyet silahı yığınağı yüzünden Türkiye olduğunu söylüyordu. Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko ise, 20 Eylül’de Genel Kurul’da Dulles’a cevaben yaptığı konuşmada, Ortadoğu’yu devamlı bir silahlı çatışma alanı haline getirme çabalarına SSCB’nin ilgisiz kalmayacağını bildirmiştir. Bu sırada iki Sovyet savaş gemisi, Suriye’nin Lazkiye limanını ziyaret etmekte idi¹⁵⁷.

Öte yandan 9 Ekim’de Khrushçev’in Newyork Times Gazetesi’nde bir söyleşisi yayımlandı. Khrushçev, net bir biçimde, Türkiye’nin Suriye’ye müdahalesi halinde, “roketlerin uçabileceğini” söylüyor, Türkiye’yi de savaş olursa “bir gün bile dayanamaz” diyerek uyarıyordu: “Suriye sınırına asker göndermekle Türkler, bizimle olan sınırında boşluklar yaratıyorlar. Bunu yapmamalılar. Türkiye savaşta bir gün bile dayanamaz... Savaş çıkarsa, biz Türkiye’nin yakınındayız ve siz Amerikalılar uzaktasınız silahlar ateşlenince füzeler uçmaya başlayabilir: ve o zaman da düşünmek için çok geç olur”¹⁵⁸.

ABD, Dışişleri Bakanı Dulles da 16 Ekim’de yaptığı basın toplantısında soruları cevaplandırırken, SSCB, Türkiye’ye saldırdığı taktirde, ABD’nin bu saldırıyı karşılıksız

¹⁵⁷ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.106–107.

¹⁵⁸ Haluk Gerger, *a.g.e*, s.203.

bırakmayacağını ve hatta sadece “savunma” durumunda da kalmayabileceğini söylemiştir¹⁵⁹.

Krizin uluslararası bir nitelik kazanması üzerine daha fazla büyümesine engel olmak amacıyla Suudi Arabistan Kralı Suud, arabuluculuk için teşebbüse geçti. 21 Ekim’de Suud bir açıklama yaparak arabuluculuk teşebbüsünün hem Türkiye hem de Suriye tarafından kabul edildiğini duyurmasına karşın Suriye ilk etapta kabul ettiği arabuluculuk önerisini daha sonradan reddetti. Çünkü arabuluculuk yoluyla Suudi Arabistan’ın prestij kazanmasını istemeyen ve Suriye üzerinde büyük etkisi bulunan Mısır ve dolayısıyla Nasır, Kral Suud’u, Amerikan ajanı olarak suçlamıştır. Mısır’ın etkisiyle Suud’un arabuluculuk önerisini reddeden Suriye meselenin Birleşmiş Milletler’de ele alınmasını istemekteydi¹⁶⁰.

Konunun BM’de gündeme gelmesinin ardından Sovyetler Birliği’nin buhran karşısındaki tutumunun yumuşamasına paralel olarak Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlikte kendiliğinden azalmıştır. Öte yandan 1958 Şubat başında Mısır ve Suriye’nin Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeleri, havayı daha da yumuşatmıştır. Türkiye BAC’ı 11 Mart 1958’de resmen tanımış ve böylece Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde bir sayfa kapanmıştır¹⁶¹.

3.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) nin Kurulması

Suriye’de kriz atlatıldıktan ve Suriye dış tehditten kurtulduktan sonra içeride yeni sorunlar baş göstermeye başladı. Nitekim Baas’ta örgütlenmiş ulusal solcular bu kez de halkın komünistlere gösterdiği yakınlıktan ürkmeye başlamışlardı. Bütün bu olaylar sırasında aktif biçimde olaylar içinde yer alan Komünist Parti, önderliğinde olayların sıcaklığı içinde eğitilen, politik duyarlılığı ve bu arada Sovyet desteği nedeniyle Sovyetler Birliği’ne sempatisi artmış yığınlar, artık milliyetçileri korkutmaya başlamıştı. Suriye’deki nesnel Sovyet yaklaşmasından ve komünist sempatinin artışı karşısında Nasır da rahatsızdı. Suriyeli Baasçılar çareyi Mısır’a sığınmakta bulmuşlardı¹⁶². Bu amaçla Mişel Eflak, Nasır’ı Kahire’de 1 Kasım 1957’de ziyaret etti.

¹⁵⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.107.

¹⁶⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 116.

¹⁶¹ Ömer E Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 113–114.

¹⁶² Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 211.

Bir Mısır parlamento heyeti ise, ortak bir toplantısını Suriye parlamentosu ile 18 Kasım 1957’de yaparak federal bir birlik konusunda oy birliği ile antlaşmaya vardı. Bir Suriye askeri heyeti ise 12 Ocak 1958’de Kahire’ye giderek, Nasır’dan iki ülkenin acilen birleşmesini istedi. Bu girişim hükümetin bilgisi dışında gerçekleşmiş olmakla birlikte Suriye Hükümeti, askerleri Kahire’ye gitmeye teşvik etmiş olan Salah Bitar’ı 16 Ocak 1958’de Mısır’a gönderdi. Salah Bitar, Kahire’de Nasır ile birlik konusunda görüşmeler yaptı¹⁶³. Nasır, BAC’ın oluşturulmasının, Arap dünyasının gerçek lideri olarak çıkmasını kanıtlayacağını ve onun Moskova ile Washington’dan uzakta duracağı niyetini göstereceğine inanıyordu¹⁶⁴. Ayrıca Nasır’a göre, Baas partisi ya Mısır ile birleşecek veya komünistlerin Suriye’de iktidarı almasını kabullenecekti. Nasır, bu noktadan hareketle, onlara fazla imtiyaz vermeden, koşullarını rahatlıkla empoze edebilirdi. Nasır, görüşmeler esnasında üç somut talepte bulundu. Bu talepler şunlardı:

1. Koşulsuz ve tam birlik
2. Bütün partilerin kapatılması
3. Suriye ordusunun politikadan uzak durması

Baas partisi liderleri, Birleşik Arap Cumhuriyeti’nde Nasır’ın kendilerine ayrıcalıklı bir yer vereceğine inanarak partiyi kapatmaya karar verirken, Suriye’deki birçok Subay ise Irak’taki gerici rejim ile birleşme olasılığına ve İsrail’e karşı bir güvence olur düşüncesiyle Mısır ile birleşmeyi kabul etti. Nasır ve Şükrü Kuvvetli, Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulduğunu, 1 Şubat 1958’de ilan ederken, (Bkz. Ek-IV) Baas bu sonuçtan memnun görünmekteydi¹⁶⁵. İki ülke de 21 Şubat’ta yapılan referandumlarla birliği halklar da onayladı ve bu arada yeni devletin ilk Başkanı da Nasır oldu¹⁶⁶. Netice itibari ile Arap milliyetinin bir semeresi olan bu birlik Arapları hürriyet ve hâkimiyete eriştirecek yegâne yol olduğu gibi işbirliğini ve güvenliği sağlamak uğrunda takibedilen insaniyet prensiplerinden biri olduğunu idrak etmişlerdir. Aynı zamanda Arab Cumhuriyeti’nin demokrat ve başkanlık rejimi ile idare edilmesine karar verilmiştir¹⁶⁷.

¹⁶³ Sabahattin Şen, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalm, (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004, s. 212 -213.

¹⁶⁴ Douglas Little, *a.g.e*, s. 182.

¹⁶⁵ Sabahattin Şen, *a.g.e*, s. 213.

¹⁶⁶ Haluk Gerger, *a.g.e*, s. 215.

¹⁶⁷ BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No:126, Dosya No: 814, Belge No:3M.

Seçimlerin ardından Nasır, 24 Şubat sabahı önceden duyurmadan Şam’a ulaştı ve direkt olarak Başkan Şükrü el-Kuvvetlinin evine gitti. Nasır’ın geldiğı, haberinin yayılmasıyla yaşlısıyla genciyle çok sayıda insan, işyerini ve evini bırakıp, Kuvvetli’nin evinin yolu tuttu. Nasır ve maiyetindeki Mısırlılar bir hafta boyunca başkanlık konut evinde kaldılar ve bu süre zarfında, dışarıda kamp kuran tutkulu kalabalığa yüzlerce konuşma yapıldı. Nasır’ın maiyeti arasında bulunan Enver Sedat otobiyografisinde şunları yazar: “ O haftayı anlatmak imkânsız bitmeyen bir çılgınlık gibiydi; gece gündüz süren konuşmalar... Kalabalık anlatılanlara doymuyordu ve gittikçe çılgına dönüyordu. Söylenen her şey selamlanıyor, alkışlanıyor ve kutlanıyordu...”¹⁶⁸. Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasına tepki olarak Irak ve Ürdün bir federe olarak birleşti. Ancak bu federasyon 1958 Temmuzundaki Irak devrimiyle öktü¹⁶⁹.

3.5.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti - ABD ve Sovyetler

Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC), 1958 Şubatı’nda kuruluşunun ardından, Nasır’ın komünizme karşı savaşı arttı ve birleşme sırasında Suriye’deki komünizmin olası gücüne yüklendi. Dahası Suriye’deki komünistler Araplarla arasındaki proleterya birlikteliğinden ziyade Arap Birliğı düşüncesine ve ulusal komünizme karşı çıktılar¹⁷⁰. Nitekim Nasır bunu hemen uygulamaya koydu, Suriye’deki komünist nüfuzu ortadan kaldırmaya ve Mısır’daki gibi çok köklü olmamakla birlikte bazı iktisadi uygulamalara girişti. Nasır’ın komünistlere karşı nefretini bilen Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş, Birlik kurulduktan hemen sonra Suriye’yi terk ederek Doğu Avrupa’ya gitti. Nasır, birlik kurulduktan üç hafta sonra ilk önemli iş olarak, Suriye Genelkurmay Başkanı Afif El-Bızri’yi görevinden uzaklaştırıp BAC ordusu komutanı olarak Cemal Faysal’ı görevlendirdi¹⁷¹.

Sovyetler Birliğı, yeni devleti hemen tanıdı ve bir kez daha komünistlerin vahşice baskılanmalarına daha önce Mısır’da olduğı gibi şimdi de Suriye’de yeşil ışığı

¹⁶⁸ Adid Dawisha, *a.g.e*, s. 182.

¹⁶⁹ İsmail Soysal, “ Turkish - Syrian Relations (1946–1999)”, *Turkish Review of Middle East Studies*, İstanbul, 1998/99, s.106.

¹⁷⁰ Rami Ginat, “ Nasser and the Soviets”, *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), Florida University, 2004, s. 237.

¹⁷¹ Sabahattin Şen, *a.g.e*, s. 214.

yaktı¹⁷². Ancak Nasır, Arap Birliği'nin kurulmasından, birkaç ay sonra Sovyetler Birliği'ne karşı Suriye'deki Sovyet elçisinin aktivitelerine karşı çıktı ve aynı zamanda Suriye komünistleri tarafından Mısır – Suriye arasındaki birliği engelleyenlere karşı bu bir teşebbüstü. Buna tepki olarak, Khrushçev, böyle aktivitelerin durdurulacağını söyledi. Arap Birliği'nin kurulmasından birkaç ay sonra Nasır, Rusya'ya davet edildi. Bununla da Sovyet – Mısır ilişkilerinin belirlenmesi tahmin ediliyordu. Ama yine de her ikisinin samimi bir ortam yaratma çabalarına rağmen antlaşmazlığın bazı işaretleri belirgindi. 29 Nisan ve 16 Mayıs 1958'de Sovyetlerin, Mısır'ın tarafsızlık politikasını deklere etmesinden hayal kırıklığına uğradığı açıkça ortadaydı. Sovyetler, Nasır'ın daha radikal anti - Batı duruş almasını ve gelişmiş Arap Birliği ve ABD ilişkileri için önerilerle ilgilenmesini bekliyordu. Dahası Khrushçev, Nasır'ın Yugoslavya'ya yapacağı ziyaretten hoşnut değildi ve şiddetle Tito'nun politikalarına hücum etti. Nasır, Sovyet askeri, ekonomik ve diplomatik desteği için şükranlarını belirtmesine rağmen hiçbir engel çıkartmadı ve sadece Mısır'ın lideri olmadığını aynı zamanda Arap milliyetçilik hareketinin lideri olduğunu öne sürdü¹⁷³.

Nasır için Suriye gelişmeleri, ABD ile olan ilişkilerini de düzeltmek için bir fırsattı. Nasır Amerikalılara, Suriye ile birleşmeyi komünistleri saf dışı etmek için istediğini hemen bildirdi. Nasır, 11 Aralık 1957 günü gazeteci Haykal'ı ABD Büyükelçisi Hare'le görüşmeye gönderdi ve Amerikalılardan Suriye'deki komünistleri “kahramanlaştırmamak için” gelişmelerin dışında kalmalarını kendisine de orada “en çok üç ay” izin verilmesini istedi. Dulles hemen yanıt verdi: ABD “Suriye'deki komünist sızmasının önlenmesine yönelik eylemleri” elbette memnuniyetle karşılayacaktı. BAC'ın tanınması konusunda 8 Şubat'ta Eisenhower'a yazdığı bir raporda Dulles “Mısır ile Suriye'nin birleşmesini engelleme yönünde ortak bir plan” oluşturulması konusunda “Arap dostlarımızın niyetli ya da yetenekli olduğuna dair bir gözlemi olmadığını bildirerek bu durumda BAC'ı tanımının “Arap milliyetçiliğinin popüler çekiciliği”ne açıktan karşı çıkmadan mümkün olmayacağını belirtmişti. Bu durumda yeni oluşumu kabullenmek gerekecekti ve en azından kısa vadede komünistlerin ezilmesinin keyfiyle yetinilecekti ve öyle de oldu ABD, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdı¹⁷⁴.

¹⁷²Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 215.

¹⁷³Rami Ginat, *a.g.m.*, s. 238.

¹⁷⁴Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 215–216.

ABD'nin BAC'ı tanınması, aslında hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Çünkü Arap dünyası onun İsrail ile olan ilişkisini biliyordu. Öyle ki 1957 ve 1958'de ABD'nin en önemli çabası, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak'taki Arap tarafsızlık hareketlerini kontrol etmeye yönelikti ve bu genel olarak tarafsız davranış sertleşmeyle sonuçlandı ve 1958'in sonlarında çoğu Arap milliyetçilerinin ABD'yi düşman olarak gördükleri söylendi¹⁷⁵. Bu da ABD'nin Arap politikasını hata götürmeyecek şekilde mahvetti. Mısır, aktif ve etkili bir şekilde düşman olarak ilan edilmişti. Suriye'ye düşmanlık başlamıştı ve şimdi Nasır'ın kumandasında birleşmişti. Üstelik ABD politikası, eğer Arap dünyasındaki Sovyet politikasını ortadan kaldırmayı amaçlıyorsa, öyle görünüyordu ki bu durum karşı sonuçlar doğuracaktı. Büyük bir dünya gücü statüsüne ulaşan Sovyetler Birliği, kesinlikle Arap Ortadoğu'sunda her durumda er ya da geç kendi varlığını hissettirmiş olacaktı¹⁷⁶. Diğer taraftan İngiltere BAC'ın kurulmasına destek verirken Fransa büyük bir muhalefet göstermiştir. Bunun ana sebebi ise, bu birliğe Irak ve Ürdün'ün de katılmasıyla Fransa'nın bu bölgede egemenliğini kaybetme korkusuydu¹⁷⁷.

3.6. 1958 Irak İhtilali ve Irak'ta Monarşinin Sonu

Irak, Bağdat Paktı'nın bir üyesi olarak Arap dünyasının Batı ile en sıcak ilişkileri olan devleti idi. Batı'yı emperyalizm ile özdeşleştirmiş olan Mısır ve Suriye, bu devlete karşı cephe almışlar ve Irak'ın Bağdat Paktı'na girişine karşı çıkmışlar ancak başarılı olamamışlardır. Irak ise, Mısır ve Suriye'ye yaklaşmayı uygun görmeyen Ürdün ile iyi ilişkiler içinde bulunuyordu¹⁷⁸. Ancak, Suriye ile Mısır'ın 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmesi üzerine aynı aileden gelen iki monarşi devleti olan Ürdün ve Irak da 14 Şubat'ta bir Arap Birliği kurmaya karar verdiklerini açıkladılar. Batı taraftarı olan bu iki monarşinin birleşme kararları, Mısır'ın sert tepkisi ile karşılaştı ve Kahire radyosu bu iki ülkeye karşı hücumlarını yoğunlaştırdı. Buna paralel olarak Bağdat sokaklarında da Ürdün - Irak birliği aleyhine gösteriler başladı. Yani birliğe karşı Irak'ın kendi içinden bir muhalefet baş göstermişti. Lübnan Buhranı Irak'ta bardağı taşıran damla oldu. Lübnan'da karışıklıkların çıkması en fazla Irak'ı

¹⁷⁵William Sands, *a.g.m.*, s. 24.

¹⁷⁶Richard H. Nolte, "United States Policy and the Middle East", *The United States and the Middle East* (Edit: Georgiana G. Stevens, Columbia University, 1964, s. 170.

¹⁷⁷Beşşar Caferi, *Es-Siyasetü'l-Hariciyyeti's-Suriyye:1946-1982*, Dımaşk, Dâru Tallas, 1987, s.91-92.

¹⁷⁸Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti, (1946-1960)*, Ankara, 2004, s. 477.

telaşlandırdığı gibi, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun da Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istiyordu¹⁷⁹. Bu nedenle Irak Başbakanı Nuri Said Paşa Lübnan müdahalesine hazırlık olmak üzere Irak'ın doğusundaki askeri birlikleri ülkenin batısına sevk etmeye karar verdi. Doğudaki birliklerin komutanı General Kasım, birlikler Bağdat'tan geçerken 14 Temmuz 1958 gecesini ani bir darbe gerçekleştirdi. Kasım'ın askerleri Kral'ın sarayına baskın yaptılar. Baskın sırasında küçük yaşta Kral Faysal ve Naibi amcası Prens Abdülilah öldürüldü. Başbakan Nuri Said Bağdat'tan gizlice kaçarken halk tarafından tanındı ve linç edilerek öldürüldü¹⁸⁰.

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta General Kasım'ın liderliğinde yapılan ihtilalle, Batı taraftarları monarşi bir rejim yıkılmış ve Arap dünyasının radikal kanadına yeni bir askeri yönetim katılmıştır. Irak, ihtilali, radikal Arap ülkelerinin lideri Nasır'ın “yeni bir zaferi” oluyordu. 14 Temmuz 1958 günü, Bağdat radyosu tarafından yayınlanan bildiride, “Ulu Tanrı'nın yardımı, halkın ve silahlı kuvvetlerin desteğiyle” Irak'ın emperyalistler tarafından başa getirilmiş doğru yoldan ayrılmış idareciler grubunun tahakkümünden kurtarıldığı ilan ediliyordu. Bildiride ayrıca, Irak'ta milli birliği koruyacak, diğer Arap devletleriyle kardeşlik bağları kuracak ve Bandung Konferansı kararları ile BM antlaşmasına uygun ve Irak'ın menfaatine olan bütün, milletlerarası taahhütlerine sadık bir cumhuriyet yönetiminin kurulduğu da açıklanıyordu¹⁸¹. Bu olay Ortadoğu'da yeni gelişmelere ve bunalımlara yol açmış, hatta dünyayı bir genel savaşın eşiğine kadar getirmiştir¹⁸². Çünkü Irak politikasında değişim başlamıştı, Irak politikasında Nasır ve Baas'ın etkisinin artması ve ülkenin giderek Doğu Bloğu'na kayması söz konusu olmuştur. 1958 darbesiyle beraber, ülkenin İngiltere'yle olan 37 yıllık bağı da kopmuştu. Bu tarihten itibaren, Irak'ın da, Suriye ve Mısır gibi, bağlantısızlık politikasına yöneldiği görülmektedir¹⁸³.

İhtilalin üzerinden birkaç gün geçtikten ve yeni Irak Hükümeti kurduktan sonra, hareketin lideri Başbakan General Abdülkerim Kasım, bir Batılı gazeteciye verdiği demeçte, bu ihtilalin, Batı'ya yöneltilmiş olmadığını iki tarafın menfaatlerinin gerektirdiği sürece Irak'ın, Batı ile işbirliğine devam edeceğini açıklamıştır¹⁸⁴. Ancak

¹⁷⁹Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 512.

¹⁸⁰Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁸¹Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁸²Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 2000, s. 700.

¹⁸³Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Bursa, 2008, s. 275.

¹⁸⁴Mehmet Gönülöbol, *a.g.e.*, s. 324.

bağılantısızlık adı altında ülke her geçen gün biraz daha Sovyet denetimine girmiştir. Sovyetlere ve Doğu Bloğu'na yönelen Kasım'ın iktidara Irak Komünist Partisi'ne yer vermesinin yanında Sovyetlerle imzaladığı antlaşmayla bu ülkeden ekonomik ve askeri yardım almaya başlaması ABD'yi ve onun bölgedeki müttefiklerini kaygılandırmıştır¹⁸⁵. Nitekim Amerika'ya göre bu gelişmelere kuvvetli bir cevap verilmeyecek olursa, durum Batı'nın Ortadoğu'dan tamamen tasfiyesi ile sonuçlanabilirdi. Bundan dolayıdır ki Amerika 15 Temmuz'dan itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başladı¹⁸⁶.

Olaylar, bu şekilde cereyan ederken Mısır lideri Cemal Abdülnasır da bu ihtilalle ilgili bir konuşma yapmıştır. Nasır, Şam'da Başkanlık Sarayı'nın balkonunda, büyük ve meraklı kalabalığın önünde Irak'a yönelik şiddet ve öfke dolu bir konuşma yaptı. Onların dışarıdan manüpile edildiğine inanıyorlardı. Ona göre komünistler ajandan başka hiçbir şey değildi. Bu gibi sözler, Khrushçev'i korkutmuştur ve dikkate değer bir Sovyet muhalefeti tetiklemiştir. Arap liderleri, gizlice komünistlere baskıda bulunmuş ve kendi anti-komünist düşüncelerinin yayılmasında ileri gitmediklerinden Ruslar komünist partilerin kapatılmasını görmezden geldiler. Bu Sovyet - Arap ilişkilerinin yazılamamış bir koşulu gibi görünüyordu. Nasır'ın açık hücumları karşısında Sovyetler zar zor sessiz kalabiliyorlardı¹⁸⁷. 21. Parti Kongresinde konuşan Khrushçev, Nasır'a bir uyarı yayınlamıştı¹⁸⁸.

Arap birliği üzerinde Nasır'ın görüşlerinin tamamen yanlış olduğunun, onun hırslı öfkeli genç adam olduğunu ve onun devletin izin verdiğiinden daha fazlası olduğunu söyledi. Khrushçev, aynı zamanda ideolojik görüşler arasında gelişmelere müdahalede farklılıklar olduğunu vurguladı. Ülkelerimiz arasında dostça ilişkiler olmalıdır dedi. İki lider ortaya çıkan farklılıkları kesin çizgileriyle ortaya koyan mektuplarla yazıştılar ve her biri diğerinin samimiyetine güvenmiyordu. Nasır, Arap dünyasında devam eden Sovyetler Birliği destekli mahalli komünist partilerin Arap milliyetçiliğine ve Birliği'ne karşı çalıştığını söyledi ve Sovyetler Birliği'nin istememesi anlamına gelse de onunla savaşmanın gerekli olduğunu bildirdi¹⁸⁹. Khrushçev, Nasır'a konun bu davranışlarının Asvan Barajı'nın yapımı için yapılan antlaşmadaki Sovyet sorumluluklarını devre dışı bırakacak durumlara yol açabileceğini

¹⁸⁵Tayyar Arı, *a.g.e*, s. 275.

¹⁸⁶Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 512.

¹⁸⁷Derek Hopwood, *Egypt Politics and Society (1945–1990)*, London, 1993, s. 68.

¹⁸⁸George Kirk, *A short History Of The Middle East*, Newyork, 1961, s. 298.

¹⁸⁹Derek Hopwood, *a.g.e*, s. 68–69.

hatırlattı. Moskova şunu çok iyi görüyordu ki, Arap dünyasına karşı durabilmek için yeterli halk desteğine sahip komünist partiler değil, milliyetçi burjuvalar olduğuna inanıyordu ve Batı etkisini Sovyet stratejisine hizmet ederek politik düşmanlıkları destekleyerek bunu sağlayacağına inanıyordu¹⁹⁰.

Irak ihtilali'nin doğurduğu diğer önemli sonuç da Bağdat Paktı'nın durumunun ne olacağıydı. Çünkü Irak ihtilali'nden en fazla endişe duyan ve o nispette de tepki gösteren tek devlet Türkiye olmuştur. Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları Irak'taki durumu müzakere etmek için 14–17 Temmuz günlerinde İstanbul'da toplandılar. Toplantı sonunda yayınlanan ortak bildiride Irak'taki darbe, bir “milletlerarası haydutluk” ve bir “vahşet” olarak vasıflandırılmaktaydı. Bundan dolayı Türkiye, 17 Temmuz'da Amerika'ya başvurup Irak'a müdahaleye kararlı olduğunu bildirdi ve ABD'nin kendisini desteklemesini istedi. Türkiye'nin Irak'a müdahaleye niyetlenmesi Sovyetleri harekete geçirdi. Sovyetler derhal ağırlıklarını General Kasım tarafına koyarak 24 Temmuz'da Türkiye'ye verdikleri bir muhtıradan bölgede silahlı bir çatışmayı başlatmanın getireceği ağır sorumluluklar konusunda Türkiye'yi uyarmışlardır. Sovyetler aynı sertliği sadece Türkiye'ye karşı değil, aynı zamanda Amerika ve İngiltere'ye karşıda gösterdiler ve bu yüzden yeni bir Doğu-Batı gerginliği ortaya çıktı¹⁹¹.

Aynı zamanda, 28 Temmuz'da Londra'da yayınlanan deklarasyon, Bağdat Paktı'nın yeni bir gelişim içinde olduğunu açıkça gösterecek niteliktedir. Pakt'ın Irak dışındaki üyeleri bu devlet olmaksızın da teşkilatı devam ettirmeyi kararlaştırmışlardır. Irak ihtilalinden sonra, Irak'ın Bağdat Paktı karşısında takındığı tavıra gelince; kurulan yeni Cumhuriyet yönetimi Irak'ın dış politika amaçlarının bütün devletlerle dostluk ve tarafsızlık olduğunu ilan etmişti. Bununla beraber, Irak hükümetinin, Sovyetler Birliği Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkiler kurması, Irak'ın çok geçmeden Bağdat Paktı'ndan ayrılacağını gösteren belirtilerdi. Nihayet, General Kasım, Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekildiğini 24 Mart'ta Bağdat'taki İngiliz, İran, Pakistan ve Türk Büyükelçilerine resmen bildirmiştir¹⁹². Bunun üzerine Pakt'ın adı Merkezi Antlaşma

¹⁹⁰ Adeed Dawisha, *a.g.m.*, s. 10.

¹⁹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 513.

¹⁹² Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s. 330–331.

Teşkilatı (Central Treaty Organization, CENTO) olmuş ve merkezi de Bağdat'tan Ankara'ya nakledilmiştir¹⁹³.

3.7. Lübnan Bunalımı ve Mısır

Suriye Buhranı'nın sona ermesinden sonra, 1958 ilkbaharından itibaren Ortadoğu'da yeni bir buhran olarak Lübnan Buhranı patlak verdi¹⁹⁴. Nitekim Camille Chamoun yönetimi de Lübnan'da güçlüklerle karşı karşıya bulunuyordu. Lübnan yöneticilerinin Batı taraftarı politikaları Lübnanlı Arap milliyetçilerinin hoşnutsuzluğu ile karşılaşmaktaydı. Eylül 1958 sonunda başkanlık süresi dolacağı ve anayasa gereğince yeniden seçilmesi mümkün olmayacağı halde, Chamoun'un dört yıl daha iş başında kalmak amacıyla anayasada değişiklik yapmak istemesi üzerine Lübnan'ın Nasırcı bir dış politika izlemesini isteyen Chamoun aleyhtarları ile taraftarları arasında çatışmalar başlamıştı¹⁹⁵. Bundan dolayı ülkede genel bir huzursuzluk havası esiyordu. 1958 yılına gelindiğinde Mısır Arap Cumhuriyeti ile birleşme ve Nasır'ın yolunu izleme taraftarları iyice artarken 28 Mart'ta bir grup Müslüman, Lübnan bayrağını yakarak Lüblanlılık yerine Arap Milliyetçiliği fikrine daha eğilimli olduklarını gösteriyorlardı. Bu olaylar karşısında Lübnan hükümeti ise doğrudan Mısır'ı suçlayarak ülkedeki isyancılara yardım ettiği gerekçesiyle Mısır'ı, BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etti. Bizzat BM Genel Sekreteri devreye girerek tarafları uzlaştırmaya çalışsa da başarılı olamadı¹⁹⁶. Hatta Dışişleri Bakanı Malik, Amerikan Büyükelçisi'ne durumu daha da dramatize etmek için, "Nasırcılığın ve Komünizmin gazabının Lübnan'ın üzerine salındığını" belirtmekteydi¹⁹⁷.

Chamoun ve Dışişleri'nin bu şekildeki tutumu Amerikan Hükümeti içinde de tereddütlere ve görüş ayrılıklarına sebep oldu. Hatta Amerikan Hükümeti münhasıran Chamoun'un desteklenmesi için bir mücadeleye taraftar olmadı. Fakat 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım liderliğinde askeri bir darbe ile monarşinin yıkılması Amerika'nın kararını değiştirdi. Monarşinin yıkılması Bağdat Paktı'na ve Batı'nın Ortadoğu'daki nüfuzuna ağır bir darbe idi. Irak'ın arkasından Lübnan da kontrolden

¹⁹³ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgeleri ile Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına (1951–1955)", *Belleten*, C. LIX, S. 224, Ankara, 1955, s. 236.

¹⁹⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 510.

¹⁹⁵ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.123–124.

¹⁹⁶ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, 1989, s. 37.

¹⁹⁷ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s. 229.

çıkabilir ve Nasır'ın kontrolüne girebilirdi. Irak gelişmeleri Chamoun'u yumuşattı, bilhassa Amerika'nın yaptığı baskılar neticesinde Chamoun, cumhurbaşkanlığı süresini uzatmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Lübnan Parlamentosu, 31 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı büyük çoğunlukla Cumhurbaşkanlığına seçti. Bu suretle Mayıs başında patlak veren Lübnan Buhranı Temmuz sonunda yatışmış bulunmaktaydı¹⁹⁸.

Lübnan bunalımının bizim konumuzu ilgilendiren tarafı Nasırcı akımdır. Özellikle Irak ihtilalinin de patlak vermesi ile ABD olaya müdahale etmiş ve Lübnan'ın da Nasır ve dolayısıyla Komünizm etkisine girmesinden endişe duymuştur. Bize göre, ABD'nin Nasır üzerindeki bu politikası hatalıdır. Çünkü Nasır, daha önce de belirttiğimiz gibi Irak İhtilali'nin ardından Şam'da yaptığı konuşmada çok şiddetli bir şekilde Komünizmi eleştirmiş ve suçlamıştır. Bekli de ABD ve CIA bunun farkındaydılar. Ancak Nasır Milliyetçiliği'nin Arap Ortadoğu'sunda gelişmesini istemiyorlardı. Bu yüzden de Nasır Milliyetçiliği ile komünizmi özdeşleştiriyorlardı. Nitekim ABD, Nasır Milliyetçilik furçasının tüm Ortadoğu'yu etkisi altına almasından çekiniyordu. Nasır Milliyetçiliği tamamıyla Batı'ya ve Batı emperyalizmine karşıydı. Çünkü Nasır'ın ve Nasır gibi milliyetçiliği savunanların tek derdi bölgede İsrail'in varlığıydı, ancak ABD ise bu varlığın bölgede bulunmasından gayet memnundu.

¹⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, s. 511.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1960–1973 YILLARI ARASINDA MISIR EKSENLİ ORTADOĞU OLAYLARI VE ORTADOĞU'DA SOVYET - ABD MÜCADELESİ

4.1. Yemen İç Savaşı ve Nasır Faktörü

Nasır yönetimi Arap devletlerinin çıkarlarını savunma ya da Arap devletlerinde ortaya çıkan siyasal ve ideolojik tartışmalara siyasal ve askeri gücüyle müdahale etme doğrultusunda kendi gücünü zorlayan deneyimlere girişmiştir. Mısır'ın Yemen iç savaşına müdahalesi ve giderek bu savaş içinde ekonomik ve siyasi açılardan güç kaybetmesi bu tür deneyimlerin en bilinen örneğidir¹.

1891 yılında, Yemen'de kendi hanedanlığını kuran İmam Yahya'nın, yönetimini Zeydilere dayandırması eskiden beri Zeydiler ile mücadele içinde bulunan Şafiilerin tepkisiyle karşılaştı ve bundan sonra Zeydi-Şafii mücadelesi, Yemen iç politik hayatına hakim olmaya başladı². İmam Yahya, 1948 Ağustos'unda Sana'da yapılan bir suikasta öldürüldü ve arkasından bir ayaklanma çıktı. İmam Yahya'nın yerine geçen Seyfülislam Ahmed, Suudi Arabistan'ın da yardımı ile ayaklanmayı bastırdı. İmam Ahmed başkenti, Sana'dan Taiz'e nakletti. Fakat 1955 Nisanı ile 1959 Mayıs - Haziran aylarında Taiz'de de İmam Ahmed'e karşı ayaklanmalar oldu. İmam Ahmed'in yönetimi tam bir monarşik diktatörlüktü. Hâlbuki 1952 Mısır İhtilali Yemen'de askerlere ve aydınlara çok tesir etmişti. İmam Ahmed 18 Eylül 1962'de kendi eceli ile öldü. Yerine 38 yaşındaki oğlu İmam Muhammed el-Bedr geçti. Fakat İmam Bedr, ancak sekiz gün hükümdarlık yapabildi³. Nitekim 26 Eylül 1962'de Albay Abdullah el-Sallal önderliğindeki bir darbe ile düşürülmüştür. Bu darbe ile imamlık rejimine ve monarşiye son verilmesinin ardından yaklaşık on yıl boyunca Cumhuriyetçiler ve Kralcılar arasındaki bir mücadeleye sahne olmuş olan Kuzey Yemen, aynı zamanda Nasır'ın Mısır ile Suudi Arabistan arasındaki mücadelenin de platformu haline dönüşmüştür⁴. Askeri darbelerin lideri Abdullah el-Sallal, hemen Nasır'a, darbenin gericiliğe ve Tiranlığa karşı sosyal bir hareket olmanın yanında, Arap milliyetçiliğinin tam Arap birliği hedefine kendini

¹ Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s.171.

² Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e)*, Ankara, 2004, s.125–126.

³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, Ankara, 1989, s. 176.

⁴ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa, 2008, s.290.

adamış siyasal bir hareket olduğunu belirten bir telgraf çekti. Kahire, yeni cumhuriyeti tanımadan önce, Mısırlı liderler “devrimin... Yemenlilerin özgür iradesini temsil ettiğine” ikna oluncaya kadar, bir kaç gün bekledi. Arap dünyasının en geri kalmış ülkelerinin birinde devrimci bir cumhuriyet, üstelik bu ülke aynı zamanda Suudi Arabistan'ın komşusuysa, Nasır ve radikal Arap milliyetçiliği için cesaret verici taze kan anlamına geliyordu⁵. Yemen'de kurulan yeni rejimi tanıyan ilk devlet, Sovyetler Birliği oldu ardından Mısır tanıdı⁶.

Aralık ayı ortalarına kadar Sallal rejimini 30 kadar devlet tanıdı. 27 Aralık'ta Sovyetlerle yeni rejim arasında bir ekonomik yardım antlaşması imzalandı. Dış politikadaki bu ilk gelişmeler yeni rejimin dış politikadaki ana istikametini de ortaya koyuyordu⁷. Ancak darbe sırasında ölmeyen ve Aralık 1962'de ülkeden kaçan el-Bedr, Suudi Arabistan ve Ürdün'ün desteğiyle, bir sürgün hükümeti kurarak, yeni rejime karşı mücadeleye başladı⁸. Suudi Arabistan ise hemen, para ve silah sözü vermiştir. Darbenin liderleri buna Mısır yardımı talep ederek cevap verdi. Nasır, sadece, sınırlı miktarda askeri destek gerekeceğine inanarak 30 Eylül'de Yemen'in başkenti Sana'ya eğitimciler, danışmanlar ve askeri malzeme gönderdi. O sırada Mısır silahlı güçlerini, sonuç alınmadan beş yıldan daha fazla sürecek ve Mısır'ın moralini ve ekonomisini yıpratıcak olan bir çatışmaya sokmak üzere ilk adımlarını attığının farkında değildi⁹. Ancak Mısır'ı Yemen'deki darbeyi hemen desteklemeye sevk eden bazı sebepler vardı. Bu sebepler şöyle özetlenebilir: Bir defa Yemen'de "gerici ve muhafazakâr" bir rejim yıkılıyordu ve darbeyi yapanlar tamamen 1952 Mısır ihtilalini ve Nasır'ın Arap Milliyetçiliğini örnek almışlardı.

İkincisi, 1956 Süveyş Savaşı'nın askeri hezimetinden sonra Nasır'ın iki darbe daha yemiş olmasıydı. Bunlardan biri, 1956'dan önce ittifaka yakın münasebetler içinde olduğu Suudi Arabistan ile münasebetlerin bozulması ve şimdi Nasır'ın, Suudi Arabistan'ı Arap dünyasına karşı mücadele eden emperyalizmin bir ajanı gibi görmeye başlamasıydı. Diğer ise, Nasır'ın prestiji için büyük başarı sayılan ve 1958 Şubat'ında kurulan Mısır - Suriye birliğinin yani Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961 Eylül'ünde dağılması ve Mısır'ın Suriye ile de münasebetlerinin bozulmasıydı. Bu şartlarda Nasır,

⁵ Adid Davışa, *Arap Milliyetçiliği (Zaferden Umutsuzluğa)*, (Çev: Lütü Yalçın), İstanbul, 2004, s. 211.

⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.127.

⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.177.

⁸ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s. 173.

⁹ Adid Davışa, *a.g.e.*, s.212.

kendisini bir yalnızlık içinde hissediyordu ve Yemen'de elde edeceği bir başarının prestijini tekrar yükselteceğine inanıyordu. Fakat Nasır, Yemen'e müdahale etmekle bir hesap hatası yaptığını ve bu işin neticesini tahmin edemediğini daha sonra itiraf edecektir¹⁰. Nitekim yılsonunda önce başlangıçta yüz olan Mısırlı askerlerin sayısı sekiz bine çıkartıldı. 1963'te Mısırlı askerlerin sayısı yirmi bine yükseldi, daha sonra 1964'te kırk bine çıktı ve 1965'te hayret verici bir rakama yetmiş bine ulaştı. Nasır, daha sonra, Yemen macerasının "yanlış bir hesap" olduğunu kabul etmiştir. "Onun başımıza saracağı belaları önceden düşünememiştik"¹¹ demiştir.

Yemen iç savaşı yerel gruplar arası çatışmalarla, Mısır ile geleneksel Arap Monarşileri arasındaki çatışmaların iç içe geçtiği karmaşık ve yıpratıcı bir biçimde devam etmiştir. İç savaşın sürdüğü beş yıl içinde Suudiler bölgede muhafazakâr güçleri harekete geçirirken, Mısır Yemen'e giderek daha da artan oranda asker ve silah göndermek durumunda kalmıştır. 1965 yılında Suudi Arabistan Kralı Faysal ile Nasır arasında ateşkes antlaşması imzalandı. Ama çatışmalar yeniden yükselişe geçmiştir. İç savaş uzun yıllar devam ettikten sonra Haziran 1967 savaşının başlaması ve aynı yılın Kasım ayında İngiliz askerlerinin Güney Arabistan ve Aden'den çekilmesiyle son bulmuştur. Mısır askerleri iç savaşın son bulmasıyla Aralık ayında ülkeden ayrılır. Mısır, Yemen iç savaşında askeri ve ekonomik kapasitesinin çoğunu tüketir ve bu durum 1967 savaşını kaybetme nedenleri arasında sayılır. Yemen iç savaşı, Mısır için içinden çıkamayacağı bir bataklık anlamına geldiğinden "Mısır'ın Vietnam Savaşı" olarak da değerlendirilmiştir. Nasır'ın Yemen iç savaşıyla ilgili olarak Guevara'ya "Yemen'de devrim başladığında... Hemen yardımlarına koştum... Fakat önce dışarıdan yardım yapılamayacağını, daha sonra da bunun çok uzun zaman alacağını ve büyük acılara mal olacağını anladım" demiştir¹².

4.2. Ortadoğu'da Baas

Asıl adı "Arap Sosyalist Yeniden Diriliş Hareketi"¹³ anlamına gelen "Baas" Ortadoğu'da özellikle Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan ve etkili olan bir partidir¹⁴. Baas Partisi, Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El- Ganim,

¹⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 178–179.

¹¹ Adid Davişa, *a.g.e.*, s. 212.

¹² Zeynep Güler, *a.g.e.*, s. 174–175.

¹³ İsmet Giritli, *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975, s. 80.

¹⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.138.

Cemal Atassi, Musa Rizik, Badi El- Kasım, Sami El- Durabi ve Abdul Birr El- Sud tarafından kurulmuş olmakla birlikte bu partinin kurulmasındaki en önemli rolü ve çabayı Mişel Eflak ve Salah Bitar ortaya koymuşlardır¹⁵.

Mişel Eflak, 1910'da Şam'da orta halli bir aileden dünyaya gelmiştir¹⁶. Mişel Eflak 18 yaşında iken Paris'e gitmiş ve burada Arap Öğrenciler Birliği'ni kurarak bir Arap milliyetçiliği hareketini başlatmıştır. 1932'de Suriye'ye giden Eflak, okullarda Tarih öğretmenliği yapmıştır¹⁷. Mişel Eflâk'ın binlerce Arap genci üzerinde büyük nüfuzu olmuştur. 1943'ten 1965 yılına kadar, Baas Partisi genel sekreterliğinde bulunmuştur¹⁸.

Baas Partisi'nin Eflâk'tan sonraki ikinci önemli kişisi olan Salah Bitar ise Şam'da Sünni Müslüman bir aileden dünyaya gelmiştir. Salah Bitar, fizik ve matematik eğitimi aldıktan sonra, 1932 yılında Suriye'ye dönerek tam on yıl sürecek olan öğretmenlik görevine başladı. Mişel Eflak ve Salah Bitar, 1942 yılında öğretmenlik görevlerinden istifa ettikten sonra gençleri, kendi düşünceleri doğrultusunda etkileyerek onlara maddi lükse karşı bir tutum geliştirmelerini öneriyorlardı. Baas Partisi'nin temelleri, 24 Temmuz 1943'te küçük bir öğrenci gurubunun örgütlenmesi sonucu atıldı. 1946 yılına kadar daha çok entelektüel hareket olarak faaliyetlerini sürdüren Baas (Diriliş), adını Zeki Arsuzi'ye borçludur. Zeki Arsuzi, El- Baas El- Arabî (Arapların Yeniden Dirilişi) adını ilk kullanan kişidir¹⁹.

4.2.1. Baas İdeolojisi

Baas ideolojisi, Arap topraklarının hemen hemen tamamının doğrudan yabancı kontrolü altında veya ağır bir yabancı etkisi altında bulunduğu 1940'lı yılların başında birlik, özgürlük ve sosyalizm temalarını ulusal özgürlük temelinde bir araya getiren Arap Birliğinin devrimci bir yaklaşımla gerçekleştirilebileceğini ortaya koyan ve eski mücadeleye yeni bir dinamizm ve heyecan vermek kadar bu mücadeleye manevi bir savaş duygusu da katan Arap dünyasındaki ilk ideolojidir²⁰.

Parti açık bir şekilde Atlantik Okyanusu'ndan İran Körfezi'ne kadar bütün

¹⁵ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004, s.115.

¹⁶ Kamel S. Abu Jaber, *Arap Baas Sosyalist Partisi*, (Çev: Ahmet Ersoy), Ankara, 1970, s. 13.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.207.

¹⁸ Kamel Abu Jaber, *a.g.e*, s.16.

¹⁹ Sabahattin Şen, *a.g.e*, s.115-117.

²⁰ Sabahattin Şen, *a.g.e*, s. 153.

Arapça konuşan memleketlerin sorunlarının münakaşa ve hallini kendine görev edindi. Eflak, dünyadaki iki büyük devlet olan Amerikan ve Sovyetler Birliği blokları hakkındaki tutumunu açıklayarak “Bunlardan biri ile beraber olmak, Araplara kötülükten başka bir şey sağlamaz” demiştir. Böylece partinin diğer bir temel görüşü ve kararı da ortaya çıkmıştır. Parti diğer Arap siyasi kuruluşları arasında tarafsızlığı savunanların ilkiydi²¹. Baas ideolojisine göre, inkılâbın başarılması sonucu “ Birlik” “Özgürlük” ve “Sosyalizm” gerçekleştirilecektir. Birlik, özgürlük ve sosyalizm birbirinden ayrılmaz eşit önemde ideallerdir. Mişel Eflak, Arap milliyetçiliği ve Batı milliyetçiliği bağlamında milliyetçilik, Avrupa’da doğru anlaşılmadı derken; Baas ideolojisi, Faşizm ve Nazi Sosyalizmini şiddetle reddederek bu iki akımın bazı ırkların diğerleri üzerindeki üstünlüğü adına sömürgeciliğe izin verdiğine inanmaktadır. Ayrıca Mişel Eflak, Marksist teorideki sınıf mücadelesini kabul etmekle birlikte determinizm ve materyalizmi reddederken, Marksizm’in sınıf mücadelesini abartarak ulusçuluğun tarihsel formasyonunu ihmal ettiğine inanmaktadır²².

4.2.1.1. Suriye’de Baas ve Nasır İle İlişkileri

Daha öncede belirttiğimiz üzere Suriye ve Irak’ta 1950’lerden itibaren iktidarda varlığını hissettiren ancak 1960’larda tamamen iktidarı ele geçiren Arap Baas Sosyalist Partisi 1943’te kurulmuştur²³. Arap Baas Sosyalist Parti’nin vatani Suriye’dir²⁴. Ancak, Baas, Suriye milliyetçiliğinden çok Arap milliyetçisi bir parti olarak kurulmuş olmakla beraber programında Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün’ü birleştirmeyi amaçlayan Bereketli Hilal üzerinde bir “ Büyük Suriye” projesi bulunmaktaydı. Partinin 1947’de benimsenen programında Arap Anavatanı’nın; Toros dağlarından Basra Körfezi’ne, Hint Okyanusu’na ve Akdeniz’e kadar uzanan topraklar olduğu ifade edilmekte, ayrıca partinin programında tek bir Arap ulusu ve tek bir Arap devletinden söz edilmekte ve partinin dış politikasının temel perspektifinin Arap milliyetçiliği olduğu belirtilmekteydi. Suriye’de 1946’da bağımsızlığın kazanılması sonrası süreçte, resmi bir parti kimliği kazanan Baas²⁵ Filistin Savaşı’na bilfiil katılmış ve Filistin’de Arapların mağlubiyeti, Baas partisine Arap siyasi dünyasının derinliklerine girme fırsatı

²¹ Kamel Abu Jaber, *a.g.e*, s. 33.

²² Sabahattin Şen, *a.g.e*, s. 158–159.

²³ Tayyar Arı, *a.g.e*, s.270.

²⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.207.

²⁵ Tayyar Arı, *a.g.e*, s.271.

doğurmuştur²⁶. 1953'te ise Baas partisi, Arap Sosyalist partisiyle Ekrem Hourani'nin liderliği altında birleşmesiyle daha da güçlendi²⁷.

Baas'ın, Suriye'deki ilk mühim başarısı ise sol partilerle işbirliği yaparak 1954 seçimlerinde 140 milletvekilliğinden 16'sını elde etmesi olmuştur. Baas'ın mühim bir siyasi varlık olarak kendisini göstermesi, 1958 Şubat'ında Mısır ile Suriye'nin birleşmesinde olmuştur. Bu tarihte Suriye'nin komünizm tehlikesi altına düşmesi tehlikesi Suriye'de artık yerleşmiş bulunan Baas'ı, Mısır'a ve Nasır'a yöneltmiş ve Baas çareyi, Mısır- Suriye birleşmesinde görmüştür. 1 Şubat 1958'de bu birleşme Birleşik Arap Cumhuriyeti adı ile gerçekleştiğinde Birleşik Devlet'in kabinesinde 4 Baasçı bakan bulunuyordu. Fakat Nasır ile Baasçıların balayı fazla uzun sürmedi. Birleşmeden sonra Nasır'ın bütün siyasi partileri kapatması ve Baasçıların birleşmeyi federal bir sistem olarak düşünmelerine karşılık Nasır'ın tamamen merkeziyetçi bir sistem kurması Baasçıların hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Nasır'ın Pan-Arabizmi Suriye milliyetçiliğine, Nasır'ın diktatörlüğü ise Suriye'nin demokratik zihniyetine ters düşmüştü. Bu durum Baas partisi içinde Nasır konusunda görüş ayrılıklarının çıkmasına sebep oldu. Nasır, Suriye üzerindeki kontrolünü arttırdıkça kabinedeki Baasçılar teker teker ayrılmaya başladılar²⁸. Nasır'ın tamamen merkeziyetçi bir yapı kurması nihayetinde 28 Eylül 1961'de bir grup subay ve muhafazakâr politikacılar, bir darbe yaparak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne son vermişlerdir²⁹. Nasır bu darbeyi kuvvet kullanarak bastırmak istediye de muvaffak olamadı. Suriye Arap Sosyalist Parti lideri Ekrem Hourani ise, Nasır aleyhtarı darbeyi hararetle destekledi³⁰.

Hourani'ye göre Suriye ile Mısır arasındaki birlik, gerçek bir birlik değildi. Gayesi Suriye'yi Mısırlılaştırmaktı. Bunun içindir ki askeri darbeyi memnuniyetle karşılayan ve ayrılma beyanını ilk imzalayanlardan biri Hourani'dir. Hourani, darbeyi gerçekleştiren subayları, iyi, dürüst ve fedakâr olmakla tavsif etti. Nasır'ı diktatörlükle itham etti. Bir hafta sonra Nasır'ı, Filistin sorununu Arap birliği maskesi altında rafa atmaya teşebbüsle ve Amerikan siyasetini kelimesi kelimesine uygulamaya çalışmakla suçladı. Hourani politikasında açıkça şiddetli bir Nasır aleyhtarı olduğunu gösteriyordu. 28 Eylül 1961'den 8 Mart 1963'e kadar geçen devre Baas partisi için zorluklarla

²⁶ Kamel S. Abu Jaber, *a.g.e*, s.34.

²⁷ Adid Davışa, *a.g.e*, s.138.

²⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.209-210.

²⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.140-141.

³⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.210.

doluydu. Arap dünyasındaki Nasır sempatisanları partiye saldırıyorlardı. Mısır'daki meşhur yazarlar da partiye hücum ediyorlardı³¹. Ancak Mişel Eflak, her türlü siyasi riski göze alarak, Mısır ile yeniden birleşilmesini savunurken Nasır da bu yöndeki amacına veda etmemekte ısrar ediyordu³².

8 Şubat 1963'te Irak'ta Baasçıların yaptığı darbe, Suriye Baasçılarını da cesaretlendirmiş ve 8 Mart 1963'te bir darbe ile Baasçılar Suriye'de iktidarı ele geçirmişlerdir. Baas'ın iktidarı ele geçirmesiyle Salah Bitar Başbakan olmuştur. Bundan sonra Suriye'deki Baas sürekli istikrarsızlık içinde kalmıştır³³.

Salah Bitar yönetimi, 23 Şubat 1966'da yapılan kanlı bir darbe ile iktidardan düşürüldü. Eflak ve Bitar başta olmak üzere tutuklandılar. Darbeden sonra, Nurettin Atassi devlet başkanı oldu. Suriye'nin bu sol kanat rejimi, dış politikada Amerika'ya cephe alırken, Sovyet Rusya ile yakın münasebetler içine girdi. Yapılan antlaşmalarla Sovyetler, Suriye'ye ekonomik ve askeri yardım yapmaya başladı. Ayrıca bu sol kanat Baasçıları Suriye Komünist partisi ile münasebetlerini düzelttiler ve kaç yıldır Moskova'da bulunan Suriye Komünist Partisi lideri, Halid Bektaş Şam'a döndüğü gibi kabinede komünistlere iki bakanlık verildi. Buna karşılık, Suriye'de Eflak ve Bitar'ın düşürülmesi Nasır'ı memnun etti. Ayrıca yeni Suriye rejiminin Sovyetlerle yakın münasebet kurması bu sırada zaten kendisi de Sovyetlerle bir yakınlık içinde olan Nasır'ı Suriye'ye yakınlaştırdı. Suriye, 1967 Arap - İsrail savaşına böyle girdi³⁴.

4.2.1.2. Irak'ta Baas ve Nasır İle İlişkileri

Baas'ın Irak'a girişi, 1949 yılından itibaren Filistin mültecileri, Suriye ve Lübnan'da okuyan Irak'lı öğrenciler vasıtasıyla olmuştur³⁵. Fakat üye sayısı, ağır hükümet baskısı ve uzun geçmişi olan gizli komünist partinin rekabeti nedeniyle oldukça yavaş arttı. Partinin büyüme hızı, 1954'ten sonra Nasır'ın çok geçmeden Irak merkezli olacak Batı ittifak sistemine saldırısıyla eş zamanlı olarak ivme kazandı. Parti, Süveyş Krizi'nden sonra, o zamana kadar Arap milliyetçiliğinin genel kabul görmüş lideri olduğunu ve ilkelerini kabul ettirmiş olan Nasır'ın fikirlerini aksettirmeye

³¹ Kamel S. Abu Jaber, *a.g.e.*, s.79.

³² Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.226.

³³ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.141.

³⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 212.

³⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.213.

başlamasından itibaren büyük sıçrama kaydetti³⁶. Öte yandan 1958’de General Kasım tarafından düzenlenen ve Kral II. Faysal, Prens Abdullah ve Nuri Said’in öldürülmeleriyle sonuçlanan darbeye Irak’ta monarşi sona ererken, Irak politikasında Nasır ve Baas’ın etkisinin artması ve ülkenin giderek Doğu Bloğu’na kayması söz konusu olmuştur. Sovyetlere ve Doğu Bloğu’na yönelen Kasım’ın iktidarda Irak komünist partisine yer vermesinin yanında Sovyetlerle imzaladığı antlaşmayla bu ülkeden askeri ve ekonomik yardım almaya başlaması, ABD’yi ve onun bölgedeki müttefiklerini kaygılandırmıştır³⁷.

Baas, General Kasım’ın 14 Temmuz 1958 darbesini desteklemiş ve partinin lideri Rıkabi, Kasım’ın kurduğu ilk kabinede yer almıştır. Bu durum Baas’ın ordu içine sızmasına imkân vermiştir. Baas ile General Kasım arasındaki balayı uzun sürmedi. Kasım’ın Nasır ile arasının bozulması ve bir de içerde komünistlere ve Kürtlere dayanması koyu bir Nasırcı olan Rıkabi ile arasının açılmasına sebep oldu³⁸. General Kasım iktidarı Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne karşıydı. General Kasım’ın BAC’a karşı olması, Suriye gibi Nasır’ın denetimine girmek istememesinden kaynaklanmaktaydı. 1958 darbesinden sonra Irak’ta gücünü arttırmaya başlayan Baas’ın 8 Şubat 1963’te General Kasım’a karşı düzenlenen darbenin içerisinde yer alması ile beraber bu ülkede denetimi ele geçirmesi söz konusu olmuştu. General Kasım’ın öldürüldüğü darbenin sonunda Nasırcı Albay Abdüsselam Arif, Devrim Konseyi başkanlığına getirilirken Başbakanlığa ise darbenin liderlerinden ve Baas üyesi olan Hasan El- Bekr getirilmişti³⁹.

Bundan sonra Baas, dağılan BAC için harekete geçer ve Mart 1963’te Kahire’ye iki Baas heyeti gelir. Suriyeli ve Iraklı bu heyetler iki buçuk hafta boyunca Abdülnasır başkanlığındaki Mısır yönetimi ile görüşmeler yapar. Tüm bu zaman boyunca birbirinden tamamen kopmayan Baasçılar, hem Suriye’de hem de Irak’ta iktidardaydılar. Onlar yeni koşullarda Abdülnasır’ın Mısır – Suriye - Irak üçlü ortak devletinin kurulmasına daha meyilli olabileceğini düşünerek önceden sözleşmiş ve Kahire’ye gelmişlerdi. Abdülnasır’ın, buna tepkisi ise görgü şahitlerinin sözlerinden, açıkça hem Eflak hem Bitar’ın 1961’de BAC’a karşı çıkanları destekleyenlerin arasında

³⁶ Adid Davışa, *a.g.e*, s.139.

³⁷ Tayyar Arı, *a.g.e*, s. 275.

³⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.213.

³⁹ Tayyar Arı, *a.g.e*, s. 275–276.

olduğunu bilerek Suriyelilerin tutumunu incelemiş, sonrada üçlü federasyon kurmanın ileriki yıllarda hesaplanan teorik olasılığından söz ettiği şeklindeydi⁴⁰.

Nasır'ın bu tutumunun sebebi çok açıktır. Nitekim Irak'taki darbenin ardından kabinede kilit mevkileri, Nasırcı olmayan Baasçılar işgal ediyordu. 21 kişilik kabinede sadece 2 bakan Nasır taraftarı idi. Yeni hükümetin bu tutumu dolayısıyla Nasır, daha ilk günden itibaren Baas rejimine karşı cephe aldı⁴¹. Nasır'ın partiye hücumları devam etti. Baas'ı din aleyhtarlığı ile itham etti. Baas ithamı şiddetle reddetti. Nasır'ın bu hareketini gericilikle suçladı. Gerçekten Nasır'ın ithamı, partiye vurulan büyük bir darbe idi⁴². Nitekim iktidar içi mücadele dolayısıyla Baas ileri gelenlerinin konumlarının zayıflamasını fırsat bilen Arif kardeşler, tarafından 18 Kasım 1963'te düzenlenen bir karşı darbeye, Baas'ın tüm yönetim kademelerinden tasfiyesi gerçekleştirildi. Kasım zamanında Nasır'dan uzak duran Irak'ın bu politikası, Arif kardeşlerin 1963'te iktidara gelmesiyle beraber değişmeye başlamış ve Nasır ile 1964'te başlayan görüşmelerde 1966'da iki ülkenin birleşmesini öngören ekonomik ve askeri entegrasyona gidilmesi kararı alınmış, fakat bu daha sonra gerçekleştirilememiştir⁴³. Irak, 1967 Arap - İsrail savaşına böyle girdi⁴⁴.

4.3. 1967 Arap – İsrail Savaşı

4.3.1. Savaş Öncesi Ortadoğu'da Süper Güçlerin Durumu

Amerikan iç ve dış ilişkilerinin geniş bir boyutunda, 1967 Arap - İsrail Savaşı'nın ABD'nin bu bölgeye yaklaşmasında temel değişikliklere yol açtığı görülmektedir. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabette, 1967 Arap - İsrail Savaşı'nın kritik önemini anlamak için bölgede süper güç karşılaşmasının önceki tarihçesini göz önüne almak yararlı olacaktır⁴⁵.

1967 Arap - İsrail Savaşı, Ortadoğu'da II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan olayların bir sonucu veya devamı olarak görülmelidir. Nitekim bunun en önemli sebebini Filistin topraklarında bir İsrail Devleti'nin kurdurulması oluşturmuştur. Bu

⁴⁰ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev: Olga Tezcan), İstanbul, 2009, s.77.

⁴¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s.214.

⁴² Kamel S. Abu Jaber, *a.g.e*, s.91.

⁴³ Tayyar Arı, *a.g.e*, s.276.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.217.

⁴⁵ Steven L. Spigel, “American Middle East Policy Since the Six Day War”, *The Arab - Israeli Conflict (Two Decades of Change)*, (Edit: Yehuda Lukacs and Abdalla M. Battah), London, 1988, s. 199–200.

olayda da en büyük etkiyi bölgeye Soğuk Savaşı getiren ABD ve Sovyet Rusya göstermiştir.

Soğuk Savaş Ortadoğu'ya girerken ve ABD bölgede giderek dominant batı gücü olarak İngiltere ve Fransa'nın yerini aldığını daha öncede belirtmiştik. 1960'lı yıllarda başlayan ve 1991'deki Soğuk Savaş'ın bitimine kadar ABD, İsrail'in ana destekçisiydi. Sovyetler Birliği, ise Arap devletlerinin çoğunun ana destekçisiydi ve çoğu gözlemciye göre bu her zaman böyle olmuştu. Aslında hayati önem taşıyan kurulma döneminde hem ABD ve hem de Sovyetler Birliği aynı tarafta yer aldılar. Her ikisi de 1947'de BM Genel Kurulu'nda, Filistin'deki %55 Yahudi azınlığına ülkeye katılım için oy verdiler. Her ikisi de İsrail'in oluşturulmasına destek veren Sovyet pozisyonu Anti-Siyonizm'den vazgeçtiler. İsrail ve Sovyetler Birliği bunun hemen sonrasında ayrıldılar ve Kore Savaşı sırasında, İsrail ABD'ye daha çok yaklaştı ve Sovyetler Birliği giderek Avrupa'nın kolonel güçleri tarafından doğrudan kontrol edilen güçlerden kendilerini kurtarmak için Arap ülkeleriyle daha yakın ilişki geliştirdi. Bunun sonrasında İngiltere ve Fransa İsrail'in ana silah sağlayıcıları oldular ki, bunlar Mısır'a karşı Süveyş Savaşı'ndaydı ve 1967 Haziran'ında Mısır'a Suriye ve Ürdün'e karşı savaşta birlikteydiler. Ama yine de Süveyş Kanalı üzerinde iki süper güç aynı pozisyonu aldılar. Mısır'a yapılan üçlü hücumu karşı çıktılar⁴⁶.

Ancak her ikisi de yavaş yavaş saflarını belli etmeye başlıyorlardı. Nitekim Arap İsrail çatışması soğuk savaşın içine getirildi ve soğuk savaş bir çatışmaya döndürüldü. Sovyet (Çek) - Mısır silah antlaşması 1955'te imzalandı ve Suriye ile de silah antlaşmaları görüşüldü. O zamana kadar 1949'dan 1954'e kadar, Sovyetler çatışmaya karşı tutumlarında tarafsız kalmışlardı ve İsrail'e desteklerinden vazgeçmişlerdi. Ancak Arap - İsrail çatışması Sovyetlerin Batı ile rekabeti için uygun bir araçtı⁴⁷. Çünkü Sovyetlerin Ortadoğu'ya girişinde daha on yıl dolmadan 1960'ların ortasında, Moskova'nın etkisi Mısır - Irak - Suriye, Yemen ve Cezayir gibi Arap ülkelerine

⁴⁶ Rashid Khalidi, *Sowing Crisis (The Cold War and American Dominance in The Middle East)*, Boston, 2009, s. 24-26.

⁴⁷ Galia Golan, "The Cold War and the Soviet Attitude Towards the Arab - Israeli Conflict", *The Cold War In the Midle East (Regional Conflict and the Superpowers 1967-1973)*, (Edit: Nigel Ashton) Newyork, 2007, s. 60.

uzanmıştı⁴⁸. Yani, 1967 savaşıdan önce, Ortadoğu’da Sovyetler, ABD’den daha aktif ve avantajlı konumdaydı.

4.3.1.1. Savaş Öncesi Sovyet Rusya - Mısır İlişkileri

1967 savaşı öncesinde Sovyet - Mısır ilişkisi inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir ve bu ilişki savaşa doğru daha da yoğunlaşmıştır. Zira Rusya, Mısır’ı karaların ve denizlerin birleşmesinde temel taş olarak görür. Sovyetlere göre Mısır’ın sahiplenmesi İskenderiye’nin fethine değer bir yol açar. Mısır’a kim sahipse Hint Okyanusu’nun tüm sahil ve adalarına sahip olur⁴⁹.

1958 yılı Ocak ayında Moskova, Mısır’a 175 milyon dolarlık bir borç temin etti. Bu şimdiye kadar bir üçüncü dünya devletine verilen borcun en büyüğüydü. Aynı zamanda Asvan Barajı için de 100 milyon dolar verildi. Nasır, 1958’de, Sovyetler Birliği’ne iki gezi düzenledi ve Sovyet silahları Mısır’a aktı. Yine de 1958 yılında Sovyetlerle Mısır arasındaki ilişkilerde ciddi bir kriz oluştu. Bu bozulmanın birçok faktörü Mısır - Suriye birliği ile ilgiliydi. Aynı zamanda yerel komünistler, Irak ve Sovyetler de ideolojik düşüncelerdeki BAC’ın oluşması Moskova’da bir alarm ortaya çıkardı. Her ne kadar Sovyet propogandası elde tutulur olsa bile. 1959–1961 arası Sovyet - Mısır ilişkilerini soğutma yıllarıydı.

Resmi Sovyet bilgileri, Khrushçev’in yorumuyla, 21. Komünist Partisi 4. Kongresi’nde, Moskova, Mısır’ı desteklemeyeceğini bildirdi. Aslında ticari ilişkiler aynı kaldı. Moskova, Asvan Barajı için sözünü yerine getirdi ve hatta Kahire’ye küçük bir nükleer reaktör temin etti. Ama yinede bu iki ülke arasındaki polemikler ılımlıydı. Moskova, Nasır’ın Suriye’deki gücünü kabul etmeye isteksizdi. Ne de böyle bir büyük ölçekte yerel komünistleri de göz ardı etmek istemiyordu. Mümkündür ki, Nasır korkuyordu. Moskova, Irak’taki yeni rejimin ideolojik eğilimleri için daha büyük ümitler besliyordu. Sovyetler, 3. Dünya ülkelerindeki komünistlerin rolünü göz önüne alarak daha keskin talepleri göz önüne alıyordu. Sovyet - Mısır ilişkilerindeki geçiş

⁴⁸ Adeed Dawisha, “The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Superpower Influence”, *The Soviet Union in the Middle East (Policies and Perspectives)*, (Edit: Adeed Dawisha and Karen Dawisha), London 1982, s. 13.

⁴⁹ Aaron S. Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, Chicago, 1970, s.52–53.

1961’de kırıldı. Sovyetler Birliği için zamanla koşullar değişmişti. İlişkilerin gelişmesinin en önemli faktörü 1961’de Mısır - Suriye Birliği’nin dağılmasıydı⁵⁰.

Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni terk etmişti ve bunun sonucunda Nasır, artık doğrudan doğruya Suriye’yi komünist olarak suçlamıyordu. Rusya aynı zamanda yeni sosyalist yönetimi de onaylamaya başlamıştı ki, Nasır Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin bozulmasından bu yana bunu izlemekteydi⁵¹. Bu durum, Nasır ile Sovyetlerin içlerindeki bazı tereddütleri ortadan kaldırdı. Aslında Moskova, nispeten Arap dünyasından izole edilmişti. Çünkü Irak’taki Kasım rejimi bir hayal kırıklığına dönüşmüştü ve onun yerel komünistlerine karşı dönmüştü⁵². 1961 Eylül’ünde Nasır ve Khrushçev, Newyork’ta buluştu ve toplantı soğuk geçmesine rağmen, Nasır, tartışmalarının bazılarında etkili olmuştu ve tartışmalar antlaşmaya çevrilmişti. Sovyet ideolojistleri, Mısır’ın Sosyalizmini, komünizme giden yolda yardımcı olmaya çalıştılar ve iki ülke arasında politik ve kültürel ilişkiler arttırıldı⁵³.

Mısır ve Sovyetler arasındaki ilişkiler, Khrushçev’in iktidardaki son yılları sırasında (1962–1964) önemli derecede arttı ve Asvan Barajı’nın yapımının yıldönümünde, 1964 Mayıs’ında Khrushçev, Mısır’ı ziyaret etti. Khrushçev’in ziyaretinden önce ise 7 – 19 Haziran 1963’te Mısır Yüksek Delegasyonu Abdülhakim Amr, Sovyetleri ziyaret etmişti. Sovyetler, Nasır’ı öne çıkararak iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfayı başlatmak istediklerini söylediler. Bu ziyaret Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki antlaşmanın sonuçlanmasına yol açtı. Birincisi endüstriyel gelişim için daha fazla kredi antlaşmasıydı. İkince antlaşma Sovyet askeri malzemelerinin yerleştirilmesi ve yedek parçaların temini ile ilgiliydi. Aynı zamanda var olan silah antlaşmalarının daha çok yıllara yayılması için ödemeler düzenlendi. Khrushçev’in Mısır’a en uzun ziyareti 9–25 Mayıs 1964’tü. Bu ziyarette ayrıca, Khrushçev, iki ülke arasındaki benzerlik noktalarına değindi. Khrushçev ve Nasır, barışçı bir var oluşa ve tam bir silahsızlanmaya inanıyorlardı. İkisi de sömürgeciliğe karşı çıkıyorlardı ve her ikisi de yabancı üslerin ve saldırgan paktların varlığına karşı çıkıyorlardı. Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik ve politik antlaşmazlıklardan birkaç yıl sonra gerçekleşen Khrushçev’in ziyareti, Mısır’daki

⁵⁰ Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachov*, Cambridge Press, 1991, s. 54–55.

⁵¹ Derek Hopwood, *Egypt Politics and Society (1945–1990)*, London, 1993, s. 69.

⁵² Galia Golan, *a.g.e.*, s. 55.

⁵³ Derek Hopwood, *a.g.e.*, s. 69.

Sovyet pozisyonunu güçlendirdi. Hem Batı ve hem de Çin rekabeti karşısında diğer Arap ülkelerini güçlendirdi. Mısır'ın tekrar Sovyetler Birliği'ne yaslanması Khrushçev'in ziyaretinden birkaç ay önce belirtilmişti. Kahire'nin Kanada Elçisi, Kahire'deki Sovyet diplomatlarla yakın ilişki içerisindeydi ve 1963 Kasım'ında Mısır-Sovyet ilişkilerini analiz ederek; Sovyet etkisinin bölgede ABD etkisinin artmasıyla azaldığını ancak Sovyet pozisyonunun tekrar gelişmeye başladığını bu yüzden burayı terk edeceğini söylemiştir. Nasır'ın anti-Batı politikasını daha ılımlı hale getirme çabasına rağmen özellikle ABD ile 1960'ların başlarında yakınlaşmasına karşın, Mısır'daki Sovyet pozisyonu hala güvenli bir durumdaydı. Sovyetler, Kahire'ye askeri yardım politikalarını devam ettirerek, Mısır'da ki bağlantılarını garantiye aldılar. Buna gelişmiş silahların, MİG-21 jet uçakları - Radar sistemleri - MTBS fırlatıcı roketlerin ve füzelerin yüklenmesi de dâhildi. Sovyet silahlarını kullanabilme amacıyla Mısır, Sovyet teknisyenlerinin ülkeye girmesine izin verdi. Dahası, Sovyetler Birliği, Mısır'ın Yemen'deki Savaş çabalarını destekledi. Sovyetler aynı zamanda ideolojik olarak Mısır içerisinde yer alan sosyal gelişmelerden memnun idi. Özellikle de sosyalizasyon sürecinin hızlanmasından itibaren, Mısır'ın, komünizmi serbest bırakmasıyla yavaş yavaş oluşan süreç 1960'larda başlamıştı ve 1964 Nisan'ında zirvesine ulaşmıştı. Bu zamanda bütün komünist partiler ve organizasyonlar kendilerini çözümlemeye karar vermişleri. Yine de Nasır yeni bir komünist parti kurulmasını yasakladı. Ancak kendi kurtuluşu için bazı kapıları açtı. Onun devrimini destekleyen eski komünistlere⁵⁴.

1964 Ekim'inde Khrushçev iktidardan alındı ve onun Mısır'daki bu davranışlarından dolayı alındığına inanıldı. Bu haberi duyunca Nasır "Aman Allahım şimdi tekrar yeniden başlamak zorundayız" demiştir. Aslında Khrushçev'in düşüşü Sovyet politikasını derinden etkilemedi. Ondan sonrakilerin Mısır'a yaklaşımı daha pragmatik oldu⁵⁵. Khrushçev'in düşüşünün ardından Moskova'dan gelen karara bağlı olarak Mısır Komünist Partisi dağıtıldı⁵⁶. Ancak Nasır, Sovyetlerin ağır davranmasından şikâyetçiydi. Hatta bir olay sırasında Breznev ile tartışmış ve Breznev, ona kızgın bir şekilde ABD'nin İsrail ile görüşmelerinde yardım kabul edip etmeyeceğini sormuştur ve Nasır ona bağırarak cevap vermiştir. "Sizin bütün bana yaptıklarınızdan sonra, eğer

⁵⁴Rami Ginat, "Nasser and the Soviet" *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), Florida University, 2004, s. 242-244.

⁵⁵ Derek Hopwood, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁶ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 57.

şeytanın kendisi de gelse bir çözümü kabul ederdim” demiştir. Rusya - Mısır 1967 Arap- İsrail Savaşı’na birlikte gittiler ve her ikisi de yenilgiden sıkıntı çektiler⁵⁷.

4.3.1.2. Savaş Öncesi ABD – Mısır İlişkileri

Truman Doktrini’nden 6 Gün Savaş’ına kadar geçen 20 yıllık sürede ABD, Ortadoğu devletleri üzerinde Sovyetler Birliği gücünün yayılmasını Ortadoğu’da bloke etmeyi kendine temel görev saydı⁵⁸. Bu amaçla ABD, Sovyetlere karşı oluşturulan paktlara veya savunma örgütlerine öncülük yaptı veya destek verdi. Ama Nasır ile birlikte Ortadoğu’da başlayan değişimler ABD politikasını da değiştirdi. ABD 1967 Savaşı öncesi safını bir bakıma belli etmişti.

Mısır’ın ABD ile olan ilişkisi eşit şekilde zor olmasına rağmen, daha az hayati önem taşıyordu. ABD’liler, Asvan Barajı’na yardımı reddederek Mısır’a bir engel oluşturmuşlardı. Nasır 1957 Ocağındaki Eisenhower’in Ortadoğu’daki ülkelere yardım teklifinin ululararası komünizm tarafından tehdit edildiğini ve bununla Mısır’ı izole etmek anlamına geldiğini söylemiş ve ABD yaklaşımını reddetmiştir. Mısır’ın Rusya ile olan tartışması en üst noktasındayken, ABD tekrar Mısır’a yardım tekfili ile yaklaştı. 1958–59 arasında bu yardım kabul edildi. Nasır, derin şüpheli doğasıyla Kennedy’nin gerçek niyetinden şüphelenmeye başladı. Rusya ile Mısır yaklaşımı ile ilişkiler zayıfladı⁵⁹. 1960’ların başlarında, özellikle Kenedy yönetimi sırasında Nasır, Beyaz Saray’dan mümkün olduğu kadar Sovyetlerle mücadelede değerli bir stratejik ortaklık görebiliyordu⁶⁰.

ABD-Mısır ilişkileri 1962’lerin başlarında eski dönemlere göre çok daha iyiydi. Kahire’ye 5 günlük ziyaretten sonra Kennedy’nin elçisi Chester Balls, Nasır’ın Mısır’ının bir kavşakta olduğunu söyledi. Balls, 21 Şubat’ta Beyaz Saray’a bir telgraf çekerek, Nasır’ın Ortadoğu’da modern bir dünyaya barış içerisinde girecek bir anahtar rol oynamayı düşünüyordu. 4 ay sonra ABD ve BAC üç yıllık 500 milyon dolarlık antlaşmayı Washington’da başlattı⁶¹.

⁵⁷ Derek Hopwood, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁸ John C. Campbell, “American Search for Partners”, *Soviet – American Rivairy in the Middle East*, (Edit: I. C.Hurewitz), United States of America, 1969, s. 198.

⁵⁹ Derek Hopwood, *a.g.e.*, s. 70.

⁶⁰ Rami Ginat, *a.g.m.*, s. 205.

⁶¹ Douglas Little, *American Orientalism (The United States and the Middle East Since 1945)*, The University of North Carolina, 2008, s. 183.

1964–1967 yılları arasında üçüncü dünya ülkeleri, özellikle Mısır-Yemen çatışmasını etkileyen olaylar, giderek Mısır - ABD ilişkilerini bozdu ve yardım konusunda tartışmalar başladı⁶². Johnson yönetiminin savaş öncesinde ortaya çıkan görüşü, İsraililerin özellikle Araplara düşman olmadığı konusundaydı. Ama Johnson, Mısır'ın başkanı Cemal Abdülnasır tarafından geliştirilen Arap Milliyetçiliğine karşı bir sempati gösterdi. Sovyetler Birliği'nin, Arap milliyetçiliğini Ortadoğu'da Batı etkisine karşı uyandırmak için çalıştığından haberdardı. Yukarıda da belirtildiği üzere ABD-Mısır ilişkileri 1964–1967 başlarında giderek bozulmaya başlamıştı. Kısmen Yemen'deki çatışmalar ve kısmen de yardım konusundaki çatışmalar dolayısıyla 1967'lere gelindiğinde Johnson için iç problem olmaya başlayan Vietnam savaşı sebebiyle Ortadoğu problemleri devlet başkanlığına bırakıldı. İsrail ve çerçevesindeki Arap devletleri arasında artan tansiyonun heyecanı İsrail'in 1966 Kasım'ında Ürdün Kasabası Al-Samu'ya saldırısıyla gerginlik büyüdü⁶³. ABD ile olan ilişkiler 1967 savaşında bozuldu. Bu dönemde Nasır diplomatik ilişkilerini şiddetlendirdi ve ABD'lilerin Mısır'dan çıkmasını emretti. Çünkü O, ABD'nin savaşta İsrail ile birlikte olduğunu söyledi⁶⁴.

4.3.1.3. 1967 Arap - İsrail Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Genel Durum

1956–1967 yılları arasında Arap dünyası İsrail'e karşı güçlü bir birlik ve ne de güçlü ittifaklar meydana getirmeye muvaffak olamamıştır. Fakat kendi içinde bölünmelere rağmen, Filistin konusunda ilgisini azaltmadığı gibi, siyasi açıdan belirli bir cephe ve görüş birliği gerçekleştirmeye de muvaffak olmuştur⁶⁵.

Süveyş Savaşı'nın ardından özellikle de 1960'larda İsrail ile ilgili kaygılar Mısır ile diğer Arap ülkelerinin arasındaki ilişkileri gerginleştiren önemli bir neden olmuştur. 1963 yılında Suriye, İsrail'in Ürdün nehri sularının akışını değiştirdiğini öne sürerek Mısır'ın soruna müdahale etmekte zayıf kaldığını iddia etmiştir. Ürdün, Suudi Arabistan gibi ülkelerde Mısır'ın İsrail'e müdahale etmesini istemektedir. Nasır yönetimi bu çabalara Suriye'yi yatıştırmak kendi prestij ve liderliğini korumak üzere diplomatik

⁶²William B. Quandt, "Lyndon Johnson and the June 1967 War: What Color Was the Light ?", *The Middle East Journal*, Vol: 46, No: 2, Spring, 1992, s. 200.

⁶³William B. Qundt, *Peace Praccess American Diplomacy and the Arab - Israeli Conflict Since 1967*, California University, 2005, s. 24.

⁶⁴Derek Hopwood, *a.g.e.*, s. 71.

⁶⁵Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları, (1948–1988)*, s. 226.

alandaki girişimde bulunarak yanıt vermiştir. Bu doğrultuda Arap-İsrail sorununu tartışmak üzere Arap liderlerini Kahire'ye davet etmiştir. Arap Birliği girişimlerinin başarısız olduğu bir ortamda farklı siyasal eğilimler ve farklı çıkarlara sahip olan Arap liderlerini bir araya toplamak Nasır'ı yeniden eşitler arasında birinci konumuna getirmiştir⁶⁶.

İlk Arap Birliği zirvesi 13–17 Ocak 1964 günlerinde Kahire'de yapıldı. Zirveye katılan devlet başkanları arasında, Ürdün Kralı Hüseyin, Suudi Arabistan Kralı Suud ve Suriye'nin Baasçı lideri General Hafız bulunuyordu. Zirve esas itibariyle İsrail'in Şeria sularını kullanma projesinden dolayı Nasır'ın daveti üzerine yapılmıştı. Bu sebeple ağırlık bu konuya verilmekle beraber, Filistin meselesinin tartışılması da geniş bir yer işgal etmiştir. Yayınlanan bildiride, Filistin konusunda şu kararların alındığını belirtiyordu;

1. Filistin halkının, kendi anavatanlarını kendilerinin kurtarması ve kendi kaderlerine kendilerinin egemen olmasını sağlayacak şekilde organize edilmesi
2. Bu iki amacın gerçekleşmesini desteklemeleri ve İsrail saldırılarının defedilmesi için diğer ülkelere çağrı
3. Arap ülkelerinin diğer ülkelerle olan siyasi ve ekonomik münasebetlerini Siyonist ihtiraslarına karşı Arapların meşru hakları konusunda bu devletlerin alacağı tutuma göre düzenlemeleri
4. Keza, Asya - Afrika ülkelerine de, Arapların haklarının desteklenmesi hususunda çağrıda bulunulması⁶⁷.

Bunun ardından, Eylül 1964'te ve Eylül 1965'te olmak üzere üç zirve toplantısı yapılmıştır. Bu üç toplantıda ortaya çıkan temel eğilimler şunlardır: Birlik olanaklarının azalması, Arapçılığın tarifinde Arap - İsrail karşıtlığının öne çıkması Arapçılık ile egemenlik ilkesinin bir arada uyumlu bir biçimde yaşanabilmesi. Zirve toplantılarında Arap birliği teması son derece az dile getirilmiştir. Diğer yandan Arap - İsrail karşıtlığı ele alınan temel sorun olmuştur. İlk toplantıdan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) doğmuştur⁶⁸. 1956 Süveyş Krizi'nden sonra özellikle mülteci durumundaki Filistinlilerin bir örgütlenme çabası içine girdikleri gözlenmekteydi. Bunlardan biri George Habbash önderliğinde Arap Ulusal Hareketi adıyla 1950'lerde Beyrut'ta

⁶⁶ Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004, s. 250.

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.226–227.

⁶⁸ Zeynep Güler, *a.g.e.*, s. 250–251.

başlayan örgütlenme faaliyeti diğeri ise yine aynı yıllarda Yaser Arafat öncülüğünde kurulan El-Fetih örgütüydü. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması konusunda özellikle Nasır'ın çok çaba sarf ettiği gözlemlenmiştir. Nasır'ın amacının hem dağınık halde bulunan bu örgütleri daha organize bir yapıya kavuşturmak ve denetim altında bulundurmak, hem böyle bir örgüt aracılığıyla Filistin sorununu yönlendirebilmek hem de kendi denetiminde olacak örgütlü bir Filistin hareketini Arap liderliği amacını destekleyecek şekilde kullanmaktı. Diğer taraftan Nasır, bu aşamada bir savaşa yol açacak şekilde Suriye tarafından İsrail'e karşı sert tepki gösterilmesine de karşı çıkmakta ve bu konuda uygun zamanın seçilmesinden yana olduğunu belli etmekteydi. Çünkü eğer İsrail ile savaşılacaksa bunun zamanına kendisinin karar vermesini isteyen Nasır, bir oldubittiyle karşı karşıya kalmak istememekte ve bu konuda Suriye'nin Arap ülkeleri tarafından cesaretlendirilmesine de soğuk bakmaktaydı⁶⁹. Ancak, 1964'te Nasır'dan itibaren Arap dünyasında İsrail'e karşı askeri bir oluşum politikası izlenmişti⁷⁰.

4.3.1.4. Savaş Öncesi Arap - İsrail Çatışmalarının Başlaması

1956 savaşından sonra, İsrail'in komşuları ile olan mütakere sınırlarında çatışmalar ve çarpışmalar hiçbir zaman eksik olmamışsa da, 1962 yılına gelinceye kadar, bunlar büyük ve ciddi krizler haline gelmemiştir. Fakat 1962 yılından itibaren durum değişmeye başladı. Bu değişimde bir yandan el-Fetih ile FKÖ'nün ortaya çıkışı rol oynadığı kadar, 1962 yılında Cezayir milliyetçilerinin Fransa'ya karşı yürüttükleri mücadele sonunda bağımsızlıklarını kazanmalarının da mühim tesiri olmuştur. Suriyelilerin, daha önce İsrail mevzilerine saldırımları üzerine İsrail kuvvetleri 16-17 Mart 1962 gecesi, Suriye mevzilerine saldırdılar⁷¹. Tarafların sorunu ayrı ayrı Güvenlik Konseyi'ne götürmeleri üzerine Konsey, aldığı kararlarda İsrail'i kınamış ve tarafları mütakere antlaşmalarına ve daha önce alınan BM kararlarına uymaya çağırmıştır⁷².

Suriye ile İsrail arasındaki çatışmalar 1963 yılında da devam etti. İsrail, Suriye'nin saldırıları üzerine 20 Ağustos 1963'te tekrar Suriye'yi Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etti. 21 Ağustos'ta da Suriye, İsrail'i Konsey'e şikâyet etti. Güvenlik Konseyi bu

⁶⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, (Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Bursa, 2008, s. 308.

⁷⁰ Gideon Gera, "Israel and the June 1967 War; 25 Years Later", *The Middle East Journal*, Vol: 46, No:2, Spring, 1992, s. 231.

⁷¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 230.

⁷² Tayyar Arı, *a.g.e*, s. 305.

şikâyetler üzerine meseleyi yeniden ele aldı. Bu arada durumu yerinde incelemek üzere bölge giden BM gözlemcilerinin raporları İsrail'in haklı olduğu yönündeydi. Bunun üzerine yine ABD ve İngiltere'nin sunduğu ve bu kez Suriye'yi kınayan karar tasarısı Konsey'e sunuldu. Ancak bu karar tasarısı Sovyetler Birliği'nin vetosu nedeniyle kabul edilmedi⁷³. 1964 yılının Arap - İsrail münasebetlerindeki veya mücadelesindeki en mühim hadisesi, İsrail'in Şeria sularını kullanmasını öngören “Milli Şu Şebekesi” (National Water Carrier) projesini 1964 yazında işletmeye açması üzerine kopan gürültüdür⁷⁴. Şeria Nehri sularının % 77'si Arap topraklarından, % 23'ü de İsrail topraklarından kaynaklanmaktaydı. Şeria sularının İsrail ile Arap komşuları arasında ortak kullanımı konusunda çeşitli projeler ortaya atılmış ve bunun bir barışa neden olabileceği düşünülmüştür. Bu projeler içinde en bilineni ABD Başkanı Eisenhower'ın özel temsilcisi Eric Johnnston tarafından 1953 Kasım ayında ortaya atılan ve finansmanının ABD'nin üstleneceği “İsrail - Arap Şeria Ortak Projesi” idi. Ancak bu ve bundan sonra ortaya atılan projeleri uygulamaya geçirmek mümkün olmadı. İsrail hazırladığı “Milli Su Şebekesi” ile Şeria nehri sularının yüzde 40'ını kendi ülkesine ayırıyordu. Bu proje Arap dünyasında tepkiyle karşılandı ve 13–17 Ocak 1964 tarihleri arasında toplanan Birinci Arap Zirvesi sonunda yayınlanan bildiride, İsrail'in söz konusu projesinin “Siyonist bir yayılmacılık” ve “yeni bir saldırı” olduğunu belirtiyordu. Bu meseleyi, Mısır devlet başkanı Nasır, ele almasaydı, belki de İsrail ile komşuları arasında bir savaş çıkacaktı. Nasır, bu savaşı erken bulmuştur. Çünkü Nasır'ın bu dönemdeki politikası ve uluslararası atmosfer uygun hale gelmeden, İsrail ile bir savaşa sürüklenmemektir⁷⁵.

1966 Kasım'ında İsrail'in, Ürdün kasabası Al- Samu'ya saldırısıyla gerginlik büyüdü. Özellikle 1967 Nisan'ından sonra İsrail - Suriye hava savaşı sonucunda 6 Suriye MİG'inin düşürülmesi gerginliği tırmandırdı. Devlet sekreteri Evgene Rostaw, özellikle olayların akışıyla ilgili ABD'nin Vietnam ile ilgilenmesinin Sovyetlere Ortadoğu'da avantaj sağlayacağını söylüyordu⁷⁶. Ortadoğu'da sular giderek ısınmaktaydı ve Suriye ile Mısır, 1967 Kasım'ında ittifak niteliği taşıyan bir askeri antlaşma imzaladılar. Buna göre, taraflardan birine yapılan bir saldırı diğerine yapılmış

⁷³ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e)*, Ankara, 2004, s. 147–148.

⁷⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 232.

⁷⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 148–149.

⁷⁶ William B. Quandt, *a.g.e.*, s. 24.

sayılacak ve böyle bir durumda taraflar bütün güçleriyle birbirine yardımda bulunacaktı. Ayrıca taraflar arasında bir de ortak askeri komutanlık kurulmaktaydı⁷⁷. Sovyetler de 1966 Mısır - Suriye askeri paktını harekete geçirerek, Atassi rejimini güçlendirmek istiyordu⁷⁸.

1967 Mayıs ayına gelindiğinde, Ortadoğu’da hava birden bire gerginleşmiştir⁷⁹. Gerçek şuydu ki ne Mısır ve ne de İsrail bir savaşı düşünmüyordu. Nasır, 1956 savaşından aldığı derse, tam on yıl süre ile sımsıkı sarılmış ve iyice hazırlanmadan ve milletlerarası atmosfer müsait hale gelmeden, hadiselerin peşine takılıp İsrail ile bir maceraya sürüklenmemeye bilhassa dikkat etmekteydi. Savaştan 5 hafta önce, 7 Nisan günü İsrail uçakları Golan tepelerindeki Suriye mevzilerini bombaladığı ve o gün 6 Suriye uçağını düşürdüğü zaman, Mısır kılını bile kıpırdatmamıştır. Kaldı ki bu sırada Mısır ordusunun büyük bir bölümü de Yemen’de bulunmaktaydı. İsrail’e gelince: Dışişleri Bakanı Abba Eban, 1966’nın son günlerinde yaptığı tahminde, 1967 yılının ne barış ne de savaş yılı olacağını söylüyordu. Mayıs ayı geldiğinde, sınır çatışmalarının artması ve İsrail - Suriye’ye karşı bir askeri hareketi düşünmeye başladıklarında dahi, Mısır’ın herhangi bir tepki düşünmeyeceğine inanıyorlardı⁸⁰.

Havanın gerginleştiği bu dönemde, 11 Mayıs 1967’de Sovyet Başkanı, Podgorni’yi Enver Sedat başkanlığında ziyaret eden Mısır parlamento delegasyonuna, İsrail’in Suriye sınırındaki güçlere odaklandığını ve İsrail’in 18–22 Mayıs 1967 tarihleri arasında hücum etmeyi planladığını söyledi⁸¹.

Ancak diğer bir kaynakta, şunlar ifade edilmektedir: 13 Mayıs’ta Kahire’de ki Sovyet Elçisi Dimitri Pojidoev, Dışişleri Sekreteri Ahmed Hassan al-Faki’ye bir uyarı yaparak, İsraillilerin Suriye sınırına 10 veya 12 birlik yığdığını ve bunların Suriye’ye hücum edeceğini söyledi. Ancak Suriyeliler birkaç gün öncesinden benzer bir raporu Kahire’ye göndermişler, ancak Mısır bunu pek ciddiye almamıştır. Çünkü Suriyelilere güvenmiyorlardı⁸². Bu bilginin üzerine 14 Mayıs’ta Suriye’ye araştırma yapmak üzere General Muhammed Fevzi önderliğinde bir Mısır Kabinesi gönderilmiştir. Ancak herhangi bir İsrail birikmesinin olmadığı raporunu almıştır. Böylelikle Nasır, Sovyet

⁷⁷ Tayyar Arı, *a.g.e*, s. 310

⁷⁸ Galia Golan, *a.g.e*, s. 61

⁷⁹ Ömer E. Kürkcüoğlu, *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası*, Ankara, 1972, s. 143

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 240

⁸¹ Galia Golan, *a.g.e*, s. 58

⁸² Richard B. Parker, “The June 1967 War: Some Mysteries Explored”, *The Middle East Journal*, Vol: 46, No: 2, Spring 1992, s. 179

bilgisinin yanlış olduğunu anlamıştır. Daha sonra Nasır, UNEF'ten, Sina'daki birliklerini geri çekmesini istedi. Sovyet medyası bu hareketi destekledi ve Moskova BM güçlerinin geri dönmesi için ABD işbirliğini reddetti⁸³. Bunun üzerine, Genel Sekreter U-Thant, verdiği talimat doğrultusunda, 1957'den beri 117 millik sınırın Mısır tarafına konuşlandırılmış olan 3.393 askerden oluşan BM kuvvetinin dışında Şarm el-Şeyh'e konuşlandırılmış olan BM askerleri de çekilmiştir⁸⁴. Böylece, 19 Mayıs'ta boşaltılan mevziler, Mısır kuvvetlerinin kontrolü altına girmiştir⁸⁵.

BM Acil Gücü (UNEF)'in kaldırılması için yapılan müracaat daha ciddi bir durum ortaya çıkartmıştır. Nitekim bu durum üzerine, Başkan Johnson, 17 Mayıs'ta, Eshkol'e, bir mektup gönderdi ve burada özellikle İsrail'in herhangi bir harekete geçmeden önce ABD'yi bilgilendirilmesi isteniyordu, Johnson: "Eminim beni anlayacaksınız ki bize danışılmadan yapılan herhangi bir hareketin sonucunda ortaya çıkacak durumlar için, ABD tarafından herhangi bir sorumluluk kabul edemeyiz" demiştir. Johnson savaştan kaçınıyor görünüyordu ve İsraillileri geri çekmek istiyordu. Yapılabilecek herhangi bir hareket için müttefik desteğini kazanmak istiyordu. Bu noktada, göz önüne alınmayan ikinci alternatif Nasır'ın statükoyu değiştirme çabalarına karşı çıkan ABD'nin cesur davranışydı. Burada problem iki katına çıktı. Mısır ile bir mücadele durumu daha da alevlendirecek ve Arap dünyasında ABD etkisini uyandıracaktı. Yani ABD etkisini zayıflatabilirdi. Washington'da İsrail Elçisi Abraham Harman ve Bakan Efraim Evran sekreter Fastow'la buluştu ve onlara ABD'nin Güvenlik Konseyi'nin ortaya çıkması lehinde karar vermiş olduğunu söyledi⁸⁶.

Eshkol'ün, Johnson'un mektubuna cevabı 18 Mayıs'ta ulaştı, İsrail Başbakanı Suriye'yi tansiyonu arttırmakla suçladı ve Mısır'ın Sina'dan birliklerini çekmesini söyledi. Sonra doğrudan Johnson'a hitaben, Eshkol, ABD'nin, İsrail güvenliğini sağlamlaştırma talebinde bulundu. Johnson, Sovyet Başkanı Alexi Koyigin'e ertesi gün bir mektup yazarak, İsrail ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin arasındaki tartışmayı engellemek için iki gücün birleşik inisiyatifini teklif ederek Suriye'nin savaştan

⁸³ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 58–59.

⁸⁴ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 311.

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 242.

⁸⁶ William B. Quandt, *a.g.e.*, s. 25–28.

çekilmesini istemiştir⁸⁷. Johnson mektubunda, Arap - İsrail gerginliğinin ancak bu şekilde durdurulabileceğini söylemiştir⁸⁸.

Ancak durum daha da gerginleşmeye başlamış, 23 Mayıs'ta BAC (Mısır), Akabe Körfezi'nin girişindeki Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerinin geçişine kapatma kararı aldı. İsrail tarafından tepkiyle karşılanan ve bir saldırı hareketi olarak nitelendirilen bu kararın hemen arkasından BAC, 24 Mayıs'ta da Akabe Körfezi'ni deniz trafiğine tamamen kapattı⁸⁹. Bu yolla İsrail'in Kızıldeniz'e çıkışı engellenmiş oluyordu. İsrail bu olayın kendisine yapılmış bir saldırı ve savaş nedeni olduğunu Dışişleri Bakanı Abba Eban'ın ağzından dünyaya duyurarak Sovyetler tarafından kışkırtıldığını iddia edilen Nasır karşısında Batı'nın desteğini sağlamaya çalışmaktaydı. Bunun üzerine İsrail'e destek, yine Londra ve Washington'dan geldi. İngiliz Dışişleri Bakanı George Brown bir savaş deklarasyonu yayınlayarak Malta'daki Akdeniz donanmasını alarma geçirirken, Başkan Johnson, Akabe Körfezi'nin bir uluslararası su yolu olduğunu belirterek bunun hukuk dışı bir uygulama olduğunu ve ABD'nin bölgedeki bütün devletlerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumada kararlı olduğunu ifade etmiştir⁹⁰.

23 Mayıs'taki bu krize Johnson'un yaklaşımının temel unsurları ise şunlardı:

1. İsrail'i durdurarak savaşı engelleme çabası ve Mısır ile Sovyetlerin uyarılması

2. ABD'nin bu savaşta yer almaması konusunda Arap dünyasındaki ABD ilişkilerinin tehlikesi minimuma indirmeye çalışacaktı ve ateşkesi de hızlandıracaktı. ABD, Arap dünyasında İsrail'in ortağı olarak görünmek istemiyordu⁹¹.

3. Tiran Boğazını yeniden açmak için, Kongre ve kamu desteği oluşturmak.

4. BM Güvenlik Konseyi Suları açma çabasında bulunmalıydı ve eğer bu başarısız olursa serbest yükleme deklarasyonu geri çekilecekti⁹².

Öte yandan gittikçe sertleşen durumu yumuşatmak için BM Genel Sekreteri U-Thant 23-25 Mayıs günlerinde Kahire'yi ziyaret etti⁹³. U-Thant, Nasır'a yeniden bir

⁸⁷ William B. Quandt, *a.g.m.*, s. 202.

⁸⁸ Milliyet Gazetesi, 22 Mayıs 1967, s.3.

⁸⁹ Ömer E. Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 144.

⁹⁰ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 311-312.

⁹¹ William B. Quandt, *a.g.e.*, s. 42.

⁹² William B. Quandt, *a.g.m.*, s. 205.

⁹³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 245.

Mısır-İsrail karma mütakere komisyonunun kurulmasını teklif etmiştir⁹⁴. Ancak Nasır tutumunu değiştirmedii. Nasır, savaşı giden adımlarını sıklaştırdı. 26 Mayıs'ta yaptığı gayet sert bir konuşmada savaşın çıkması halinde, hedefinin İsrail'i yok etmek olduğunu söyledi ve "Bu sefer 1956'daki gibi olmayacaktır" dedi. Mısır Savunma Bakanı Şemsettin Badran da 10 kişilik bir heyetle Moskova'yı ziyaret ederken⁹⁵ Rusya Savunma Bakanı, Greçko heyete şunları söyledi: Kriz tam tomurcuklanmada ve Sovyetler Birliği istenildiğinde filosunu gönderecektir. Kahire radyosu Greçko'nun söylediklerini, Sovyet silahlı güçleri, sizin yanınızda duracaktır şeklinde duyurmuştur. Bu arada Sovyet Başkanı Kosyigin, Badran'a Sovyetler Birliği'nin bir savaşta Mısır'ın yanında duracağını söyledi⁹⁶. Ayrıca, Başkan Nasır, yaptığı açıklamada Sovyetler Birliği Başkanı Kosyigin'in kendisine bir mesaj göndererek Rusya'nın Mısır'a garanti verdiğini bildirmişti. Nasır, "Sovyetler mücadelemizde bizim yanınızda yer alacağını bildirmişti. Kosyigin durumun 1956 yılı şartlarıyla çözülene kadar hiçbir ülkenin müdahalesine izin vermeyeceğini bildirmektedir" demiştir⁹⁷. Kosyigin'in mesajının ardından Nasır'da 29 Mayıs günü kendisini ziyaret eden bir parlamento heyetine yaptığı konuşmada, Sovyet Rusya'dan övgü ile söz ederek Sovyet Rusya'nın şimdiye kadar Mısır'dan hiç birşey istemediğini, fakat Mısır'ın gerçek dostu olduğunu söylüyordu⁹⁸.

ABD Başkanı Lyndon Johnson'a Sovyetler Birliği tarafından gönderilen bir notta, İsrail hücum ederse Sovyetler Birliği'nin Mısır'a yardım edeceğini söyledi. Moskova, eğer ABD müdahale ederse harekete geçeceğini ve ABD'lilerin Mısır'a karşı bir müdahalede bulunmasına izin vermeyecektir denilmiştir⁹⁹.

Ortadoğu'da savaş atmosferinin hızla yoğunlaştığı bu sırada, BAC ile Ürdün arasında bir savunma antlaşması imzalandı. BAC ve Suriye heyetleri Moskova'da temaslarda bulunurken, 30 Mayıs ile 7 Haziran tarihleri arasında 10 Sovyet savaş gemisinin Türk Boğazlarından Akdeniz'e geçeceğini açıklanması ve buna karşılık Amerikan Altıncı Filosu'nun Akdeniz'de Girit civarında toplandığının bildirilmesi, Ortadoğu'da durumun ciddi olduğunu gösteriyordu. 1967 Haziran ayının başında, Ortadoğu'da savaş ihtimali her zamankinden daha yakındı. 4 Haziran'da Irak da BAC-

⁹⁴ Milliyet Gazetesi, 26 Mayıs 1967, s.1.

⁹⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 245.

⁹⁶ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 59.

⁹⁷ Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1967, s.7.

⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 245.

⁹⁹ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 59.

Ürdün Savunma antlaşmasına katıldı. Katılma töreninden sonra BAC Devlet Başkanı Nasır, yaptığı konuşmada şöyle diyordu: “...Bugün onlara şunu söylüyoruz: savaşmak için karşınızdayız. 1956 ihanetinin intikamını almak için savaşın başlamasını şiddetle arzuluyoruz. Bu savaş bütün dünyaya Arapların da, İsrail’in de ne olduğunu anlatacaktır” 1967 Mayıs ayı içinde Ortadoğu’da hala gelişen olaylar, Nasır’ın BM Barış Gücü’nün geri çekilmesini sağlaması, Akabe Körfezi’ni İsrail gemilerine kapatması, İsrail’i çevreleyen Arap ülkeleri arasında ittifak antlaşmaları imzalaması, Arapların bir savaşa hazırladıklarını açıkça gösteriyordu. Fakat Nasır savaşı bizzat başlatmak sorumluluğunu da üzerine alamıyordu¹⁰⁰.

Öyleki Nasır, 27 ve 29 Mayıs’ta yaptığı konuşmalarda şöyle söylemişti: “Biz ilk ateş açan taraf olmak istemiyoruz, biz saldırmaya niyetli değiliz”. Yine Sovyet istihbaratının ele geçirdiği sayısız bilgiler Abdülnasır tarafından tutulan pozisyonu doğruluyordu. Zira Suriye Başbakanı Zuayyin, 26 Mayıs’ta onunla görüşürken önleyici hücumun zorunluluğundan söz açmış, Abdülnasır bu fikri katiyen kabul etmemişti. Mısır askeri yönetiminin ve Mısırlı elçilerin kapalı toplantısında, 3 Haziran 1967’de Abdülnasır durumu şöyle ifade etmişti: “ Ben savaşı başlatmam, çünkü müttefiklerin ve dünyanın diğer devletlerinin gözü önünde böyle bir risk alamam”¹⁰¹.

Ortadoğu’da gittikçe artan bu gerginlik İngiltere’de Avam Kamarası’nın 31 Mayıs ve 1 Haziran günlü oturumlarında tartışılırken iktidar ve muhalefet İsrail’i destekliyor ve İşçi Partisi’nin Dışişleri Bakanı George Brown, Akabe Körfezi’nin Mısır tarafından kapatılmasının bir “savaş hareketi” olarak nitelendiriyordu. Başbakan Wilson da konuşmasında “Devamlı bir barışın şartlarından biri de, İsrail’in yaşama hakkının tanınması olmalıdır” dediğinde, Avam Kamarası tarafından heyecanla alkışlanıyordu¹⁰². Bu arada İsrail’de de durum karışık. İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban’ın Washington ziyaretinde Başkan Johnson, Nasır’ı kararından caydırmaya kararlı olduğunu, fakat İsrail’in de “sabırlı” olması gerektiğini ifade etmişti¹⁰³.

Abba Eban’ın Washington dönüşünde, 27 Mayıs’ta yapılan Kabine toplantısında, “sabır” konusu görüş ayrılıklarına sebep oldu. Askerler, Başbakan Levi Eshkol ve bazı bakanlar zamanın Mısır’ın lehine işlediğini dolayısıyla Amerikan

¹⁰⁰ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 144–145.

¹⁰¹ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev: Olga Tezcan), İstanbul, 2009, s. 148.

¹⁰² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 246.

¹⁰³ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 151.

teşebbüsünün beklenmemesi ve savaşa gidilmesi görüşünü savundular. Lakin toplantıda bir karara varılamadı. Müteakip günler içinde ise, gerek kamuoyu gerek muhalefet partileri sertleşmeye ve hükümeti eleştirmeye başladılar. Bu şartlar içinde 31 Mayıs günü, komünistler hariç, bütün partilerin katıldığı “duvardan duvara” bir koalisyon hükümeti kuruldu. Savunma Bakanlığına 1956 Süveyş Savaşı’nın Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan getirildi.

Dayan, hemen harekete geçilmesine taraftar idi. Kabine, 3 Haziran 1967 günü yaptığı toplantıda Moshe Dayan’ın askeri durumla ilgili bütün açıklamalarını dinledikten sonra Dayan’a harekete geçebilirsin yetkisini verdi. Harekete geçme tarihinin tespiti de yine Dayan’a bırakılmıştı, Dayan ise bu tarihi 5 Haziran olarak tespit etmişti¹⁰⁴.

Sovyet yönetimi ise, gergin havayı biraz yumuşatmak amacı ile savaştan önce, Moskova’da İsrail Başbakanı Eshkol’ün, Cumhurbaşkanı Abdülnasır ile görüşmesini sağlamak istedi. Kahire’deki SSCB elçisi, Mareşal Amer aracılığı ile Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı’na bu konu ile ilgili düşüncelerini sormuştu. Abdülnasır ise Sovyet yönetiminin bu fikirlerinin “mantıklı olduğunu ve bu fikirleri tümüyle paylaştığını” belirterek “BAC, İsrail’e saldırmayı düşünmediği için Eshkol’le Moskova’da yapılacak olan müzakereler bizi zarar uğratmaz” demişti. Dahası Eshkol’ün Moskova ziyaretinden sonra “İsrail’in durulacağını” düşünmekteydi. Tel-Aviv’deki, SSCB elçisi M.S. Çuhavin, 2 Haziran’a bağlanan gecede Dışişleri Bakanlığı’ndan aldığı “sıradışı” işaretli şifreli telgrafta derhal İsrail Başbakanı ile görüşmesini ve Başkan Abdülnasır ile oluşan krizin çözülmesi için gizli görüşmelerin yapılacağı Moskova ziyaretini içeren talimatı ulaştı. Sovyet Elçisi gece saat üçte, Eshkol ve Eban tarafından Kudüs’te kabul edildi. Eshkol, kendi Dışişleri Bakanı ile kısa görüşmesinden sonra, 2 Haziran’da Moskova’da Abdülnasır ile görüşmeye onay vermişti. Ancak Suriye Başbakanı Zuayyin ve Moskova ziyaretinde bulunan Suriye Cumhurbaşkanı Atassi’nin katiyen karşı çıkmaları yüzünden Abdülnasır, Eshkol ile görüşmekten vazgeçmek zorunda kalmıştı¹⁰⁵.

Sonuç olarak, Ortadoğu’da tam bir savaş havası esmekteydi. ABD ve Sovyetlerin girişimlerinin de boşa çıkması, Ortadoğu’nun kaderinin dönüm noktalarından biri 6 gün savaşlarına sayılı günlerin kaldığını gösteriyordu. Arap - İsrail çatışması başlarken ABD

¹⁰⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 246.

¹⁰⁵ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 151–152.

ve Sovyetler de Soğuk Savaş'ın yükümlülüklerini yerine getirerek bu savaşa müdahil olmuşlardır.

4.3.2. 1967 Arap – İsrail Savaşı'nın Başlaması

1967 Arap – İsrail savaşı, 5 Haziran sabahı İsrail'in uçaklarının Mısır hava alanlarına yaptığı bir sürpriz baskınıyla başladı¹⁰⁶. Saldırının sürpriz olarak nitelendirilmesinin iki nedeni vardı:

1. Genelde hava baskınları gün aydınlanırken yapıldığı halde İsrail saldırısının Mısır saati ile 08.45'de başlamıştır. Onunda nedeni Mısır radarlarının bu saatlerde artık bir baskın beklenmeyerek işi gevşetmiş olmalarının İsrail tarafından tespit edilmiş olmasıydı.

2. Mısır İsrail'in hava saldırılarını daima ya doğudan İsrail tarafından ya da Kuzey'den Akdeniz yönünden beklemiştir. Ancak İsrail saldırısı beklenenin aksine çöl yönünden gelmiştir¹⁰⁷.

İsrail hava kuvvetlerinin ilk dalgası 10 Mısır Havaalanı: El-Ariş – Cebeli İbni – Bir Gıfkara – Bir Tomada – Abu Süeyr – Kabrit – İnchas, Kahire – Batı-Beni Suayf ve Faid üzerinden gerçekleşmiştir¹⁰⁸. Mısır radyosu da bu taarruzu doğrulayarak “İsrail uçaklarının Gazze bölgesini bombalayarak savaşı başlattığını” ileri sürerken, İsrailliler de savaşın Mısır kuvvetleri tarafından başlatıldığını bildirmiştir. Bunun üzerine Ürdün, Suriye – Lübnan – Irak ve Mısır kuvvetleri de İsrail'e karşı harekete geçmişlerdir¹⁰⁹. Bu hava saldırıları sonunda, Mısır'ın 280 uçağı yerde 20 uçağı da havada tahrip edilmiştir. Aynı şekilde Suriye ve Ürdün'e de yöneltilen saldırılarda 50 Suriye uçağı ile 20 Ürdün uçağı yerde tahrip edilmiştir. Bütün bu saldırılar esnasında İsrail'in kaybettiği uçak sayısı 19'dur. Böylece İsrail başkomutanlığı hazırlamış olduğu planı başarı ile tatbik etmiş ve başta Mısır olmak üzere, savaşan Arap ülkelerinin hava gücü daha ilk günde sıfıra indirilmiş ve İsrail havada mutlak üstünlüğü elde etmiş olmaktaydı ki bu durum bilhassa kara muharebelerinde İsrail'e büyük avantaj sağlamıştır¹¹⁰. Nitekim İsrail kuvvetleri Sina Çölü'nde BAC topraklarına girerek ilerlemeye başlamışlardır. ABD, İngiltere ve Batı Almanya, Arap – İsrail çatışmasında taraf tutmayacaklarını resmen

¹⁰⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 248.

¹⁰⁷ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 151-152.

¹⁰⁸ Süleyman Özmen, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, İstanbul, 2002, s. 226.

¹⁰⁹ Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1967, s. 1.

¹¹⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 250.

açıklamışlardı. Sovyet Rusya ise İsrail'i tecavüzle suçlayarak askeri harekâtın “kayıtsız, şartsız” durdurulmasını istemiştir. TASS ajansı aracılığıyla yapılan açıklamada Sovyet hükümetinin Araplara “mutlak destek” sağlayacağı belirtilmiştir¹¹¹.

Bu açıklamalara rağmen İsrail saldırıları devam etmiştir. Mısır radyosu, İsrail bombardıman uçaklarının Kahire civarı ile Süveyş Kanal Bölgesini bombaladığını ve 7 İsrail uçağının düşürülerek pilotlarının tutuklandığını bildirmişlerdir. İsrail uçakları Şarm el – Şeyh'i de bombalamışlardır. Gazze bölgesi ve Necef çölünde Mısır ile topçu birlikleri şiddetli bir çatışmaya girmişlerdir. İsrail hava kuvvetlerinin bölgeyi bombardıman uçakları ile tahrip ettiği Kahire radyosu tarafından bildirilmiştir. Nitekim İsrail birlikleri Sina Yarımadası'nda, Mısır birliklerini Kuntilla bölgesinde yarmış ve Mısır'ın güney kesimini istila etmeye başlamışlardır. Gazze kesimindeki Kanyunis bölgesi İsrail kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ve Mısır birlikleri susturulmuştur. İsrail kuvvetleri eski sınırdan geçerek 1956' da çarpışmalara sahne olan bölgeye tekrar girmiştir. İsrail Başbakanı Levi Eshkol ise parlamentoda yaptığı bir konuşmada İsrail kuvvetlerinin Mısır, Suriye ve Ürdün askerlerine “Fena dayak attıklarını ve Ortadoğu harbinin ilk gününde Arap birliklerine ciddi bir darbe indirildiğini” söylemiş ve şunları eklemiştir. “Havadaki üstünlüğümüz tartışma kabul etmez, İsrail kuvvetleri ilerlemeye devam ediyor. Hava çarpışmalarında Mısır, Suriye ve Ürdün hava kuvvetlerine kesin bir darbe indirildi. İsrail piyadeleri Sina yarımadasının güneyine doğru ilerlemektedir. Hiçbir ülke bu defa İsrail'i askeri yönden fiilen desteklememektedir”. Mısır silahlı kuvvetleri Başkomutanlığı ise yayınladığı bildiride Mısır kuvvetlerinin İsrail'e girmeye başladığını bildirmiştir. Başkomutanlıktan yayınlanan bildiride İsrail kuvvetlerinin Sina Yarımadası'ndaki Kuntillayı hedef alan taarruzunun püskürtülmesinden sonra Mısır zırhlı birliklerinin işgal altındaki topraklara girdikleri” ileri sürülmüştür. Hatta Başkan Nasır'ın Suriye ve Irak devlet başkanları ile bir telefon konuşması yaparak “bütün cephelerden savaşa girilmesi talebinde bulunulduğu” Kahire radyosu tarafından açıklanmıştır. Diğer Arap ülkelerinde ise İsrail saldırıları karşısında durum şöyledir: Ürdün hükümeti İsrail'e resmen savaş ilan etmiştir. Ürdün birlikleri resmen Mısır ortak komutası altına girmiştir. Kral Hüseyin radyodan halka hitap ederek “düşman bu sabah Arap topraklarına, havaalanlarına ve şehirlerine tecavüzde bulunmuştur. Bütün kuvvetlerimiz ile İsrail'in bu saldırısına karşı harekete geçtik” demiştir. Lübnan

¹¹¹ Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1967, s. 1.

Başbakanı Raşid Kerani basına verdiği demeçte, bütün ordularının alarm haline getirildiğini Lübnan kuvvetlerinin İsrail'e karşı iki cepheden hücumla geçtiğini bildirmiştir. Irak hükümeti ise olağanüstü duruma geçtiğini bildirmiştir. Kuveyt, Yemen, Fas, Suudi Arabistan ve Cezayir İsrail'e savaş ilan etmişler ve Nasır'ı desteklemek üzere Mısır'a ordu birlikleri göndermeye başlamışlardır. Şam radyosu ise bütün Arap ülkeleri halklarını “ toprakları üzerinde bulunan yabancı petrol borularını havaya uçurmaya davet etmiştir”¹¹².

Güvenlik Konseyi ise savaşın devam etmesi üzerine 5 Haziran sabahı olağanüstü toplanmıştır. Konsey başkanlığından yapılan açıklamada saat 03.10'da İsrail Konsey'e başvurarak BAC'ın ülkesine saldırdığını bildirdiği ve 20 dakika sonra ise bu defa BAC delegesinin İsrail'in, BAC'a saldırdığı yolunda Konsey'e müraacatta bulunduğu haber veriliyordu. BM Genel Sekreteri Güvenlik Konseyi'nde yaptığı açıklamada BM Barış Gücü, bölgeden çekilmiş bulunduğu için hangi tarafın savaşı başlattığını kesin olarak tespit edemediğini söylüyordu¹¹³.

BM - Mütareke Gözetim Teşkilatı (UNTSO) Komutanı da mahalli saatle 11.25'de Kudüs'te çarpışların başladığını ve yine mahalli saatle 11.10'da da Şam havaalanına bir saldırı yapıldığını bildiriyordu. Güvenlik Konseyi bu şekilde, 5 Haziran sabahından savaşın sona erdiği 10 Haziran'a kadar gayet tartışmalı bir döneme giriyordu¹¹⁴.

ABD ve SSCB her ikisi de bu savaşın dünya çapında bir çatışmaya dönüşmesini önleme çabasıındaydı. Savaşın başında 5 Haziran 1967'de her iki ülke, krize askeri olarak iştirak etmek istemediklerini ve BM ateşkes talimatı alınması için gereken tüm çabaların gösterileceğine dair ikna edici adımlar atmıştır¹¹⁵.

Öyle ki 5 Haziran'da ABD ve Sovyetler arasında savaşın durdurulması için görüşmeler yapılmıştır. Kosyigin'in Başkan Johnson'a gönderdiği mesajda: “Sayın Başkan BAC ve İsrail arasındaki çatışmalarla ilgili bilgiyi okuduktan sonra Sovyet Hükümeti bütün büyük güçlerin, askeri çatışmanın acil durdurulması konusunda ikna olmuşlardır. Sovyet Hükümeti hareketini bu şekilde ve bu yönde yine yapacaktır. Umuyoruz ki ABD'de aynı tarzda davranacak ve İsrail Hükümeti'nin üzerindeki uygun

¹¹² Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1967, s. 7.

¹¹³ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 146.

¹¹⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 263.

¹¹⁵ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s.153-154.

etkisini uygulayacaktır. Çünkü böyle yapmaya hepimizin fırsatı vardır. Barışın en yüksek duyguda talep edilmesidir.” Bu mesaja karşı olarak Johnson tarafından gönderilen mesajda: “Sayın Bay Kosyigin, mesajınızı memnuniyetle aldım biz öyle hissediyoruz ki askeri çatışmaları hızlı bir şekilde sonlandırmak için bu görev bütün büyük devletlere aittir. Biz şiddetle BM Güvenlik Konseyi’nde buna son verilmesi hareketini destekliyoruz ki böylelikle güveniyoruz ki sizde aynısını yapacaksınız. Bölgedeki ilgili devletlerin hepsine kişisel başvurumu yapmış bulunmaktayım ve size bu düşmanlıkları sona erdirmede elimden gelen her şeyi yapacağımızdan emin olmalısınız” demiştir¹¹⁶.

Ortadoğu’da savaşın ikinci gününde İsrail birlikleri Mısır topraklarında Latran ve Cenin kasabaları ile Ürdün’de El-Ariş kasabasını ele geçirmişlerdir. Başkan Nasır Süveyş Kanalı’nı bütün gemilere kapatıldığını açıklamış; Amerikan ve İngiliz uçaklarının İsrail’e yardım ederek Arap şehirlerini bombaladığını iler sürmüştür. Amerika ve İngiltere bu suçlamayı kesinlikle ret etmişlerdir¹¹⁷. Bunun sonucunda 6 Arap Devleti, Washington ile ilişkilerini kesti. “Nasır suçlamalarını inkâr etmenin ve bir ateşkei desteklemenin dışında ABD 7 Haziran’da çok az şey yaptı” demiştir¹¹⁸. Bu arada Haykal’a göre savaşın ikinci gününde Marshall Amr, Sovyet elçisi Pojidaev’i çağırdı ve ona; Sovyetler Birliği’nin komplosunun kurbanları olduklarını söyledi ve sordu: Greçko’nun Badran’la verdiği sözler nerede, ABD’liler İsrail tarafından savaşa girmişler. Pojidaev, cevap vererek eğer onaylanmış ve güvenilir bir bilgi aldıysa bunu derhal Moskova’ya iletceğini bildirdi. Amr - Pojidaev görüşmesinde Nasır, Pojidaev’i çağırarak ona, Kosyigin’e Sovyet çabaları için teşekkürlerini ifade eden bir mesaj verdi ve ABD’nin bütün ağırlığıyla İsrail’in arkasında olduğunu söyledi. Nasır herhangi bir Sovyet müdahalesini istemedi ama derhal bir hava desteğini istedi Sovyetler birkaç saat sonra cevap verdiler ve derhal her türlü hava yardımını göndereceğini söylediler. Bu ABD’lileri kızdırmamak için kutular içinde olacaktı. Bu malzemeler daha sonra Mısır’a vermek üzere Cezayir’e gönderilecekti. Buda haftalarca gezikme anlamına geliyordu. Savaş zaten kaybedilmişti bile¹¹⁹.

¹¹⁶ FRUS, 1964- 1968, Vol: XIX, s. 300–304.

¹¹⁷ Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1967, s. 1.

¹¹⁸ William B. Quand, *a.g.m*, s. 225.

¹¹⁹ Richard B. Parker, *a.g.m*, s. 183.

Amerika ateşkesin sağlanmasında Sovyet Rusya'nın desteğini elde etmek istemiş ve Kremlin'in; bu savaşa Amerika'nın bulaşmayacağı ve hemen bir ateşkes tarafı olduğu bildirdi. Lakin Sovyetlerin cevabı başka türlü oldu Moskova'nın endişesi o kadar silahlandırdığı ve birçok Sovyet uzmanının bulunduğu Suriye'ye karşı İsrail'in harekete geçmesi ve Şam'a yürüme ihtimaliydi. Bu sebeple Amerika'dan bu konuda İsrail'e baskı yapmasını istedi ve aksi taktirde kendisinin harekete geçeceğini bildirdi. Bunun üzerine Amerika İsrail'in dikkatini bu konuya çekerken bir Sovyet müdahalesi ihtimaline karşıda Amerikan VI. Filosunu Suriye kıyılarına gönderdi¹²⁰.

Bu olayı takiben Sovyetler Birliği'nin istediği üzerine ikinci defa toplanan Güvenlik Konseyin'e Sovyet delegesi, Ortadoğu'da tarafların derhal ateş kesmesini istemiştir. Bu teklif yapıldığı sırada Sovyet Dışişleri de, Tel-Aviv'e bir ultimatoma vererek saat 22.00'a kadar İsrail ateş kesmediği taktirde ilişkilerin kesileceğini ve diğer gerekli tedbirlerin alınacağını bildirmiştir. Güvenlik Konseyi'nin taraflara yaptığı ateşkes talebini sadece Ürdün kabul etmiştir. İsrail, diğer Arap ülkeleri kabul ettiği taktirde ateşkes antlaşmasını imzalamaya hazır olduğunu kabul etmiştir. Ancak Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Cezayir ve Mısır ateşkes çağrılarını kesinlikle uymayacaklarını bildirmişleridir. Hatta Mısır Hükümeti ülkedeki bütün Amerikalıların sınır dışına çıkarılmasını emretmiştir¹²¹. Nihayetinde Ürdün 7 Haziran'da ve Mısır'da 8 Haziran'da Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararlarını kabul ettiklerini bildirdiler¹²².

Mısır, bunu BM Genel Sekreteri U-Trant'a bildirmiştir¹²³. BM Ateşkes kararının taraflarca kabul edilmesinden sonra Kahire'nin hava hücumuna uğradığını ileri süren Mısır, Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırmıştır. Aynı saatlerde Şam radyosu İsrail uçaklarının Suriye hedeflerini ve özellikle Lazkiye limanını bombalamıştır¹²⁴. Bu arada ABD'nin "Liberty" gemisi belirlenemeyen bir hava aracı tarafından saldırıya uğramış ve bunun daha sonra İsrail olduğu kanıtlanmıştır. Zira saldırı haberi Washington'da ortaya çıktığında Mcnamara ve Johnson her ikisi de Sovyetler Birliği'nin bundan sorumlu olacağından korkuyorlardı. Bu, Üçüncü Dünya Savaşı'nın koyu tahminiydi¹²⁵.

¹²⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 263-264.

¹²¹ Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1967, s. 1-7.

¹²² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 264.

¹²³ Milliyet Gazetesi, 9 Haziran 1967, s. 1.

¹²⁴ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1967, s.1.

¹²⁵ William B. Quandt, *a.g.m*, s. 225.

Olaylar bu denli sıcakken İsrail'in ilerlemesine devam etmesi üzerine SSCB Dışişleri Bakanı'nın Başdanışmanı V.V. Kuznetsov gecikmeksizin SSCB İsrail Elçisi K. Kats'ı çağırarak bir nota vermişti. Notada "Eğer İsrail askeri harekâtlarına son vermezse Sovyetler Birliği diğer barışçıl devletler ile (Varşova Paktı üyeleri kastedilmektedir) İsrail'e karşı tüm gücüyle cephe alacaktır" yazılmıştır. Ayrıca notada "SSCB Hükümeti İsrail'e, tüm diplomatik ilişkilerini feshetme kararı aldığını" belirtiyordu. Aynı zamanda başkan Johnson "Acil hattan" aranarak SSCB'nin "bağımsız karar almasının" mecburi hazırlığından ve eğer İsrail'e en yakın saatte askeri harekâtlarına son vermezse "gereken tedbirin alınacağını" bildirmiştir. Uyarı çok ciddiydi ve onlar da buna aynı ciddiyetle yaklaştılar. Sovyet notasının verilmesinden üç saat sonra İsrail Hükümeti tüm cephelerindeki askeri harekâtlarını sona erdirmeye kararı aldı¹²⁶.

Sovyetler ile İsrail arasındaki bu gerginlik 9–10 Haziran tarihlerinde ABD – Sovyet tansiyonunu zirveye çıkardı. Çünkü İsrail savaşa devam ediyordu. Kosyigin Johnson'u ikaz etti ve şimdi bizi zorlayan çok kritik bir an gelmiştir dedi. Eğer askeri harekâtlar birkaç saat içinde durdurulmazsa bu Sovyet – ABD çatışmasına yol açabilir demiştir¹²⁷.

Ateşkesin ardından Mısır Devlet Başkanı Nasır, radyo ve televizyonda yaptığı konuşmada bütün görevlerinden istifa ederek yerini Başkan Yardımcısı Zekeriya Muhittin'e bırakmaya karar verdiğini bildirmiştir. Mısır Savunma Bakanı Şemsettin Badran ile Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Mareşal Amr'ın da istifa ettikleri açıklanmıştır. Nasır istifa kararını bildiren ilk konuşmasında şunları söylemiştir. "Hükümet ve ordudaki bütün resmi görevlerimi kesinlikle bırakmaya ve halkın saflarına dönerek görevimi onlarla birlikte devam ettirmeye karar verdim. Mısır'ın vahim bir yenilgiye uğradığı gerçeğini gizlemeyeceğim fakat bu trajedinin bütün sorumluluğunu yükleniyorum. Emperyalist kuvvetler sanıyorlar ki Cemal Abdülnasır tek düşmanlarıdır ben de onlara açıkça göstermek istiyorum ki onların düşmanları tek başlarına Cemal Abdülnasır değil bütün Arap ulusudur. Arap milliyetçilik hareketine düşman kuvvetler bu hareketi Cemal Abdülnasır'ın işi olduğu şeklinde açıklamaya çalışıyorlar. Bu doğru değildir; çünkü Arap birliği umudu Cemal Abdülnasır'dan önce doğmuştur. Onun

¹²⁶ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 154–155.

¹²⁷ Peter L. Hahn, "The Cold War and Six Day War", *The Cold War In The Middle East (Regional Conflict and the Super Powers 1967–1973)*, (Edit: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007, s. 26.

kayboluşundan sonrada sönüp gidecektir". Nasır "ağır yenilgiye Amerika ve İngiltere'nin İsrail'e yardım etmesinin sebep olduğunu" söylemiştir¹²⁸.

Mısır'lı Başkan Cemal Abdülnasır açık bir şekilde ABD hava araçlarının İsraililerle hava hücumlarına katıldığını ve buradan da gökyüzünün kumandasını kazandığını söyledi. Bundan dolayı da temel olarak savaşı yerinde kazandığını söyledi¹²⁹. Başkan Nasır, Mısır halkının diğer Arap ülkelerinin ve Mısır parlamentosunun ısrarı karşısında istifa kararında vazgeçerek iktidarda kalmıştır. Mısır Meclis Başkanı Enver Sedat, Nasır'ın şu mesajını yayınlamıştır. "İstifada kararlıyım; fakat milleti dinleyememezlik etmeyeceğim sesi karşısında görev başında kalmayı kararlaştırdım". Birleşik Arap Cumhuriyeti Millet Meclisi Halkın tüm seferberliği ve ülkenin siyasi ve askeri potansiyelinin en yüksek seviyeye çıkarılabilmesi için Başkan Nasır'a olağanüstü yetkiler sağlayan bir kanun teklifini oy birliğiyle kabul etmiştir¹³⁰.

4.3.2.1. Savaşın Sonuçları ve Çözüm Arayışları

10 Haziran'da silahlar sustuğunda İsrail topraklarını üç kat genişletmiş; Gazze Şeridi, Sina Yarımadası, Batı Şeria ve Golan tepelerini işgal etmişti¹³¹. İsrail ayrıca, Kudüs'ün tamamını Şeria nehrinin batısındaki Ürdün topraklarını ve Suriye'den de Şam'a 40 mil uzaklıktaki stratejik Kunaitra Bölgesi'ni ele geçirmişti¹³².(Bkz. Ek-V)

1967 İsrail askeri zaferi, Ürdün, Suriye ve Mısır arazilerinin işgali 1300000'e yakın Arap'ı İsrail emperyalizmine maruz bırakmıştır¹³³.

4.3.2.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Barış Çabaları

Savaş sona erer ermez Sovyetler, sosyalist ülkeler ile Arap ülkeleri ve Hindistan gibi bazı bağlantısızlar, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nde faaliyete geçtiler¹³⁴. Ancak, SSCB, "İsrail'in saldırgan hareketlerinin kısıtlanması ve işgal ettiği yerlerden derhal geri çekilmesini öngören bir

¹²⁸ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1967, s. 1-7.

¹²⁹ Peter L. Hahn, *a.g.m.* s. 18.

¹³⁰ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1967, s. 1.

¹³¹ Arthur Goldschmidt JR. – Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008, s. 436.

¹³² Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e.* s. 146.

¹³³ Samir Amin, *The Arap Nation (Nationalism and Class Struggles)*, (Çev: Micheal Pollis), London, 1983, s. 58.

¹³⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 265.

kararın Güvenlik Konseyince alınmasını sağlayamayınca¹³⁵ ve Güvenlik Konseyi'nde Amerika'nın vetosu ihtimali dolayısıyla, Genel Kurul'dan Araplar lehine bir karar çıkarmak amacıyla, BM Genel Kurulu'nun 19 Haziran 1967'de olağanüstü toplantıya çağrılmasını sağladı¹³⁶.

Bu istek üzerine toplanan BM Genel Kurulu 5 Temmuz'a kadar 25 toplantı yaptı. Genel Kurul, savaşın neticeleri ile ilgili olarak birçok karar tasarısı ortaya atılmasına rağmen, bu konuda hiçbir neticeye varmamakla beraber bir yandan mülteciler meselesi ve Kudüs ile ilgili kararlar alırken, Ortadoğu'daki bu yeni şartlar içinde nasıl bir barış yapılması gerektiği konusunda da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır¹³⁷.

Mülteciler meselesine ilişkin olarak, 4 Temmuz 1967'de 2252 sayılı karar kabul edildi. Söz konusu kararda, bir taraftan işgal edilmiş topraklarda sivil halka insani muamele yapılmasına ve yurtlarından ayrılmış olanların evlerine dönüşlerinin kolaylaştırılmasına ilişkin Güvenlik Konseyi'nin 14 Haziran 1967 tarih ve 237 sayılı kararı desteklenirken diğer yandan da 1948 Arap – İsrail Savaşı sonunda kurulan “Birleşmiş Milletler Mültecilere Yardım Teşkilatı”nın faaliyetlerine devam etmesini ve üye devletlerin de bu faaliyetleri desteklemelerini istenmekteydi. Bu arada Mültecilere Yardım Teşkilatı Başkanı'nın, Genel Sekreter'e verdiği bir raporda, 1967 Arap – İsrail savaşı sırasında yani 6 gün içinde, mültecilerin sayısında 350–400 bin kişilik bir artış olduğu belirtilmekteydi. Kudüs meselesine gelince¹³⁸, 1967 savaşı ile İsrail, Kudüs'ün tümünü ele geçirince, durum İslam dünyası için büyük ehemmiyet arz ediyordu. İslam'ın bu kutsal şehri ile İslam dünyasının bağlantısı tamamen kesildiği gibi, İsrail'in her üç din için de kutsal olan bu şehri tam bir İsrail şehri haline getirmesi tehlikesi de ortaya çıkıyordu. Bu sebeple Pakistan 16 Haziran 1967'de Genel Sekreter'e bir mektup göndererek, BM Genel Kurulu'nun Kudüs'ün milletlerarası statüsünün korunmasına dair kararları hatırlatarak Kudüs'ün, İsrail'in bir parçası haline getirilmesinin önlenmesini istedi. Pakistan'ın bu teşebbüsü üzerine Genel Kurul'un Kudüs meselesini tartışmaya başladığı bir sırada İsrail Hükümeti 27 Haziran 1967 günü Doğu Kudüs'ü de İsrail yönetimine sokan bir takım kararnameler yayınladı¹³⁹.

¹³⁵ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s. 147.

¹³⁶ Ekrem Memiş, *a.g.e*, s. 106–107.

¹³⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 265.

¹³⁸ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 157–158.

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 267.

Bu kararnamelerin parlamentodaki oylamasından sonra, Kudüs Belediye Başkanı “Birleşik Kudüs”ün yeni Belediye Başkanı ilan edilmiş ve tedavüle İsrail parası çıkartılmıştır. Ayrıca, İsrail Başbakanı, Kudüs’ün ilhakı tasarısı kabul edildikten sonra 33 dini lideri makamına davet etmiş ve bir konuşma yapmıştır. Toplantıya katılan Müslüman, Hristiyan temsilcileri ve Hahamlara, kutsal toprakların bütün dinlere açık tutulacağı hakkında teminat verilmiştir. Beyaz Saray, İsrail’in Kudüs’ün tamamen ilhak kararına karşı ilk tepkiyi göstermiş ve İsrail’in bu kararından vazgeçmesini istemiştir. Beyaz Saray bildirisinde şöyle denilmektedir: “Bize göre Kudüs’teki kutsal yerlere üç büyük dinin özel ilgisi uygun bir şekilde tanınmalıdır. Başkan Johnson, bölgeyi kontrol edenlerin yerinde karar verme nitelikleri ve basiretlerinin Eski Kudüs’ü ilhak etmek gibi bir hareketi durdurmaya yeterli olduğuna inanmaktadır”. Ayrıca Mısır Hükümeti de kara, hava ve deniz kuvvetlerini tekrar “alarm” durumuna geçirmiştir¹⁴⁰.

Bunun üzerine Genel Kurul, aldığı kararda İsrail’in, Kudüs konusunda aldığı tedbirlerden duyulan endişe belirtiyor ve bu tedbirlerin geçersiz sayıldığı vurgulanarak, İsrail’den bu tedbirleri geri alması isteniyordu¹⁴¹. Sonuçta hem Güvenlik Konseyi hem de Genel Kurul konuya ilişkin birçok karar almasına rağmen kararların uygulanması mümkün olmamıştır. Nihayetinde, İsrail 1978 Ekim ayında Kudüs’ü resmen başkent yapmış ve 1980 Temmuz’unda da Doğu Kudüs’ü, Batı Kudüs’e ilhak ettiğini ilan ederek Kudüs’ü bir bütün olarak kendi egemenliği altına almıştır¹⁴².

4.3.2.3. Hartum Konferansı

Güvenlik Konseyi’nde Mülteciler ve Kudüs konusu görüşülürken diğer taraftan da Arap ülkeleri, yenilginin müzakeresini ve izlenilecek yolu belirlemek için bir dizi toplantı yapmışlardır. Bunların ilki 10–17 Temmuz 1967 tarihleri arasında Kahire’de toplanan Arap zirvesidir. Bu zirveye Mısır, Irak, Suriye, Cezayir ve Sudan Devlet Başkanları katılmıştır. Zirve sonunda yapılan açıklamada, İsrail saldırısının sonuçlarının nasıl bertaraf edileceği dönüşü ile Arap olmayan ülkelerle ilişkilerin geleceğini görüştüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca zirvede bütün bu konuların Dışişleri Bakanlarının yakın bir gelecekte Hartum’da toplanarak müzakere etmelerine de karar verilmiştir¹⁴³.

¹⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 29 Haziran 1967, s. 1–7.

¹⁴¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 268.

¹⁴² Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁴³ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 154–155

28 Ağustos 1967 tarihinde yapılan Hartum Zirvesi'ne Arapların İsrail'e karşı birleşik bir askeri iktisadi mücadeleye karşı kuvvet kullanma fikrine daha önceden karşı çıkan Tunus ile kuvvete başvurulmasına taraftar olan Suriye ve Cezayir yanında Libya ve Fas konferansa katılmamışlardır¹⁴⁴. Hartum kararları esas olarak üç noktada toplanmaktaydı¹⁴⁵.

1. Arap ülkeleri arasında askeri işbirliği arttırılacak ve bu arada da Arap topraklarındaki özellikle de Suudi Arabistan ve Libya'daki İngiliz ve Amerikan üsleri tasfiye edilecekti;

2. 1967 Savaşında uğradıkları tahribatı karşılamak üzere Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya tarafından Ürdün'e 40 milyon Mısır'a da 95 Milyon sterlin yardım yapılacaktı;

3. İsrail konusunda ise şu temel ilke kabul edildi:

- İsrail tanınmayacak
- İsrail ile müzakere yapılmayacak
- İsrail ile barış yapılmayacak¹⁴⁶.

Arap ülkelerinin bu toplantıda üstünde durdukları temel konu, güç yoluyla toprak kazanılmasını yasaklayan BM Kurucu Antlaşması'na uygun olarak İsrail'in işgal ettiği topraklardan ön koşulsuz olarak çekilmesi idi¹⁴⁷. Ayrıca 1967 Hartum zirvesinde Mısır ve Suudi Arabistan, Yemen'deki beş yıllık iç savaşı bitirmeye karar verdiler. Kısa süre sonra Nasır askerlerini geri çekti ve desteklediği cumhuriyetçi rejim iktidardan düştü¹⁴⁸.

4.3.2.4. Güvenlik Konseyi Barış Süreci

Sovyetlerin isteği üzerine 17 Haziran'da başlayan Genel Kurul'un olağanüstü toplantısı Sovyetler için tam bir "gövde gösterisi" oldu. Sovyetler, İsrail'e karşı yoğun bir diplomatik kampanya açarak Arap dostlarını hiç değilse diplomatik alanda kurtarmaya çalıştılar. Bu sebeple de, tartışmalar bir yanda Sovyet Bloğu ve Arap devletleri ile öte yandan İsrail arasında tam bir "sözlü savaş" halinde geçti. "Bu savaş" ın üzerinde yoğunlaştığı iki nokta vardı: biri, savaşın sorumluluğunun kimde olduğu;

¹⁴⁴ Melike Bileydi Koç, *a.g.e*, s. 165.

¹⁴⁵ Tayyar Arı, *a.g.e*, s. 319.

¹⁴⁶ Türel Yılmaz, s. 156.

¹⁴⁷ Tayyar Arı, s. 319.

¹⁴⁸ Arthur Goldschmidt IR.-Lawrence Davidson, *a.g.e*, s. 444.

ikincisi de, savaşın neticelerinin ve kazançlarının bertaraf edilmesi. Başka bir deyişle, Sovyetler ve Arap ülkeleri savaşın neticelerinin silinmesi ve barışın gerçekleşmesini, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesinde görürken, İsrail, barışı prensip olarak kabul etmekle beraber “ikili müzakereler üzerinde ısrar etti ve elindeki toprakları, Arapları ikili müzakerelere getirmek için bir koz olarak kullanmak istedi. Bu iki taraflı mücadele karşısında, Amerika daha tarafsız bir tutum ile Ortadoğu’da genel bir barışın esaslarını ortaya koymaya çalıştı ve bu esaslara dayanacak bir barışı gerçekleştirdi¹⁴⁹ ve Başkan Johnson, İsrail’in çekilmesi ile barış görüşmelerinin beraber yürütülmesini istedi¹⁵⁰.

Sovyetler bu Genel Kurul müzakerelerine o derece ehemmiyet vermişti ki, Genel Kurul’da Sovyet Rusya’yı Kosyigin temsil etti ve 19 Haziran günü uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasına, Amerika’nın Vietnam halkına karşı saldırısını kınamakla başlayan Kosyigin¹⁵¹ İsrail son savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmediği ve çarpışmalar tekrar başladığı takdirde nükleer bir savaşın patlak verebileceğini ileri sürmüştür¹⁵². Savaştan sadece İsrail’in sorumlu olduğunu ileri sürerek, İsrail’in saldırı sonunda elde etmiş olduğu toprakları tanımadığını, saldırının sonuçlarını bertaraf etmek ve bölgede devamlı bir barışı sağlamak amacıyla bir karar tasarısı sunmuştur. Söz konusu karar tasarısında, İsrail’in işgal ettiği topraklardan kayıtsız şartsız derhal çekilmesi ve ayrıca yapmış olduğu saldırılar dolayısıyla Suriye, Mısır ve Ürdün’e verdiği zararları tazmin etmesi öngörülmekteydi¹⁵³.

Başbakan Kosyigin’in bu konuşmasına cevaben yine 19 Haziran günü yaptığı konuşmada Dışişleri Bakanı Abba Eban, savaşın sorumluluğunun başta Mısır olmak üzere İsrail’in Arap komşularına ait olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra, 5 Haziran öncesine ve mütakere antlaşmaları dönemine geri gitmenin artık imkânsız olduğunu ileriye “barışa doğru” gitmek gerektiğini, mütareke ve ateşkes antlaşmaları gibi ne barış ne savaş olan, yamama ve geçici çözümleri kabul etmeyeceklerini, barışın tek çözüm yolunun, İsrail ile komşuları arasında “samimi ve berrak diyalog” olduğunu, İsrail’in bu ikili ve doğrudan doğruya müzakerelerde “devamlı ve adil çözümler” teklif edebileceğini söyledi. Başka bir deyişle, İsrail barışın ilkelerini değil, “barışın

¹⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 270.

¹⁵⁰ Milliyet Gazetesi, 20 Haziran 1967, s. 1.

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 271.

¹⁵² Milliyet Gazetesi, 20 Haziran 1967, s. 1.

¹⁵³ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 159.

metodunu” ortaya koyuyordu. Bu iki konuşmanın yapıldığı 19 Haziran günü Başkan Johnson da Washginton’da yaptığı bir konuşmada Ortadoğu barışı için şu beş ilkeyi ortaya atıyordu:

1. Bölgede her devlet yaşama hakkına sahiptir. Her devlet diğerlerinin de yaşama hakkına saygı göstermelidir.
2. Mülteciler meselesine adil bir çözüm bulunmalıdır.
3. Milletlerarası suyollarından herkesin zararsız geçiş hakkı vardır.
4. Bölgedeki silahlanma yarışı sınırlandırılmalıdır. Burada esas görev bölge dışı büyük devletlere düşmektedir.
5. Bölgedeki bütün devletlerin siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmelidir.

Amerikan delegesi Arthur Goldberg de 20 Haziran’da yaptığı konuşmada, savaşın çıkmasında iki mühim sebep olarak, Mısır’ın isteği üzerine BM barış gücünün çekilmesini ve ikinci olarak da Akabe Körfezi’nin Mısır tarafından abluka edilmesini zikretmiş ve İsrail’in “tek taraflı” olarak mahkûm edilmesinin ifadesi olan Sovyet karar tasarısının Genel Kurul’un görüşlerine uymadığını belirttikten sonra Amerikan karar tasarısını sunmuştur. Amerikan karar tasarısı, önce bütün tarafları ateşkese sıkı bir şekilde riayete davet ettikten sonra, esas amacın Ortadoğu’da “mustakar ve devamlı” bir barış olması gerektiğini vurguluyor ve barışın metodu olarak da üçüncü bir tarafın yardımı ile müzakereler yapılmasını teklif ediyordu. Arap ülkelerinden Mısır, Suriye ve Irak, Amerika’nın bu tekliflerini hemen reddettiler. Diğerleri ise, açık bir red ifade etmemekle beraber, her şeyden önce İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmesi üzerinde ısrar ettiler¹⁵⁴.

Genel Kurul’da yapılan bu müzakereler sırasında ortaya atılan karar tasarılarının hiçbirisi yeterli çoğunluğu sağlayamadığı için kabul edilmedi¹⁵⁵.

Görüşmelerin tıkanması üzerine, 26 Haziran’da Başkan Johnson ile Glasbora Kasabası’nda görüşen Başkan Kosyigin, yaptığı basın toplantısında, Ortadoğu ve Vietnam konularında Amerika ve Rusya’nın tamamen ayrı görüşlere sahip olduğunu ve anlaşmaya varılamadığını açıklamıştır. Kosyigin, Ortadoğu konusunda her şeyden önce İsrail’in ikna edilmesi ve İsrail askerlerinin Arap topraklarından çekilmesi gerektiğini söylemiş, ancak bundan sonra Ortadoğu’ya silah sevkiyatının kısıtlanabileceğini ve

¹⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 271-272.

¹⁵⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 161.

diğer güvenlik tedbirlerinin alınabileceğini ilave etmiştir. Glassboro'daki ikinci zirve toplantısından sonra konuşan Johnson ise görüşmeleri “çok faydalı” olarak nitelemiş ve “ bu görüşmeler dünyayı daha az tehlikeli bir hale soktu” demiştir. Johnson, Ortadoğu konusunda antlaşmaya varmamakla beraber, bunun “Tüm ayrılıktan daha iyi olduğunu” belirtmiştir¹⁵⁶.

Görüşmelerin çıkmaza girmesi Genel Kurul'un çözüm arayışlarını zorlaştırmıştır. Nitekim Başkan Kosyigin 20 Ekim 1967 tarihinde Başkan Johnson'a gönderdiği mektupta şunları ifade etmektedir: “Sayın Başkan, Sovyet Hükümeti şimdiye kadar yakın doğudaki politik yerleşimler sonucunda herhangi bir gelişme olmamasıyla ilgilenmektedir. Güvenlik Konseyi'nin bizim her iki devletimiz tarafından desteklenen bilinen çözümlerin sonucunda rağmen yakın doğudaki askeri hareketleri durdurmak mümkündür. İsrail tarafından ele geçirilen Arap bölgelerin işgali devam etmektedir. Bütün devleler BM Genel Meclisi'nin acil toplantısında belirttiler ki bütün devletler güç kullanımı herhangi bir yarar ve avantajla sonuçlanmayacaktır ve İsrail'in güçlerini ele geçirilmiş Arap bölgelerinden çekmesi gerekmektedir. Siz aynı zamanda aynı düşüncelerle geçen Haziran toplantısında böyle konuşmuşunuz Sovyet temsilcileri ve sizin hükümetiniz sorumlu görevlileri arasındaki antlaşmalardan da açık olduğu gibi BM'nin genel toplantısında, olayların durumundan anlaşıldığı gibi, İsrail'in yayılma hırsı ABD tarafından faydalı bir davranış olarak görülmektedir. Sovyet Hükümeti ciddi bir şekilde inanıyor ki şimdi yakın doğuda politik yerleşimlerin tehlikeli oluşumunu sona erdirmek için objektif bir fırsat vardır. Bu hızlı bir adaptasyon aracılığıyla yapılmalıdır¹⁵⁷. Müzakerelerin çıkmaza girmesinin ardından Genel Kurul'un görevi de sona ermiş oluyordu¹⁵⁸.

4.3.2.5. 242 Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Ortadoğu Barışı meselesini, Mısır'ın Konsey'e yaptığı müracaat üzerine 7 Kasım 1967'de ele aldı. Mısır'ın şikâyetine göre: İsrail yaptığı saldırı sonucunda işgal ettiği topraklardan çekilmemektedir. Bu ise Ortadoğu barışı için bir tehlike ve tehdit teşkil etmektedir. Dolayısıyla Güvenlik

¹⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 273.

¹⁵⁷ FRUS (Foreign Relations of United State), 1964-1968, Vol: XIX, s. 918-919.

¹⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 273.

Konseyi, Ortadoğu barışına yönelen bu tehdit ve tehlikeyi ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri almalıdır¹⁵⁹.

Mısır'ın ardından, Sovyetler Birliği de 20 Kasım günü bir karar tasarısı ortaya atmıştır. Bu karar tasarısı da birçok bakımdan İsrail'in aleyhine idi ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesine ağırlık veriyordu. Bu arada İngiltere, 16 Kasım'da bir karar tasarısı sundu. İngiltere bu tasarıyı Arap ülkeleri ile temaslardan yaptıktan sonra hazırlamıştı¹⁶⁰. İngiltere'nin sunduğu karar tasarısı Kasım 1967'de 242 sayılı karar olarak oy birliğiyle kabul edildi¹⁶¹. Suriye hariç, Arap ülkelerinin bu karar karşısında müspet tutum almaları üzerine Sovyetler de bu karara müspet oy vermek zorunda kalmıştır¹⁶².

Kararın Giriş bölümünde, savaş yolu ile toprak kazanmanın kabul edilemez niteliğini, bölgedeki her devletin güven içinde yaşamını sağlayacak haklı ve sürekli bir barış için çalışmanın zorunluluğunu belirtmiştir. Buna göre;

1. Güvenlik Konseyi BM Yasası ilkelerinin yerine getirilmesinin, Ortadoğu'da adil ve sürekli bir barışın kurulması için bu kararların uygulanmasına dayanması gerektiğini bildirmiştir. Bu barış aşağıdaki iki ilkeyi kapsamaktadır;

a) İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmalar sırasında işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi

b) Bütün savaşçı kışkırtmaların ya da bütün savaşçı durumların sona erdirilmesi, bölgedeki her ülkenin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığın tehdit ya da zora başvurmalarından uzak olarak her devletin güvenilir ve kabul edilmiş sınırları içinde barış içinde yaşama hakkının tanınması.

2. Güvenlik Konseyi ayrıca;

a) Bölgedeki uluslararası su yollarında ulaşım hürriyetinin teminat altına alınması

b) Mülteciler meselesinin adil bir şekilde çözümü

c) Bölgedeki her devletin siyasi bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün askersizleştirilmiş bölgeler kurulması yoluyla teminat altına alınması istenmiş. Ayrıca bu karardaki hüküm ve ilkelere uygun biçimde barışçı ve taraflarca kabul edilebilir bir çözüme ulaşmak için girişilecek çabalarda yardımcı olmak adına devletlerle ilişkiler

¹⁵⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 161.

¹⁶⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 274.

¹⁶¹ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 161.

¹⁶² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 274.

kurmak ve devam ettirmek üzere Genel Sekreter'in Ortadoğu için bir temsilci ataması karara bağlanmıştır¹⁶³.

242 sayılı karar kabul edildiği andan itibaren farklı yorumlara neden olmuştur. Sovyet delegesi kararın kabulü üzerine yaptığı konuşmada, söz konusu kararın, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini, Ortadoğu'da adil ve sürekli bir barışın ilk ve esas şartı olarak kabul ettiğini "güvenlikli" ve "tanınmış" sınırların gerçekleşmemiş olmasını İsrail'in işgal edilmiş topraklardan çekilmesini geciktirmek için bir bahane olarak kullanamayacağını ileri sürmüştür¹⁶⁴. Sovyetler Birliği, desteklemiş olduğu bu kararı Ortadoğu'da kapsamlı ve adil bir çözüme ulaşılması yönündeki çabaların dayandırılması gereken uluslararası yasal temel olarak görmektedir. Sovyetler Birliği'nin bu görüşü benimserken hareket ettiği gerçek şudur: İsrail'in Haziran 1967'de komşu Arap devletlerine karşı giriştiği saldırının hemen ardından alınmış olan bu karar, uyuşmazlığın çözülmesinde kuvvet kullanımı veya tehdidiyle yabancı toprak ele geçirmenin kabul edilmezliğini temel bir ilke olarak öne sürmekte ve işgal altındaki bütün Arap topraklarından İsrail askerlerinin geri çekilmesini bölgede kalıcı, gerçek bir barışın kurulabilmesi için temel koşullardan biri olarak değerlendirmektedir¹⁶⁵.

Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) Devlet Başkanı Nasır, 23 Kasım'da yaptığı açıklamada, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin İsrail'i tanımayacağını veya onunla barış için müzakereye de girişmeyeceğini, Süveyş Kanalı'ndan İsrail'in yararlanmasına da izin vermeyeceğini ve "Filistin halkının haklarından vazgeçmeyeceğini" söyleyerek Güvenlik Konseyi kararını "yetersiz" bulduğunu bildiriyordu¹⁶⁶. Suriye 242 sayılı kararı tümünden reddetti. Bu hususu Güvenlik Konseyi'ndeki Suriye delegesi aynı gün açıklarken, Suriye Devlet Başkanı Atassi de 23 Kasım günü verdiği demeçte, 242 sayılı kararın, "Araplara saldırısı dolayısıyla İsrail'e bir ödül olduğunu" söylüyordu¹⁶⁷. Böylece bu karar İsrail'in işgal ettiği topraklardan bu arada Mısır'a ait Sina Yarımadası'ndan, Gazze'den, Batı Şeria'dan, Golan'dan ve Doğu Kudüs'ten

¹⁶³ Melike Bileydi Koç, *a.g.e*, s.168.

¹⁶⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.162.

¹⁶⁵ Robert Davdykov – Oleg Fomin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz), İstanbul, 1988, s.12–13.

¹⁶⁶ Ömer E. Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.148.

¹⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.276.

çekilmesini ve mültecilerin yurtlarına geri dönmelerini öngörüyordu. Ancak İsrail, bu ve bundan sonraki BM kararlarına uymayacağını birçok defa tekrar etmiştir¹⁶⁸.

Böylece, 242 sayılı karar Güvenlik Konseyi'nde kabul edildiği andan itibaren tartışmalı bir mahiyet almış olmaktadır. “Güvenli ve tanımlı sınırlar” ile “İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmesi” kavramlarının hangisinin öncelikli olduğu daha ilk günden itibaren tartışmaya açık bir konu haline gelmiştir¹⁶⁹.

4.3.2.6. Arap Ortadoğu’su Açısından Savaşın Sonuçları

Arap yenilgisi hem maddi hem de psikolojik açıdan çok pahalıya mal olmuştu. Mısır, Sina petrol kuyularının ve 1967’den 1975’e kadar ulaşım kapalı olan Süveyş Kanalı’nın gelirini kaybetmişti. Ürdün sadece en verimli tarım bölgesi olan Batı Şeria’yı değil, Kudüs ve Beytüllahim turizm merkezlerini de kaybetmişti. Golan Tepeleri Suriye adına büyük bir ekonomik kayıp değildi, ama İsrail’in bu bölgeleri işgal etmesi, Şam’ı vuruş menziline sokuyordu. Filistin’i kurtarmaya yemin etmiş olan Arap rejimleri askeri bakımdan çökmüşlerdi ve silahlı güce ilişkin bütün pazarlık güçlerini kaybetmişlerdi. Savaş sadece 6 gün sürmesine rağmen yeni bir Arap mülteci faciası oluşturmuş ve İsrail adına gayet karmaşık bir demografik ikilem oluşturmuştur. Suriye’de seksen bin kadar nüfus Golan Tepelerinden çıkartılmıştı. İsrail, Doğu Kudüs’ü, Batı Şeria’yı, Gazze Şeridini, Sina’yı ve Golan Tepeleri’ni alınca bir buçuk milyonluk yeni bir Arap nüfusa sahip olmuştu¹⁷⁰.

1967 savaşında Arapların uğradığı hezimetin Filistin davasında baş koyanların tutumları üzerinde büyük bir değişiklik meydana getirdiği söylenemez. Hezimet ağır olmuş ve büyük topraklar kaybedilmiştir. Fakat İsrail’e karşı mücadele kararlığında herhangi bir azalma olmamıştır. Yalnız bir değişiklikten söz edilebilir. 1967 savaşına gelinceye kadar hemen bütün Arap dünyasının temel hedefi “İsrail Devleti”nin ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü Filistin topraklarının kurtarılması bu suretle mümkün görülmüştür. Fakat 1967 savaşının neticesi bu görüşü değiştirmiştir. 1967’den sonra bir kısım aşırının dışında gerçekleri gören hiç kimse artık İsrail’in ortadan kaldırılmasından söz etmeyecektir. Şimdi hedef 1967 savaşında kaybedilen toprakların geri alınmasıdır. Nasır, koca bir Sina Yarımadasını kaybetmenin ızdırabını çekmektedir. Hatta Nasır için

¹⁶⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.320–321.

¹⁶⁹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.163.

¹⁷⁰ William J. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi* (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s. 377

Filistin toprakları Sina'dan sonra gelmektedir. Filistinliler ve Filistin davasının takipçileri içinde şimdi hedef Filistin topraklarının “göbeği” sayılabilecek olan Batı Şeria ile bir Filistin yurdu haline gelen Gazze'nin İsrail'in elinden geri alınmasıdır.

Arap dünyası ise İslam alemiyle birlikte Kutsal Kudüs'ü kaybetmiş olmanın telafi çarelerini aramaktadır. Arap dünyasındaki ve bilhassa İsrail'in komşularındaki hava hezimetinin verdiği bir yumuşama değil, aksine “intikamcılığın planlanması” olmuştur¹⁷¹. İsrail ile Arap devletleri arasındaki gerginliğin daha da artacağı apaçık belliydi ve bu durum iki süper gücü de etkilei. Nitekim 6 gün savaşları anahtar Arap devletlerinin Moskova'ya bağımlılıklarını ve İsrail'in de ABD'ye bağımlılığını arttırdı. Ancak yine de Sovyet - ABD rekabetinin doğası da değişti¹⁷². Bu durumda, Arap Ortadoğusu'nda, 1967 savaşı sonrasında bölgenin geleceği Mısır - İsrail, ABD ve Sovyet Rusya tarafından belirlendi.

4.3.2.7. Savaşın Sovyetler Birliği ve Mısır Açısından Sonuçları

1967 Arap - İsrail savaşı Mısır'a insan kaybı ve maddi kayıp bakımından oldukça pahalıya mal oldu. Mısır'ın insan kaybı savaşta uğranılan yenilgiden birkaç ay sonra, Nasır tarafından hüznü bir konuşmada açıklandı. 10.000 asker ve 1.500 Subay öldürülmüş, İsrailliler 5000 kişiyi ve 500 Subay'ı esir almıştı. Donanım olarak Mısır'ın kaybı 600 tank ve 340 savaş uçağı olarak tahmin edilmiştir. Bu korkunç kayıpların ötesinde, savaş pek çok iç soruna ve ekonomik probleme yol açmıştır. Nüfusu aşırı kalabalık olan Kahire'ye kanal şehirleri İsmailiye, Süveyş, Port Said ve diğerlerinden büyük bir göç başlamıştı. Mısır'ın ekonomisinin savaş sonrası durumu feci biçimde kötüydü. Mısır'ın ihracat noktası Süveyş Kanal'ı uluslararası gemilere kapalıydı¹⁷³. Buna ilaveten şiddetli bir ekonomik hasar vardı. Turist endüstrisi büyük zarar görmüş, Sina'nın petrol alanlarının kontrolü kaybedilmiş ve Süveyş Kanalı'ndan geçişlerde önemli bir gelir kaybı yaşanmıştır¹⁷⁴.

Mısır şimdi bütün kayıpların telefisi için uğraşacaktı ve bunun için de yönünü yeniden Sovyetler'e çevirecekti. Cemal Abdülnasır 1967 Savaşı'nın mağlubiyetinin ardından iki yeni savaş stratejisi formüle etmiştir. İsrail'in tüm savaşta Arap

¹⁷¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 279-280.

¹⁷² Steven L. Spigel, *a.g.m.*, s. 202.

¹⁷³ Adid Dawisha, *a.g.e.*, s. 329

¹⁷⁴ Yoram Meital, “The Khartoum Conference And Egyptian Policy After The 1967 War: Reexamination”, *The Middle East Journal*, Vol: 54, No:1, Winter, 2000, s.66.

bölgesinden kazandığı topraklardan çekilmesi ve Filistin haklarının yeniden kazandırılması, 1967–1970 arasında Mısır bu iki hedefin gerçekleşeceğine inanınca giderek ilk hedefine odaklandı ve Filistin problemini sonraya bıraktı¹⁷⁵.

1967 Haziranı'ndaki 6 günlük savaş Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki varlığı konusunda birçok problemi de ortaya çıkartmıştır. Moskova'nın kendi müşterilerinin istikrarsızlığı ve süper güçlerin çatışmasının tehlikesi dahil olmak üzere bunlar savaş riskleri idi. Savaş bölgede Sovyet prestijine darbe vurmuştu. Hem Sovyetlerin silahları ve hem de eğitimi konusunda Sovyetlerin ününü ortadan kaldırmıştır¹⁷⁶. Bu yüzden Sovyetler Birliği bölgede bir Sovyet – Arap rejiminin çökmesinden korkuyordu ki bu arada Ortadoğu'daki stratejik güçlerinin mevkisini Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde kaybolabileceğini düşünüyordu¹⁷⁷. Bu amaçla savaşın ardından Moskova, Arapların kayıplarını telafi etmek için yeniden destek çabası sorumluluğunu aldı¹⁷⁸.

Moskova, Başkan Potgorni'yi bu savaşın sona ermesinden bir hafta sonra Mısır'a gönderdi. Sosyal ve ideolojik bir Mısır ordusunun yeniden yapılanmasını sağladı ve Sovyetler Birliği bunun sorumluluğunu aldı. Bozulmuş imajını düzeltmek için Sovyetler Birliği aynı zamanda acil ve yoğun bir yeniden destekleme çabasına girerek bölgeye Sovyet askeri danışmanları gönderdi. Yılsonunda bölgedeki Sovyet askeri danışman sayısı 4000'e yaklaşıyordu¹⁷⁹. Öyle ki 1967 Ekimi'nin ortalarında Sovyet yapımı silahların yüzde sekseni restore edilmişti ve bunlara yüzlerce tank ve uçakta dahildi. Sovyet danışmanları Mısır'ın silah ve donanmalarını kullanmasına yardımcı olacak Mısır ordusunun seviyesini profesyonel bir şekilde arttırdı. Bu tür aktiviteler daha çok Sovyet danışmanını gerektirdi. Sovyet askeri danışmanlarının sayısının giderek artması tartışmalara neden olmuş, Nasır ise bunları duymamasızlıktan gelmiştir¹⁸⁰. 1967 – 1973 yılları arasında Mısır'daki Sovyet danışmanı varlığı Suriye ve Irak'taki danışman sayısı giderek artmıştı¹⁸¹.

¹⁷⁵ Dani Asher, *The Egyptian Strategy for the Yom Kippur War* (Çev: Moshe Tlamin), America, 2009, s. 57.

¹⁷⁶ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁷⁷ Rami Ginat, "Nasser and the Soviet", *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), University of Florida, 2004, s. 244.

¹⁷⁸ Micheal I. Eisenstandt and Kenneth M. Pollack "Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries", *The Middle East Journal*, Vol: 55 No:4, Autumn, 2001, s. 552.

¹⁷⁹ Galia Golan, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁸⁰ Dani Asher, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁸¹ Michel I. Eisenstandt and Kenneth M. Pollack, *a.g.m.*, s. 552.

Görüldüğü üzere Sovyetler, savaşın ardından Mısır'ın kayıplarını telafi etmek için hiç vakit kaybetmemiş ve kısa sürede Mısır ordusunu yeniden düzenlemiştir. Nitekim İngiliz kaynaklarına göre 1970 Temmuz'unda Birleşik Arap Cumhuriyeti hava kuvvetleri MIG-19'lar hariç tüm savaş öncesi kategoriler dahil 463 savaş uçağından oluşuyordu. 1967 ve 1970 savaş arifesindeki savaş uçağı gücü karşılaştırılması:

Birleşik Arap Cumhuriyeti'ndeki Savaş Uçakları Karşılaştırması

5 HAZİRAN 1967		TEMMUZ 1970	
MIG – 19	40	MIG – 19	?
MIG – 17	100	MIG – 15–17	165
SU – 7	55	SU – 7	105
TU – 16	30	TU – 16	15
IL – 28	43	IL – 28	28
Toplam	431	Toplam	463 ¹⁸² .

Ayrıca 1970 Şubat ve Nisan'ı arasında Moskova 1200 görevli ve SAM – 3 füzelerini Mısır'a göndermiştir. Bu da Mısır'ın savunmasını daha etkili kıldı. Aslında bu Moskova için zor bir politik karardı ve sadece Nasır'ın ısrarı için yapılmıştı. Bu yardımlara rağmen bazı Mısırlı politikacılar ve askeriye'nin çoğu Sovyetler Birliği politikasını emperyalist olarak tanımladılar. Sovyetler Birliği Nasır'ı destekledi ve onun rejimini kurtarmaya çalıştı ki, bunu Ortadoğu'da gelecek dönemler ve olaylar için gerekli görüyordu¹⁸³.

Diğer tarafından 6 gün savaşları Sovyet denizciliği için de bir yenilgiydi. Savaştan bir ay sonra bir Sovyet filosu İskenderiye limanına ve Port-Said'e girdi 1967 sonlarında özellikle İsrail destroyeli Eliyat'ın batırılmasından sonra, Mısır'daki Sovyet deniz birliğinin varlığı uzun süre bir güven sağladı. Sovyet araçlarının Mısır limanlarına ziyareti 1968 Ocagında uzatıldı ve Nisan'da 5 yıllık bir antlaşma imzalanarak Sovyetlere liman hizmeti garantilendi. Sovyetlerin bu yardımlarının sebebi ise Arap

¹⁸² George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington, 1971, s. 150.

¹⁸³ Andrej Kreutz, *Russia In The Middle East (Friend of Foe?)*, London, 2007, s. 113.

dünyasında daha büyük bir yenilgiden endişe duymalarıdır. Sovyetlerin bu üslure yerleşmesi bir bakıma Mısır'ı da güvenlik açısından rahatlatıyordu.

Öyle ki Enver Sedat Dışışleri Bakanı Mahmut Riyad ve Savaş Bakanı Muhammet Fevzi başkanlığındaki yüksek rütbeli Mısır delegeleri bakımından Kasım 1969 yapılan Moskova ziyareti, diplomatik, politik ve askeri politika üzerinde Kahire ve Moskova arasından yakın ilişki ve işbirliğinden öte bir şey değildi. Sovyet desteğı Mısır'ın yabancı politikasının üç temel unsurları için elle tutulur derecede önemliydi. Bunlar şunlardır:

1. ABD'ye olan düşmanlık
2. Batı'ya olan düşmanlık
3. Arap ilişkileri içerisindeki liderlik ve İsrail'e karşı bir hat kurmayı içermesi

Mısırlılar, Sovyetler Birliğı'ni kamusal olarak borçlarının olduğunu bilmekten sıkıntı duymuşlardır. Mısır aynı zamanda Sovyet gemilerine İskenderiye ve Port Said'ten kolay geçiş hakkı tanımıştır Süveyş Kanalı açılırsa veya yeniden açıldığı zaman onun Kızıldeniz'deki varlığı Mısır'daki güçlü Sovyet mevcudiyeti ile kontrol altına alınacaktır¹⁸⁴. Sonuç olarak 6 gün savaşlarında Arapların yenilgisi Sovyetler Birliğı'nin Arap dünyasına ve özellikle de Mısır'a yaygın bir şekilde girmesini arttırmıştır¹⁸⁵.

4.3.2.8. Savaşın ABD ve Mısır İlişkileri Açısından Sonuçları

Daha önce de belirttiğimiz üzere ABD savaş öncesinde tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Nitekim Arap Ortadoğı ile ilişkilerini koparmak istemiyordu. Ancak Mısır'ın ABD ile olan ilişkisi 1967 savaşındaki dönemde bozuldu ve Nasır ABD'lilerin Mısır'dan çıkmasını emretti çünkü O, ABD'nin savaşta İsrail'le birlikte olduğunu söyledi¹⁸⁶. 1967 yenilgisinin sonucunda bölge kaybından dolayı Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Suriye, ABD ile olan ilişkisini kesti ve Sovyetlere daha da yakınlaştılar. Arap dünyasındaki diğer radikal milliyetçi Irak - Yemen – Cezayir ve Sudan gibi devletler ABD ile olan ilişkilerini kestiler ve bundan sonra ilk kez Sovyetlerden silah

¹⁸⁴ Aaron S. Klieman, *a.g.e*, s. 53 – 54.

¹⁸⁵ Dani Asher, *a.g.e*, s. 67.

¹⁸⁶ Derek Hopwood, *a.g.e*, s. 71.

almak için araştırma yaptılar. Çünkü ABD'nin İsrail'e Araplara karşı açık desteğinin olduğunu düşünüyorlardı¹⁸⁷.

Bu tepkinin sonucunda Kahire sokaklarında Amman'da ve diğer Arap şehirlerinde ABD'ye karşı gösteriler düzenlendi ve bazı Arap güçleri ABD'yi petrol ihracını engelleyerek cezalandırmak tehditinde bulundular. Öyle ki Johnson, Sovyet Başbakanı Alexei N. Kosyigin'e Arap protestolarını durdurmasını isteyerek "Bizim gemilerimizin nerede olduğunu bildiğinizden umarım siz Kahire'ye meselenin doğruluğunu söylersiniz ve bu çeşit gereksiz yankılanmaları elemine etmememize yardımcı olursunuz" demiştir¹⁸⁸.

ABD, savaşta tarafsız olmayı denemiş ancak Arap Ortadoğu'sunun tepkisinden kaçamamıştır. Bu durum bölge devletlerini Sovyetlere yakınlaştırırken özellikle ABD'nin savaş sonrasında İsrail'in işgal ettiği yerlerden çekilmesini istemesi, İsrail'in tepkisine sebep olmuştur. ABD, 1967 savaşından sonra Ortadoğu'da üç ana politika izlemiştir:

- 1) Ortadoğu'da savaş sınırında olan ülkeler arasında uzlaşma sağlamak
- 2) 1967 savaşında Sovyetlerle meydana gelen nükleer savaş ihtimali sebebi ile Sovyetlerle uzlaşmacı bir ilişki sergilemek
- 3) Ortadoğu'da bulunan ve en büyük gücü sergileyen petrol kaynaklarına egemenliği devam ettirmek.

Bu politikalar, Arap – İsrail arasında meydana gelen 1973 savaşının patlak vermesiyle ABD'nin başarısızlığının göstergesi oldu. Bunların yanı sıra da petrol zengini ülkeler ABD'ye petrol ihracını durdurdular. Tüm bunlar ABD'nin beklemediği sonuçlar doğurmuş ve ABD'nin, Avrupa'daki destekçileriyle arasının açılmasına sebep olmuştur¹⁸⁹. ABD, yine de Ortadoğu'da İsrail'e yönelik destek politikasını 1967 – 1973 yılları arasında en hat safhaya çıkardı ve ABD'nin İsrail'e verdiği bu lojistik destek kendi halkının bile tepkisine sebep oldu¹⁹⁰.

¹⁸⁷ John C. Campbell, *a.g.m*, s. 201.

¹⁸⁸ Peter L. Hahn, *a.g.m*, s. 18.

¹⁸⁹ Thomas A. Bryson, *Alâkâtü'd-diblumasiiyyeti'l-Emerikiyye maa's-Şarki'l-Evsat 1784 -1975*, Dımaşk, Terceme: Dâru Tallas, 1985, s.613–614.

¹⁹⁰ Emin Hüveydi, *el-Askere ve'l-enn fi'ş-Şarki'l-Evsat*, Beyrut: Dârü's-Şuruk, 1991, s. 142–145.

4.4. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Bölgede Yeni Bir Savaşı Önleme Çabaları

1967 Savaşı'nın ardından kabul edilen BM 242 nolu karar ne Mısır ne Arap devletlerini ve ne de İsrail'i memnun etmiştir. Bu yüzden 1967 – 1973 arası dönemde Arap – İsrail savaşları ve hatta denilebilir ki Mısır – İsrail savaşı devam etmiştir. Bunun karşılığında ABD ve Sovyetler bu savaşı durdurmak için çözüm arayışları içerisine girmiş, ancak yeni bir savaşı engelleyemedikleri gibi silah yardımına da devam etmişlerdir. Bu konuda Başkan Nasır 28 Temmuz 1968 günü Arap Sosyalist Partisi'nin Milli Kongresi'nde yaptığı konuşmada şöyle diyordu: “Bir yıl önce hezimetten sonra silahlı kuvvetlerimiz mevcut değildi. Şimdi ise silahlı kuvvetlerimiz muharebeden öncekinden çok daha güçlüdür silahlı kuvvetlerimizi daha da geliştirmek için çalışıyoruz... Bundan sonradır ki siyasi ve askeri çözümleri tartışacağız”. Böylece Nasır kaybedilen toprakları geri almak için yeniden savaş hazırlanıyordu, ancak ordu, böyle bir savaşa hazır değildi. Bu sebeple Nasır “Yıpratma Savaşı”na başvurmaya karar vermiştir¹⁹¹.

4.4.1. Rogers Planı

B.M. Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararında, Genel Sekreter'e, taraflar arasında barış sağlayacak aracılık çabalarını sürdürmek üzere bir özel temsilci tayin etmesi görevi de verilmişti¹⁹². Bunun üzerine, 1969'un başlarında Ortadoğu'nun özel temsilcisi Gunnar Jarring, Newyork ile Ortadoğu arasında Güvenlik Konseyi'nin 242'inci maddesindeki mandaterlik kapısını kapatmıştı. Barışçı ve kabul edilebilen bir anlaşmaya ulaşmak için çabaları desteklemek ve anlaşmayı değerlendirmek amacıyla, Arap - İsrail devletleri arasında bağlantıyı kurmak ve sürdürmek istiyordu¹⁹³. Bu arada ABD'de Nixon yönetimi göreve gelmiş ve Dışişleri Bakanlığı'na W. Rogers ve Milli Güvenlik Müşavirliği'ne Dr. H. Kissinger getirilmiştir¹⁹⁴. Ancak Jarring'in çabaları bir sonuç vermemiştir. Kararı eleştiren Nasır, İsrail'i hiçbir zaman tanımayacağını ve onunla bir masaya oturmayacağını açıklamakla beraber, SSCB'nin baskısıyla Jarring çabalarını desteklediğini ifade etse de öncelikle İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmesinin sağlanması gerektiği üzerinde durmuştur.

¹⁹¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 286.

¹⁹² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.301.

¹⁹³ David A. Korn, *a.g.m*, s.37.

¹⁹⁴ Muharrem Varol, “Tarihsel Perspektifte Ortadoğu'da ABD Politikaları”, *Büyük Ortadoğu Projesi* (Edit: Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı), İstanbul, 2006, s.110.

Suriye ise, 242 sayılı kararı kesinlikle tanımadığını açıklarken Filistinlilerin İsrail'e karşı yürüttükleri mücadeleyi destekleyeceğini belli etmişti. Ürdün, 242 sayılı kararı kabul etmekle birlikte Filistin direnişine müsamaha göstererek İsrail'in Batı Şeria üzerindeki etkin bir denetim kurmasını engellemeye çalıştı¹⁹⁵. Böyle olunca, Jarring için artık göreve devam etmenin gereği kalmamıştı. Bu sebeple çalışmalarını kesrek, 1969 Nisanı'nda esas görev yeri olan Moskova'ya döndü. Jarring misyonunun bu başarısızlığı üzerine Amerika harekete geçti¹⁹⁶.

Jarring misyonunun başarısızlığı üzerine bölgede barışı kendi destekçilerinin lehine çözmeye çalışan SSCB ve ABD harekete geçmiştir. ABD öncelikli olarak Sovyet tekliflerini ve barış planını görmüş ve daha sonra Rogers planı ile harekete geçmiştir. 1967 savaşının ardından, Sovyet - ABD antlaşmazlıklarının temel konuları, belirsiz kalmıştır. Bunlar:

1) Bölgenin ne kadarının boşaltılması gerekiyordu. ABD, Haziran öncesi sınırlar için bazı ayarlamalar yapılmasını istiyordu. Moskova ise, Arap taleplerinin 1967'de alınan bütün bölgelerden çekilmesi yönündeydi.

2) Bu aşamaların zamanlaması ve eş zamanlaması Sovyetler Birliği'ni İsrail'in antlaşmadaki başarısının öncesine çekilmesini istiyordu. ABD ise geri çekilmeden önce bir antlaşma yapılmasını talep ediyordu.

Bu sebeple Sovyet pozisyonu, 242 çözümündeki maddelere ilaveten 25 Ocak 1968'de Pravda'da kendi barış planını yayınladı. Moskova, Arapları ikna etmeye çalıştı. Özellikle de Mısır'ı bir askeri eylem hazırlığındansa bu planı kabul etmeye ikna etmek istedi. Bu bildiri, 1968 Temmuzundan, Nasır'ın Moskova ziyareti sırasında, başlayan ciddi tartışmaların kaynağı olarak görüldü ki, bu arada Batılı kaynaklarda Breznev'in Nasır'a en az bir askeri çözümünden jeopolitik çözüme ulaşma çabalarını öneriyordu. Öyle görünüyordu ki, Sovyetler Birliği şimdi Araplar için kaçınılmaz bir ikilem içine dahil olmuştu¹⁹⁷. Sovyetlerin öne sürdükleri barış planları, ABD'liler tarafından gerçekçi olarak üdşünümedi. Ama Sovyetlerin Aralık ayı önerisi Arap pozisyonundaki pazarlığında maksimum olarak bir mesafe bırakmaya hazır olduklarını gösteriyordu. Aralık'ta, Sovyetler Birliği, iki süper güç arasında Ortadoğudaki çatışmaya bir çözüm bulmak konusunda görüşmeyi önerdi ve Nisan, Sovyet önerisini kabul etmeye istekliydi

¹⁹⁵Tayyar Arı, *a.g.e*, s.326.

¹⁹⁶Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.303.

¹⁹⁷Galia Golan, *a.g.e*, s.72.

ve neyin başırlabileceğini görebiliyordu. Nixon, Moskova, liderlerinin Arap- İsrail çatışmasını sona erdirmeye çıkarlarını görebileceklerinden şüpheliydi¹⁹⁸.

1969 Mayıs'ına gelindiğinde Sovyetler, Nasır'ı durdurmaya çalıştı. Nasır'ın silah taleplerini görmezden geldi. Bunun üzerine Nasır, açıkça Moskova'yı ABD'ye teslim olmakla suçladı ve 1969 Eylül'ünde Pro-Sovyet Başbakanı Ali Sabri'yi ev hapsine aldı. Sovyet - Mısır ilişkilerindeki bu belirgin bozukluk yine de Sovyet yardımının yavaşlamasına neden almadı¹⁹⁹. Nixon, Sovyetlerin, Ortadoğu'da bir savaş istediğini düşünmüyordu. Ama umuyorduk, bir barış aramaktadırlar veya kontrollü bir gerlim bulmaya çalışıyorlardı. Nixon'un karşılaştığı problem Sovyet teklifini kabul etmede nasıl bir yol izleyecekti. Bu arada, 1967 Haziran Savaşı'ndan bu yana Fransız Başkanı Charles De Gaulle, Ortadoğu'da Fransa, İngiliz, ABD ve SSCB arasındaki görüşmeler için baskıda bulunmuştu. Lyndan Johnson, Fransız Başkanı'nın Ortadoğu'da lider bir rol almak istediğini düşünmüştü. Ortadoğu'da dört büyük gücün toplantısı için Fransız teklifi konuşulduğunda Johnson'un alaycı bir şekilde, diğer ikisi hangisi dediği söylenmektedir. Nixon, yine de Gaulle'ye hayrandı ve Kissenger, ondan saygıyla bahsediyordu²⁰⁰. Fransız planının ardından, Sovyet Rusya - ABD arasındaki görüşmeler arasında yaşanan gelişmeler ABD'nin yeni bir barış planı önermesine yol açtı. Buna ABD Devlet Sekreteri William Rogers görevlendirildi²⁰¹.

Rogers ve Sisco, Dobryn ile 28 Ekim'de buluştular ve ona planın tam metnini verdiler. Bu plan aşağıdaki hususlardan oluşuyordu;

- İsrail savaşta Mısır'dan işgal etmiş olduğu bölgelerden çekilecek.
- Her iki taraftan savaşı sonlandırmak için iki tarafın imzaladığı antlaşma ve barışın sürekliliğinin olması
- Akabe Körfezi'nde serbest geçişin sağlanması için tedbirler ve Gazze için güvenlik düzenlemeleri.
- Göçmen probleminin adil bir yerleşim için on yıl içinde yüz bin göçmenin dönmesi antlaşmasıyla ABD'nin refarans önerisi²⁰².
- Herhangi bir müdahale ve ayırım olmaksızın Mısır, Süveyş Kanalı üzerinde, tüm milletlerin gemilerinin geçişine izin verecekti,

¹⁹⁸ David A. Korn, *a.g.m*, s.39.

¹⁹⁹ Galia Golan, *a.g.e*, s.72.

²⁰⁰ David A. Korn, *a.g.m*, s.39.

²⁰¹ Galia Golan, *a.g.e*, s.72.

²⁰² David A. Korn, *a.g.m*, s.46-47.

- Mısır ve İsrail, birbirlerinin bütünlüğüne saygı duyacaktır²⁰³.

28 Ekim toplantısı bu serinin son toplantısı olacaktı. Bu defa atmosfer daha sakin ve daha resmiydi. ABD'liler, ABD'nin gidebileceği kadar gittiğini ve şimdi bunun yani Mısır ile antlaşma için Sovyetler Birliği'ne bağlı olduğu uyarısında bulundular. ABD'liler, İsrail'e bu önerinin resmi olmayan bir kopyasını verdiler. ABD yine de İsrail'den planı kabul etmesini istemedi. ABD'liler eğer önce Mısır bunu kabul ederse düşüncesindeydiler²⁰⁴.

10 Kasım'da ABD ve Sovyetler Birliği, Mısır'a plan metnini sundu. Mısır, İsrail ile kendi bölgesinin iyileştirilmesi için çift taraflı antlaşmayı kabul etmeye hazır değildi ve yaklaşık bir ay sonra Mısır'dan bir cevap gelmediğinden Sekreter Rogers, 9 Aralık'ta konuşmasında, Planın temel unsurlarını özetledi ve ertesi gün İsrail, Rogers'ın önerilerini reddetti. Rogers Planı'nın: İsrail, Sovyetler ve Mısır tarafından reddi, Nixon yönetiminin ilk Ortadoğu inisiyatifine ani bir son koymuştur. 1969'un Rogers planının, başarısızlığından alınan dersler, 1970'in başlarında oldukça belirgindi. Çünkü birincisi, Sovyetler Birliği'ni Mısır'dan ayırmak imkânsızdı Washington bundan dolayı doğrudan doğruya Nasır ile bağlantı kurdu. İkincisi, ABD düşüncesi karşılık bulamamıştı. ABD ve İsrail, karşı taraf kendi yapılanmasını tamamlayıncaya kadar sıkı bir şekilde bir arada olmanın üstesinden gelebilirlerdi. Üçüncüsü, herhangi bir ABD inisiyatifi, bakımından daha az yasal ve daha az kamusal ve belki daha az hırslı olacaktı ve tüm bunların ardından Ortadoğu'daki savaş 1970'in ilkbaharında daha da şiddetlendi²⁰⁵.

Mısır – İsrail savaşına Sovyet müdahalesi, Soğuk Savaş tarihinde dikkate değer bir olaydı. Bu savaş, Sovyetlerin Ortadoğu ülkelerinde gücünü en üst düzeye çıkarttığı bir savaştır²⁰⁶. Bu savaşın büyüklüğü özellikle Sovyetlerin SAM-3 füzelerini Mısır'a vermesi, İsrail'in Kahire yakınlarını bombalaması, on binden fazla Sovyet danışmanının Mısır'a gitmesi, Sovyet savaş pilotlarının Mısır interladi üzerinde uçuşu, Nixon yönetimi üzerindeki baskılar, Rogers planını terk etme baskısı ve İsrail'in 100 A-4 ve 25 F-4 jetlerini derhal talep etmesiyle ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler, Başkan Nixon'un, İsrail - ABD ilişkilerini onarmaya ve bölgede işbirliği olmayan politikanın

²⁰³ William B. Quandt, *a.g.e.*, s.67.

²⁰⁴ David A. Korn, *a.g.m.*, s.47.

²⁰⁵ William B. Quandt, *a.g.e.*, s.67-70.

²⁰⁶ Dima P. Adamsky, "How American and Israeli Intelligence Failed to Estimate the Soviet Intervention in the War of Attrition", *The Cold War in the Middle East (Regional Conflict and the Super Powers 1967-1973)*, (Edit: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007, s.113.

sonuçları hakkında Sovyetleri uyarmasına sebep oldu. Nixon, İsrail ile aradaki duvarları onarmayı araştırırken, Başkan Nasır da silah akışını ve Sovyetlerden gelecek yardımı hızlandırmayı amaçlıyordu. Ocak ayının başlarında İsrailliler, Washington'daki elçilerinin son öğütlerini alarak Mısır'ın merkezindeki bombalama seferlerini yoğunlaştırmışlardı ve böylelikle Nasır'ı Kanal bölgesinden geri çekmeyi amaçlıyorlardı. Buna tepki olarak Nasır, Sovyet Başkan'ına gizli bir ziyaret yapma kararı almıştır. Mısır kaynaklarına göre Nasır, sadece İsrail fanthomlarına karşı etkili bir füze değil ama aynı zamanda da Sovyet personeli ve pilotlarının da sistem içerisinde görev almasını istemiştir. Sovyet cevabı olumluydu ve Mart ayında büyük miktarda silah ve danışman Mısır'a geldi. Bu savaştaki Sovyet ilerleyişi, Washington'da bir sürpriz yarattı. Hatta Başkan Kosyigin, Nixon' gönderdiği mektubunda şunları ifade etmişti: “Bütün samimiyetimizle ifade etmek isteriz ki, eğer İsrail bu macerasına devam ederse, Arap devletlerine yardımlar olacaktır”. Kissinger, Kosyigin'in bu mektubunu Nixon'a iletti. Bu Nixon yönetimine gelen ilk Sovyet tehdidi idi. Kissenger, sert bir cevabı tavsiye etti ki bu da 4 Şubat'ta ortaya çıktı. Başkan Nixon, ateşkesin yeniden restorasyonu için talepte bulundu ve bölgeye silah dağıtımının kısıtlanması antlaşmasının yapılmasını istedi. Sert bir Sovyet davranışıyla karşılaşan Nixon, İsrail'in silah taleplerine olumlu bakıyordu. Hatta Kissenger, Rabin ile buluşarak, yeni hava araçlarının gelceğini söyledi. Bunun üzerine Rabin, İsrail'in Mısır'ın yeni SAM-3 füzelerine hücum etmeyi düşündüğünü tekrar etti. Nihayet 23 Mart'ta, sekreter Rogers, Başkan'ın İsrail'in 100 A-4 ve 25 F-4 talebini kabul ederek kararını duyurdu. Bu arada Sovyetler, Nasır'ın konsensiyon yapmaya hazırlandığını duyurmuştu²⁰⁷. Bunun üzerine Beyaz Saray, Nisan başlarında Sisko'yu Kahire'ye gönderdi. Nasır, görüşmede, ABD politikasını pro-İsrail olarak anlattı ve tüm Araplar için konuşuyorum dedi. “Filistin'i özgür bırakmaya yemin ettik” dedi. Sisko, Washington'a mesaj çekerek çok doğrudan bir lisanla bize güvenmiyor ve Sovyetler Birliği'ne güvenmekten başka hiçbir alternatifi olmadığını hissediyor dedi. Nixon ve onun Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger, bunu, Mısır'ın Rusya ile son flörtünün bir kanıtı olarak gördüler²⁰⁸.

Sisko ziyareti ve Nasır'ın konuşması, ABD diplomasisinin görüşünde bir dönüm noktası teşkil etti ve takip eden bir ay içerisinde ateşkesi yeniden oluşturmak için yoğun

²⁰⁷ William B. Quandt, *a.g.e.*, s.70–72.

²⁰⁸ Douglas Little, *a.g.e.*, s.189.

bir trafik başladı²⁰⁹. Rogers, 19 Haziran 1970'te İsrail, Mısır ve Ürdün Dışışleri Bakanlarına gönderdiği mektuplarda, Amerika'nın, Ortadoğu'da devamlı bir barışın kurulmasına çok ehemmiyet verdiğini, barışın gerçekleşmesinin en etkin yolunun ise, tarafların Jarring ile işbirliği yapmaları olduğunu bu işbirliğinin temel ilkesinin de 242 sayılı karar olduğunu belirterek, tarafların 1 Temmuz'dan 1 Ekim'e kadar 90 gün süre ile ateşkesmelerini ve Jarring ile müzakerelere oturmalarını istedi²¹⁰. Başkan Nasır, 29 Haziran'da temelde bir sağlık problemi için Moskova'ya gitti. Moskova'da Sovyet liderleriyle ABD teklifini görüştü ve onlara teklifi kabul etmeyi planladığını söyledi. Nasır koşulsuz olarak Rogers'ın 19 Haziran teklifini kabul etti. Nixon ise 23 Temmuz'da İsrail Başbakanı Meir'e gönderdiği mesajda, İsrail'in öneriyi kabul etmesini istedi. ABD, İsrail'in BM'deki 242 sayılı maddedeki Arap tanımını anlamada ısrar ediyordu. İkincisi, İsrail bir göçmen yerleşimini kabul etmeye zorlanmayacaktı ki, böylelikle Yahudilerin güvenliği tehlikeye sokulmayacaktı. Üçüncüsü ve en önemlisi, İsrail'den işgal edilmiş bölgelerden birliklerini geri çekmesi istenmeyecekti; ta ki bir barış antlaşması yapıncaya kadar. Bunlara ilaveten Nixon, İsrail'e silah teminine devam etme sözü verdi. Buna cevap olarak Başbakan Meir, İsrail'in Shrike füzelerini ve Fanthom jetlerini satın alabileceğine izin verilmesini istedi. Ayrıca Rogers Planı geri çekilecekti ve ABD, Birleşmiş Milletler'deki herhangi bir anti- İsrail görüşünü veto edecekti²¹¹. Bunun üzerine, Amerikan Hükümeti 7 Ağustos 1970 günü yaptığı açıklamada Mısır ile İsrail'in bir ateşkesi kabul ettiklerini bildirdi. İsrail - Mısır ateşkesine göre, taraflar ateşkes hattının iki tarafında²¹² 50 km'lik bir bölgede üç aylık süre ile askeri faaliyetleri durduracaklardı²¹³.

7 Ağustos'ta 90 gün için yürürlüğe giren ateşkes Genel Kurul'un 4 Kasım 1970'te aldığı, 242 sayılı kararın bütün unsurlarını tekrarlayan 2628 sayılı kararı ile 90 gün daha uzatıldı. Taraflar ikinci Rogers planını kabul ettiklerine göre Jarring görevine devam edebilirdi. Bu sebeple özel temsilci 21 Ağustos'ta tarafları görüşmelere davet etti. Lakin İsrail Hükümeti 8 Eylül'de verdiği cevapta Mısır'ın 7 Ağustos ateşkes antlaşmasını "vahim suretle" ihlal ettiğini, Kanalı'n batı yakasına SAM füzeleri yerleştirmekte olduğunu bu yüzden de İsrail'in görüşmelere katılmayacağını bildirdi.

²⁰⁹ William B. Quandt, *a.g.e.*, s. 72.

²¹⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 305.

²¹¹ William B. Quandt, *a.g.e.*, s.73-74.

²¹² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 305-306.

²¹³ William B. Quandt, *a.g.e.*, s. 74.

İsrail'in tutum değiştirmesi üzerine Jarring yeniden harekete geçti. Fakat 1971 Ocak ayında başlayıp Mart ayı sonlarına kadar devam eden temaslarından hiçbir müsbet netice alamadı. Çünkü tarafların başlangıçtaki görüşlerinde hiçbir değişiklik meydana gelmemişti. Mısır'a göre "adil ve devamlı bir barış" ancak İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi ile mümkün olabilirdi. İsrail'in görüşü ise "güvenlikli, tanınmış ve kabul edilmiş sınırlar" tesbit edilmedikçe, İsrail'in 5 Haziran öncesine dönmesinin söz konusu olmayacağıydı. Bu durum karşısında Jarring, bir kere daha çabalarından vazgeçerek 11 Mart'ta temaslarını kesti ve 25 Mart'ta Moskova'ya görevi başına döndü. Buna rağmen, BM, Genel Kurulu, Ortadoğu barışının peşini bırakmadı. Genel Kurul 29 Kasım ile 8 Aralık 1972 arasındaki 11 toplantıda Ortadoğu barışını müzakere etti. Sonunda 31 çekimser ve 7 aleyhte oya karşılık 86 oyla kabul ettiği 8 Aralık 1972 tarih ve 2949 (XXVII) sayılı kararında, İsrail'e iyice çattı. Karar, 242 sayılı kararın iki temel ilkesi olan, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ile "güvenlikli ve tanınmış sınırları" vurguladıktan sonra, İsrail'i kuvvet yoluyla toprak ilhak edilemeyeceği prensibine katıldığını belirtmeye ve işgal altındaki topraklarda yaptığı fiziki ve demografik değişiklikleri tanımamaya davet ediyordu. Nihayet karar, Filistinlilerin haklarına saygı gösterilmesini, adil ve devamlı bir barışın zaruri bir unsuru olarak belirtiliyordu. 1972 yılının sonuna gelindiğinde, artık Ortadoğu yeni bir savaşın eşiğinde idi²¹⁴.

4.5. Cemal Abdülnasır'ın Ölümü ve Mısır'da Enver Sedat Dönemi

Başkan Nasır, yanında Arap Sosyalist Birliği Partisi Yüksek İcra Komitesi üyesi ve yakın arkadaşı Ali Sabri ile Savunma Bakanı Genaral Fevzi ve Dışişleri Bakanı Dr. Mahmud Riyad olduğu halde, 29 Haziran 1970 günü Moskova'ya gelmişti. Ziyaret beklenenden uzun sürmüştü ve Nasır 17 Temmuz'a kadar üç hafta süre ile Moskova'da kalmıştı. O zaman, bu ziyaretin uzamasının sebebi olarak Nasır'ın rahatsız olduğu ve bu rahatsızlığın tedavi ettirildiği söylenmişti. O zaman gizlenen bu hastalığın bir kalp hastalığı olduğu ölümünden sonra açıklanmıştır. Nasır, Ürdün iç savaşı dolayısıyla Kahire'de bir Arap zirvesi toplamış ve 27 Eylül günü Arafat ile Kral Hüseyin arasında 14 maddelik bir antlaşmanın imzalanmasını sağladıktan sonra, ertesi gün 28 Eylül

²¹⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 306-310.

1970'te Kuveyt Emiri'ni havaalanına yolcu ettikten sonra birden fenalaşmış ve akşam da evinde ölmüştür²¹⁵.

Nasır'ın ölümü Mısır ve Ortadoğu'da olduğu gibi Avrupa'da da geniş yankı uyandırdı. Nitekim Nasır'ın ölümünden bir gün bile geçmeden bir mareşal ve iki general ile Kahire'ye gelen Sovyet Başbakanı Bay Kosyigin 1 Ekim 1970'te Mısır televizyonu aracılığıyla Mısır halkına yaptığı konuşmada Nasır'ın hem milli lider hemde “tarihin akışını değiştirecek nitelikte Sovyet Mısır ilişkilerinin mimarı” olduğunu söylemiş ve Mısır'da Sovyet Komünist Partisi, hükümeti ve milletin temsilcisi olarak bulunduğu ve Arapların anti- emperyalist mücadelede Moskova'nın devamlı yardım taahhüdünü tekrarlamıştır. Ayrıca Moskova, Mısırlıların milli duygularını zedelememek için oldukça zarif davranmış ve açık olarak hiç kimseyi başkan adayı olarak desteklememiştir²¹⁶. Nasır'ın ölümü ABD ve İngiliz basınında da geniş yer bulmuştur.

The New York Times Gazetesi Nasır'ın ölümü ile ilgili “Bir pastane kâtibinin oğlu iken Mısır'ın taptığı mabut durumuna gelen ve Arap dünyasının lideri olmak isteyen Cemal Abdülnasır, trajik bir başarısızlık örneğiydi. Buna rağmen ölümü Ortadoğu'da doldurulması çok güçlü olan bir boşluk yaratmıştır ve bu bölgedeki durumu çok güç şekle sokmuştur. Arap halkları üzerinde olan olağanüstü etkisi kitleleri peşinden sürükleyebilme yeteneği, cesareti ve sempatik kişiliği ile nasır, Ortadoğu ve dünya barışında çok önemli rol oynayabilirdi. Fakat ihtirasları yüzünden gözleri kapanan başkan gücünün çok ötesine çıkmış, sınırlarını hesaplayamaması yüzünden ülkesine bozgunla sonuçlanan savaflara sokmuştur.” yazmıştır.

The Times ise Nasır ile ilgili olarak şunları yazmıştır: “Dün Ortadoğu yeni ve kaostan uzak bir istikrar dönemine girmek üzere gibi görünmekteydi. Ortadoğu için çok ender bir olay olan istikrara doğru gidip pek sağlam olmamakla beraber konışıklıktan uzaklaşmak için bir adımdı. Bugün ise Nasır'ın ölümüyle Ortadoğu'da istikrar sağlanması ümidi kırılmıştı. Nasır'ın ölümünden sonra Ortadoğu'da güvenliği ve istikrarı sürdürmem onun sağlığındakinden çok güç olacağı meydandadır.”

The Guardian Gazetesi değerlendirmesinde: “Nasır'ın yokluğunda barış ihtimalleri çok uzaklaşmıştır. Arap liderleri arasında bir tek Nasır, diğer Arap ülkelerini bu sonu olmayan savaştan vazgeçirmek ve Ortadoğu'da bir istikrar kurulmasına yardım

²¹⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.310.

²¹⁶ İsmet Giritli, *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975, s.25.

edebilmek yeteneğine sahipti. Nasır'ın ölümünden sonra İsrail ile B.M. de müzakere ihtimalleri çok azalmıştır. Çünkü Nasır'ın göze adlı riskleri başka hiçbir Arap liderinin alacağını sanmıyoruz. Nasır'ın ölümü ile hepimiz kaybettik” demiştir.

The Daily Mail Gazetesi ise konu ile ilgili şu yorumda bulunmuştur: “Londra Hükümeti, Başkan Nasır'ın politikası karşısında birçok kere tepki duymuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler soğumuştur. Fakat şunu kabul etmek gerekir ki, Nasır, Ortadoğu’da İsrail tarafından bile tanınan ve kabul edilen güçlü bir liderdi. Telaviv, her zaman günün birinde Nasır’la bir antlaşma zemini bulunabileceğini umut etmişti. Avrupa ulusları gelecekte muhtemelen Nasır'ın çağımızın büyük liderlerinden biri olduğunu kabul edeceklerdir. Nasır'ın ölümünün ardından, halefi kim olacağı konusunda da bazı isimler öne sürülmüştür. Üzerinde durulan isimlerden biri Mısır'ın tek siyasi partisi olan Arap Sosyalist Birliği’nin başkanı Ali Sabri’dir. Moskova’ya yakınlığıyla tanınan Sabri, aynı zamanda, Sivil Savunma Milis Kuvvetlerinde komuta etmektedir. 52 yaşında olan Enver Sedat ise ortanın solunda bir politikacıdır ve İsrail’e karşı taviz verilmemesini isteyen bir gruba önderlik etmektedir. Nasır'ın en yakınlarından biride “çok kimsenin Nasır'ın gölgesi dediği” Muhammed Hasaneyn Heykal’dır. Arap dünyasının en çok okunana gazetesi olan “El-Ahram” ın yazı işleri müdürülüğünü yapan Heykal, aynı zamanda Mısır Ulusal Yönetim Bakanı’dır ve Mısır’daki en nüfuzlu politikacılardan biri sayılmaktadır²¹⁷. Bu adaylar birbirleriyle mücadele ederlerken, anayasa gereğince Devlet Başkanlığı görevini Cumhurbaşkanı yardımcısı Enver Sedat üstlenmiştir²¹⁸.

Mısır'ın yeni başkanı Enver Sedat, 17 Ekim 1970’te yemin ederek göreve başlamıştır. Sedat, ülkesinin ilişkilerini ABD ile geliştirmek istedi. Bölgesel ve ulusal Arap lideri rolünü oynamayı istemedi. Ülkenin adı Birleşik Arap Cumhuriyeti yerine, Mısır Arap Cumhuriyeti olarak değiştirildi.²¹⁹ Enver Sedat, temel problemlerin çözümünde Mısır'ın başarısız olduğunu fark etti ve dört ana zorlukla karşılaştı. Rejimdeki pozisyonunu korumak, ekonomik ve sosyal bildirilerle uğraşmak Mısır’daki dengesizliği yeniden düzenlemek iki süper güçle ilişkilerini dengeye sokmaktı. Sedat’ın Arap - İsrail ilişkileri üzerindeki deklarasyonu ise onun temel pozisyonunun Nasır’a benzer olduğunu gösteriyordu. Sedat, Mısır'ın özgürlüğü için İsrail işgalinin

²¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1970, s.3–7.

²¹⁸ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s.174.

²¹⁹ Andrej Kreutz *a.g.e*, s.113.

kaldırılmasını istiyordu. En azından sonunda İsrail istilasının gerginliğinden kurtulmak istiyordu²²⁰.

4.5.1. Enver Sedat Dönemi Sovyetler Birliği - Mısır İlişkileri

Nasır'ın ölümü Sovyetlerin, Ortadoğu politikasına büyük darbe oldu²²¹. Nitekim 1970 Kasım'ında Sedat, ABD'lilere ülkedeki Sovyet askeri varlığından kurtulacağını ve bunun İsraililerin Sina Yarımadası'nı boşaltır boşaltmaz yapacağını söyledi²²². Ayrıca Sovyet yanlısı Nasırcıları tutuklayarak Müslüman Kardeşler'den düşünce suçlularının tamamını tedricen serbest bırakmıştır. Nasırcı devletin milliyetçilik aracılığıyla kitleleri harekete geçirdiği ve her türlü aykırı düşünceyi bastırdığı noktada Sedat, solu etkisiz hale getirmek için dinsel etkenlerin kendilerini ifade etmelerine izin vererek öğretisel zayıflığını telafi Etme yoluna gitmiştir²²³. Buna rağmen, ABD'nin Dışişleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Kurulu, Sedat'ın konuşmaları ve röportajları “Abdülhasırın çizgisinin devamı olması”, “Sovyetler Birliği'ne minnettarlığı” tüm Arap ulusunun çıkarlarını koruma vazifesinden” gibi sözlerden farklı şeyler çıkartabiliyordu. Fakat bu ilk bilgi bile Sedat'ın ABD ile “oyuna” hazır olduğunu ima eden sözler bulunmaktaydı. Böylece 7–8 Ocak 1971'de, Amerikan televizyonunda yayınlanan ve W. Conkit'e verilen röportajda Sedat, barışçıl düzenlemelerle tümüyle meyilli olduğunu vurgulayarak “Ben hiçbir Sovyet güvencesine bağlı değilim ve siyasetimiz Kahire'dedir.” demişti²²⁴. Enver Sedat bu konuşmalarıyla Amerika için bir soru işareti olmuştur. Amerika bu sorunun cevabını aramak için, Dışişleri Bakanı Rogers ile yardımcısı Joseph Sisco'yu, 15 Mayıs'ta Kahire'ye gönderdi. Bu ziyaretten iki gün önce, Enver Sedat, Ali Sabri ve ekibini tutuklatmıştı. Bu ise Amerikalılara, Enver Sedat'ın yeni bir dış politika takip edeceğinin işareti olarak görünmüştü. Nitekim Rogers ve Sisco, Kahire'de Enver Sedat ile yaptığı görüşmelerde, Mısır'ın yeni liderinin İsrail ile yeni bir antlaşmaya ve Amerika ile daha iyi münasebetlere eğilimli olduğunu ve Sovyetlerle münasebetlerini de azaltmak istediğini tesbit etmişlerdi. Amerikalıların Kahire ziyareti esasen Enver Sedat'a şüphe ile bakan Sovyetleri büsbütün endişelendirmişti. Şimdi Ali

²²⁰ Dani Asher, *a.g.e.*, s. 58.

²²¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 312.

²²² Andrej Kreutz *a.g.e.*, s.113.

²²³ Nasrî Niray, “Ortadoğu'daki Siyasi Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, Elazığ, 2003, s.282.

²²⁴ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 173–174.

Sabri de gittiğine göre artık Sedat'ın yerine gelmesi ümüt edebilecekleri kimse de kalmamıştı. O halde Enver Sedat'ı ellerinden kaçırmamalıydı. Bu sebeple Amerikalılar gittikten sonra Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorny Kahire'ye gitti²²⁵. Yapılan görüşmeler sonucunda 28 Mayıs 1971'de Sovyet - Mısır Dostluk İşbirliği Antlaşması Kahire'de imzalandı²²⁶.

Antlaşmanın 7. maddesi Sovyetler açısından oldukça önemliydi. Nitekim bu maddeye göre eğer iki taraf da barışa bir tehdit ortaya çıktığına inanırsa bu tehditin ortadan kaldırılması için bir araya gelecekti. Bu antlaşma Mısır'ın, SSCB için taşıdığı büyük önemi vurgulamaktaydı; çünkü ilk defa SSCB, üçüncü dünya ile yaptığı bir askeri antlaşmayla kendini bağlıyordu²²⁷. İsrail Başbakanı Golda Meir, bu antlaşmayı, Ortadoğu'daki Sovyet girişimi sürecinde yeni bir boyut yarattığı görüşünü savundu. Bu antlaşma, Mısır ile ilişkilerde yeni bir Sovyet yaptırımı olarak görülüyordu. Ancak Sedat'ın Moskovaya son üç ziyareti (Ekim 1971–1972 Şubat ve Nisanında) beklenen sonuçları vermedi. Böylelikle Sedat 1971 Ekim'inde Sovyet lideri Brejnev'e “Ben Sovyetler Birliği'nden ABD politikasına karşı özel bir ilgi bekliyordum. Eşitlik istiyorum” demiştir²²⁸. Bütün bunlar olurken Enver Sedat, Amerika ile de temas halindeydi. Daha doğrusu ABD Dışişleri Bakanı William Rogers Mısır ile İsrail arasında geçici fakat uzunca süreli bir antlaşma sağlamak için uğraşmaktaydı. Tasarlanan antlaşmanın esas bir kısım Mısır kuvvetinin Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına yerleştirilmesi ve bunun için de İsrail kuvvetlerinin bir miktar çekilmesi, buna karşılık üç yıllık bir ateşkesin sağlanması idi. Fakat ABD'nin İsrail'i Süveyş'in doğu kıyısından birazcık bile çekilmeye ikna etmesi mümkün olmadı, işte bu durum Enver Sedat'ı yeni bir savaş kararına götürdü. Fakat savaşabilmek için de Enver Sedat'ın ağır saldırı silahlarına ihtiyacı vardı. Hâlbuki 1971 Mayıs antlaşmasına rağmen Sovyetler bu saldırı silahlarını vermekte isteksiz görünüyordu. Çünkü İsrail ile Mısır arasında yeni bir silahlı çatışmayı istemiyordu. Bu sebeple de Mısırlıların en çok istediği yerden yere atılan Scud füzeleri ile tanklar, personel taşıyıcıları ve MIG–25 uçaklarını vermek istemiyordu²²⁹.

²²⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 313.

²²⁶ Andrej Kreutz, *a.g.e.*, s.113.

²²⁷ Ali Kılıçarslan Topuz, “Rusya – İsrail İlişkileri”, *Avrasya Dosyası İsrail Özel*, C.5, S.I, Ankara, 1999, s. 113.

²²⁸ Andrej Kreutz, *a.g.e.*, s.113.

²²⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 314–315.

Sovyetler Birliği'nin bu tutumunun nedeni ABD - Sovyet ilişkilerinde yeni bir gelişmenin olmasıydı. İki ülke arasında 1972 Mayıs ayında SALT-I (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması) imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma, Sovyetler Birliği açısından son derece önemliydi. Bu nedenle Ortadoğu bölgesinde ABD ile bir çatışma içine girmek istemiyordu. Bu şartlar altında Mısır istediği silahları alabilmek için Sovyetler Birliği nezdinde yeni bir teşebbüste daha bulundu. Mısır Başbakanı Aziz Sıtkı ile Dışişleri Bakanı Murad Galip, 13 Temmuz 1972'de Moskova'yı ziyaret ettiler. Bu ziyaret sadece birgün sürdü. Moskova bir bildiri yayınladı ve bildiriye göre, "Araplar, kaybettikleri toprakları kazanabilmek için kendi ellerindeki bütün kuvvetleri kullanabilirlerdi". Sovyetler Birliği'nin demek istediği, Araplar, İsrail ile savaş yapmak istiyorlarsa yapsınlar ama Sovyetleri bu işe karıştırmassınlar şeklindeydi²³⁰.

Sedat, Sovyet - ABD detantının Araplara bir bedel ödeteceğini görmüş ve Moskova'daki Mayıs 1972 Sovyet ABD zirvesinden sonra²³¹, 18 Temmuz 1972'de on beş bin Sovyet danışmanını Mısır'dan çıkartmıştı. Bu danışmanlar Sedat'ın 1970 Ocağında Moskova'ya ziyaretinin peşinden Mısır'a gelmişlerdi ve Mısır ordusunda hayati bir rol oynuyorlardı. Hatta İsrail'e karşı savaşta doğrudan yer alıyorlardı²³². Bu çıkarma işi Mısır'ın Sovyet patronlarına karşı, Batılı tarihçiler tarafından bir sürgün olarak tanımlanmıştır²³³.

Mısır'ın bu eylemi Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki stratejik pozisyonuna ciddi bir darbeydi ve sadece danışmanlar değil, pilotlar ve füze mürettebatını çekmesi gelecekteki bir Mısır - İsrail savaşında doğrudan bir Sovyet müdahale şansını azalttı²³⁴. Sovyet askeri danışmanlarının gönderilmesiyle Sedat'ın Sovyet - Mısır ilişkilerinde "donma" dediği bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Suriye Başkanı Esad, 1972 Eylül'ünde Moskova'ya yaptığı iki seyahat esnasında, bir arabuluculuk yapmak istemiş; ancak buna tepki olarak Sedat, Başbakan Sıtkı'yı Sovyetler Birliği'ne çözüme karşı çıkacağını belirten bir mesaj ile göndermiştir. Sovyetler ise Elçisi Vinogradov'u geri çağırarak tepkisini göstermiştir²³⁵.

²³⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e*, s. 176-177.

²³¹ Steven L. Spigel *a.g.m*, s.267.

²³² Ahran Bregman, *Israel's Wars (1947-1993)*, London, 1999, s.69.

²³³ Isabella Ginar and Gideon Ramez "The Expulsion of Soviet Advisors from Egypt in 1972" *The Cold War in the Middle East (Regional Conflict and the Superpowers 1967-1973)*, (Edit: Nigel Ashton), Newyork, 2003, s. 136.

²³⁴ Steven L. Spigel *a.g.m*, s.267.

²³⁵ Galia Golan, *a.g.e*, s. 82.

Sovyet Askeri Danışmanlarının Mısır'dan çıkartılması Arap basınında geniş yer bulmuştur.

Ürdün Basını bu konuda: “Bu kararlar 23 Temmuz 1952'deki hükümet darbesinden bu yana geçen 22 yılın ne Mısır'ın ulusal çıkarlarına ne de Arap ulusunun davasına bir yarar sağlamadığını göstermektedir. Silahlanabilmek için bütün Mısır ipotek edilmişti. Mısır halkı başkan Sedat'ın yeni bir yol, Mısır halkının çıkarlarını birinci plana çıkaracak bir yol izleyeceğini ummaktadır” şeklinde yazmıştır.

Arabistan Basını ise: “Mısır'daki Sovyet emperyalist bmevcudiyetine son verdiği için Enver Sedat, Arap ve İslam tarihine girdi” yorumunda bulunmuştur.

Suriye Basını: Başkan Sedat'ın konuşmasını birinci sayfada tam metin olarak yayınlamakta ve bir yorumda bulunmamaktaydı.

Tunus Basını yorumunda: “Başkan Sedat'ın kararı memnuniyetle karşılanmıştır. Tunus Devlet Başkanı, Sovyetlerin, Mısır'a yerleşmelerine ve özellikle Sovyet donanmasının Akdeniz'e sızmasına karşıdır ve uyarılarda bulunmuştur”şeklindeydi.

Gazeteler ayrıca, Kahire ile Moskova arasındaki iktisadi işbirliğinin sürdürülmesine rağmen Sovyetlerin durumunun zayıfladığını da belirtmektedirler. Ayrıca, Mısır Arap Cumhuriyeti Başkanı Enver Sedat, Sosyalist Arap Birliği Merkez Komitesi'nin toplantısında yağrıtğı bir buçuk saat süren konuşmasında, Mısır- Sovyet ilişkilerinin bir tarihçesini yapmış ve Mısır'daki Sovyet danışmanlarının geri çağrılmasını istemesinin nedenlerini açıklamıştır. Başkan Sedat, Mısır'ın 25 Temmuz 1952 devriminden bu yana izlediği siyasetin temelini, Mısır'ın hiçbir nüfuz bölgesine bağlı olmamanın teşkil ettiğini belirtmiş bu siyasetin Mısır halkının çıkarlarına hizmet isteğinin bir sonucu olduğunu söylemiştir. Başkan Sedat bu siyasetin üç ilkeye dayandığına işaret etmiştir. Bu üç ilke şunlardır:

- 1) Mısır, Emperyalizm ve Sömürgeciliğe karşıdır.
- 2) Mısır'da Mısır'ın gerçeklerine cevap verecek, sosyalist bir toplum kurulmaktadır.
- 3) Mısır'ın giriştiği eylemler Mısır halkını, aynı kaderi aynı çıkarları ve aynı tarihi paylaşan Arap ülkelerine bağlayan Arap milliyetçiliği çerçevesine dahildir.

Başkan Sedat, sözlerine devamla, “Öte yandan dış siyasetimizin temel hedefleri düşmana karşı bizi askeri ve mali yönlerden desteklemiş olan Sovyetler Birliği ile her alanda sağlam ilişkiler sürdürmek olmuştur.” demiştir²³⁶.

Tüm bunlara karşılık Mısır - Sovyet küskünlüğü fazla sürmedi. Başta Suriye olmak üzere bazı ülkelerin aracılık çabaları neticesi ilişkiler düzelmeye başladı²³⁷. Ancak her ne kadar Sedat, Aralık ayında Sovyetlerin deniz haklarını diğer bir beş yıllık dönem için yenilemiş olsa da ilişkilerdeki donma 1973 Şubat’ına kadar devam etti²³⁸.

Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat’ın 26 Ekim 1972’de ani bir kararla savaş Bakanı ve Başbakan yardımcısı General Muhammed Sadık’ı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Fehmi’yi mevkilerinden azletmesi dünya kamuoyunda merak ve ilgiyle izlenmiştir. Özellikle Genaral Sadık’ın, Başkan Enver Sedat’ın Temmuz 1972’de Sovyet teknisyenlerini ve danışmanlarını Mısır’dan çıkarmak kararının başlıca destekleyicisi olduğunun bilinmesi ve ayrıca gerek General Sadık’ın gerekse Amiral Fehmi’nin, Mısır’ın Sovyetlere yeniden yaklaşmasında bir fayda ummadıklarını Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi’nin 24 Ekim 1972 tarihli toplantısında açıkça beyan etmeleri, Başkan Sedat’ın her iki komutanı Sovyetlere yeniden yaklaşmak için feda ettiği kanaatini kuvvetlendirmektedir²³⁹. Böylece, 1973 Şubat’ından itibaren Mısır’a Sovyet silahları yeniden akmaya başladı. Bu silahlar, bilhassa tanklar, SAM-6 füzeleri ile Sagar anti-tank füzeleri ve Scud füzeleri idi. 1973 yılı başında Mısır silahlı kuvvetleri, dört yıl öncesine nisbetle fevkalade kuvvetlendirilmişti. Bununla beraber, Sovyetlerin Mısır’la yaptığı antlaşmaya göre Mısır, İsrail’e savaş açacak fakat Süveyş Kanalı’nın doğu yakasının ele geçirilmesinden öteye gitmeyecekti. Sovyetlerin Mısır üzerindeki bir diğer frenlemesinde bazı füzelerin kontrolünde olması idi²⁴⁰. Bu arada Sedat, Ahmet İsmail’i Savaş Bakanı ilan ederek Ona Süveyş Kanalı’nda savaş için gerekli hazırlıkların yapılması emrini verdi²⁴¹. Savaş artık Enver Sedat için kaçınılmaz olmuştu. Mısır Dışişleri Bakanı’nın 1973 Mayıs’ında Moskova’ya yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, Sovyetlerin “Saldırının (yani 1967 savaşının) neticelerini

²³⁶ Vatan Gazetesi, 21 Temmuz 1972, s.1–5.

²³⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s. 318.

²³⁸ Galia Golan, *a.g.e.*, s.82.

²³⁹ İsmet Giritli, *a.g.e.*, s.31–32.

²⁴⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.318–319.

²⁴¹ Galia Golan, *a.g.e.*, s.83.

tasfiye etmek” hususunda Mısır’ın çabalarını desteklemeyi taahhüt ettikleri açıklanıyordu. Bunun içindir ki Sedat kesin savaş kararını 1973 Mayıs’ında vermişti²⁴².

4.6. 1973 Arap - İsrail Savaşı

6 Ekim 1973’te başlayan bu savaşa Müslüman dünyasının Ramazan ayına rastlaması dolayısıyla Ramazan Savaşı ve İsraililerin çok kutsal bir ayı olan Yom Kippur’a rastlaması dolayısıyla Yom Kippur Savaşı adı verilmiştir. Bu savaşın, bundan önceki Arap - İsrail savaşlarına nazaran iki mühim hususiyeti ve farklılığı vardır. Araplar ve bilhassa Mısır tarafından başlatılan bu savaşın amacı, daha öncekilerde olduğu gibi İsrail’in haritadan silinmesi değil, 1967 savaşında İsrail’in ele geçirdiği toprakların geri alınması ve bu suretle Arapların prestijinin tamiri ve yükseltilmesi idi. Bu savaşın ikinci farklılığı da bilhassa Mısır’ın Sina cephesinde yaptığı sürpriz saldırı ile İsrail karşısında mühim başarılar elde etmesi ve İsrail’e şimdiye kadar olduğundan daha ağır kayıplar verdirmesidir²⁴³.

Böylece Suriye ve Mısır’ın ortaklaşa kararlaştırdıkları bir savaş planı uyarınca 6 Ekim günü saat 14.00’te biri Suriye cephesinde diğeri Sina cephesinde olmak üzere iki cephede başlatılan bir sürpriz saldırı ile 1973 Ekim savaşı başlamıştır²⁴⁴. Savaş başladığında Mısır’ın stratejik amacı İsrail’i aynı anda iki cephede savaşa zorlamak, İsrail’i savaşın içine çekmek ve Arap birliğini güçlendirmektir. Nitekim bu amaçlar, Ekim’de savaş bakanına bildirilmişti²⁴⁵.

Savaşın ilk saatlerinde Süveyş Kanalı üzerinde iki köprü kuran Mısır birlikleri, kanalın doğu yakasına geçmeyi başarmışlardır. Kahire radyosu, Süveyş’in karşı yakasına geçen Mısır kuvvetlerinin şimdiye kadar, İsrail işgali altında bulunan Doğu yakasının kontrolünü ele geçirdiğini bildirmiştir. Öte yandan İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan, açıklamasında savaşın mukadderatının birkaç güne kadar Sina çölünde cereyan edecek çarpışmalardan sonra belli olacağını ifade etmiş ve savaşın bu tehlikeli macerayı başlatanlar için müthiş bir yenilgi ile sonuçlanacağını ileri sürmüştür. Suriye cephesinde ise, Suriye’nin 1967 savaşından bu yana ilk defa Golan tepelerinde üstünlük sağlayarak bazı stratejik noktaları ele geçirdiği öne sürülmüştür²⁴⁶.

²⁴² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.319

²⁴³ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914–1980)*, C.I, Ankara, 1994, s.715.

²⁴⁴ Tayyar Arı, *a.g.e*, s.364.

²⁴⁵ Dani Asher, *a.g.e*, s.61.

²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1973, s. 1.

İsrail mevzilerine karşı Mısır ve Suriye'nin yaptığı baskın harekâtı Tel-Aviv radyosu tarafından da doğrulanmıştır²⁴⁷. Mısır'ın başlattığı bu harekât, hem İsrail hem de Amerika için tam bir sürpriz olmuştur. Gerek Amerikan ve gerekse İsrail istihbaratı, Ekim'in ilk günlerinden itibaren hem Süveyş Kanalı bölgesinde ve hem de Golan cephesinde Mısır ve Suriyelilerin yığınak yaptıklarını tespit etmişlerse de bu yığınakların bir saldırı hazırlığı olduğuna ihtimal vermemişlerdir²⁴⁸. Nitekim ABD'li yetkililer 10 gündür bir savaşın çıkacağı olasılığını tahmin etmişler ancak savaşın bu kadar ansızın başlamasını “sürpriz” olarak nitelendirmişlerdir²⁴⁹. Sovyetler Birliği ise, Resmi Tass Ajansı aracılığı ile yaptığı açıklamada Ortadoğu'daki savaşın sorumluluğunun İsrail ve onu destekleyenlerde olduğunu bildirmiştir²⁵⁰.

Savaşın başlamasının ardından Güvenlik Konseyi'nin Ortadoğu'daki savaşa ilişkin yaptığı özel toplantısı Amerika, Rusya ve Çin arasındaki görüş ayrılıklarından dolayı hiçbir sonuca ulaşmadan dağılmıştır. Amerikan Büyükelçisi'nin tarafları 6 Ekim'den önceki mevzilere çekilmeye çağıran konuşmasının ardından Çin ve Sovyet delegeleri Arapları mağdur edecek bir ateşkes teklifine karşı olduklarını söylemişlerdir. Mısır Dışişleri Bakanı Hasan El- Zeyyat ise, Amerikan tutumunun anlaşılabilir olduğunu kaydederek savaştan önceki mevzilere çekilmek gerekiyorsa, ilk önce İsrail'in 1967 savaşından önceki sınırlarına çekilmesi gerektiğini söylemiştir²⁵¹.

Savaşın beşinci gününde, Sina'da “aşılmaz” dedikleri Bar- Lev hattını terk eden İsrail birlikleri savaşın beşinci gününde yoğun bir hava harekâtı başlatmışlardır²⁵². Bu durum üzerine Irak, kuzey cephesi muharebelerine dâhil olmuştur²⁵³. Savaşın ortaya çıkardığı durum, ABD ve Sovyetlerin harekete geçmesine neden olmuştur. Güvenlik Konseyi'nde de bir sonuca ulaşamayınca süper güçler bölgeye silah sevkiyatına başlamışlardır. Ancak Sovyetler, bu durumda ABD ile karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. Nitekim Sovyetler, çatışmanın şiddetlenmesini engelleyerek detanta zarar vermekten kaçınmıştır²⁵⁴. ABD ise, Mısır ve Suriye'ye önemli miktarda savaş malzemesi sevkine başlamakla suçladığı Sovyetler Birliği'ni, İsrail-Arap

²⁴⁷ Tercüman Gazetesi, 8 Ekim 1973, s. 1.

²⁴⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.323-324.

²⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1973, s. 7.

²⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ekim 1973, s. 7.

²⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 1973, s.1-7.

²⁵² Tercüman Gazetesi, 11 Ekim 1973, s.1.

²⁵³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 326.

²⁵⁴ Galia Golan, *a.g.e*, s.85.

uyuşmazlığında “İlmlaştırıcı” bir rol oynamaya ve bunalıma ortak çözüm aranmaması halinde meydana gelecek sonuçlara karşı Sovyetleri uyarmıştır. ABD askeri yetkilileri, Sovyetlerin modern yük kapasitesi yüksek nakliye uçakları ile Mısır ve Suriye’ye çok fazla miktarda savaş malzemesinin sevk ettiğinin saptandığını söylemiştir. Bu çevreler Sovyet uçaklarının Akdeniz üzerinden Suriye ve Mısır’a gittiğinin anlaşıldığını ifade etmişlerdir. Sovyetlerin, Suriye ve Mısır’a askeri gereç yardımının hızlandığı yolundaki haberlerin Savunma ve Dışişleri Bakanlıkları’na geldiğini bildiren Kissenger’ın sözcüsü de “Eğer bunun bir hava köprüsü olduğu anlaşılırsa durum yeni bir veçhe alır” demiştir²⁵⁵.

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger da Washington’da düzenlediği bir basın toplantısında, Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu Savaşı sırasında Araplara fazla yardımcı olmadığını ve dünyadaki yumuşamayı tehlikeye atabilecek bir sorumsuzlukla hareket etmediğini söylemiştir. Kissenger ayrıca, Sovyetlerin Amerika’nın sorumsuzluk kabul edeceği bir şekilde hareket ettiği taktirde, Nixon yönetiminin de gerekli tedbirleri alacağını belirtmiştir. Öte yandan Tass Ajansı, bir bildiri yayımlayarak “Sovyetler Birliği, İsrail’in Suriye ve Mısır’da bulunan Sovyet yurttaşları arasında can kaybına yol açan davranışları karşısında ilgisiz kalmayacağını bildirmiştir²⁵⁶.

Bu, Moskova’nın İsrail’e ilk resmi savaş uyarısıydı. Bu uyarı için belirgin bir sebep yoktu. Batılı kaynaklar uyarının Arapların gözünde, Sovyetlerin Arapları korumak için bu uyarının geldiği görüşündedirler. Daha büyük bir ihtimalle de İsrail’in bir Sovyet ticaret gemisini Suriye limanı Tartus’ta, batırması olabilirdi. Bütün bunlar Enver Sedat’ın ateşkesi reddettiği 13 Ekim’de meydana gelmişti ki, tarihteki en büyük tank savaşı Sina’daki İsrail zaferini sona erdirmiştir. Ancak 15 Ekim’de İsrail, Kanalı geçince ertesi sabah Sovyet Başkanı Kosyigin, Kahire’ye gitti. Bu Moskova’nın Sedat’ı bir ateşkese ikna etmesinin son teşebbüsüydü ve Sovyetler, ABD ile birlikte Yugoslavya Dışişleri Bakanı’nı da bu çabada yer alması için listeye almıştı. Yugoslavlara göre, Kosyigin, İsrail’in 1967 sınırlarına çekilmesini isteyen bir ateşkes ile bu barış planı ile gelmişti. Öyle görünüyordu ki Kosyigin, bu planı Sedat ile enine boyuna tartışmıştı ve Mısır lideri, kızgın bir şekilde Kosyigin ile olan görüşmesini erteledi²⁵⁷.

²⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1973, s.1.

²⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1973, s.1.

²⁵⁷ Galia Golan, *a.g.e*, s. 88–89.

Savaşın onuncu gününe gelindiğinde ise, ABD Dışışleri Bakanlığı, Amerikan Hükümeti'nin İsrail'e yeniden askeri malzeme göndermeye başladığını açıklamıştır. Amerikan Dışışleri Bakanlığı, İsrail'e yeniden askeri malzeme gönderilmesine gerekçe olarak, Sovyetler Birliği'nin Mısır ve Suriye'ye yoğun bir hava köprüsü kurmuş olmasını göstermiştir. Öte yandan ABD Başkanı Nixon, İsrail'in bağımsızlık ve güvenliğini korumak için Ortadoğu'ya askeri müdahalede bulunmaya hazır olduklarını ima etmiştir²⁵⁸.

ABD'nin İsrail'e yeniden savaş malzemesi göndermesini resmen açıklaması ile iki süper gücün Ortadoğu devletlerini silahlandırma yarışı da hızlanmıştır. Öyle ki Moskova'daki gözlemcilerin belirttiklerine göre, Sovyetler ilk defa Ortadoğu konusunda Arapların yanında bu kadar açık şekilde yer almaktadırlar²⁵⁹.

Süper güçlerin silah sevkiyatının artması ve savaşın İsrail'in lehine dönmeye başlamasıyla Enver Sedat, ABD'ye bir ateşkes önerisi sunmuştur. Bu ateşkes önerisinde şu hususlar yer almıştır:

- 1) Ateşkesten sonra tüm İsrail kuvvetleri belirli bir zaman süresi içinde Birleşmiş Milletlerin denetiminde Haziran 1967 öncesi sınırlarına çekilmeli;
- 2) Şarm El Şeyh'teki Tiran Boğazı'nda deniz ulaşımı özgürlüğü belli bir süre için Birleşmiş Milletler kuvvetlerince güvence altına alınmalı;
- 3) Birinci maddede öngörülen İsrail kuvvetlerinin geri çekilme işlemi tamamlandıktan sonra İsrail ile savaş durumuna son verilmeli.
- 4) İsrail birliklerinin Gazze şeridinden çekilmesinden sonra halkın kendi kaderini tayin etme ve geleceği hakkında kendisi karar verme haklarını kullanabilmesi gerçekleşinceye kadar, bu bölge Birleşmiş Milletler denetimine verilmeli.
- 5) Savaş durumunun sona ermesinden sonra belli bir süre içinde Birleşmiş Milletler nezaretinde Filistinliler de dâhil olmak üzere tüm ilgili tarafların ve Güvenlik Konseyi üyelerinin de katılacağı bir barış konferansı toplanmalı. Konferans, egemenlik, güvenlik ve deniz ulaşımı özgürlüğü ile ilgili tüm sorunları ele almalı²⁶⁰.

Sedat'ın bu istekleri ve Kosyigin'in, Kahire'deki konuşmaları, ateşkesin olacağını umutsuz olduğunu kanıtlıyordu. Kremlin'in Washington ile bağlantılarının

²⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1973, s.1.

²⁵⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1973, s. 3.

²⁶⁰ Muhammed Hasaneyn Heykal, *1973 Arap - İsrail Savaşı ve Ortadoğu*, (Türkçesi: Melek Ulagay-Nakiye Boran), İstanbul, 1977, s. 333-334.

daha aktif hale getirilmesinin sebebi de buydu. Sovyet Dışışleri Bakanı Andrey Gremiko, Brejnev'in ABD Başkanı Nixon ile ateşkesin sağlanması konusunda görüşmeye karar verdiğini söylemiştir²⁶¹.

Nixon'a gönderdiği mesajda Brejnev, bu savaşı sona erdirmek için birleşik bir süper güç müdahalesini talep etmiştir. Nitekim bu süreç Süper güçleri muhtemel bir nükleer savaşın eşiğine getirmişti. Nixon ve Kissenger'in hedefi ise Sovyetleri Mısır'dan çıkartmak ve Mısır'ı ABD tarafına kazandırmaktı. Zira Sedat'ın kendi askeri komutasıyla birlikte Sovyetlerin elinden çıkmak ve ABD desteğini almak konusunda istekliydi²⁶².

Sovyetlerin bu girişiminden bir Arap zaferi hakkındaki ümitlerinin kaybolduğu anlaşıyordu ve Arap müttefiklerini bir an önce hezimetten kurtarmak istiyordu²⁶³. Bu arada Başkan Sedat, Başkan Esad'a gönderdiği mesajda şöyle diyordu: “ İsrail'e karşı 15 gün savaştık. İlk dört gün İsrail yalnızdı. Bu nedenle her iki cephede de duruma biz egemen olduk. Fakat son on gündür ben Mısır cephesinde İsrail'e yolladığı silahlar nedeniyle ABD ile de savaşılmaktayım. Açıkça söylemek gerekirse ben ne ABD'ye karşı savaşılabirim ne de tarih karşısında silahlı kuvvetlerimizin ikinci kez yok olma sorumluluğunu yüklenebilirim. Bu nedenle Sovyetler Birliği'ne mevcut pozisyonlar üzerinden ve aşağıdaki koşullara bağlı olmak kaydıyla bir ateşkesi kabul etmeye hazır olduğumu bildirdim:

1) Sovyetler Birliği ve ABD, Sovyetler Birliği'nin önerdiği biçimde bir İsrail geri çekilmesini garanti etmelidirler.

2) Sovyetler Birliği'nin önerisine uygun geniş kapsamlı bir antlaşmanın sağlanabilmesi için Birleşmiş Milletler denetiminde bir barış konferansı toplanmalıdır. “ Bunları size yazarken yüreğim kan ağlamaktadır. Fakat görevimin bu kararı almayı gerektirdiği inancındayım. Ulusumuzla zamanı geldiğinde karşılaşmaya ve kararın tüm hesabını vermeye hazırım” demiştir²⁶⁴.

Görüldüğü üzere Mısır da derhal bir ateşkesten yanadır. Sovyet girişimleri üzerine Kissenger, 20 Ekim'de Moskova'ya hareket etti. 21 Ekim akşamı toplanan Güvenlik Konseyi, Kissenger ile Sovyet meslektaşları tarafından hazırlanmış olan

²⁶¹Victor Israelyan, “The October 1973 War: Kissenger in Moskov”, *The Middle East Journal*, Volume: 49, Number: 2, Spring, 1995, s.260.

²⁶²Rashid Khalidi, *a.g.e.*, s. 29.

²⁶³Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.333.

²⁶⁴Muhammed Hasaneyn Heykal, *a.g.e.*, s.349–350.

Amerikan- Sovyet ortak karar tasarısını 22 Ekim gününün ilk saatlerinde 338 sayılı karar olarak kabul etti²⁶⁵.

Güvenlik Konseyi;

1) Tüm bombardımanı durdurmayı ve bütün askeri aktiviteyi derhal sona erdirmeleri için taraflara çağrıda bulunuldu ve bu ateşkesin 12 saatten daha kısa bir zamanda kabulünü ve geriye çekilmeleri

2) Taraflar Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı çözümünün ateşkes uygulamasının derhal taraflarca başlatılması çağrısı yapıldı

3) Güvenlik Konseyi derhal ve karşılıklı olarak ateşkesin ve görüşmelerin taraflar arasında uygun şekilde Ortadoğu'da sürekli bir barışın sağlanması için yapılmasını kararlaştırdı²⁶⁶.

Güvenlik Konseyi'nin Sovyet - Amerikan ortak ateşkes karar tasarısını kabul etmesinden sonra Mısır ve İsrail ateşkesi olumlu karşıladıklarını açıklamışlardır²⁶⁷. Ancak Esad, İsrail çekilişini bir ateşkestən daha çok net olmasını tercih ediyordu. Daha kötüsü, 242. madde ateşkesin bağlantısıydı. Bu Suriye tarafından asla kabul edilmedi. Suriye'nin daha fazla şikâyetleri vardı. Çünkü Esad, kendisine danışılmadığını iddia ediyordu ve sadece bu teklifi Birleşmiş Milletlere getirildiğinde öğrendiğini iddia ediyordu²⁶⁸. Kararın ilanından hemen sonra Moskova'da temaslarda bulunan Amerikan Dışişleri Bakanı, Kissenger durumu görüşmek üzere Tel- Aviv'e gitmiştir²⁶⁹.

Ateşkes 22 Ekim 1973 günü yürürlüğe girdi. Lakin askeri harekât durmadığı gibi siyasi gelişmeler daha da gerginleşti. 338 sayılı karara göre, taraflar kararın Konseyce kabul edildiği saatten itibaren 12 saat içinde ateşi keseceklerdi. Fakat Kanal'ın Batı yakasında üçüncü Mısır ordusunu muhasara etmiş ve Süveyş - Kahire yolunu kesmiş bulunan İsrail kuvvetlerine karşı 3. Ordu, muhasarayı kırmak için harekete geçmek isteyince, bu 12 saatlik süreden yararlanan İsraililer, muhasarayı daha sıkı bir hale getirmek için Süveyş'in daha da güneyinde bulunan Adabia'yı işgal ettiler²⁷⁰. Mısır, bu konuda bir açıklama yaparak, BM'in ateşkes kararına rağmen İsrail kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'nın Batı yakasında Kahire'yi Süveyş'e bağlayan yolları kesmeye

²⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.333.

²⁶⁶ Victor Israelyan, *a.g.e.*, s.260.

²⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1973, s.7.

²⁶⁸ Galia Golan, *a.g.e.*, s.89.

²⁶⁹ Vatan Gazetesi, 23 Ekim 1973, s.1.

²⁷⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.334.

çalıştıklarını ileri sürmüştür²⁷¹. İsrail'in amacı, siyasal görüşmelerde pazarlık gücü sağlamak için mümkün olduğu kadar çok toprak ele geçirmekti. İsrailliler ayrıca sonradan rehine olarak kullanmak üzere gerek sivil ve gerekse askerlerden çok sayıda esir aldılar. Savaşın bu son aşamasında asıl kararlar iki süper güç arasında sürdürülen görüşmeler yoluyla saptanıyordu ve bu diyalog Amerikan yöneticilerinin bir “ nükleer alarm” vermeleriyle sonuçlanacaktı²⁷².

Bu durum karşısında Enver Sedat'ın şikâyeti üzerine Güvenlik Konseyi 23 Ekim'de, yeni bir Amerikan - Sovyet ortak karar tasarısını, 339 sayılı karar olarak kabul etti. Fakat bu karara rağmen ortalık durulmadı. 24 Ekim sabahı Kahire'den 3. Orduya ilaç ve kan taşıyan bir sağlık konvoyunu İsraillilerin geri çevirmesi üzerine Enver Sedat, Nixon ve Brejnev'e başvurup, ateşkesin tatbik edilebilmesi için Amerika ve Sovyetlerin bölgeye ortak bir barış gücü göndermelerini istedi. Enver Sedat bu başvurusu ile Sovyet askerlerini bölgeye davet etmiş olmaktaydı²⁷³.

Mısır'ın çağrısına uyarak Ortadoğu'ya birlik gönderebileceğini açıklayan Moskova, ABD'den gelen ihtardan sonra bu ısrarından vazgeçti. Nitekim Amerika, Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya her ne şartlarda olursa olsun müdahalede bulunmasına karşı çıkacağını açıklamış ve Moskova'ya ihtarda bulunmuştur. Moskova'nın bu davranışı üzerine ABD nükleer alarma geçmiştir²⁷⁴. Arap - İsrail savaşı bitmiş olmasına rağmen bir küresel savaşın an meselesi haline gelmesi ve çıkacak bir savaşın nükleer savaş olasılığını da içermesi tarafları daha ileriye gitmekten alıkoyduğu gibi İsrail'in de 25 Ekim'de saldırıyı durdurması tansiyonun düşmesine yol açmıştır. Bu arada Güvenlik Konseyi, 25 Ekim'de bir BM Barış Gücü oluşturulmasını öngören 340 Sayılı kararı kabul etmiştir²⁷⁵. Böylece 27 Ekim 1973 günü yani dördüncü Arap – İsrail savaşının 21. günü bütün cephelerde silahlar sustu. 11 Kasım 1973 günü, 101. km de İsrail ile Mısır arasında mevcut durum üzerinden 6 maddelik bir mütareke imzalandı. 11 Kasım 1973 mütarekesi bundan sonra ta Camp David antlaşmalarına kadar uzanacak gelişmelerin de başlangıcı oluyordu. Zira gelişmelerin bundan sonrasına Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'in “Mekik Diplomasisi” ile İsrail'in işgal ettiği topraklardan parça

²⁷¹ Tercüman Gazetesi, 25 Ekim 1973, s.7.

²⁷² Muhammed Hasaneyn Heykal, *a.g.e*, s.351–352.

²⁷³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.334.

²⁷⁴ Tercüman Gazetesi, 26 Ekim 1973, s.1.

²⁷⁵ Tayyar Arı, *a.g.e*, s.367.

parça çekilmesini sağlayan “adım adım diplomasisi” hâkim olacak ve İsrail ile Mısır arasında bu yaklaşımlar, sonunda Camp David antlaşmalarına varacaktır²⁷⁶.

4.6.1. Savaşın Sonuçları

1973 Arap - İsrail Savaşı, gerek bölge politikasında ve gerek ululararası politikada yeni olguları gündeme getirmiştir. Araplar, 1973 savaşında İsrail’in yenilmezliği efsanesine son verdiler²⁷⁷. İyi koordine edilmiş sürpriz Arap hücumu birçok İsrail askerinin hayatına mal olmuştu²⁷⁸. Ancak 1973 savaşından maddi bakımdan kazançlı çıkan yine İsrail, olmuştur. Savaşın sonunda İsrail, Süveyş Kanalı’nın batı yakasında 1600 km karelik bir toprak ele geçirmiş ve Kahire’den de 100 km’lik mesafede bulunuyordu. Kuzeyde Golan tepelerinde ise, 600 km’lik toprağı ele geçirmişti. Amerika’nın yaptığı tahminlere göre de, Araplar bu savaşta 2000 kadar tank ve 450 uçak kaybetmişlerdi. İsrail’in kayıpları ise, 800 tank ve 115 uçaktı²⁷⁹.

Savaşın en önemli sonuçlarından biri de petrol ambargosuydu. 17 Ekim’de Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OPEC) Arap üye devletleri, İsrail işgal edilmiş Arap topraklarından çekilinceye kadar petrol üretimini yüzde beş kısacaklarını ilan ettiler. Bu ilandan İki gün sonra Suudi Arabistan, ABD’ye petrol sevkiyatını tümünden durdurdu²⁸⁰. Diğer taraftan, Irak İhtilal Konseyi, “Standart Oil of New Jersey” ve “Mobil Oil Corporation” Amerikan petrol şirketlerini millileştirdiğini duyurmuştur²⁸¹. Bu durum petrolün kendi ekonomileri açısından çok daha belirgin bir öneme ve paya sahip olduğu Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya’nın Amerikan Hükümeti üzerinde baskıda bulunmalarına ve Ortadoğu barışında Arap davasına daha yakın durmalarına neden olmuştur²⁸². Böylece ABD, katı İsrail yanlısı politikasında bazı ayarlamalar yaptı. Amerika Birleşik Devletleri ile bazı Arap ülkeleri arasında yakınlaşma dönemi başladı. Bunun en tipik örneği, Enver Sedat yönetimindeki Mısır’ın Sovyetlerle yakın ilişkisinden kopup Amerikan kampına geçmesidir²⁸³.

²⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.336.

²⁷⁷ Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, İstanbul, 1988, s.30.

²⁷⁸ Tamar S. Hermann, *The Israeli Peace Movement*, Cambridge University Press, 2009, s.82.

²⁷⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, s.336–337

²⁸⁰ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.419.

²⁸¹ Tercüman Gazetesi, 8 Ekim 1973, s.1.

²⁸² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.368.

²⁸³ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.30.

4.6.1.1. Savaşın Mısır - Sovyet ve Mısır - ABD İlişkileri Açısından Sonuçları

Savaş sonrasında, Mısır'ın diğer Arap ülkeleri gibi son yirmi yılda sürekli İsrail ile mücadelesinden dolayı yorgun olduğu iddia edilir. Mısır İsrail ile olan savaşlarında çok yüksek bir bedel ödedi. Kendi ulusal ilgilerine iyi hizmet edemedi ve uluslararası alanda bir gelişme oluşturmadi²⁸⁴. Ancak Mısır'ın Enver Sedat'ı ilişkilerinin yönünü Sovyetlerden ABD'ye kaydırmayı başardı. Nitekim ABD de bunu istiyordu.

Mısır ve İsrail arasındaki 1973 Arap - İsrail savaşını takiben karşılaşma diplomatik cepheye taşınır taşınmaz Mısır Başkanı Enver Sedat, ABD'nin kartların %99'unu elinde tuttuğuna inanıyordu. Mısır'ın ABD'ye yaklaşımı daha önceden tahmin edilmişti ki ABD'nin, Ortadoğu'daki ekonomik ve stratejik çıkarları Mısır'ın İsrail'den daha yakındı. ABD'nin kısmen İsrail'e desteğine rağmen Sedat, ABD'nin iç politikasını etkileyeceğine inanan ilk Mısır lideri olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Sedat, Sovyet güçlerinin Mısır topraklarından çıkarılmasına inandı ve 1973 savaşından sonra Washington'a doğru olumlu bir yaklaşımda olması, İsrail'e stratejik bir alternatif olacağından kaynaklanıyordu²⁸⁵. Nitekim ABD de buna istekliydi. Başkan Nixon ve Dışişleri Bakanı Kissenger, şuna kanaat getirdiler ki, Mısır'ın Arap dünyası üzerinde bir ağırlığı vardır. Bu sebeple Amerika, Mısır'ı kazanmalı ve bilhassa onu Sovyet kampından çekip çıkarmalıydı. Çünkü Enver Sedat'ın Sovyetler konusundaki hoşnutsuzluğu daha savaş biter bitmez artmıştı. Sovyetler, Amerika ile işbirliğine gitmediği için Suriye'yi adeta ödüllendirircesine bütün silah ve malzeme kayıplarını telafi etmek için harekete geçmiş ve bir iki ay içinde Suriye'ye, MİG-23 uçakları SCUD füzeleri vermeye başlamıştır. Bu durum karşısında Enver Sedat, Batılı ziyaretçilerine Sovyetlerin kendisine çok sınırlı miktarda silah vermekte olduğundan yakınıyordu. İşte bu şartlardan dolayıdır ki, Kissenger, yardımcıları ile birlikte 7 Kasım 1973 günü Kahire'ye geldi ve Enver Sedat ile görüştü²⁸⁶.

Sedat, müttefik olarak Kissenger'a artık İsrail'e karşı güç kullanmayacağını ve Sovyetler Birliği'nin kendi düşmanı olduğunu söylemiştir. Rus ve Arap kaynaklarına göre Sedat, Kissenger'a nihayet Sovyetlerle olan antlaşmalarında ellerini yıkadıklarının

²⁸⁴Zaki Shalam, "Israel's Traumatic Pre- 1967 War Experience and Its Implications for Israel's Foreign Policy, " *The Cold War In The Middle East (Regional Conflict And Super Powers 1967- 1973)*, (Edit: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007.

²⁸⁵Shibley Telhami, " From Camp David to Wye: Changing Assumptions in Arab - Israeli Negotiations", *The Middle East Journal*, Vol: 53, No: 3, Summer 1999, s.380.

²⁸⁶Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, s.337-339.

garantisini verdi. Öyle ki gelen üç yıl içerisinde Sedat'ın Mısır'ı, Moskova partnerliğini bir düşmanlığa çevirdi. 1974 Nisan'ında Enver Sedat, ülkesinin Sovyetler Birliği desteğine bağlı olmayacağını ve Sovyetler Birliği, askeri yardımını Mısır üzerinde politik bir baskı olarak kullandığını söyleyerek ABD desteğine döndü. Anti Sovyet kampanyasını izleyen Sedat, 14 Mart 1976'da Mısır parlamentosunda yaptığı konuşmasında, Mısır – Sovyet dostluk antlaşmasını fesh ettiğini duyurdu ve tüm Sovyet askeri görevlilerinin Mısır'ı terk ettiğini söyledi. 1955'ten 1976'ya kadar 11.261 Sovyet askeri görevlileri Mısır'dan çıkartıldı. Ancak Mısır, Sovyetlere yoğun olarak borçluydu. Nitekim 1975 Aralık ayında bir Mısır uzmanı, Mısır'ın Moskova'ya askeri borcunun 7 milyar dolar olduğunu ve yaklaşık askeri olmayanın da 4 milyar dolar olduğunu söylemiştir²⁸⁷. Mısır'ın, Sovyetlerden uzaklaşarak ABD'ye yakınlaşması sonucunda Mısır – İsrail ilişkilerinde de bir yumuşama görülmüş ve Enver Sedat'ın İsrail ile görüşmeleri Camp David Antlaşmalarına giden süreci de başlatmıştır.

Mısır, 1980'lerin ortalarında yeni bir strateji ile geri dönmüştür. Mısır'ın önceliği ılımlı duruşu korumak devrimci işgal ya da askeri tehdit yerine fikir birliği oluşturmak olmuştur. Kahire, Filistinlilerin ve Arap – İsrail barış sürecinin hamisi olurken bir yandan da ABD ve ayrıca İsrail ile Arap dünyası arasında arabuluculuk yaparak bölgeyi kendi çıkarları çerçevesinde dengelemek için daha iyi yollar bulmuştur²⁸⁸.

²⁸⁷ Andrej Kreutz, *a.g.e*, s.115.

²⁸⁸ Barry Rubin, “Jeopolitik ve Ortadoğu”, (Çev: Alper Şen), *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, C. 8, S.4, Ankara, 2002, s.47.

SONUÇ

Bulunduğu coğrafi konumu ve kıtalararası barındırdığı stratejisi ile medeniyetlerin doğuşundan itibaren büyük öneme sahip olan Ortadoğu, bölgede petrolün de etkisiyle dünya üzerinde sürekli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Uzun yıllar İslam ve Türk İslam Devletlerinin hâkimiyetinde kalan Ortadoğu, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonucunda Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti döneminde en huzurlu yıllarını yaşamıştır. 19.Yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın içte ve dışta meydana gelen olumsuzluklara karşı direnememesi sonucunda devlet büyük bir sona doğru gitmeye başlamıştır. Sonuçta bu durumdan kurtulmak isteyen Osmanlı I. Dünya Savaşı'na girme kararı almış ve savaş sonucunda büyük bir yenilgi alarak, önemli büyüklükte toprağını da kaybederek yıkılma sürecine girmiştir.

Osmanlının kaybettiği topraklar arasında yer alan Ortadoğu'nun, büyük bir kısmında savaşın galipleri, İngiltere ve Fransa savaş sırasında aralarında imzaladıkları gizli antlaşmalar ile bölge üzerinde manda ve himaye rejimleri kurmuşlardır ki bunun en önemlisi İngiltere tarafından Mısır üzerinde kurulan himaye rejimidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiliz işgaline uğrayan bölge, resmi olarak Osmanlı'nın elindeyken fiili olarak ise İngiliz hâkimiyetindeydi. Savaşın ardından ise bölgede tek hegoman güç İngiltere kalmıştır.

II. Dünya Savaşı ile birlikte bağımsızlık umutlarını daha da arttıran Mısır gibi Ortadoğu milletleri, uzun yıllar emperyalist- sömürgeci güçlerin boyunduruğu altında yaşamışlardır. Bu da yetmezmiş gibi Arap Ortadoğusu'nda, Filistin topraklarında Yahudilere devlet kurma sözü verilmiştir. Bu durum Ortadoğu'da bağımsızlık hareketlerini ve karışıklıkları daha da hızlandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı boyunca da bölge, İngilizlerin üssü haline getirilerek kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgede yoğunlaşan Arap – Yahudi çatışması sonucunda İngilizler, Filistin üzerindeki manda rejimini kaldırarak konuyu Birleşmiş Milletlere havale etmiştir. Ancak Yahudiler bunu bir fırsat bilerek İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bu tarihten itibaren, günümüzde dahi devam eden Arap – İsrail çatışmaları başlamıştır. Tek değişiklik egemen güçlerin yer değiştirmesi olmuştur.

İngilizlerin bölgedeki nüfuzunun azalmasıyla İran ve Türkiye üzerinden bölgeye girmek isteyen Sovyetlere karşı, bölgedeki çıkarları için endişelenen ABD yönetimi

harekete geçmiş ve İngilizlerin bölgedeki açığını kapatmaya çalışmıştır. Böylece Ortadoğu'da iki yeni süper güç ABD ve Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa'nın yerini almaya başlamıştır. Bu iki süper güç Ortadoğu'nun yeni baş aktörleri olurken bazen de bölgedeki ortaya çıkan gelişmelerde çıkarları doğrultusunda taraf olmuşlardır. Aynı tarafta yer almışlardır. ABD'nin bölgedeki en önemli amacı, bölgedeki petrolü denetim altında tutmak ve İngiliz nüfuzunun azalmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışan Sovyetlere karşı bir denge unsuru olmaktır.

Sovyetlerin amacı ise petrole ihtiyacı olmadığı halde ABD ve müttefiklerine giden petrolün kontrol altında tutulması ve bölgede bir kurtarıcı rol oynamak istemesidir. ABD ve Sovyetlerin Ortadoğu'da başlayan nüfuz mücadelesinin en önemli dayanağı Arap – İsrail çatışmaları görünürken aslında en önemlisi Mısır'dır. Cemal Abdülnasır ile başlayan ihtilal, bölgede Arap Milliyetçiliği için yeni bir umut ışığı olmuştur. Nitekim Cemal Abdülnasır amacı, Arap Ortadoğusu'nu İngiliz, ABD ve Sovyetler gibi emperyalistlerden kurtararak bölgenin lideri durumuna gelmektir.

Ortadoğu'da Cemal Abdülnasır ile hızlanan Arap Milliyetçiliği, özellikle ABD'yi rahatsız etmesine rağmen Sovyetler için bölgede büyük bir avantaj sağlamıştır. Sovyetler bu durumu milliyetçiliği destekleyerek avantaja çevirmiş ve tarafını belli etmiştir. ABD ise Sovyetlerin bu girişimine karşılık Sovyetleri bölgede çevrelemek yani baskı altında tutmak için çeşitli paktlara öncülük etmiştir. Savunma Organizasyonları adı altında bölgede Sovyetlere karşı kurulan ittifaklar ve Mısır'ı da bu ittifakların içine çekme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca, Türkiye'nin öncülüğünde yeni bir savunma pakti olan Bağdat Pakti kurulmuştur. Bu pakt Arap Ortadoğusu'nu Mısır ve Sovyetlerden uzaklaştırma amacı gütmüşse de Arap Ortadoğusu'nda ayrılıkları daha da derinleştirmiştir.

Cemal Abdülnasır, oynanan bu oyunun farkındadır ve bu ittifak girişimleri Sovyetleri, Ortadoğu'ya daha da yakınlaştırmıştır; Hatta Mısır'ın Sovyetlerden silah satın almasının sebebi olarak da bu savunma örgütlerinin kurulmaya çalışılmasını gösterebiliriz. Nasır milliyetçiliği bölgede başarıya ulaşmıştır. Bunun ilk adımı olarak Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan ederek, Doğu ve Batı'nı tepkisini ölçmeye çalışmıştır. Kanal'ın millileştirilmesi üzerine Mısır, İngiliz Fransız ve İsrail'in üçlü saldırısına maruz kalmış, fakat ABD ve Sovyet Rusya, çıkarları sebebiyle aynı tarafta yer alarak Mısır'ın yanında yer almışlardır. ABD ve Sovyetlerin bu baskısı İngiltere ve Fransa'nın geri çekilmesine sebep olmuştur. Böylece Ortadoğu'da İngiltere ve

Fransa'nın nüfuzlarını kaybettikleri görülmüştür. Bundan sonra bu boşluğu ABD ve Sovyetler doldurmuştur. Nasır ise askeri bakımdan kaybetmesine rağmen siyasi bir zafer kazanmıştır, çünkü Kanal artık millileştirilmiş ve Nasır, hem Mısır'da ve hem de Arap dünyasında önemli bir lider haline gelmiştir. Nasır'ın bu yükselişi diğer Ortadoğu devletlerinin yönetimlerinde de söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bu yüzden de Süper Güçler dediğimiz ABD ve Sovyet Rusya ilişkilerini Mısır'a yoğunlaştırma yolunu seçmişlerdir. Süveyş Krizi'nin ardından ABD yönetimi Eisenhower başkanlığında bir doktrin ile Arap Ortadoğusu'nu etkilemeye çalışmışsa da başarılı olamamış ve hatta bölünmelere sebep olmuştur. Bu doktrinin başarısızlığında da yine en önemli rolü Nasır oynamıştır. ABD, yeni girişimlerle Ortadoğu'da nüfuzunu genişletmek istese de ters tepmiş ve bu da Sovyetlerin bölgede işini kolaylaştırmıştır. Diyebiliriz ki ABD bölgeye girmek için olağanüstü çaba harcarken Sovyetler bölgeye adeta davet edilmiştir.

Nasır'ın Arap Ortadoğusu'ndaki bu yükselişi İsrail'i de endişelendirmiş ve yeni Arap – İsrail çatışmalarına yol açmıştır. 1967 Arap – İsrail savaşı, Süper Güçlerin kesin taraf çizgilerini de ortaya çıkartmıştır. İsrail 6 Gün savaşlarında Arapları kısa sürede yenilgiye uğratarak eski topraklarından çok daha fazlasını ele geçirmiştir. Aslında bu savaş özellikle Süper Güçlerin de bir bakıma savaşıdır diyebiliriz. Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere Sovyetler bu savaşta Araplara yardım ederken ABD ise İsrail'e yardım etmiştir. Özellikle de Nasır bunun farkındadır ve Arap Ortadoğu'su ABD'ye karşı düşmanlıklarını daha da arttırmışlardır ve hatta petrol ihracatını durdurmuşlardır.

ABD'nin özellikle Arap – İsrail savaşlarında çok ön plana çıkmak istemediği görülmektedir, çünkü bölge petrolü ABD için hayati önem taşımaktadır. ABD bölgedeki siyasetinde tereddütlüdür. Nitekim ABD'nin İsrail ile ilişkilerini devam ettirmesi Arap Ortadoğusu'nda ABD'ye karşı Sovyet yaklaşmasını hızlandırmıştır. ABD bu konuda ikilemedir, çünkü Arap Ortadoğusu'na sırtını çevirmek istememektedir, dolayısıyla bölge petrolünün kaybı ABD'nin dost ülkeleriyle de arasının açılmasına sebep oluyordu. Diğer taraftan da ABD siyasetine yön veren etkili bir Siyonist kitle vardır. ABD, bunu da göz önüne almaktadır. İki Süper güç bölgedeki nüfuzlarını koruyabilmek için hem bir çatışmadan uzak durmak yani karşı karşıya gelmemek hem de bölgedeki dengeleri korumak zorundaydılar. Ancak 1970'lere gelindiğinde Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın ölümü bu dengeyi değiştiren en önemli faktör olmuştur. Cemal Abdülnasır'dan sonra başa gelen Enver Sedat, adeta bir U dönüşü yaparak Sovyet danışmanlarını ülkeden çıkartıp, ABD ile ilişkilerini geliştirme

yoluna girmiştir. Bu durum Sovyet – Mısır ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu durum 1973'teki Yom - Kippur Savaşı'ndan sonra daha da belirginleşmiştir. ABD giderek bölgede egemen güç haline gelmiştir. Sovyetler bu duruma yönelik tedbirler almaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunun azalmasıyla tek dominant güç ABD kalmıştır diyebiliriz. Sonuç olarak, Arap Ortadoğu'su Süper güçler tarafından sürekli olarak istikrarsız bir süreç içinde bırakılmıştır. Kendi kendine yetinemeyen bu devletler sürekli olarak Batı'ya muhtaç bırakılmışlardır. Bölgede ne zaman bir düzelme görülse, müdahale hemen kaçınılmaz olmuştur. Bölgedeki mezhep çatışmaları bunun en önemli göstergesidir. Günümüzde ise demokratikleşme yolunda en önemli adım olarak bilinen “Arap Baharı” Ortadoğu'da çıkarları zedelenen devletler tarafından sabote edilmektedir. Öyleki bu durumdan da bu güçler oldukça memnundurlar; çünkü istedikleri gibi yine bölgede derin bir istikrarsızlık hâkimdir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 126, Dosya No: 811, Belge No: 14
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 69, Dosya No: 433, Belge No: 1.
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 144, Dosya No: 80, Belge No: 3
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 35, Dosya No: 215, Belge No: 2
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 131, Dosya No: 850, Belge No: 2
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 68, Dosya No: 431, Belge No: 6
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 126, Dosya No: 814, Belge No: 3M
 BCA, Fon Kodu: 030-10, Kutu No: 266, Dosya No: 798, Belge No: 21
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 127, Dosya No: 825, Belge No: 1
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 5, Dosya No: 27, Belge No: 23
 BCA, Fon Kodu: 030-10, Kutu No: 267, Dosya No: 800, Belge No: 12
 BCA, Fon Kodu: 030-01, Kutu No: 101, Dosya No: 626, Belge No: 1

II. FOREIGN RELATIONS OF UNITED STATES ARŞİVİ

FRUS, (Foreign Relations of United States), 1952-1954, Vol. IX, Part I
FRUS, (Foreign Relations of United States), 1952-1954, Vol. IX, Part II
FRUS, (Foreign Relations of United States), 1955-1957, Vol. XVI
FRUS, (Foreign Relations of United States), 1964-1968, Vol. XIX

III. RESMÎ YAYINLAR

Ayın Tarihi, No: 226, Ankara, Eylül 1952
Ayın Tarihi, No: 229, Ankara, Aralık 1952
Ayın Tarihi, No: 251, Ankara, Ekim 1954
Ayın Tarihi, No: 249, Ankara, Ağustos 1954
Ayın Tarihi, No: 249, Ankara, Ağustos 1954
Ayın Tarihi, No: 255, Ankara, Şubat 1955

Ayın Tarihi, No: 271, Ankara, Haziran 1956

Ayın Tarihi, No: 258, Ankara, Mayıs 1956

Ayın Tarihi, No: 262, Ankara, Eylül 1955

Ayın Tarihi, No: 266, Ankara, Ocak 1956

Ayın Tarihi, No: 265, Ankara, Aralık 1955

Ayın Tarihi, No: 273, Ankara, Ağustos 1956

IV. GAZETELER

1.Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ağustos 1956

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1956

Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1970

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1973

Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1973

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1973

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1973

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1973

2.Halkçı Gazetesi

Halkçı Gazetesi, 28 Şubat 1955

Halkçı Gazetesi, 15 Mart 1955

3.Hürriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi, 28 Ocak 1952

Hürriyet Gazetesi, 31 Ekim 1956

Hürriyet Gazetesi, 14 Eylül 1956

Hürriyet Gazetesi, 17 Eylül 1956

4.Milliyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi, 25 Temmuz 1952

Milliyet Gazetesi, 26 Temmuz 1952

Milliyet Gazetesi, 25 Ağustos 1952

Milliyet Gazetesi, 22 Mayıs 1967

Milliyet Gazetesi, 26 Mayıs 1967
Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1967
Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1967
Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1967
Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1967
Milliyet Gazetesi, 9 Haziran 1967
Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1967
Milliyet Gazetesi, 29 Haziran 1967
Milliyet Gazetesi, 20 Haziran 1967

5. Son Posta Gazetesi

Son Posta Gazetesi, 1 Ocak 1946
Son Posta Gazetesi, 9 Mart 1946

6.Tercüman Gazetesi

Tercüman Gazetesi, 8 Ekim 1973
Tercüman Gazetesi, 11 Ekim 1973
Tercüman Gazetesi, 25 Ekim 1973
Tercüman Gazetesi, 26 Ekim 1973

7.Ulus Gazetesi

Ulus Gazetesi, 23 Mart 1945
Ulus Gazetesi, 10 Aralık 1952
Ulus Gazetesi, 4 Kasım 1956
Ulus Gazetesi, 20 Haziran 1956
Ulus Gazetesi, 11 Ağustos 1956

8.Vatan Gazetesi

Vatan Gazetesi, 31 Ekim 1956
Vatan Gazetesi, 6 Kasım 1956
Vatan Gazetesi, 9 Kasım 1956
Vatan Gazetesi, 21 Temmuz 1972
Vatan Gazetesi, 23 Ekim 1973

9.Yeni Sabah Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi, 6 Kasım 1956

Yeni Sabah Gazetesi, 15 Kasım 1956

V. TETKİK ESERLER

ABU - EL FETH, Ahmet, *Mısır İhtilali'nin İç Yüzü ve Nasır*, (Çeviren: Nusret Kuruoğlu), İstanbul, 1965.

ACAR, C.İrfan, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, 1989.

ACHCAR, Gilbert, *Kaynayan Ortadoğu*, İstanbul, 2004.

ADAMSKY, P. Dima, “ How American and Israeli İntelligence Failed to Estimate The Soviet İntervention in The War of Attrition”, *The Cold War İn The Middle East (Regional Conflict And Super Powers 1967 – 1973)*, (Editör: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007.

AGWANİ, Mohammed Shafi, *The United States and the Arab World*, (1945 – 1952), (Çev: A.H.Hourani), Institute Of Islamic Studies Muslim University, Aligarh, 1955.

ALBAYRAK, Mustafa, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.III, Elazığ, 2005.

_____, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, (1946 –1960), Ankara, 2004.

ALMOG, Orna, *Britain, Israel and the United States (1955–1958) (Beyond Suez)*, London, 2003.

ALTERMAN, B. John, “American Aid to Egypt in the 1950s: From Hope to Hostility, *The Middle East Journal*, Vol: 52, No: 1 Winter, 1998.

_____, *Egypt And American Foreign Asistance (1952–1956)*, Newyork, 2002.

AMIN, Samir, *The Arab Nation (Nationalism and Class Struggles)*,(Çeviren: Michael Pollis), London, 1983.

ARAFAT, Mohammed, *Türkiye ve Komşuları*, Trabzon, 2009.

ARAS, Bülent, *Filistin – İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul, 1997.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, (*Siyaset, Savaş ve Diplomasi*), Bursa, 2008.

_____, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul, 2007.

- ARMAOĞLU**, Fahir , “Amerikan Belgeleri ile Ortadoğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paktı’na (1951–1955)”, *Belleten*, C.LIX, S. 224, Ankara, 1995.
- _____, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914 – 1980)*, C. I, Ankara, 1994.
- _____, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları, (1948 – 1988)*, Ankara, 1989.
- ASHER**, Dani, *The Egyptian Strategy For The Yom Kippur War* (Çev: Moshe Tlamin), America, 2009.
- ATHERTON**, Alfred, “The United State and the Suez Crisis The Uses and Limits of Diplomacy” , *The Suez-Sinai Crisis 1956* (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990.
- AWAD**, Mohamed , “Egypt, Great Britain And The Sudan”, *The Middle East Journal*, Vol: 1, No:3, July, 1947.
- BARAK**, Eitan, “On The Power of Tacit Understandings Israel, Egypt and Suez Canal”, *The Middle East Journal*, Vol: 58, No:3, Summer, 2004.
- BİLGİN**, Mustafa, *Britain And Turkey In The Middle East*, Newyork, 2007.
- BLACKWELL** Stephen, *British Military Intervention And The Struggle For Jordan (King Hussein, Nasser and the Middle East Crisis, 1955–1958)*, New York, 2009.
- BOTMAN**, Selma, *The Rise of Egyptian Communism 1939–1970*, Syracuse University Press, 1988.
- BREGMAN**, Ahron, *Israel’s Wars (1947–1993)*, London, 1999.
- BRYSON**, A.Thomas, *Alâkâtü’l-Diblumasiyyeti’l-Emerikiyye maa’ş-Şarki’l-Evsat 1784 -1975*, Dımaşk, Terceme: Dâru Tallas, 1985.
- BURNS**, L.William, *Economic Aid and American Policy Toward Egypt, (1955–1981)*, Albany New York, 1985.
- CAFERİ**, Beşşar, *es-Siyasetü’l-hariciyyeti’s-Suriyye:1946–1982*, Dımaşk: Dâru Tallas, 1987.
- CAMPBELL** C. John, *Defense of the Middle East*, New York, 1960.
- _____, “American Search for Partners”, *Soviet – American Rivarly in the Middle East*, (Edit: J. C. Hurewitz), United States of America, 1969.
- CLEVELAND**, L.William *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Mehmet Harmanacı), İstanbul, 2008.

- COHEN**, Warren I. ,“America in the Age of Soviet Power”, (1945 – 1991), *The Cambridge History of American Foreign Relations*, Vol. IV, Cambridge University, 2008.
- ÇALIŞKAN**, Sedat, *Kolonizasyon Çağı’nın Sonu ve Cemal Abdünnasır*, Ankara, 2006.
- ÇANDAR**, Cengiz, *Ortadoğu Çıkmazı*, İstanbul, 1988.
- ÇEÇEN**, Anıl, “Arap Dünyasında Nasır Önderliği” , *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, Ankara, 2000.
- ÇEVİK**, Halis, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Konya, 2005.
- DAĞI**, Zeynep, “Ortadoğu Denkleminde “Büyük Güç” Rusya: Hamas Krizi ve Lübnan Savaşı”, *Avrasya Dosyası*, C.12, S.2, Ankara, 2006.
- DAVDYKOV**, Robert, – **FOMİN**, Oleg, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz), İstanbul, 1988.
- DAVİŞA**, Adid, *Arap Milliyetçiliği,(Zaferden Umutsuzluğa)*, (Çev: Lütfi Yalçın), İstanbul, 2004.
- DAWISHA**, Adeed, “The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Superpower Influence”, *The Soviet Union in the Middle East (Policies and Perspectives)*, (Edit: Adeed Dawisha and Karen Dawisha), London, 1982.
- DIB**, Moussa, George, *The Arab Block in the United Nations*, Amsterdam, 1956.
- DİKERDEM**, Mahmut, *Ortadoğu’da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, 1977.
- DİVİNE**, A.Robert, *Eisenhower And Cold War*, Newyork, 1981.
- DUMAN**, Sabit, *Modern Ortadoğu’nun Oluşumu*, İstanbul, 2010.
- EISENSTADT**, J.Michael, **POLLACK**, M. Kenneth, “ Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries”, *The Middle East Journal*, Vol: 55, No: 4, Autumn, 2001.
- ELLIS**, Harry B. ,“The Arab-Israeli Conflict Today”, *The United States and the Middle East*, *The American Assembly*, (Edit: Georgiana Stevens) Columbia University, 1964.
- ERENDİL**, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Ankara, 1992.
- ERİŞ**, Metin, *Amerikan – Rus Emperyalizmi*, İstanbul, 1978.
- EVSAL**, Vedii, *Ortadoğu’da Oruçlu Günler Savaşı*, İstanbul, 1975.

- FREEDMAN**, O. Robert, “Moscow and the Arab – Israeli Conflict Since 1967”, *The Arab – Israeli Conflict* (Edit: Yehuda Lukas and Abdalla M. Battah), London, 1988.
- GANNUŞI**, Raşid el, *Filistin Sorunu ve FKÖ*, (Türkçesi: Lütfullah Bender), İstanbul, 1988.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, *Arap – İsrail Harpleri ve Bu Harplerden Alınacak Dersler*, Ankara, 1979.
- GERA**, Gideon, “Israel and the June 1967 War: 25 Years Latter”, *The Middle East Journal*, Vol: 46, No: 2, Spring, 1992.
- GERGER**, Haluk, *ABD – Ortadoğu – Türkiye*, İstanbul, 2007.
- GINAT**, Rami, “Nasser and the Soviets”, *Rethinking Nasserism (Revolution and Historical Memory in Modern Egypt)*, (Edit: Elie Podeh and Onn Winckler), University of Florida, 2004.
- _____, *The Soviet Union And Egypt, (1945 – 1955)*, Tel-Aviv University, London, 1993.
- GİNAR**, Isabella, **RAMEZ**, Gideon, “ The Explusion in The Middle East”, *The Cold War İn The Middle East (Regional Conflict And Super Powers 1967- 1973)*, (Editör: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007.
- GİRİTLİ**, İsmet, *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975.
- GOLAN**, Galia, “The Cold War And The Soviet Attitude Towards The Arab - Israeli Conflict”, *The Cold War İn The Middle East (Regional Conflict And Super Powers 1967- 1973)*, (Editör: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007.
- _____, *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*, Cambridge Press, 1991.
- GOLDSCHMIDT**, Arthur - **DAVIDSON JR.** Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev: Aydemir Güler), İstanbul, 2008.
- GRESH**, Alain, **VİDAL**, Dominique, *Ortadoğu (Mezopotamya’dan Körfez Savaşına)*, (Çev: Hamdi Türe), İstanbul, 1991.
- GÜLER**, Zeynep, *Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği (Mısır ve Nasırcılık)*, İstanbul, 2004.
- GÜRÜN**, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)*, Ankara, 1983.

- HAHN**, L. Peter, “ The Cold War And Six Day War”, *The Cold War In The Middle East (Regional Conflict And Super Powers 1967- 1973)*, (Editör: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007.
- HERMANN**, S. Tamar, *The Israeli Peace Movement*, Cambridge University Press, 2009.
- HEYKAL**, Hasaneyn, Muhammed, *1973 Arap - İsrail Savaşı ve Ortadoğu*, (Türkçesi: Melek Ulagay - Nakiye Boran), İstanbul, 1977.
- HİLAL**, Aliyyüddin, Emerika ve'l-vahdetü'l-Arabiyye: 1945–1986 Beyrut: Merkezi Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1989.
- HOPWOOD**, Derek, *Egypt Politics And Society (1945–1990)*, London, 1993.
- HÜVEYDİ**, Emin, *el-Askere ve'l-emn fi'ş-Şarki'l-Evsat*, Beyrut: Dârü'ş-Şuruk, 1991.
- ISRAELYAN**, Victor, “ The October 1973 War: Kissenger in Moskov”, *The Middle East Journal*, Vol: 49, No: 2, Spring, 1995.
- İBAS**, Selahattin , “Arap-İsrail Sorunu”, *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, (Der: Türel Yılmaz ve Diğerleri), İstanbul, 2005.
- JABER S. ABU**, Kamel, *Arap Baas Sosyalist Partisi* (Çev: Ahmet Ersoy), Ankara, 1970.
- JAMES**, M. Laura, *Nasser at War*, New York, 2006.
- KARAL**, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1977.
- KARAMAN**, M. Lütfullah, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul, 1991.
- KEMP**, Geoffrey, “Strategy and Arms Levels”, *Soviet – American Rivalry in the Middle East*, (Edit: J.C. Hurewitz), London, 1969.
- KHALIDI**, Rashıd, *Sowing Crisis*, (*The Cold War and American Dominance in the Middle East*), Boston, 2009.
- KİRK**, George, *A Short History Of The Middle East*, Newyork, 1961.
- KLIEMAN**, Aaron S. , *Soviet Russia and the Middle East*, Chicago, 1970.
- KOÇ**, Melike Bileydi, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948 – 2006)*, İstanbul, 2006.
- KORN**, A. David, “ US - Soviet Negotiations Of 1969 And The Rogers Plan”, *The Middle East Journal*, Vol: 44, No: 1, Winter, 1990.
- KREUTZ**, Andrej, *Russia in the Middle East, (Friend or Foe ?)*, London, 2007.

- KÜRKÇÜOĞLU**, E. Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası*, Ankara, 1972.
- LAFFEBER**, Walter, *America, Russia and Cold War (1945 – 1992)*, Cornell University, 1993.
- LENCZOWSKI** George, *Soviet Advances In The Middle East*, Washington, 1971.
- LITTLE**, Douglas, *American Orientalism (The United States and the Middle East Since 1945)*, The University of North Carolina, 2008.
- LOIS**, Wm. Roger, *The British Empire in the Middle East, (1945–1951), (Arab Nationalism, The United States and Postwar Imperialism)*, Oxford, 1984.
- MANDEL**, Daniel, H.V. *Evatt and the Establishment of Israel (The Undercover Zionist)*, Melbourne, 2003.
- MANSFIELD**, Peter, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Çev: Ergün Tuncalı), İstanbul, 1967.
- MARSOD**, Afaf Lutfi Al – Sayyid, *Mısır Tarihi (Arapların Fethinden Bugüne)*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2007.
- MCGHEE**, George, *(Amerika Eski Büyükelçisi), ABD - Türkiye – NATO - Ortadoğu*, (Çev: Belkıs Çorakçı), İstanbul, 1992.
- MCNAMARA**, Robert, *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East (1952 – 1967)*, University of Ireland, London, 2003.
- MEITAL**, Yoram, “The Khartoum Conference And Egyptian Policy After The 1967 War: Reexamination”, *The Middle East Journal*, Vol: 54, No:1, Winter, 2000.
- MEMİŞ**, Ekrem, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya, 2006.
- MERİH**, Turgay, *Soğuk Savaş ve Türkiye, (1945 – 1960)*, Ankara, 2006.
- NİRAY**, Nasrî, “Ortadoğu'daki Siyasi Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, Elazığ, 2003.
- NOLTE**, H. Richard, “United States Policy and the Middle East”, *The United States and the Middle East* (Edit: Georgiana G. Stevens) , Columbia University, 1964.
- OREN**, B. Michael, *Six Days Of War (June 1967 and The Making of The Modern Middle East)*, Oxford University, 2002.
- ÖNER**, Ali, *Dünden Bugüne Filistin*, İstanbul, 2006.
- ÖZMEN**, Süleyman, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, İstanbul, 2002.

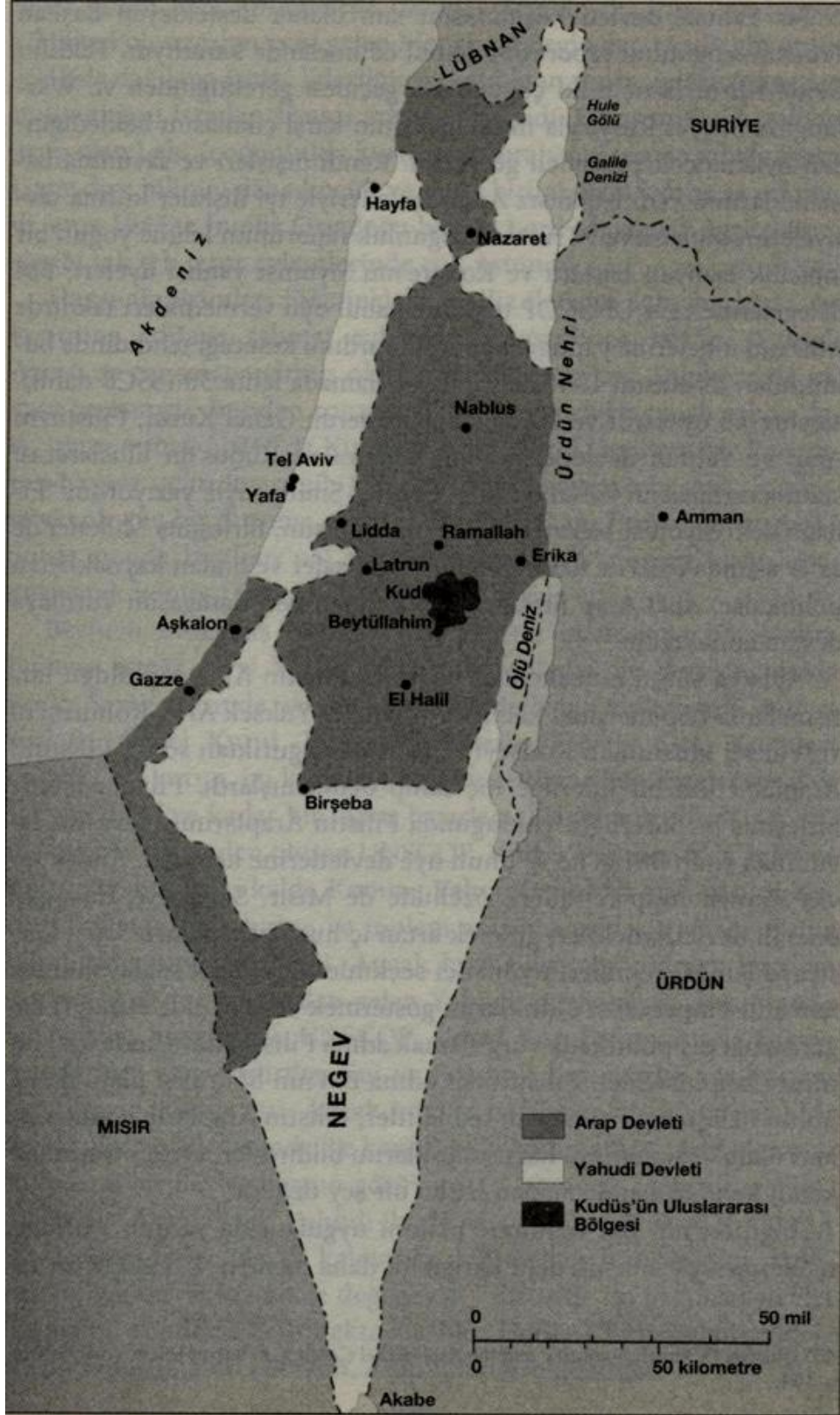
- PAPPE**, Ilan, *The Making of the Arab – Israeli Conflict (1947 – 1951)*, Newyork, 1992.
- PARKER**, B. Richard, “ The June 1967 War: Some Mysteries Explored”, *The Middle East Journal*, Vol: 46, No: 2, Spring, 1992.
- PERES**, Shimon , “The Road to Serves; Franco-İsraeli Shrategic Cooperation”, *The Suez-Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion Üniversity of the Negev, London, 1990.
- PRIMAKOV**, Evgeni M.,“Soviet Policy Toward the Arab – Israeli Conflict”, *The Middle East (Teen Years After Camp David)*, (Edit: William B. Quandt), Washington, D.C. 1988.
- PRIMAKOV**, Yevgeni, *Rusların Göziyle Ortadoğu*, (Çev: Olga Tezcan), İstanbul, 2009.
- QUANDT** B. William, “Lyndon Johnson And The June 1967 War: What Color Was The Light? , *The Middle East Journal*, Vol: 46, No: 2, Spring, 1992.
- _____, *Peace Process American Diplomacy And The Arab - Israeli Conflict Since 1967*, California University, 2005.
- ROBERTSON**, L.Charles, *International Politics Since World War II: A Short History*, Newyork, 1966.
- ROBINOVİCH**, Itamar , “The Suez-Sinai Campaign The Regional Dimension”, *The Suez- Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990.
- RUBİN**, Barry, “Jeopolitik ve Ortadoğu”, (Çev: Alper Şen), *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, C. 8, S.4, Ankara, 2002.
- SACHAR**, M. Howard, *Egypt and Israel*, New York, 1981
- SANDER**, Oral, *Siyasi Tarih, (1918 – 1994)*, Ankara, 2003.
- SANDS**, William, “Middle East Background”, *The United States and the Middle East*, (Edit: Georgiana G. Stevens), Columbia University, 1964.
- SCHULZİNGER**, D.Robert, “The Impact of Suez on United States Middle East Policy, (1917–1958)”, *The Suez-Sinai Crisis 1956* (Edit: Selwyn İlan Troen and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990.
- SEVER**, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu, (1945 – 1958)*, İstanbul, 1997.

- SHALAM**, Zaki, “Israel’s Traumatic Pre - 1967 War Experience and Its Implications for Israel’s Foreign Policy”, *The Cold War In The Middle East(Regional Conflict And Super Powers 1967- 1973)*, (Editör: Nigel J. Ashton), Newyork, 2007.
- SHEMESH**, Moshe, “ Egypt: From Military Defeat to Political Victor”, *The Suez-Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn İlan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990.
- SMOLONSKY**, M. Oles, *The Soviet Union and the Arab East Under Khrushchev*, Bucknell University, New Jersey, 1974.
- SOYSAL**, İsmail, “1955 Bağdat Paktı”, *Belleten*, C.LV, S.212, Ankara, 1991.
- _____, “Turkish- Syrian Relations (1946–1999)”, *Turkish Review of Middle East Studies*, İstanbul, 1998/99.
- SPIEGEL**, Steven L. , “American Middle East Policy Since the Six Day War”, *The Arab - Israeli Conflict (Two Decades of Change)*, (Edit: Yehuda Lucas and Abdalla M. Battah) London, 1988.
- STORK**, Joe, “The Soviet Union, The Great Powers and Iraq”, *The Iraqi Revolution of 1958*, (Edit: Robert A. Fernea and Wm. Roger Louis), Newyork, 1991.
- ŞAHİN**, Mehmet, “Ortadoğu ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (1919–2008)*, (Edit: Haydar Çakmak), Ankara, 2008.
- ŞEN**, Sabahattin, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım, (Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, 2004.
- TELHAMİ**, Shibley, “From Camp David to Wye: Changing Assumptions in Arab-Israeli Negotiations”, *The Middle East Journal*, Vol: 53, No: 3, Summer, 1999.
- TEVFİK**, Subhi Nazım, *Halfe şimali’l-atlasi ve halfe Bağdad fi vesaiki’l-mümesseliyyati’d-diblumasıyyeti’l-Irakıyye fi Ankara ve İstanbul: 1945–1957*, Bağdad: Beytü’l-Hikme, 2002.
- TOPUZ**, Ali Kılıçarslan, “Rusya – İsrail İlişkileri”, *Avrasya Dosyası İsrail Özel*, C.5, S.I, Ankara, 1999.
- TOREN**, Selwyn İlan, “ The Sinai Campaign as a War of Alternative: Ben – Gurion’s View of the Israel Egypt Confilict”, *The Suez-Sinai Crisis 1956*, (Edit: Selwyn ilan Toren and Moshe Shemesh), Ben Gurion University of the Negev, London, 1990.

- TÜRKKAN**, Faiz, *Filistin Sorunu ve Ortadoğu*, (1917 – 1967), Ankara, 1973.
- TÜRKMAN**, Sayim, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara, 2007.
- UÇAROL**, Rifat, *Siyasi Tarih*, (1789–1999), İstanbul, 2000.
- VAROL**, Muharrem, “ Tarihsel Perspektifte Ortadoğu’da ABD Politikaları”, *Büyük Ortadoğu Projesi*, (Editör: Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı), İstanbul, 2006.
- VAUGHAN**, R. James, *The Failure of American and British Propaganda in the Arab Middle East, 1945 – 1957*, Newyork, 2005.
- YAVUZ**, Celalettin, Filistin’de Arap – İsrail Çatışmasının Kökeni – Yahudi Yerleşmeciliği, *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, (04 – 05 Nisan 2007 İstanbul), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 2008.
- YEŞİLBURSA**, Behçet Kemal, *İngiltere ve Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*, Ankara, 2000.
- _____, *Ortadoğu’da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, (İngiltere – Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye), (1945 – 1955), İstanbul, 2007.
- _____, *The Baghdad Pact (Anglo- American Defence Policies İn The Middle East 1950–1959*, London, 2005.
- YETİM**, Fahri , “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye’nin Güvenlik Stratejileri Bağlamında Bağdat Paktı ve Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Onbirinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- YILMAZ**, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000’e)*, Ankara, 2004.

EKLER

Ek I. B.M'in Filistin'in bölünmesi önerisi,1947.

William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul, 2008,s.294.

Ek II. Yahudi Devleti'nin Kuruluşu'nun İlanı

William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul, 2008,s.296.

Ek III. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararını Mısır halkı sevinçle karşılamıştı

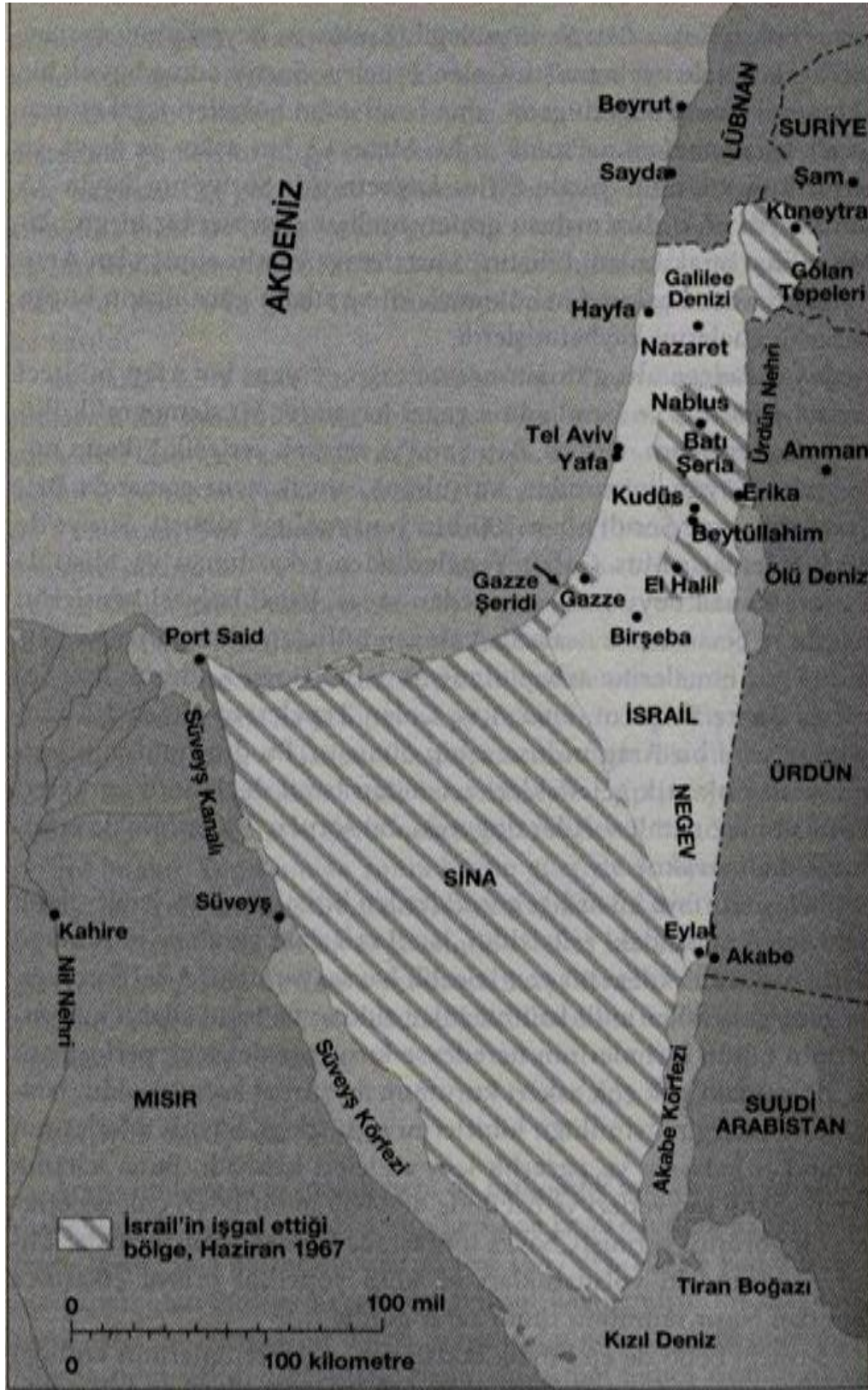
William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul, 2008,s.346.

Ek IV. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması

Yevgeni Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, İstanbul, 2009.

Ek V. 1967 Arap - İsrail Savaşında İsrail'in İşgal Ettiği Bölgeler

William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, İstanbul, 2008,s.378.

ÖZGEÇMİŞ

26.08.1980’de Elazığ – Keban ilçesinde doğdum. İlköğretimi Maden Namık Kemal İlköğretim Okulu’nda tamamladım Ortaöğrenimimi ise Elazığ Ortaokulu ve Elazığ Balakgazi Lisesi’nde tamamladım. 1999 yılında Fırat Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazandım. Lisans eğitimimin bittiği 2003 yılında Aynı fakültede Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans’a başladım. 2006’da Yüksek Lisansı tamamladım ve birkaç yıl aradan sonra 2009 yılında Fırat Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı’nda Doktora başladım. Evli ve bir çocuk babasıyım.